LUCHIAN

Mărturii

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Mărturii despre Luchian

Antologie și prefață de MARIN MIHALACHE

EDITURA MERIDIANE
București, 1966

Scanned with OKEN Scanner

PREFAȚĂ

Prin antologia de față am urmărit să aducem sub ochii cititorului de astăzi imaginea complexă a unei puternice personalități (a omului, dar mai ales a artistului), așa cum se oglindește în propriile sale mărturisiri, în scrisorile către prieteni (deci nedestinate publicării și prin aceasta cu totul sincere, spontane), ca și în interviurile apărute în presă (în care Ștefan Luchian și-a afirmat cu claritate concepția sa despre artă), precum și în amintirile unor contemporani.

Locul preponderent în carte îl ocupă însă judecata operei lui Luchian, de-a lungul a șapte decenii, de la primele manifestări ale conștiinței critice contemporane pînă la interpretările din ultimii ani. Înregistrînd aportul fiecărei generații cu privire la cunoașterea acestui mare și nefericit artist, cititorul parcurge astfel, etapă cu etapă, evoluția gîndirii noastre estetice cu privire la opera lui Luchian, constatînd cu satisfacție o tot mai profundă înțelegere pentru creația acestui înnoitor al picturii românești, un progres evident în aprecierea contribuției sale la saltul important înainte pe care l-a făcut, prin el, arta noastră, ca și a locului său în sfera valorilor artistice europene, alături de celelalte strălucite nume prin care poporul român, posesor al unui străvechi și original tezaur spiritual, și-a adus partea sa la panteonul culturii omenirii.

Scoase încă o dată la lumină, mărturiile adunate între coperțile acestei cărți, prilejuiesc o interesantă incursiune în trecutul criticii noastre de artă.

Scanned with OKEN Scanner

Scrisorile lui Luchian, în care singur își definește unele laturi ale personalității sale, nu ne aduc numai foarte interesante date biografice, revelatoare pentru conturarea profilului său moral, ci cuprind, în același timp, prețioase indicații cu privire la rosturile artei, așa cum le înțelegea pictorul, la atitudinea sa față de societatea vremii. Deși, în anii cînd le scrie, Luchian cunoaște tot felul de privațiuni, obligat să se mute mereu și să trăiască prin odăi friguroase, adesea lipsit de mijloace materiale, cărîndu-și după el tablourile nevîndute (căci nu era înțeles decît de puțini dintre contemporanii săi), el își păstrează totuși firea veselă, optimismul funciar. „Întotdeauna am glumit, cînd poate în sufletul meu plîngeam", scria Luchian cuiva, fără să se vaite. Era însă mîhnit că arta sa „nu produce nimic"; că de pe urma unei expoziții se alege doar cu „cîteva sute de lei, ca un lampagiu de la primărie".

Creația lui Luchian a pătruns la început cu greu în conștiința publicului. Ani în șir succesul îl ocolește, nefiind apreciat decît de un cerc restrîns de prieteni. La expoziția din 1903 n-a vîndut nimic. La cea din anul următor, de asemenea; nici măcar chiria sălii n-o poate plăti, din care pricină se vede nevoit să lase în schimb un tablou. Doar pictorul Grigorescu, singur, i-a luat o pînză, cu care prilej bătrînul meșter ar fi spus: „Am, în sfîrșit, un urmaș!"

Rezist cu greu ispitei de a aduce aici citate din corespondența lui Luchian, așezată de noi nu întîmplător la începutul acestei cărți. Sînt pagini de o sinceritate de-a dreptul emoționantă, din care ne apare o fire sensibilă, plină de generozitate, cu o profundă compasiune pentru suferințele altora. Întîlnim aici un suflet blînd și afectuos, de o caldă omenie, cu manifestări de o înduioșătoare simpatie pentru copii, cu înțelegere pentru oamenii umili, loviți ca și el de viață. Sînt scrisorile unui om răbdător și resemnat, în stare să-și ironizeze propriile suferințe și infirmități fizice; chiar în timpul bolii, Luchian rămîne același om blajin, discret și modest cînd era vorba de creația sa, senin și lucid, păstrîndu-și același umor amar, atît de caracteristic lui; folosește un stil vorbit, direct, foarte expresiv, făcînd apel la zicale populare vechi de cînd lumea, pline de duh și înțelepciune, cu unele diminutive de o rară plasticitate și savoare, vădind și în scrisul său, nu numai în pictură, un spirit liber de orice conformism. Deslușim printre rîndurile sale, uneori, strigăte de bucurie neîntinată, aproape

Scanned with OKEN Scanner

copilărească, de tresărire în fața frumuseților naturii, descoperite la Filipeștii de Pădure, la Brebu sau la Moinești, unde se ducea, vara, să picteze; adesea însă își fac loc gemete înăbușite, răbufnesc suferințe îndelung îndurate, atingînd nu o dată pateticul. Sînt mărturii relevante, care-i definesc integritatea caracterului, acea demnitate și conștiință mîndră a independenței sale spirituale.

Cele mai multe din aceste scrisori sînt adresate publicistului Virgil Cioflec, colecționar de artă, pe care pictorul l-a cunoscut la Govora, unde se dusese în vara anului 1902 să-și caute sănătatea, îndată după ieșirea din spital. Între cei doi s-a legat o strînsă prietenie; în urma îndelungilor discuții purtate, Cioflec a publicat în 1910, în „Calendarul Minerva" sub titlul Vorbele unui pictor, *prețioase opinii ale lui Luchian în legătură cu unele probleme importante ale artei. Interviul acesta și altele au fost grupate, în culegerea de față, într-un capitol aparte, cu deosebire important pentru conturarea concepției luchianești față de artă, chiar dacă această concepție nu a îmbrăcat forma unor principii estetice savant elaborate.*

Lui Luchian îi aparțin cuvintele de aur: „Noi, pictorii, privim cu ochii, dar lucrăm cu sufletul". Este definit aici, lapidar, actul însuși al creației, la baza căruia artistul acesta punea sentimentul, profunzimea simțirii, fervoarea sufletească, opusă corectitudinii reci și uscate.

Căutînd dimensiunea poetică a realității, Luchian a încercat să afirme principiile unei arte legată de simplitatea și adevărul vieții, fiind unul dintre inițiatorii atitudinii de frondă împotriva rigidității artei academiste oficiale. E vorba de grupul „independenților", care aveau să-și organizeze propria lor expoziție, arborînd în semn de protest steagul roșu, simbolul răzvrătirii. „Mai bine inegal, cu greșeli, decît corect și uscat", spunea el, ridicîndu-se împotriva „desăvîrșirii" formale a imaginii. Căci „poți să desenezi bine, să ai culoare cît de frumoasă, dacă nu pui simțire, nu iese nimic".

Luchian nu-și propunea deloc să imite natura, ci doar s-o interpreteze, s-o creeze din nou, dacă se poate spune așa, adăugîndu-i acea notă personală care ține de individualitatea creatoare a artistului. Deci nu copierea servilă a naturii este rostul artei, ci doar folosirea ei ca model, lucrînd „în felul ei", descifrîndu-i atent legile. Căci natura, spunea tot Luchian, îți dă povețe cînd te pricepi s-o observi. Iar pentru un artist a

Scanned with OKEN Scanner

ști să observe lumea înconjurătoare, constituie o condiție esențială, însăși „cheia" activității și realizărilor lui.

Cu o admirabilă consecvență între gînd și faptă, printr-o voință dîrză, aproape supraomenească, de a învinge paralizia care înainta perfid, cuprinzîndu-i pe rînd întreg corpul, Luchian smulge culorilor noi armonii, căutînd să încorporeze în vîlvătaia lor revărsarea plină de lumină a incandescenței solare.

Însuflețit de o înaltă conștiință artistică, continuă să lucreze cu eforturi greu de închipuit, împrumutînd tablourilor ceva din febra care-l mistuie, din zbuciumul său sufletesc, o intensitate de sentiment adesea tragică; pentru el, a picta însemna însăși rațiunea de a fi.

Peisajele, tablourile cu flori, pictate în ultimii săi ani (cînd aceste podoabe ale pămîntului îi erau martorele tăcute ale unei existențe însingurate), fac din Luchian un colorist inspirat. Înveșnicite de mîna lui, aceste flori sînt realizate doar din cîteva trăsături de penel, dar cu cîtă precizie, cu cît tulburător lirism! Prin prospețimea și suculența lor, mai păstrînd parcă roua răcoroasă a dimineții, petalele cărnoase ne sugerează mai mult decît o realitate vegetală. Poeme de lumină și culoare, de o rafinată gingășie, într-un fel, ele încetează de a mai fi flori, devenind stări sufletești, sentimente, o mărturie plastică revelatoare, care le învăluie într-o undă de nostalgie, în nu știu ce suflu de spiritualitate. Căci Luchian a știut și a izbutit să imprime motivului starea sa sufletească, inepuizabila sa pasiune pentru frumos, o intensitate de sentiment aproape dureroasă, fapt pentru care este socotit adesea, nu fără temei, unul dintre cei mai însemnați pictori de flori, nu numai din arta noastră, ci în genere. Floarea apare la el ca o ființă vie, surîzătoare, prilej de caldă comunicare cu oamenii. Culoarea își capătă aici toată plenitudinea, afirmînd încrederea pictorului în puterea nebiruită a vieții. După atîtea decenii de cînd a fost așternută pe pînză, de mîna aceea osoasă, descărnată, cu degetele înțepenite pe penel, cum ni s-a înfățișat într-unul din cele mai cunoscute autoportrete, ea își păstrează întreaga strălucire de smalț, încă neegalată, acea gingășie catifelată conferită de artist.

Într-un alt capitol, intitulat Evocări, *am orînduit cronologic amintirile unor contemporani, care au trăit în preajma lui sau l-au cunoscut de aproape și ne-au lăsat mărturii și însemnări revelatoare privind mai ales viața artistului, felul său*

Scanned with OKEN Scanner

de a fi și de a lucra, desigur și cu unele referiri și aprecieri asupra operei, întrucît o delimitare strictă între omul și pictorul care a fost Ștefan Luchian, nu se poate face.

Pe seama sa au circulat, și mai găsesc și astăzi credit, felurite legende, adesea mai tari decît însuși adevărul istoric. Ele contribuie la aureola ce-i înconjoară numele. Paginile ce i-au fost închinate sînt străbătute de dragostea și calda prețuire ce răzbat din relatarea unor emoționante episoade din viața acestui „mucenic" al artei românești, cum l-a numit cîndva Arghezi.

Dintre contemporanii lui Luchian, poetul Tudor Arghezi, în cunoscutele sale „tablete" de cronicar al vieții noastre artistice, a înțeles cel mai profund personalitatea „maestrului picturii românești", i-a luat apărarea împotriva detractorilor, a combătut vehement, cu un condei totdeauna inspirat, indiferența unora, și a relevat frumusețea gravă a artei sale, intuindu-i biruința de mai tîrziu în conștiința poporului care l-a plămădit. La moartea pictorului, ca și postum, în mai multe rînduri, Arghezi a adus noi mărturii și precizări biografice despre Luchian, întregind imaginea personalității sale.

Cu toate merituoasele eforturi ale unor oameni de cultură de a aduce opera lui Luchian la prețuirea cuvenită, această recunoaștere a venit însă abia mai tîrziu. Noile frumuseți picturale iscate de el, s-au izbit la început de neînțelegerea și lipsa de sensibilitate a unei critici rutiniere, adesea nedepășind sentimentalismul naiv, speriată de „părăsirea concepțiilor de conformism cu natura", cum spunea Șirato, adică de „transmutarea fenomenului natural pe un plan estetic", înfăptuită de Luchian.

Încă din primii săi ani de activitate, în ultimul deceniu al veacului trecut, au fost însă și critici care au văzut în Luchian pe unul dintre cei mai originali pictori ai tinerii generații, cu un temperament impetuos și o viziune nouă, opusă celei tradiționale, statornicite mai ales de Nicolae Grigorescu.

Deși se simțea dator să arate că „aceste culori nu sînt în natură", criticul de artă N. Petrașcu, într-o cronică din 1894, atrăgea atenția asupra notei inedite din pictura lui Luchian, reliefînd acel „suflu puternic de viață, de farmec și de poezie" ce se desprinde din tablourile acestui „virtuos al culorii".

Scanned with OKEN Scanner

Numai peste doi ani, Alex. Bogdan-Piteşti scria şi el cu entuziasm că Luchian s-a dovedit a fi „un admirabil colorist", un „adevărat temperament", iar pe deasupra şi „un gînditor, unul dintre aceia care se pasionează pentru idei, stăpîniţi de obsesia înfăptuirii unei alte lumi".

În capitolul consacrat cronicilor contemporane, am adunat o bună parte din observaţiile critice mai importante, legate de expoziţiile pictorului şi de participarea lui la manifestările periodice ale „Tinerimii artistice", al cărei membru fondator a fost, şi la ale cărei expoziţii a participat în fiecare an, pînă la moarte, în afară de anii 1911 şi 1915.

Deşi cu unele rezerve, cronicile mai semnificative au relevat, chiar de la primele sale confruntări cu publicul, caracterul excepţional al picturii lui Luchian, înregistrînd astfel ecoul stîrnit în conştiinţa critică a epocii respective. În afară de cei citaţi mai sus, ca şi de alţii, lăsaţi de-o parte întrucît observaţiile lor ni s-au părut prea generale, sau lipsite de substanţă, mai sînt de reţinut cronicile lui Abgar Baltazar, el însuşi pictor şi critic de artă avizat, precum şi interesantele observaţii din cronicile şi articolele semnate de I. Bachelin, V. Cioflec, I. Iser, N. Pora, B. Brănişteanu, Grigore Ioan Olimp şi Dem. Theodorescu.

Incomparabil mai bogată, şi în acelaşi timp multilaterală şi diferenţiată, cu implicaţii mai profunde în trecutul artei româneşti, este însă posteritatea critică. De-a lungul celor cinci decenii, cîte s-au scurs de la moartea pictorului, şi cu deosebire în anii de după Eliberare, gloria postumă a lui Luchian a fost considerabil amplificată, în primul rînd, desigur, prin înmulţirea operelor sale expuse în muzee şi colecţii publice, prin expoziţia retrospectivă din 1957, cea mai amplă de pînă acum, dar şi prin articolele, studiile, eseurile, monografiile şi albumele apărute, unele de mare amploare, încercînd să îmbrăţişeze exhaustiv atît viaţa cît şi opera pictorului.

Se înţelege de la sine că a trebuit, şi aici, să lăsăm la o parte, mai mult decît în alte capitole, numeroase pagini, selectînd pentru antologia criticii postume doar textele de interes mai larg, care aduc în discuţie puncte de vedere demne de a fi luate în seamă, interpretări originale, descoperirea unor sensuri noi ale operei, încercări competente de analiză plastică, de critică comparată, prin raportare a creaţiei luchianeşti la arta europeană a vremii, şi în primul rînd la cea franceză,

Scanned with OKEN Scanner

sub a cărei înrîurire binefăcătoare s-au aflat cei mai valoroşi dintre pictorii noştri. Repetările inerente, privind îndeosebi biografia, au fost în cea mai mare parte eliminate din text, pentru a nu îngreuna inutil lectura, ca şi unele consideraţii de ordin prea general sau pasaje lăturalnice.

Dintre paginile care compun acest capitol, fără îndoială cel mai important, ne îngăduim să atragem atenţia asupra celor semnate de Oscar Walter Cisek.

Străbătute de entuziasm, cu o bună cunoaştere a operei şi a vieţii lui Luchian, căruia i-a închinat, în afară de numeroase articole şi studii, cîteva monografii, sînt fragmentele selectate din scrierile lui Petru Comarnescu; recent reeditată în colecţia „Oameni de seamă", cartea sa despre Luchian, din care am reţinut aici fragmentul privind Autoportretele, *adăugîndu-l studiului mai vechi despre* Tehnica picturală a lui Luchian, *— se numără printre contribuţiile esenţiale la popularizarea pictorului.*

Pătrundere şi forţă de caracterizare am întîlnit şi în scrierile lui George Oprescu despre Luchian, din care am reţinut cîteva fragmente, mai important părîndu-ni-se articolul prilejuit de retrospectiva din 1939 (publicat în „Viaţa românească"), pe care l-am dat integral.

Prilejuit de retrospectiva din 1957, articolul lui Tudor Vianu evocă în pagini inspirate, de o eleganţă de stil remarcabilă, organicitatea lumii artistului, a motivelor sale citadine.

Am mai reţinut, de asemenea, pentru acest capitol, fragmente din monografia lui Virgil Cioflec; publicistul acesta are merite incontestabile în sprijinirea lui Luchian.

Studiul lui Francisc Şirato intitulat Luchian înnoitorul, *venind din partea unui artist de prestigiu, care îşi are în acelaşi timp locul său bine definit în istoria criticii de artă românești, aduce o contribuţie temeinică la înţelegerea operei acestui înaintaş, precum şi a influenţei fericite exercitată asupra urmaşilor.*

Tot despre această înrîurire vorbeşte şi Nicolae Tonitza, a cărui interesantă paralelă Grigorescu-Luchian ni se pare revelatoare pentru o anumită mentalitate anti-grigoresciană, larg împărtăşită într-o vreme de lumea noastră artistică.

Formulări judicioase cuprind şi paginile mai vechi, dar păstrîndu-şi actualitatea, semnate de Miron Radu Paraschivescu, Ion Frunzetti şi Nicolae Argintescu-Amza.

Scanned with OKEN Scanner

Mai amintim, în fine, de prefețele și articolele semnate de K.H. Zambaccian, V. Beneș, Radu Bogdan, Theodor Enescu, Dan Hăulică și Vasile Drăguț (fragmente dintr-o monografie), care completează, fiecare în felul său, adesea cu aspecte noi, lista mult mai lungă a celor care, cu o nobilă pasiune, au înfățișat diversele laturi ale acestei originale personalități artistice.

Luchian și-a atras totodată prețuirea unor critici de artă de peste hotare, cum sînt, printre alții, Henri Focillon și Jacques Lassaigne, ale căror aprecieri pline de căldură și înțelegere pentru pictorul român, și în genere pentru arta poporului nostru, le-am inclus aici cu bucurie. Și este cred interesant de subliniat că amîndoi au intuit în Luchian pe rapsodul sufletului românesc, pe pictorul în opera căruia se oglindesc pregnant tradițiile plastice specifice poporului nostru. J. Lassaigne scria că „Luchian a știut să rămînă în întregime român, adoptînd în același timp tonul cel mai universal".

Mulți dintre criticii pomeniți mai sus au arătat că Ștefan Luchian a zăbovit plin de emoție în fața splendorilor artei noastre populare, care l-au ajutat să ajungă la o expresie sintetică, de mare originalitate, prin organica legătură a artei sale cu creația îndelung cizelată a meșterilor anonimi, ceea ce îl determina pe Tonitza să-l socotească „cea mai puternică și cea mai națională personalitate artistică a noastră".

Format, la început, sub influența mărturisită a lui Nicolae Grigorescu, Luchian își găsește curînd un drum propriu, care-l apropie mai mult de spiritul contemporan. Deschis la curentele înnoitoare ale vremii, receptiv la cuceririle de limbaj ale pictorilor moderni, el știe să selecționeze influențele, alegînd din muzeele și expozițiile Parisului ceea ce se potrivea temperamentului său, apropiindu-se de artiștii cu care-și descoperea afinități (Manet și Degas, mai ales), împrumutînd de la ei numai ceea ce îi era necesar pentru a-și exprima cu mai multă elocvență plastică propriile sale sentimente.

Spre deosebire de Aman, de Grigorescu și de alții, Luchian n-a idealizat realitatea socială. Rămînînd sufletește alături de cei năpăstuiți, el a adus în creația sa o anumită căldură și înțelegere umană, o profundă tensiune emoțională.

Temperament de răzvrătit, indignat împotriva artei convenționale, împotriva stagnării academiste și a gustului îndo-

Scanned with OKEN Scanner

ielnic manifestat de oficialitatea culturală burgheză, acest spirit independent, neconformist, entuziast, a fost într-o vreme purtătorul flamurii noii picturi românești. Lupta sa îndrăzneață împotriva oricăror constrîngeri și încorsetări, a constituit pe atunci o adevărată chemare la originalitatea creației, o negare a rutinei care trăgea înapoi arta, spre lîncezeală și repetare obositoare.

Depășind în multe privințe pe Grigorescu, creația lui Luchian deschide astfel un capitol nou, deosebit, în evoluția picturii românești, prin acea conștiință a solidarității umane, care-l însuflețește pe artist, prin dragostea sa pentru ființele lovite de viață, prin locul ce-l acordă culorii, ca element esențial al picturii, prin lărgirea posibilităților de exprimare și a preocupărilor tematice.

Cum era și firesc, creația sa a stîrnit admirația entuziastă a noilor generații, care au recunoscut în el pe marele pictor modern al poporului nostru. Tonitza, Șirato, Ghiață, Ciucurencu, Țuculescu și alți pasionați slujitori ai paletei românești, au căutat să ducă mai departe, potrivit cu personalitatea fiecăruia, incandescența sa cromatică. Tonitza îl socotea „cel mai rafinat colorist din neamul nostru" și totodată „unul din cei mai subtili simfoniști ai culorii, din pleiada marilor coloriști pe care ni i-a dat Europa în epoca noastră".

În focul strălucitor al culorilor, Luchian închide o patetică mărturie de viață, o confesiune intimă, privind zbuciumul său sufletesc. Poate de aceea tablourile sale ne emoționează atît de mult. Acel suflu de viață adînc simțită este rupt din inima sa, reprezintă o fărîmă din acea exaltată combustiune consumată în sihăstria la care îl condamnase boala. Luminată de văpaia sufletului său pasionat, creația sa a știut să descifreze în lumea lucrurilor obișnuite nota inefabilă a poeziei, dezvăluindu-ne-o convingător și emoționant, cu un profund răsunet afectiv.

„Am fost un om prigonit de soartă și fără noroc...", scria pictorul, din spital, unui prieten. S-ar putea spune că, într-un fel, deși a îndurat atîtea, Luchian (pictorul, nu omul!) a avut totuși noroc fiind favorizat de soartă, căci spre deosebire de alți contemporani ai săi, care s-au bucurat și de sănătate și de onoruri oficiale, dar pe care aproape nimeni nu-i mai pomenește astăzi, numele lui s-a întipărit pentru totdeauna

Scanned with OKEN Scanner

în conștiința mereu vie a românilor, care prețuiesc în Ștefan Luchian pe marele colorist ajuns la o expresie mai vie, mai autentică decît înaintașii săi.

Cu patru decenii în urmă, un alt Ștefan (Dimitrescu) al picturii noastre se întreba: „Cine vor fi aceia cărora le va reveni frumoasa sarcină de a aduna la locul cel mai de cinste opera lui Luchian, pentru a împlini astfel o superioară datorie și o mare necesitate față de începuturile edificiului plastic românesc!... Cînd vom putea oare... să mergem în adevărat pelerinaj de admirație în sala luminoasă unde va străluci opera celui mai mare pictor al neamului românesc!"

La aceste întrebări străbătute de grijă, de dragoste și de entuziasm, epoca noastră a răspuns cu prisosință. Opera lui Luchian, ca și a altor maeștri, a fost adunată în muzeele de artă ale României Socialiste, unde este admirată zilnic de cei ce vin aici aduși de nobila năzuință către bucuria pură a artei. În fața nemuritoarelor imagini lăsate de Luchian, trăim de fiecare dată acel înălțător sentiment de mîndrie a întîlnirii cu valorile permanente ale culturii noastre. Căci prin realizările ei de culme, opera acestui mare liric al picturii românești se înalță la universalitate.

Marin Mihalache

Scanned with OKEN Scanner

*I. Din scrisorile artistului**

* Cele mai multe din aceste scrisori au fost publicate de Augustin Z. N. Pop în „Tînărul scriitor" din aprilie 1956.

Scanned with OKEN Scanner

[Către Cecilia]*

La scrisoarea ta amabilă și sentimentală mi-a fost greu să răspund, și de și nu destul de complet, tot îți vei face idee de ce gîndesc eu.

Curaj și răbdare am multă, căci multe greutăți am avut în viață și au trecut, lăsîndu-mă acelaș; un lucru rămîne de știut, vei putea și tu să fii tot așa de rece și nepăsătoare la ce mișcă și se petrece în jurul nostru?

Vei avea tu destulă putere să învingi vanitățile omenești și să te uiți rece la femeia cutărui bogătaș, cămătar sau trîntor, care înfășurată între mătăsuri, sfidînd trecătorii cu ochii scurși de vițiu și trîndăvie trece în trăsuri stropindu-te de noroi? (Eu cel puțin ți-o pot afirma că nici nu-mi dau oboseala de a mă uita.) Dar tu, tu ești o ființă gingașă care acum naști în lume, și s-ar putea întîmpla mai tîrziu să oftezi cînd modestul pictor îți va oferi un loc în tramvai sau omnibus. Poate să ți se urască în atelierul de pictură cu atmosfera lui încărcată de ulei și terpentin. Alături o modestă cameră de culcat, însfîrșit nimic, nimic care să arate vr-o îmbelșugare. Dacă idealul tău de fată se oprește aci, eu te rog, te rog eu cu toată dragostea sufletului meu, să te gîndești

* Prin 1898, Luchian, împreună cu Artachino, a pictat o biserică din Alexandria. Invitat să facă portretul unei fete, Cecilia, între cei doi s-a înfiripat curînd o idilă. Luchian i-a scris mai multe scrisori aflate acum în posesia pictoriței Laura Cocea. Două dintre ele au fost publicate de Adrian Maniu în *Contemporanul*, nr. 45 și 46 din 1964. Le reproducem aici cu unele prescurtări.

Scanned with OKEN Scanner

pe cît se poate de serios. Îmi vei zice poate că aceasta-i o simplă discuţie burgheză. Şi eu îţi voi răspunde că da, şi dacă îmi permit să iau acest ton cu tine, este că te iubesc prea mult ca să te văd suferind. A te priva de plăceri, pe care mai toţi părinţii ni le procură, ajungînd astfel să facă din noi nişte răi şi egoişti, e greu, fiindcă ar fi să-ţi creezi o a doua natură. Eu am fost crescut în cele mai bune şi comode condiţiuni pînă la o vîrstă foarte înaintată, şi cu moartea mamii din diferite împrejurări, de o dată m-am găsit fără nici un alt mijloc de a-mi procura existenţa, decît cu pictura.

Cîte am întîmpinat e greu să-ţi spun în aceste cîteva rînduri, ce voi mai suferi e şi mai greu să-ţi spun. Mi s-a întîmplat pe timpuri grele de iarnă să nu am nici un ban, fie din lipsa unui echilibru mai serios al micului meu cîştig, fie că nu aveam nimic de expus. [...].

Eu sînt o fire complect dezinteresată, mă găsesc mulţumit cu mici lucruri, nu am nevoie de distracţii ca ceilalţi tineri, am o oroare de aproape tot ce mă înconjură, fug de lume, şi-mi place ziua să lucrez pictură şi seara să citesc. De cînd cunosc lumea aşa am făcut şi pînă voi muri în felul acesta voi continua simţindu-mă mulţumit. Doi trei cunoscuţi din cînd în cînd primesc, şi-mi place să discut lucruri de artă. Să mă plimb pe trotuare, (*să văd lume*) nu o fac niciodată. La teatru merg, însă numai la anume piese. La opere şi concerte de asemenea îmi place să merg. Iată în scurt felul meu de a trăi. Dacă după ce te-ai gîndi, ai putea să ei şi tu parte la toate aceste mizerii, mai ştiu eu...

Tu zici că ai oarecare simpatii [faţă] de mine şi că ai suferi, depărtîndu-te de prietenia şi dragostea mea. Că vei fi nenorocită, este un fapt care, scumpă copilă, ţi-a fost de soartă scris, căci la ce alt te poţi aştepta lîngă mine, unde o complectă monotonie şi mizerie domneşte.

Lăsîndu-te să-ţi găseşti fericirea de care nu mă îndoiesc că o poţi găsi cu oricine afară de mine, eu m-aş găsi mulţumit că am făcut o faptă umanitară. Prea eşti gingaşă şi bună ca să te lipseşti de viaţă, căci după cum văzuşi că înţeleg eu viaţa, nu cred că ai avea tărie, fără să suferi să o poţi suporta. Eu dacă trăiesc aşa, este fiindcă aşa înţeleg eu lumea, fiindcă mă simt mulţumit, şi nu mi-aş lua un tovarăş în această viaţă

Scanned with OKEN Scanner

decît cînd m-aş convinge că o face, nu fiindcă fac eu aşa, dar că şi lui îi place şi o face fiindcă aşa e firea lui.

.....

Şi rămînînd acelaşi pribeag voi suferi mai mult ca alte dăţi, gîndindu-mă la tine traiul îmi va părea mai uşor, căci suferinţa de şi mă zdrobeşte îmi procură senzaţii. Nenorocirea născută din dragostea ta, îmi va părea dulce, dulce! ca un vis de fecioară, ca un apus de soare! Şi gustînd din acest nectar, picătură cu picătură, cu ochii sîngeraţi, cu mintea turburată, cu inima plină de dor, sufletul de atîta beţie, se va sfîrşi lăsînd rece corpul în vr-un colţ de lume.

Cine va şti cîte a suferit acest morman de carne şi cîtă lipsă a îndurat pe un pămînt atît de mare şi bogat.

...Toate astea îmi place să le sufer, tu însă nu.

Toate astea ţi le descriu cu o linişte complectă şi fără nici un fel de jenă — dar cu revoltă — Dumnezeule! Cine munceşte, cine produce — şi cine consumă! Atît cît voi găsi o bucată de pîine, nu pierd curajul, şi laudă voi aduce celui de sus.

Dar tu care te bucuri de toate, care ţi-ai putea procura un trai mai limpede şi fără grijă la ziua de mîine, de ce cauţi să te înrolezi în acest convoi de proletari? Mie îmi este groază, şi suferinţa ta mi-ar zădărnici viaţa. Dar tu mi-ai spus că mă iubeşti, îmi vei zice: „cum aşa de o dată îmi dai sfaturi să mă gîndesc la altceva mai bun?“

[Către Cecilia]

Cu toată lumina defectuoasă ce are atelierul nostru improvizat, tot s-ar putea face ceva dacă ar fi timp mai mult. Chipul tău are ceva ceresc şi ochii tăi gînditori nu-s tocmai uşor de făcut cu *materii moarte*. Într-un timp (nu ştiu de-ţi reaminteşti) începusem să-ţi spun ce vedeam în profilul tău, dar nici eu nu-mi dau seama de ce m-am oprit. Voiam să-ţi spun că-mi păreai un trandafir roz, care încă nu e bine dezvoltat. Aceleaşi tonuri calde şi transparente, aceleaşi griuri dulci şi uşoare, şi în ochiul tău visător care se înclina molatec

Scanned with OKEN Scanner

citeam o veşnicie. Umbra care îţi înconjura bărbia şi gîtul erau atît de frumoase, că într-un timp, pierdut de farmecul lor, mă uitasem cu pastelul în mînă. Dar cine poate să facă toate astea?

.....

Cînd se poate spune că un tablou este isprăvit? Am ca model un cap de femeie. Adevăratul artist nu o s-o vadă ca orice individ. A o face aşa cum se prezintă ochilor o face orice aparat fotografic. Să iau ca exemplu eleva mea şi să presupunem că aş voi să prezint în tablou capul ei sau [pe ea] întreagă.

Ca desen aş face-o în linii simple şi caracteristice, ochii contemplînd, părul desfăcut, sînul gol peste care aş lăsa să cadă cîteva roze. Gura aş face-o roşie, mică şi întredeschisă, fruntea acoperită cu fîşii din părul ei bogat, iar culoarea în general pe un fond de azur, în jurul capului o aureolă.

Cînd aş zice că acest tablou e gata şi orice aş mai adăuga ar fi lucruri zadarnice? Nu l-aş mai atinge cu pensula, atunci cînd poate nici nu ar fi peste tot pînza acoperită cu culoare, şi m-aş opri definitiv cînd mi-ar da o complectă idee de impresie generală ce mi-a făcut modelul meu. Un tablou nu însemnează că este finit atunci cînd este spilcuit, lustruit, curat sau vernisat, ci atunci cînd partea sufletească a compoziţiei este bine găsită, cînd artistul a simţit, a ştiut să vadă în model, mai presus de cît mulţimea, a ştiut să prindă „sublimul", „credinţa" fără de care nu poate să reziste o operă de artă. Dar vai! putea-voi eu reda lumei căreia aparţine pentru a o admira, această creaţiune fermecătoare, mintea mea va pătrunde în deajuns în inima ei nobilă şi plăpîndă? Voi avea eu curagiul să vînd bancherului, rece şi nepriceput, acel chip măreţ şi dulce? Voi lăsa eu să atingă mîinile lui murdare, idealizarea vieţei mele? Căci acel tablou ar fi lucrat cu fire din nervii mei, cu ani din viaţa mea. Nu! nu! preţul pungii lui nu ar cumpăni scopul vieţii unui artist.

Acestea sînt lucruri pe care aş dori să le înţeleagă eleva mea. Şi sînt bine convins că le va pricepe, căci are o fire destul de artistică. [...].

Scanned with OKEN Scanner

Spitalul Pantelimon
24 ianuarie 1902

Iubite și stimate d-le Mille,*

Am tot voit mereu să vă mulțumesc de gazetă, pe care o primesc regulat și care îmi prinde atît de bine aici în singurătatea asta, de unde nu mai știu ce se petrece în lume. Nu v-am scris fiindcă mi-a fost tare rău, și încă îmi este, dar mai puțin de cum mi-era.

Pe lîngă paralizia picioarelor care de la șolduri în jos îmi sînt complect amorțite și în imposibilitate de a face vre-o mișcare cu ele, apoi încă o serie de boale care provin tot din prima, pe care nu știu cum să o numesc fiindcă doctorul nu a pus încă diagnosticul.

Sînt aici de o lună și jumătate și nu am ajuns cel puțin nici să cobor din pat, cu toate îngrijirile distinsului profesor Marinescu ce pune pentru căutarea mea. Și știința are o limită, așa că bietul doctor dă și el din umeri și-mi recomandă răbdare.

Cît e de greu să trăiești cînd ești sănătos, dar încă bolnav.

Ziua mai merge, fie că lumina zilei te mai înviorează, fie că mai mișcă cîte cineva prin prejur, dar noaptea e grozavă aci în spital. Încă nu m-am deprins cu ideea că nu pot umbla și cîte odată uit și voesc să mă dau jos din pat, și cînd văd că sînt țeapăn mă îngrozesc și încep să plîng. Am fost un om prigonit de soartă și fără de noroc.

De la părinți am avut tot, poate afară de sănătate, mi-au lăsat nițică stare din al cărui venit puteam să trăiesc de azi pe mîine. S-au găsit însă oameni atît de teribili care să mi-o mănînce fără nici o frică de Dumnezeu că lasă un om lipsit de orice mijloace pentru lupta de toate zilele, și cu o meserie care nu produce nimic. Cu toate astea, le văd numele prin gazete, de luptători conștiincioși, caractere nestrămutate, cinstiți și altele, cînd locul lor ar fi fost la pușcărie dacă aș fi dat numai o petiție la jude [le] de instrucție. N-am făcut-o fiindcă nu-mi place să-mi răzbun, i-am lăsat în plata Domnului. Deși nu aveam nici cea mai mică cunoș-

* Const. Mille, scriitor și gazetar bucureștean, directorul ziarului „Adevărul".

Scanned with OKEN Scanner

tință de cum se cîștigă banu, de multe ori cu prisos am ajutat și pe alții.

Un singur lucru mă întristează mai mult și acesta este că nu pot face pictura pe care am iubit-o atît de mult. Am lucrat o serie de ani fără să fiu vreodată mulțumit de ce făceam, căutînd și încercînd în tot felul, și cînd învățasem și eu ceva, cînd găsisem o cărare mai descurcată, mai dreaptă și sufletul mi se umplea de bucurie cînd mă gîndeam că voi ajunge la un rezultat oricît de mic ar fi fost, Doamne, este atîta de frumos. Cît am îndurat în acest interval, de cîte ori lucrînd nu uitam să mă duc la masă și mă pomeneam cu ceasurile 5 sau 6 istovit și pe pînză nimic. De cîte ori nu eșeam din casă cu groaza în suflet cînd după două săptămîni de lucru făceam o neghiobie.

Și din aceste încercări, din aceste zbuciumări, trebuie să-mi plătesc chiria, să mănînc, să mă îmbrac și culmea, de care rîz și azi, trebuie să scot și ultimul gologan *să le pui rame* și să le expui și să le vînz.

V-am plictisit poate, domnule Mille, dar fiindcă vă cunosc mi-am permis să mă plîng, să vă spun cîte ceva din suferințele ce-mi rod sufletul.

Încă odată vă mulțumesc pentru gazetă, și cînd D-zeu mi-o ajuta vreo-dată, voi face și eu ceva pentru D-tră.

Al d-tră cu dragoste și stimă

Șt. Luchian

(1902)
Spitalul Pantelimon

Dragă Clavel, *

Îmi merge rău de tot, și dacă va continua așa în curînd voi fi complect amorțit de sus și pînă jos. Ieri și azi pînă pe la două mi-a fost foarte rău. Toate coastele și coloana vertebrală mă țin de parcă aș fi în fiare. Nu știu cum să mă așez ca să mai găsesc puțină odihnă. Capul îmi urlă ca o

* A. Clavel, arhitect, București.

Scanned with OKEN Scanner

ocnă şi gura îmi este amară ca fierea. Tot rog pe Dumnezeu să puie un capăt acestor suferinţe, dar se vede că m-a uitat.

Îţi mulţumesc din tot sufletul de atenţiunea care mi-ai dat-o şi îţi urez petrecere bună atît ţie cît şi celor de acasă. La mulţi ani şi să ne vedem sănătoşi.

Ştefan

Dragă Clavel,

[...] Din ajunul anului nou, nu mai ştiu nimic de D-na Antonescu, deşi eu i-am scris vr-o două scrisori prin care îi ceream un mic rest ce mai am de primit.

Nu ştiu ce soartă ar avea scrisoarea mea, mai ales cînd este ştiut de ce consideraţie se bucură un biet pictor în societatea bucureşteană care îşi închipuieşte că dacă ţi-a dat cîţiva gologani te-a plătit şi orice mai mult îl (o) plictiseşte.

Eu în ori ce caz îţi dau o scrisoare, dacă tu crezi că ai găsi vreun mijloc să faci ceva cu ea şi dacă nu am făcut-o acum este că trebuie compusă, şi îmi trebuie timp, adică cîteva ore, şi sînt slab, obosesc repede.

Cine ţi-a spus că peste 2 săptămîni voi fi bine, trebuie să fie un bun prieten care ţine să ne vedem mai repede, sînt încă în pat şi în imposibilitate să fac un pas.

Prima serie a tratamentului am isprăvit-o şi progresele sînt aşa de mici, că s-ar putea măsura cu milimetru. Sînt ceva mai bine de cum m-ai lăsat, dar totuşi îmi este rău.

Aştept de la tine un răspuns şi de urgenţă îţi voi da scrisoarea.

Ştefan

29 iulie 1902, Poiana

Iubite Clavel,

Am primit cartea ta şi am regretat mult că nu ne-am întîlnit în intervalul de cele cîteva zile cît am stat în Bucureşti. Eu am voit să viu pe la tine, dar un băiat mi-a spus că tu nu

Scanned with OKEN Scanner

eşti în Bucureşti. Eu am fost pe la Govora şi mi-a făcut mult bine, aşa că acum mă simt mult mai binişor de cum m-ai lăsat tu cînd m-ai văzut. Atît la Govora cît şi aci am lucrat mai multe schiţe pe care o să ţi le arăt cînd vei veni pe la mine. Să ne vedem cu bine, iar la ai tăi arată salutările mele.

Al tău prieten

Ştefan

Poiana, 7 august (1902)

Iubite Virgil,*

Să nu crezi că din cauza lenei nu ţi-am scris, dar ca în toate ale mele şi de astă dată o întîmplare intervine ca să ies tot eu de ruşine.

Afurisita de Mari, în loc să-mi dea cartea ta poştală cu adresa, a pus-o în tocu mesuţii, aşa că nu i-am dat de urmă decît în ziua plecării.

În Bucureşti am stat puţin şi am rugat pe văru-meu Cocea, să-ţi trimeată scrisorile deşi nu ştiam dacă te vor mai găsi. După ce-ai plecat din Govora, am dus-o greu, nu mai aveam nici cu cine bea apă de Căciulata, nici cu cine glumi, şi pînă trecea o zi mi se părea un an. Unde mai pui,că venise o mulţime de cioclovine, pe cît se poate de greţoşi, care îmi făceau zile fripte de la distanţă. Acum mă aflu în mijlocul Bărăganului, unde amurgurile scrise cu atîta artă de Odobescu, le văd mereu şi nu mă mai satur privindu-le. Nu ştiu dece, aci în mijlocul lanurilor nesfîrşite, împestriţate de muncitori, cu braţele vînjoase şi cu feţele arse de soare, mă simt aşa de slab, mititel, zăpăcit, parcă aş fi un cîine care a scăpat dintr-o tărbacă. Cotletele continuă de-a mă ţine, dar merg ceva mai bine, am ajuns să fac 500 metri pe nerăsuflate.

Scrisoarea ta am primit-o joi seara şi fiindcă îmi scrii că duminică vrei să părăseşti Bucureştii mă grăbesc să-ţi

* Virgil Cioflec, colecţionar de artă.

Scanned with OKEN Scanner

răspund. Dacă vrei cele două tablouri ţi le dau cu cît poţi tu să dai şi dacă ar fi fost în timpuri mai bune nu ţi-aş fi luat nimic pe ele, aşa oricît mi-ai da, îi iau mai mult ca un fel de împrumut pe care un om de bine îl face unui *Babac* în suferinţă.

Pe joia viitoare sînt şi eu în Bucureşti dar dacă nu poţi să stai pînă atunci te rog să-i laşi lui Kübler, căci aci pînă să primeşti un mandat trebuie să aştepţi o jumătate de lună. Dacă o fi să nu ne vedem în Bucureşti, eu îţi urez petrecere bună, şi dacă o fi să vînz ceva la expoziţie să ştii că ne vedem în Franţa.

Cu dragoste

Luchian

24 august 1902
Bucureşti

Iubite Virgil,

La despărţire, dacă-ţi mai aduci aminte, rămăsese vorba ca joi să fiu în Bucureşti, şi nu m-am întors decît azi, vineri 24 august, cînd mă grăbesc să-ţi răspund.

Am găsit de la tine trei ştiri, o scrisoare la Kübler pentru care-ţi mulţumesc mult de tot, o carte poştală în care te plîngi de tăcerea mea şi o telegramă pentru care, de-aş fi fost însurat, fără îndoială că aş fi avut scene furtunoase.

Sînt şi cam greu la scris nu e vorbă, dar de astădată, după cum vezi, e o simplă întîmplare care m-a făcut să nu mă ţiu de vorbă. Nu ştiu cînd va veni vremea să mă achit de gentileţa ce mi-ai arătat.

Pe aici, măi frate, abia-ţi mai tragi sufletul de căldură şi un plictis de Hagiu. Cu sănătatea merg mai binişor şi sînt pe cale de a începe un nou tratament. Sînt la Kübler cînd îţi

scriu aceste rînduri şi Benedeto de Luca care intră pe uşă mi-a tăiat toată pofta.

Îmbrăţişîndu-te frăţeşte, îmi dai voie să sorb cafeaua care soseşte în tovărăşia unui pahar cu apă rece.

Ce vrei, fără asta,
Mai bine-un glonţ de puşcă
Şi moartea-ntr-un minut.

Ştefan

(Data poştei: 24 sept. 1902)

Am fost puţin mai rău ca de obicei, de aceea nu ţi-am răspuns pînă acum. Am avut un fel de friguri din cauza timpului care s-a schimbat într-un frig grozav.

Am primit cele 50 coroane şi nu ştiu cum să-ţi mulţumesc că din acele depărtări te-ai gîndit şi la mine. La cîte mă întrebi tu, mi-ar fi greu să-ţi răspund, fiind lucruri prea delicate, şi dacă nu răspund să nu mă învinovăţeşti sau să crezi că aş fi un om ascuns şi nu am încredere în tine. Scrisoarea ta este atît de frumoasă şi atît de bună că nici nu ştiu ce să crez, poate că unde am cunoscut prea mulţi răi. Mai mult nu ştiu ce să spun, mintea nu m-ajută şi inima se-mpotriveşte — fire curioasă — întotdeauna am glumit, cînd poate în sufletul meu plîngeam, şi cu aceiaşi aparenţă rece cînd emoţiuni grozave îmi sbîrluia perii din cap.

Acum sînt ceva mai bine — de şi d-ra mi-a spus că dacă nu mănînc, aliluia — să mă pregătesc pentru expoziţie, pe care nu ştiu dacă o voi face. E prea mare bătae de cap şi succesul cu ori cîte iluzii m-aş îndopa, n-are să fie treabă mare, ia acolo cîteva sute de lei ca un lampagiu de la primărie.

Ca să vinzi picturi, fie în Bucureşti sau aiurea, îţi trebuiesc multe!

Să fii introdus, să ai cunoştinţe bune, să ai reputaţie şi eu din toate astea nu am nici una. Ori cum ar fi tot îmi prinde bine pentru expoziţia cercului nostru, care se face în martie. Abia am timp să mă prepar cu cîteva pînze mai studiate.

Scanned with OKEN Scanner

Aştept să se întoarcă D-rul Marinescu, să mă duc pe la el, să vedem ce mai spune să fac.

Nimic nou depe aici care să te intereseze.

Duc o viaţă cu totul liniştită, fără nici un fel de emoţiuni aşa în voia Domnului, afară de cafeaua de la Kübler, singura variantă în timp de 24 de ore.

Oriunde te întorci, nu-ţi vorbeşte decît de alegeri.

Pe cînd speri să mai vii pe aci?

Petrecere bună şi să ne vedem sănătoşi.

Luchian

Vineri, Bucureşti.

(Data poştei: 2 aug. 1903)

Dragă vericule,

Îţi scriu aceste rînduri din Gara de Nord, sînt grăbit, bagaj am mult, biletul neluat şi pe nimeni să-mi ajute.

Aş fi avut să-ţi scriu mai multe, dar în minutul acesta nu ştiu de unde să le iau (judecată tardivă).

Albulescu îmi dă ocoale, ţalu înumără restu, hamalu mă poftește.

La revedere

Luchian

(Data poştei: 11 aug. 1903)
Filipeştii de Pădure

Dragă Virgil,

Sînt aci de peste zece zile şi am făcut mai multe schiţe, locurile sînt încă greu de suit şi mai ales de coborît. Aerul este plăcut şi fără egrasie şi am o îngrijire părintească. Nu

Scanned with OKEN Scanner

ţi-am spus ce s-a întîmplat cu Smărăndiţa. Cînd a făcut pînza rulou, a uitat să ungă hîrtia cu ulei, aşa că s-a lipit de pictură că au rămas literile imprimate ca pă cea mai bună hîrtie velină. Sîmbătă plec spre Bucureşti şi de acolo poate la Dumbrăveni.

Cu sănătatea tot cum ştii. Pînă o fi să ne vedem, primiţi salutările mele prieteneşti.

Luchian

(Data poştei: 22 aug. 1903)

Dragă Virgil,

Nu-i aşa că nu te-ai supărat de tăcerea mea? Sînt un leneş, şi nu o să iei în lucru de rău că nu m-am gîndit în timp de o lună şi mai bine să destin cîteva minute pentru ca să scriu unui prieten ca tine. Tu eşti un băiat bun şi vezi mai departe decît lenea mea aparentă, căci în fond e cu totul altceva şi de asta ai avut ocaziunea să-ţi dai seama. Cum mai petreci pe la Predeal?

Nici eu nu sînt prea departe de tine, o fugă de cal şi eşti la Filipeştii de Pădure, unde se găseşte o mică vie pe o muche de deal, de unde se vede o perspectivă care nu se poate spune nici cu vorbe, nici cu vopseli.

Cînd am intrat aci antîia oară mi s-a părut că intru într-o mînăstire de maici. De-o parte şi de alta gard care desparte curtea de livede, în fund mai pe deal casa, albă şi curată ca un testimel de fată mare, şi de jur în prejur mai multe dependinţe. Cu cît aş spune mai multe, cu atît ai înţelege mai puţin, e prea frumos aci ca să te pot face cu o scrisoare să guşti şi tu farmecul Filipeştilor de Pădure. Şi zilele trec repede, şi inima mi se strînge cînd mă gîndesc că peste cîteva zile trebuie să plec spre Bucureşti.

M-am schimbat mult măi vericule de cînd ne-am despărţit. Sînt mai puţin melancolic şi iarăşi un nou dor de viaţă a născut în sufletul meu obosit. Fără îndoială că băile de la

Scanned with OKEN Scanner

Govora, pe care cu atîta chin le-am făcut împreună, nu au rămas fără efect. Acum aştept iarna cu drag şi nu mai pot de bucurie că am s-o întîmpin cu o scurteică, aşa că dacă s-o îndrăci prea rău îi dau în cap cu scurteica.

Dar am uitat să-ţi spun că aci sînt la o verişoară, voioasă şi blîndă, un tip de adevărată româncă, şi care mă îngrijeşte mai bine ca o soră.

Fără îndoială că şi asta a contribuit mult ca să mai ies din mocneala în care căzusem.

Am avut şi poftă de lucru, o să vezi tu cîte schiţe am făcut aci şi fără să mă laud, mai toate sînt bunicele.

La ai tăi arată salutările mele respectuoase şi pe tine te îmbrăţişez ca un frate.

B a b a c u

Filipeştii de Pădure
prin Gara Băicoi

(Data poştei: 11 aug. 1906)

Dragii mei supuşi,

După atîtea zile, iată şi de la mine cîteva rînduri, pe care vi le-aş fi trimes mai de mult dacă nu aş fi fost greu bolnav. Închipuiţi-vă 12 zile de grozavă dezinterie, a trebuit să fiu eu ca să scap şi de asta. Pe aici este o temperatură destul de plăcută, aşa cum nu am mai pomenit prin Bucureşti. Sînt cîteva zile de cînd avem 15 grade. Distracţii sumedenii, de cînd cu expoziţia lui Istrate. Dă zor de te întoarce mai repede că Palatul artelor aşteaptă. Sînt atîtea lucruri de văzut şi de spus că o să te apuce Crăciunu, pînă să isprăveşti seria articolelor.

Ţi-am scris aceste prostii la zor. Copiii mă aşteaptă să le înalţ un zmeu din opt.

L u c h i a n

Scanned with OKEN Scanner

4 septembrie 1906
Bucureşti

Bunii mei prieteni,

Ca să vă spun ceva interesant du pe aici e cam greu, fiindcă eu nu am ieşit din casă nicăieri şi nici nu am văzut pe cineva de la care să mai auzi vreo vorbă. Toată vericica am petrecut-o în mijlocul unei droaie de copii, — un doi trei, — pîrţ,— Zania mătania, Tuş caracatiţa şi cîte de-astea. Încolo, lucruri de prin gazete, oaspeţi din toate unghiurile ţării, muzici, excursiuni pe veresie, banchete peste banchete, ce să-ţi mai spui, numai Dzeu să le dea sănătate...

Al vostru prieten care vă doreşte

L u c h i a n

14 octombrie 1906

Bunii mei prieteni,

Mai bine de o săptămînă de cînd tot trimet pe Alecu să-mi cumpere o carte poştală, şi mereu vine cu acelaşi răspuns: n-am găsit. Vezi tu acum că nu e aşa de uşor de scris cîteva rînduri cu aşa oameni. Pe aici e un frig îndrăcit şi de la 8 sept. fac focul ca în toiul ernii. De cînd ai plecat nu am mai dus-o bine, am fost bolnav mai toată vara, mai ales în iunie şi iulie. Casa în care stăm e mică, friguroasă şi cu lumină imposibilă, aşa că în timpul ernii nu pot să fac nimic, păcat de colorile ce le-am comandat, că or să se usuce în tuburi. În situaţiunea mea, e înzecit de greu de făcut ceva, cînd cauţi lipseşte ceva şi eu stau pironit pe scaun şi nimeni împrejur care să te îndatoreze.

Să veniţi sănătoşi

Ş. L u c h i a n

Scanned with OKEN Scanner

30 octombrie 1906
București

Dragii mei prieteni, *

Ieri am primit din partea ta trei sticle cu vinișor nou și trei pere minunate și cum eram însetat după ceva sărături, repede a dispărut o sticlișoară. Apoi băiatul din una alta a început a istorisi pățania cu gîndacii și de un cocoș al coanii mari, care-i sărea în cap și-l bătea.

Crizantemele și-au făcut aparițiunea și mă gîndesc să fac vreo 2,3 pînze dacă voi ajunge să-mi procur cîteva ghiveciuri. Mai clocesc încă ceva, o bucată mai mărișoară, un „Chef monstru", cu figurile mărime naturală sau jumătate, căci se poate să nu am loc, camera precum știi fiind prea mică. Subiectul este hazliu, și s-ar putea obține mult efect. Deși pînă acum n-am dus nici o linie, totuși ți l-aș putea descrie cam ce fel l-am plănuit. De o parte un babalîc cu capul căzut pe piept, de oboseală și băutură, cu brațele lăsate în jos, abia se mai ține pe scaun, hainele în dezordine și fără surtuc, numai în jiletcă. Damicela, mai de-oparte într-o poză legeră, caută să-l aducă la viață. În capul opus al mesei, un tînăr cu o altă destrăbălată mai golește un rest de Champagnie. Iar lăutarii îi trag de zor cu fețele palide și obosite, țambalagiu mai adormit, iar șeful cu ochii pierduți și frînt îi zice cu vioara la urechia bătrînului adormit.

Mi-este frică însă, să nu iasă ca planul simigiului. Totuși este o mîngîiere în singurătatea asta grozavă în care trăiesc de un an și jumătate. Chiar dacă nu se împlinesc, cîteva zile am de lucru, îmi mai frămînt mintea în tot felul de chipuri, pînă cînd cîte un afurisit de junghi mă face să uit de toate. Îmi pare rău că nu ești aici să-ți dau și ție să citești viața și operele lui Courbet. Ce suflet distins și sbuciumat, și cîtă încredere avea în el, cînd scria la ai lui acasă, „azi tată sînt cel mai mare om al Franței" și aici o dată mai mult m-am convins că să-i dai dracului de critici. „Vorbe și iar vorbe, pentru care se găsesc nătărăi care să le înghită."

* Scrisorile din 30 octombrie și 14 noiembrie 1906 au fost publicate de T. Enescu în „Studii și cercetări de istoria artei", I, 1959.

Scanned with OKEN Scanner

Actualmente sînt cinci exposiţiuni de pictură, afară bineînţeles de a lui Istrate, şi vor urma astfel pînă la primăvară. Cei de la Ministerul de Instrucţie s-au îndurat să-mi cumpere o pînzişoară pentru 350 lei. E gentil din partea lor, mai ales că a venit de la ei, fără să le propun eu nimic. Încolo nu mai ştiu ce să vă scriu dupe aici, şi vă doresc multă sănătate şi să ne vedem sănătoşi.

t e f a n ·

14 noiembrie 1906
Bucureşti

Bunii mei prieteni,

Vă trimet şi vouă aste cîteva rînduri, ca să vedeţi starea mea sufletească, necazurile şi peripeţiile mele din ziua cînd am primit tablourile ce au figurat la exp. jubiliară. Trecînd peste greşelile de stil, ortografie şi greşeli gramaticale, ascultaţi.

Ieri mi-a adus tablourile de la Filaret, pline de praf şi cu ramele rupte pe la toate colţurile — ce e Gheorghe? — ce să fie Dle Luchian, adusei tablourile astea, unde zici să le punem? Şi parcă se ruşina şi el de atîta dus şi întors, de atîta muncă fără nici un rost. — Şi acum, abia îţi poţi face un locşor de trecut printre — atîta rămăret. Iată şi pe vărumeu care vine, cu aerul lui tacticos. — A...! ţi-au adus tablourile? — da..., parcă erau mai multe mă Fănică? — Ăla cu ţiganca, florile, apusu de soare, — unde este mă spatele de femeie — ? — a, da uite-l. Cît îl puseseşi 400 ori 300? — E...! zi se-nchise şi expoziţia. — De-acum ai la masă şi-om mai vedea noi ce-om face. —

— Ce nene, ţi-a adus tablourile îndărăt? mă întrebă Vlad cum dete cu ochii de mine, — n-ai vîndut niciunu nene? De cît aveai tablouri nene? de 2000... de 5000...? — Ce crezi, erau o grămadă de bani dacă le vindeai pe toate. — O fi, îi spune tată-său, dar vezi că nu să prea vinde. — Şi cum eram amărît, am înghiţit cu noduri, şi în gîndul meu, mă răz-

Scanned with OKEN Scanner

bunam și eu, înjurînd și pe Istrate, și pe ministru și pe toți, care s-au îmbuibat cu atîtea milioane, cînd eu bietul n-am nici cu ce cumpăra copiilor ăștia cîteva acadele, ca să nu mai întrebe de ce n-am vîndut nimic. Domnii ăia de-acolo, e un an și mai bine, de cînd o duc într-un banchet, șampania și vinurile de Drăgășani au curs de au înecat cu prisosință cei 40 de ani de glorioasă domnie. I-aș fi înjurat eu mult și zdravăn, cînd iată o veche cunoștință a noastră, numai sudori și prăpădită de oboseală. Vin de la expoziție soro, am vrut să văz și eu palatul artelor și închipuiți-vă dragă au început să-l ridice și ce dă lucruri frumoase, păcat că eu nu am avut vreme să mă pot duce mai înainte, să vezi soro, podul peste Dunăre, coșulețe, mesuțe. — E sigur, întrerupe văru-meu, cu ocaziunea asta, s-a expus tot ce aveam și noi mai de seamă, știi că Istrate e un om de o activitate și de-o pricepere fără pereche. Da, Dta ai avut ceva, Dle Luchian? — Mai nimic Dnă, vre-o două, trei schițe, mai mult ca să scap de insistența colegilor mei. — Ce, două, trei, sare Vlad de colo, ai avut o grămadă nene! — Da, da așa e Dnu Luchian, în tot de-auna modest, și ați vîndut ceva Dle Luchian? Eu îmi tot făceam de lucru cu un muc de țigară, căci vedeam unde vrea s-ajungă și Dna — N-a vîndut nimic tanti Eleno, sări Vlad, și mă scăpă de un răspuns, care nu știu de ce, începuse a fi supărător.

Iată și pe Alecu, că se amestecă în vorbă, cu d-ale lui de parcă îți dă cu măciuca în cap. E vorba să-l trimeată la Huși la frate-său, că aici în București e greu, e greu de tot mai ales iarna fără foc. Cînd îl cauți e bolnav, și să tot duce mereu la spital ba un deget care i-a copt, ba cu un buboi la gît, într-un rînd i se umflase nasu, altă dată îl mîncau tălpile picioarelor, și nu se lăsa de loc, pînă ce l-au luat doctorii la ochi. — Bine de nenea Fănică, îi trage cu pensula de două, trei ori, și pe urmă se culcă, îi trage un somnișor și ia la bumașce, așa meșteșug mai înțeleg și eu — și mă bate pe umăr știi, așa în glumă, să intru prin scaune și mai multe nu. — Ia spune drept, zău nea Fănică, cîți sutari ți-aduse ăla deadineaori cu tablourile? N-am să mă plîng, știi așa, potrivit, o da Dzeu altă dată mai mult. — Las, că-i bine, așa e bine, și s-a dus, oprindu-se cîteva clipe în ușă, cu fața lui rîzătoare și mulțumit că mi-a mers bine la expoziție. De la o vreme, mă

Scanned with OKEN Scanner

dusei şi eu în odăiţa mea, era nemăturat şi frig, un miros greu de vopsea şi de terebentin care te ameţea. M-am trîntit pe pat şi-ntr-un tîrziu am adormit.

Coboram pe Bd. St. Michel, vesel că pot să merg şi eu ca toată lumea şi mă minunam, şi nu-mi venea să cred, cum de pot, aşa de-o dată, să mă strecor atît de iute prin mulţimea asta enormă de oameni şi trăsuri. Mă duceam spre muzeul Luxembourg cu o nerăbdare grozavă, să văz noile săli cu impresionişti. Eram atît de mulţumit, în locurile astea, pe care cu 14 ani în urmă, le cunoscusem atît de bine, unde făurisem atîtea iluziuni, şi care nu prea tîrziu, a trebuit atît de urît să le pierd. Din cînd în cînd, îmi venea cîte un moment de îndoială, dar repede trecea, căci cu adevărat mă aflam în Paris, uite Panteonul, nici vorbă, uite şi grădina Luxembourg, o bubuitură mă făcu să mă opresc, deschiz ochii, eram la mine, aceleaşi tablouri, unele agăţate în cui, şi altele rezimate de perete, mucuri de ţigară aruncate pe jos, pocniturile continuau, ce dracu să fie, sar în sus din pat, mai ascult niţel, cînd o voce de astă dată, tot bolborosea prin sală—Dnu Luchian este acasă? Pot să intru?—Intră—Bonjour Dle Luchian, bonjour, îmi pare bine că te găsesc mai gras, mai vesel, aşa vezi nu te lăsa şi tot răsucea în mînă un catastif. Era poleitoru pe care nu-l mai văzusem pe la mine de luni de zile. — Dar ce-i cu tine Moser, ce te-ai mai făcut? de vii aşa de rar pe la mine, te-ai înţolit se vede — Ce să zic, de o vreme-încoace merge binişor, şi cu ochii ba pe sub masă, pe după dulapuri, da catastifu nu-l slăbea de loc din mînă — E meştere, stai colea puţin, şi spune-mi şi mie, ce mai e nou, dacă se mai face vreo expoziţie. Dle Luchian de toate să mă întrebi, da de expoziţie cînd auz, mi se-nfurnică păru-n cap. De ce Moser? — Să vezi Dta de ce, şi aci se aşeză jos, începu să răsfoiască catastifu.— Cutare 200, cutărică 140, Dta 180, Dnu X 400 — Apropos Dle Luchian am auzit că s-a închis expoziţia şi dacă....

Repede şi eu m-am dus să chem pe Vlad să-i răspunză de cum o crede mai bine, şi să veniţi sănătoşi.

Al vostru prieten care vă doreşte

L u c h i a n

Scanned with OKEN Scanner

15 iulie 1908
Brebu

Dragii mei prieteni,

Iată 2 luni şi jumătate de cînd nu mai ştiţi nimic de mine. Aş fi voit să vă scriu mai de mult dar nu aveam hîrtie şi cerneală. Sînt două săptămîni de cînd mă aflu la Brebu, unde am închiriat trei odăi şi o bucătărie chiar în curtea mînăstirii. Sînt foarte mulţumit şi lucrez cu atîta dragoste cum nu-mi aduc aminte să fi lucrat vreo dată. Dar numai eu ştiu cu cîtă greutate pot să înjgheb cîte un peisăgel. Drumurile sînt rele şi lungi şi sînt silit să le fac cu carul cu boi. Vezi şi tu acum, cum îţi vine după vreo 3 ceasuri în căruţă cu genunchii la gură, cînd mă dau jos nici nu mai simt picioarele de amorţeală.

Cred că e ultima încercare pe care o mai fac cu peisagele, e prea greu, prea peste puterile mele. Şi ce lucruri frumoase, nu te mai saturi uitîndu-te la ele, mai ales pe lunca Doftanei e o minune nu altceva. Ce folos că drumul pînă acolo mă zdrobeşte şi dacă n-ar fi splendoarea naturii care să mă mai învioreze, n-aş mai mişca. Pînă acum cu chiu cu vai , făcui nouă peisage. Şi dacă ar fi fost vremea mai bună făceam mai multe.

Cum însă mai am de stat o lună şi jumătate, nădăjduiesc să fac vreo 30, înţelegi tu cum o să-mi prinză de bine în mocneala nepricopsitului meu atelier.

Mă, între altele, ce crezi tu că am mai croit? O bucătărie. Dar ştii d-alea vechile, aşa cam de vr-o 280 de ani.

Încolo nu e nimic, ţărancele sînt urîte şi costumele şi mai foc. Curtea mînăstirii e minunată, şi-n toată preajma o linişte tainică, iar pe jos numai un covor verde de parcă îţi vine să stai numai trîntit.

La Bucureşti, de cînd ne-am despărţit de asemeni am lucrat mult şi cu noroc. Am făcut 4 nuduri, unul mărime naturală, 2 treisferturi şi *unul* micşor, 3 portrete pe aceeaşi pînză (familia Cocea şi cu mine), unul cu cireşi, un altul cu trandafiri, şi portretul D-rului Costiniu etc.

Vă sărut şi vă doresc

B a b a c u

Adresa: Comuna Brebu prin Gara Doftana

Scanned with OKEN Scanner

16 august 908
Brebu

Bunii mei prieteni,

Vă scriu aceste rînduri din grabă, pe o măsuţă veche şi noduroasă cum erau odată pe la grădinile noastre de la mahala. Toţi aleargă în toate părţile care cu o legătură, care cu o pernă, unde te întorci numai halaturi cu saltele, cu tingiri şi o albie, dragă, s-o vezi cum şade aşa într-un peş, ţi-aduce aminte de sălaşurile ţigăneşti. Ăl care face treabă mai multă este venerabilul Cocea, leagă şi desleagă pînă face un pacheţel îl întoarce pe toate feţele şi iar îl mai strînge şi iar îl măsoară şi la urmă se sfîrşeşte prin a-l desface.

Ce să mai spui fraţilor. Cu ajutorul lui Dumnezeu am ajuns să fac vreo 30 de bucăţele unele mai luminoase, altele mai proaste, în sfîrşit eu sînt mulţumit, o să le vedeţi şi voi. Am văzut că şi voi aţi fost mulţumiţi, rămîne să ne videm sănătoşi

Ve serut,

F ă n i c ă b e r b a n t u

2 mai 1909
Bucureşti

Dragi prieteni
ori
„Frate Virgile,
Frate...“
(Caragiale)

Nu v-am scris de atîta vreme, că am tot fost necăjit şi ne-am şi mutat după alelalte toate. Venise Sf. Gheorghe şi noi nu găsim casă, în sfîrşit în ajun a dat Dumnezeu, şi-am găsit o căsuţă bună, unde mi-am rezervat un atelier şi o cameră de culcare. Am scăpat în sfîrşit de mirosul vopselilor. Şi să

Scanned with OKEN Scanner

vezi cum le-am aranjat, cu tablouri, bris-bris pe la toate ferestrele, pe jos covoare, știi colea ca omul ajuns, acum să vedem cît o ține. Decînd ai plecat am mai vîndut șase tablouri: trei lui Lazăr Munteanu și trei, ghici? în Paris D-nei Myriane Danesco.

Pe aici e o fierbere grozavă cu Salonul, alegerea juriului, proteste, casări, iar alegeri, în sfîrșit o zarvă și un balamuc pentru un ciobănaș, dă parcă ar fi lupi. M-a inspirat Dumnezeu să nu expui și sînt foarte mulțumit că am scăpat de așa ciorbalîc. [...].

Termin și rămîn al vostru bun prieten

Șt. Luchian

Str. Romană 76

909 iulie 14
București

Dragii mei prieteni,

Sînt trei luni aproape de cînd stau cu o scrisoare ce voiam să vă trimet, căci cu ocaziunea mutatului vă pierdusem adresa. Și voi nu mi-ați mai scris în acest timp. Acum mă pregătesc pentru Moinești, unde sper să mai fac cîte ceva, că de cînd ne-am despărțit m-am dat lenei și aproape n-am făcut nimic. Am fost și pe Bărăgan vreo 12 zile, dar m-am ținut mai mult de chiolhanuri. Am plecat cu automobilul lui Iatan și era un soare și o căldură de se topea pămîntul nu altceva, și nu m-am ferit de soare, așa că de la o vreme a început să mi se roșească fața și mîinile și mai tîrziu să se umfle și să mă mănînce de credeam că s-a sfîrșit cu mine. Ș-apoi dă cu lapte prins, dă-i cu vaselină pînă ce-am scăpat.

Tu după-n ținuturile care le colinzi, văd că nu spui nimic și mie îmi tot ceri mereu să-ți scriu. Eu și dacă aș avea cîte ceva de spus, sînt ori prea locale, ori prea neînsemnate, mici lucruri de azi pe mîine și petrecute într-un cerc mic și fără culoare.

Scanned with OKEN Scanner

Văz că tu îi tot tragi cu Filantropia, fără să ştii că de la S-tu Gheorghe stau la centru în str. Romană 76 peste drum de Dr. Costinescu. De un lucru mi-e frică, şi omul ca şi orice dobitoc e supus aceloraşi nevoi şi peripeţii. De o pildă păduchele cînd se-ngraşă iese-n frunte, şi-apoi ştii ce-l aşteaptă, îi sare scăfîrlia.

Cu plecăciune şi multă sănătate.

Şt. Luchian

7 august 1909
Moineşti

La 20 august sînt
în Bucureşti

Dragii mei prieteni,

Au trecut trei săptămîni de cînd mă aflu aci şi abia am făcut vreo cinci şase pînzişoare, şi ce lucruri frumoase sînt prin partea locului. „Frumos" e un biet cuvînt searbăd şi neînsemnat care nu spune nimic din splendoarea scînteietoare a peisagiului din Moineşti. Am colindat şi eu multe ţinuturi din ţara noastră şi chiar din alte ţări dar nu se potrivesc cu ce am găsit aici. Să nu crezi însă că şi lucrurile mele sînt tot aşa de frumoase. În faţa unor aşa minuni te pierzi, devii un mormoloc...

Eri în tovărăşia lui Cocea am luat dejunul cu noi fiindcă voiam să lucrez toată zioa la o moară. Pe la zece văz un afurisit de nor că se înalţă ca o matăhală. Eu care îmi dau seama de aceşti prevestitori, am început să mă îngrijesc, dar mă făceam că nu bag de seamă, fiindcă peisagiul era mărişor şi voiam să-l isprăvesc. De la o vreme mi s-a făcut foame şi-i spui lui Cocea să facă rost de masă. Scoate un şerveţel, întinde pe el măsline, cîteva feliuţe de salam şi caş dulce.

N-am apucat să mănînc două măsline şi începe o ploaie d-alea grozavele de ne-a udat pînă la piele.

Scanned with OKEN Scanner

S-a dus pe gîrlă şi mîncare şi peisagiu, iar de vopseli nu s-a mai ales nimic. Acum vezi şi tu dacă am eu hal să îndur atîtea neajunsuri.

Vă doresc şi să ne vedem sănătoşi

Şt. Luchian

7 august 1909
Moineşti

Dragă Clavel,

Îţi răspund aşa de tîrziu, că nu am avut de nici una de scris, şi să cumpăr azi să cumpăr mîine, pînă în sfîrşit am reuşit. Pe aici sînt locuri atît de frumoase că nu te mai saturi privindu-le. Am colindat multe ţinuturi şi la deal şi la munte şi la cîmp, dar ce să-ţi spun nici pe departe nu se potrivesc cu majestatea şi distincţiunea peisajelor din Moineşti.

Blagoslovit ţinut şi fericit cine va putea cel puţin cît un grăunte s-aştearnă cu boele pe o bucată de pînză un colţişor din acest colos superb.

Dar tipurile de ovrei?

Ce păcat că nu-i pot face să-mi pozeze. În schimb mai toţi mi-au promis că or să vie, însă nici unul nu s-a ţinut de vorbă. Cu moş Niculae călugărul o să vorbim în Bucureşti, fiindcă aş voi să fac după el un ulei, lucru de altfel pe care l-am avut în gînd de cînd l-am început. Cît despre crizanteme, poţi să le iei cînd vrei. (Nu uita însă că eşti un mare hoţ cînd ai pus ochii pe ele.)

La 20 august sînt în Bucureşti, de oarece tovarăşii mei nu pot să mai stea.

Cu clădirea ce s-a mai făcut?

Eu nu mai ştiu nimic nefiind cu nimeni în corespondenţă.

Să ne vedem sănătoşi şi pe ai tăi îmbrăţişează-i din partea mea.

Al tău vechi prieten

Luchian

Scanned with OKEN Scanner

ianuarie (?) 1910

Dragă Clavel,

Mă iartă că-ţi trimit numai 20 lei, cauza este că am închis toţi banii pe rame pentru expoziţia ce voiesc să fac în martie.

Al tău

L u c h i a n

Măi omule,*)

Îndatorează-mă, cum ar spune Nae Ipistatu... nu cu o ţigară de tutun, dar măcar cu 100 lei pentru tutun şi toate cele. Ştiu că tu ai ceva de o parte şi ăsta-i împrumut. Babacu te roagă ca prieten şi îndrăzneşte să te cheme să nu-i uiţi lipsurile şi robia picioarelor. Vei găsi cînd vii pe toamnă la Bucureşti o ulcea cu flori de cîmp, făcută pentru tine, Jane.

Eu... Ce să-ţi mai vorbesc? Ţi-a spus Măcescu.

Cu bine şi aşteptînd la adresă

F ă n i c ă

Către

Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii

Domnule Ministru,

Voind să termin cîteva tablouri în cursul acestei veri şi din cauza unei boale îndelungate ce am suferit în ultimul timp, mă găsesc cu totul lipsit de mijloace, şi vă rog pe Domnia Voastră să mă ajutaţi cu 1 500 lei (una mie cinci sute) şi mă oblig ca în octombrie a.c. să dau una sau două pînze pentru pinacoteca din Bucureşti pe care Domnia Voastră le va crede mai reuşite.

Primiţi vă rog asigurarea deosebitei stime şi consideraţiuni ce vă păstrez.

S. L u c h i a n —
p i c t o r

* Către Ioan Tabacu, inginer, Ploieşti.

Scanned with OKEN Scanner

II. Interviuri

Scanned with OKEN Scanner

LA PICTORUL LUCHIAN

Pe-o uliţă liniştită care se desface, în chip de jumătate de cerc, din bulevardul Colţea către mahalaua Nisiparilor, într-o casă simplă, scundacă, cu-o grădiniţă cu trei salcîmi în faţă, stă pictorul Luchian, — „Babacu", cum îi spunem toţi cîţi îl iubim, şi cum îi spune şi dl Grigorescu, marele colorist de la Cîmpina, cînd îi pune o mînă pe umăr şi-l întreabă de sănătate.

Îl găsesc în picioare, singur, în mijlocul încăperii lui modeste, unde din toate cîte-l înconjoară, nimic nu minte, unde nimic nu-i de prisos. Asudat, alb de oboseală, clatină din cap: „48, 49, 50". Din pînzele înfipte în perete şi din grămada celor culcate pe jos, alege tablourile pentru Ateneu.

— 50! Nu mai pui! Destule!

După o scurtă pauză, îngrijorat:

— Te pomeneşti ,că mă întorc şi cu astea acasă. Atunci să vezi rîs!

— Despre partea mea, Babacule, ţi le-aş cumpăra pe toate...

În glumă se răsteşte la mine:

— Dai tu bani pe drăcii?! Păstrează-ţi părăluţele!

Repede îl înfrînge înduioşarea, îşi adînceşte ochii într-ai mei, ochii ceia vii şi profunzi, care dau figurii lui prelungi şi uscate o extraordinară expresie, — şi, un moment, nu ne mai vedem: ochii noştri sînt tulburaţi de lacrimi.

Pe sală, alături, auzim paşi mărunţei, apăsaţi, şi-un glas ascuţit: „Nene Fane, deschide!" Uşa se trînteşte de perete,

și cei doi nepoței cu chivăre de hîrtie pe cap și cu obrajii mînjiți de alviță, intră ținîndu-se de mînă.

Cum îi vede, grav, prefăcîndu-și vocea:

— La o parte! Experții!

Și cu adevărat, căci cel mărișor începu:

— Pepenii două sute! Merele o mie! Perele doi franci!

Rîdem de seriozitatea lui mucalită, de slăbiciunea acestui expert pentru fructe.

Învăluindu-i într-o privire pe amîndoi, se așează pe pat, încet, bătrînește. Cu pălăria tare dată pe spate, c-un vîrf de țigară în colțul gurii, întinde binișor mîinile înainte. Rar, tacticos, fericit, bate de trei ori în palme: pac! pac! pac!

— Mario, dulceață la boeri!

Își lungește puțin buzele, într-o mișcare foarte familiară, bună. Parcă și le-ar potrivi.

— Dumnealor îmi mănîncă modelele! Cînd lucrez, ăl mai mare, nu mă slăbește. Stă la o parte în spatele meu. Se uită și la ce fac eu și la model. La început e foarte liniștit. Compară! Cînd începe să se cunoască, nu-l mai ții pe scaun: îl frige! Atunci încep palpitațiile și tontoroiul prin casă: „Se cunoaște, nene Fane, se cunoaște!“ Vede cîte-o poamă, așa mai razna. — Nu le poți pune purcoi. Numa-l auzi: „Nene Fane, asta-i gata. S-o mănînc?“ Stă cu mîna întinsă, și cu ochii țintă la mine.

— „Da! Cînd zic da, hait! a și zburat, parcă n-a fost de cînd lumea...“

Și, ca să-mi arete iuțeala, lovește palmele, repede, ca două tipsii: plici!

— „Astă vară, mi-au dereticat experții vreo cinci «chile» de căpșuni. Numai cinci! Abia mi-a ieșit o biată acuarelă. Nu era nici o porție!“

Cum stam de vorbă, afară, doi hamali, încinși cu șreanguri peste paltoanele lor vechi, au pus patul pe zăpadă, așteaptă cu ochii la ferestre. Îi chemăm înăuntru.

Flori, peisaje, profiluri, naturi moarte, marine, nuduri, își fac rîndul, — una cîte una, — pornesc în Rotonda Ateneului.

În sala ceea întunecoasă, cu asfalt pe jos, rece, bietele tablouri plăpînde, de-o adîncă simțire, par niște mici ființe părăsite, foarte nenorocite.

Scanned with OKEN Scanner

Mă întîmpină posomorît:

— Cum m-am vîrît eu în gheţăria asta?! Par-că m-a aruncat vijelia şi m-a proptit în stîlpii ăştia. — Aici nu vine nici dracu!

— Era o prăvălie goală, lîngă palat...

— N-a vrut să mi-o dea! M-a luat de la uşă: „Pentr-o lună n-o dau!" Acuma văz acolo un tîrtan, cu jucării de sărbători... Eu i-o depreciam... Cogeamite cucoana, milionară. — D-aia nu-mi plac mie boierii, decît după ce calicesc!

Simt că n-am să pot găsi o vorbă bună să-i potolesc necazul, să-i dreg inima. Tăceam şi mă rugam în gînd: dă, Doamne, să pice cineva.

Intră un domn mărunt, negricios, — cu cioc. Cum îl zăreşte pe Luchian, se şi repede: „Salutare, pictore, salutare! Ce mai faci? Voinic? Voinic?"

— Vai de lume; uite, şi noi pe-aici cu marfa asta...

Mirat îşi pune mîna la gură, îmi şopteşte:

— Cine-o fi „Barbazonu" ăsta? Îl cunoşti?

Ne facem că ne uităm la caricaturile desenatorului Petrescu, care sînt expuse pe-un panou vecin, alături. Domnu se-ncruntă la tablouri, de-aproape, de departe. Le pipăie, le ciocăneşte: „Asta-i pe carton! Asta-i pe scîndură!" După ce le dă o roată, cu siguranţa omului care nu se înşală niciodată, l-auzim:

— Dumneata ai lucruri foarte frumoase, admirabil prinse, superbe!... Te urmăresc de aproape. Îmi place mult pictura dumitale! Da, rogu-te, ai putea să-mi spui, mîzgăliturile astea ale cui sînt?

Babacu izbucneşte:

— Păi alea sînt ale mele.

I-a pierit supărarea, iarăşi e bine dispus.

Privesc două case mici, albe, bătute de soare, pe marginea mării. Singurătatea lor mă farmecă.

— Te uiţi la chichineţile astea? Le-am făcut la Constanţa. — Ce balamucu ciorului am mai tras ş-acolo! Le ochisem eu mai dinainte. Da, vreau să pun lîngă ele şi-un turc, un bătrîn. Au caracter. Sînt frumoşi. Arama aia de pe faţă, fesul roşu, ştergaru ăla albu al lor... Hai? Găsesc un orb. Ştii ce-i dam? Un „pac de tiutiun". Mă ţinea modelu un ban pe zi! — Dimineaţă îl potrivesc, mi-l aşez frumos, pe-un pietroiu... Am apucat să fac cocoloşul ăsta de-l vezi şi tu. Cînd, ce să

mă pomenesc, vericule?! O cotoroanţă de babă, cu-un reteveiu în mînă, uite pe-atîta! — Dar asta?! Năvală la Ahmet al meu, şi cară-i lui Ahmet, cară-i în spinare la ciomege: Ţipa cît o lua gura: „La mine propitar! casa la mine! Asta hoţ! hoţ asta!“ — Şi, ţop! s-a cocoţat dumneaei pe bolovan în locul turcului: s-o fac pe ea, că ea-i stăpîna caselor!

Toate astea le spune sobru, cu pauze, inteligent şi aproape fără gesturi.

— De data asta, ai cîteva marine...

— O inundaţie întreagă, frate. Am adus aici toată Marea-Neagră! O să înec Bucureştii!...

Se dă puţin pe spate, pleacă capul într-o parte, se uită lung.

— Ce zici de verdele ăla, delicat, aşa-i că-i fain? Mă, la mare să-l vezi ce cald şi transparent e: parcă-i piperment! Şi uite aşa se mişcă: valuri! valuri! Cinci minute nu-i la fel. Dacă nu-ţi iese dintr-odată, s-a isprăvit! A doua zi vii degeaba!

Adesea are o mişcare particulară din buze, le deslipeşte într-un plescăit uşor, ca zgomotul unei picături într-un vas plin, — zîmbeşte:

— Cînd lucram la marina asta mai mărişoară, astă vară, mă trezesc în cîrcă cu-o groasă, o Madam Caliopi oarecare, roşie şi numa apă. Avea şi-un cîrd de copii după ea. Astea aşa sînt, pe unde-i găseşte, îi strînge. Foarte intimă, cu tonul ăla răguşit de mahalagioaică, i-auz guriţa: „Ai vreunu gata? Ai? Aş vrea să duc un Suvenir de la băi!“ N-am Madam, lasă-mă dracului! Nu ştiu cum i-oi fi spus-o, că imediat şi-a luat calabalîcu ăla de copii după ea, şi s-a dus!

În vremea asta vedem sosind un bun şi devotat prieten al pictorului, care n-a lăsat să treacă o singură expoziţie, fără să nu-i ia o bucată, două. Alege un efect de noapte, plin de poezie cîmpenească: o căruţă cu doi boi dejugaţi în faţa unei cîrciumi, şi, sus, pe cer, într-un colţ, o stea care s-aprinde.

— Asta să mi-l opreşti mie...

Babacu, mulţămit, porunceşte repede, imitînd cu mult talent pe-un stăpîn de băcănie:

— Băete, pune-l la o hîrtie pentru Domnu!

Scanned with OKEN Scanner

În fundul sălii se arată Moş Ilie, custodele Pinacotecii, un bătrîn bine legat, mustăcios. În uniformă nouă, cu ipolete de argint, face „drepţi" şi salută milităreşte:

— Te-ai făcut ghinărar! Cu şapca la o parte, parcă eşti Skobelef!

— Mi-o cam hi, domnule artist. După 40 de ani de slujbă...

— Tablourile ce-ţi fac, Moş Ilie?

— Sînt bine, tablourile. Eu mă uit la ele, ele la mine ...

— Da, Agliatoru?

— Agliatoru-i voinic! Îi şterg nasu de praf cu cîrpa, în toată dimineaţa.

Către mine, încet:

— Tu ştii cine-i Agliatoru? — Gladiatoru, mă! Gladiatorul roman!

Custodele pleacă, rămînem singuri.

— Babacule, pictezi de mult?

Iar el tare şi repede:

— Da! Da!

Binişor, îşi freacă mîinile, — palmă-n palmă, strînse, le ţine-n dreptul pieptului.

— Eram un pîrciu, mă dase de curînd la şcoală. O mătuşă, la un Paşti, mi-a adus prezent o stea cu acuarele, — d-alea proaste! Mama, îşi bea cafeaua afară, în pridvor. Eu, ca un diavol, m-am strecurat în odaia de musafiri. O uitase descuiată. M-am aşezat supt temeiu la un perete şi: dă-i! dă-i! Îmi pusesem în gînd să fac pe Safta, bucătăreasa noastră. Mă, şi era o urîtă! — Biată mama, ce mai întindea cu noi...

— D-atunci ai început pictura?

— D-atunci!

Presimţirea melancolică a pictorului s-a împlinit. La expoziţia lui n-a venit aproape nimeni. Nepăsarea aceasta este o ofensă, un act de nedreptate faţă de un artist de valoare, bolnav şi sărac, care n-a umblat niciodată după milogeli.

Încărcăm tablourile să le ducem îndărăt. Pe-o dimineaţă tristă de iarnă, amîndoi, păşim după sanie, cu capul în pămînt. Acasă, le răzimăm de zid, cu faţa la perete. Babacu,

Scanned with OKEN Scanner

prăpădit, foarte abătut, se suie-n pat, cu paltonul pe el. Întins pe spate, cu mîinile pe după ceafă, se uită fix în tavan. Geamurile sînt înghețate. În sobă două crîmpeie de lemne sîsîie, încearcă să s-aprindă. Se face o tăcere lungă, dureroasă.

— O să intru iar în spital...

Două lacrimi mari, ca două boabe, îi scapă printre pleoapele grele, peste obrajii nemișcați, palizi.

V. Cioflec

Luceafărul, martie 1905

VORBELE UNUI PICTOR

[...] — Cum ai dus-o vara asta?

Pictorul mă privește liniștit.

— Cum s-o duc, mă băiete, uite am lucrat... Eu altă petrecere n-am. Sînt mulțămit: trece vremea mai repede. Parcă mai mă lasă și junghiurile; cînd lucrez nu le mai simt.

Făcea o ulcică de garoafe, scînteietoare; o undă roșie de lumină pătată ici colo de flori albe, galbene, — găteală ce face mîndria omului de gust și pune la încercare simțirea unei femei.

— Ce să faci altceva? Faci o floare! Nu cumva o să mă apuc să fac uragane, cutremure de pămînt, cataclisme, incendii, ruine?!... Ia, acolea, o floricică! Și cînd ți-oi spune că sînt și d-ăia de nu le plac florile, n-ai să mă crezi. Da, sînt! Ce să faci cu dificilii ăștia, că mi-e rușine să le zic proști, — am văzut și nătărăi să le fie silă de-o floare.

Tacticos, își răsucește o țigară între degetele lungi transparente.

— Te uiți la peisajul ăla? Am pus copacii mai apropiați înadins. Opresc lumina prea tare; o strecoară; o fac mai fină. Nu mai se prelinge. Una-i să respecți natura și alta-i să faci ce vezi, cum o ieși să iasă! E grea meseria asta, grea. Pînă nu le știi ale ei, nu faci nimic. Dintr-odată ce să obții? ... după ce revii atunci vezi... Și parcă nu-i cu toate tot așa? Trebuie să lași la o parte, să uiți unele lucruri, asupra altora

Scanned with OKEN Scanner

să insişti. Nu-i vorba, unii le mai uită ei şi cu ghiotora. Cînd te uiţi la ce-au mîzgălit: o harababură! Natura îţi dă poveţe cînd te pricepi să observi.

Aerul curat, dulcea răcoare a colinelor noastre, cele cîteva săptămîni petrecute la Moineşti, i-au primenit gîndurile:

— Îmi place colea vara în toi, să picotez la umbră...

În noua dispoziţie de spirit, cu pofta de lucru pe care o are, lungile zile mohorîte, duse în singurătate, bolnav, între fotoliu şi pat, par dispărute pentru totdeauna din viaţa celui mai talentat pictor al nostru.

— ...Să ştii să observi asta-i cheia. P-ăştia care vin de pe la băi i-ai auzit vreodată spuindu-şi unul altuia ce-au văzut pe unde au colindat? I-ai ascultat? Ce crezi că au băgat ei de seamă, cu ce impresii socoţi că au venit acasă?... Doi care s-au tîrnuit în gară.. Un bou era cît p-aci să-l împungă tocmai cînd îşi sorbea cafeluţa la han... Un cîine turbat i-a muşcat servitoarea... D-astea-ţi spun cîte pofteşti, vreme să ai să-i asculţi. Unul să-ţi vorbească de umbra unui nor cum trece peste o livadă, ori de un bob de rouă cum tremură într-un fir de iarbă?! Cei mulţi nu văd nimic; trec cu ochii închişi, parcă s-ar fi vorbit unul cu altul. Pentru ăştia ori ce-ai face e degeaba. Nu le intră pe voie nimeni. Inculţii sînt mai pretenţioşi. Ăştia te iau de sus. Îi dau zor cu ce-au apucat: „Las că ştiu eu, auzi pe cîte unul; astea m-au îmbătrînit pe mine..." şi n-are habar!

— „A, domnule, dă-mi voe să-ţi spun, mie nu-mi place orice. Am gusturile mele. Şi ştiu una şi bună. Pictura exactă, linsă, făcută în lege, aia da! tot frumoasă rămîne!" Mai se-nvîrteşte într-un picior şi îl auzi iar: „Pastelul, las că după mine nu e artă, dar chiar dacă ar fi, e o artă prea inferioară... Asta-i părerea mea".

Chiar un cunoscut amator de artă de la noi crede că dacă îi vinzi un tablou e că nu-i bun, şi dacă mai vii cu el la altă expoziţie, te trezeşti că te întîmpină, întinzînd mîna şi închizînd din ochi:

— P-ăsta l-am mai văzut.

La început crezi că l-a ţinut minte, şi-ţi pare bine că l-a remarcat şi fără să-l cumpere. Dacă ai însă niţică răbdare, îl vezi cum cade singur în capcană:

— Și ăsta e tot vechi. Îl țiu minte bine... recunosc cerul, perspectiva. — Eu nu prea-i las, le spun de la obraz: N-aveai de unde să-l vezi. Ieri l-am făcut... nici nu-i uscat bine. Ca și cel cu „opinia" lui, revine: „Pastelul e o artă inferioară".

— Nu găsesc, i-am răspuns. Eu care fac pasteluri trebuie să am și eu o opinie. Nu ne lovim!

Apleacă pastelul, îl înclină încet, cu ochii daţi în gene, se uită pe d-asupra, de sus în jos, fluieră două trei note de flaut...

— Așa-mi place să-l privesc, cu pufuleţul ăla de viață... Ia uite nuanţele astea între verde și cenușiu, cît sînt de plăpînde, ca praful de pe aripile fluturelui... Cine umblă după desen în unghiuri, dur, cum o să sufere pastelul, arta asta așa de grațioasă?...

Mai trece puţin:

— ... Nu-i ca la pictură. Pastelul e mai cald, mai suplu... liniile astea care se pierd nu le ai în ulei... Și trebuie să fii sigur: unde ai pus, acolo rămîne! E ciudat cînd combini culorile. Care s-o pui întîi, care pe d-asupra. Lași goluri, le împlinești pe urmă ca să ferești petele... Nu-i ușor, nu! Pictorii cam iau în rîs pastelul, da nu spun că de cîte ori au încercat, au buclarisit-o. — Nu-și poate lua gîndul de la reflexia amatorului:

— „O artă inferioară!" D-aia uleiul s-a înegrit și pastelul stă cum l-ai pus. Toţi fac pastel și de ce nu expune niciunul? Fiindcă nu le iese! Altă tehnică are. Ca și acuarela: odată ce l-ai pătat, gata! nu se mai duce: altu, băiete!

Face haz de prefăcătorie, de lipsa de sinceritate:

— ...Și poftim de fă un pastel care să nu se ţie, să vezi cum o ia razna în toate părţile... măcar că se păstrează intact, sute de ani. Așa, dacă te-i pune cu cîrpa de scînduri pe el dă-i, dă-i, firește, reușești să nu se mai vază nimic... La început se scutură puţin, cînd lucrezi; ce se prinde însă e legat în șurupuri, nu mai are moarte.

Ia un pastel, fără cadru, pe care întîmplător îl are la îndemînă; îl ţine cu o mînă întins, și cu dreapta îi cară la bastoane:

— A picat ceva? Se scutură, de?

Ne uităm amîndoi la coala de hîrtie așternută pe jos, albă ca și înainte;

— O să ies în piață să-l bat ziua nămieza mare!

Scanned with OKEN Scanner

Ori de cîte ori indiscreţii îl supără cu păreri necugetate despre arta lui, dintr-o mişcare repezită se apasă cu necaz în bastonul de cireş: răzimat într-un cot, ridică fruntea, cu gura strînsă buză-n buză, ca să oprească năvala dinăuntru, se aprinde la faţă, te priveşte fulgerător...

Cu o intimă revărsare de afecţie, binişor, aşează pastelul pe şevalet. Schimbă privirea, ochiul liniştit, cu bunătate, plin de iubire, pipăie cu un deget o frunză, argintul vechi de pe scoarţa unui mesteacăn. Simte că acolo-i o viaţă, pusă de el, tremură la cea mai mică atingere...

— Să-l fi văzut acolo, la locul lui, copăcelul ăsta tînăr! Frunzele erau de dantelă... spînzurau printre crăculiţe... fine, uşoare.

Puteai să-l admiri în bună voie; şi desenat fără greşeală. Natura are ambiţia asta, să reuşească tot ce face. Şi ce model! Poţi să-l faci de mii de ori fără să faci doi la fel. Cîţi se vaită că nu mai ştiu ce să facă; n-au subiecte: le-au sfîrşit?!...

— Pe cîţi nu-i auzi în faţa unui petec de cer, un plănuleţ de cîmp, cu doi trei copăcei în fund: „Asta-i un detaliu! Chestie de detaliu!" Şi lucrarea artistică dacă n-are detalii interesante te uiţi odată la ea şi ai isprăvit. Detaliile astea dau farmecul. La o pînză de Grigorescu de ce nu te mai saturi uitîndu-te?

Cuvertura roşie după divan aruncă pe peretele alb o dogoare uşoară, mai mult gălbue. Din cadru privesc doi ochi îndureraţi de femeie. Svîcneala înfrigurată a pleoapelor arse de lacrimi căuta, ai fi zis, un sprijin.

— De ce nu l-ai *finit*, mă întreabă cineva. Mai întîi să ne înţelegem ce-i finit? Ce-i pentru d-ta schiţat, pentru mine e finit şi prea finit... Parcă îţi pozează expresia?! Trebuie s-o prinzi! Şi nu-ţi trebuie mult ca să reuşeşti ori ca să strici. Cu o linie poţi să dai un surîs ori să faci o zgîită. Mai bine inegal, cu greşeli, decît corect şi uscat. Liniile alea care se pierd dau supleţea, mişcarea... Compoziţia, sentimentul, culoarea... astea n-au profesor. Ori le ai, ori nu le ai.

Îşi îndreaptă petecul de covor pe care stau picioarele: pe figură aleargă o undă din mintea aceea a toate înţelegătoare, adîncă:

— Auzi vorbă: de ce nu descompun culorile pe pînză? Da'ce, eu fac fizică?! Pe mulţi au orbit culorile astea descompuse!... Da, ar fi ca şi cum ai pune pe om să stea cu ochii în soare...

Şi fiindcă îi stă mult mai bine artistului să povestească nevoile prin care a trecut ori greutăţile artei lui, decît succesele în străinătate, spune lucruri ce întreţin severitatea cu care se judecă singur:

— Să ştii să desenezi... Cîţi ştiu la noi să deseneze? Fără desen nu poţi face nimic. Poţi să ai talent, dacă nu lucrezi e degeaba. Mîna trebue să-ţi umble. Şi poţi să desenezi bine, să ai culoare cît de frumoasă, dacă nu pui simţire nu iese nimic...

Nu-i uşor de precizat în ce stă misterul acesta înţeles cu adevărat de prea puţini, mister care se desvăluie înaintea lor, îi citesc taina, apreciindu-i marea lui valoare:

— Nu poate să fie ceva mai greu şi mai plictisitor de explicat decît de ce un tablou nu-i bun. Nu-i bun, fiindcă nu-i bun!

Îi cad ochii pe o pînză dată mai la o parte de celelalte, anume parcă:

— Am făcut înadins florile astea, conştiincios, exact, ca o elevă silitoare. N-a ieşit. Subiectul în pictură nu-ţi atrage atenţia dacă e făcut aşa, cum e. Nu te interesează. Un subiect cunoscut să-l prezinţi într-o formă nouă... Să vorbeşti de lucruri pe care le cunosc toţi, fără să le zici pe nume. Să le învăluieşti. În poezie metafora de ce-i frumoasă? Acel vulgar „seamănă ca două picături de apă" e arta cea mai ordinară. Din păcate după asta se prăpădesc ăi mai mulţi.

Conciliant, le găseşte şi acestora o scuză, un cuvînt de iertare:

— N-au văzut... Nu şi-au bătut capul cu d-alde astea.

Îmi mai arată un peisaj, cu nori de ploaie, făcut la deal, cu orizontul sus, proaspăt, aşa cum spală apa şi pe urmă cînd dă soarele de întineresc toate, strălucesc ca într-o oglindă:

— Am dat cu el d-asvîrlita. Nu-mi plăcea. Norocul e c-a căzut pe spate. A scăpat. În lăuntru, cînd m-am uitat, se schimbase... Plein-air-iştii au căzut în exagerație. Ce

Scanned with OKEN Scanner

faci în lumină nu poate să fie exact niciodată; e convenţional. Vreai să faci o umbră la o cută şi pui o pată. Vii iar cu penelu. Te uiţi. Ce se făcu? S-a schimbat soarele, ţi-a furat umbra! N-ai nici un control. În atelier vezi numaidecît...

E foarte greu să redai fraza aceea scurtă, expresivă, colorată, a lui Luchian. Nuanţa vie, întorsătura gîndului, accentul acela cald al vocii lui bărbăteşti, convingerea cu care le spune, pauzele anumite... sînt lucruri care trăiesc şi care fug.

— Noi pictorii privim cu ochii, dar lucrăm cu sufletul. Un artist nu atît să aibă siguranţa, ci presimţirea că ce-a făcut e bine. În ce facem noi, voinţa dă lucruri dure, greoaie, care te obosesc. Una e să fii harnic şi să lucrezi, alta să te încăpăţînezi. Arta e uşoară, senină, cumpănită. [...]

V. Cioflec

Calendarul Minervei din 1910.

CE SPUNE PICTORUL LUCHIAN?

— Mă rog, d-nă, pot să văd pe pictorul Luchian?

— Cum de nu, d-le! — Intraţi.

Un interior boemian. O odae luminoasă, încăpătoare, fără perdele, fără oglinzi, fără draperii. Doar cîteva lucrări de ale maestrului împodobesc pereţii goi. O etajeră plină cu cărţi şi reviste, un pat neorînduit, lîngă pat un fotoliu, în care pictorul îşi petrece toată vremea, lîngă fotoliu o măsuţă, pe măsuţă reviste, ţigări, chibrituri. Doar atît şi totuşi îmi pare un cadru fermecător.

— Vă supăr, poate?

— Nici de cum. Sînt bucuros cînd pot să stau de vorbă cu cineva, îmi zise maestrul, oferindu-mi un scaun, singurul stingher în toată odaia.

Scanned with OKEN Scanner

Îmi justific prezența arătîndu-mi scopul vizitei mele și caut să-l asigur de tot interesul, pe care „Rampa" îl poartă artelor și literaturii noastre.

— Da, înțeleg. O anchetă? îmi zise distinsul nostru pictor, zîmbind neîncrezător. Eu nu cred în anchete. Și apoi, ce aș putea să-ți spun? Doar dacă d-ta vei fi voind să-mi povestești ceva? Eu stau aici, între pereții ăștia, exilat de șase ani de zile. Nu comunic cu lumea decît prin reviste și ziare.

— Dar nu e vorba, maestre, de lumea de afară. Vorbiți-mi de lumea pe care o purtați în dv. și căreia i-ați închinat toată viața.

— Așa e, toată viața, adăugă dus pe gînduri, ca un refren dureros, sfîșietor.

Tăcurăm o clipă. Maestrul privea în gol, urmărind parcă în negura amintirilor o arătare plăcută. De odată triluri vesele învioară tot cuprinsul. Pictorul tresări și ochii îi străluceau de o bucurie nesfîrșită.

— Nu luasem seama, îndrugai eu transportat de toată priveliștea asta, pe care n-o mai întîlnim nicăeri. E un canar?

—Da de unde, zise pictorul zîmbind prietenos; e un sticlete. Am și un canar — uite-l colo — dar e bătrîn, și nu mai știe să cînte săracul.

Mi se părea acum că-l cunosc de ani de zile pe omul ăsta și că mi-era foarte drag. Limba mi se descleștase și îndrăznii să-i spun:

— Nu plec fără ca să-mi dai un răspuns la ancheta noastră.

Pictorul rîse cu poftă; părea el însuși mai prietenos și curînd după aceea se învoi:

— Cum concepeți arta?

— Nu mi-au plăcut niciodată teoriile. Mai puțină vorbă și mai multă ispravă pe pînză. Ce folos de cei care sînt buni teoreticieni și zugravi proști? De altfel, nu m-am împăcat niciodată cu școala. Așa am fost eu, — un răzvrătit. Am învățat mai mult de la Grigorescu și prin muzeele și expozițiile din străinătate.

— Ce credeți despre operele de artă românească; se deosebesc ele prin ceva de cele străine, care vi se pare caracterul lor esențial?

Scanned with OKEN Scanner

— Oricît am voi să părem de modeşti; — n-avem încotro, trebuie să ne lăudăm tot pe noi. Pînă la Grigorescu ce pictură se făcea? În mijlocul tablourilor acelora, care reprezentau numai „d-ne de Pompadour", boii lui Grigorescu şi ciobanii lui, zugrăveala aceea neisprăvită parcă, a impresionat desigur, şi a atras multora luarea aminte.

Într-una din veri fiind la ţară, am întîlnit o servitoare, care avea un original de al lui Grigorescu. Mi-a spus că-l luase de la un domn Ghica — nu ştiu cine o fi — care îl aruncase. Am vrut să-l cumpăr. N-a fost chip. Ştii ce mi-a spus? Îl păstrez acolo în ladă. Ţin mult la el, că parcă e o poză de pe la noi.

Şi cînd te gîndeşti că boierul îl aruncase!

Oricum pictura noastră nu se prea deosebeşte de cea streină, şi eu cred că e aproape fatal să fie aşa. Graiul picturii e o limbă universală; doar felul concepţiei şi culoarea locală ce ne mai deosebeşte puţin, — dar prea puţin.

— Ce s-ar putea face pentru o mai largă dezvoltare a artelor în ţara noastră? Dacă statul se interesează îndeajuns de arta românească şi dacă socotiţi că statul trebue să aibă vreun rol în propăşirea artelor?

— Da, nu se interesează deloc! La noi e mai mare fondul ajutoarelor, al milelor, decît acela al artelor. Se înţelege că statul trebue să se intereseze. Dar şi aici lucrurile se petrec ca pretutindeni. Există un fond, să zicem de zece mii de lei. Ei bine pînă la organizarea unei expoziţii se prezintă 4—5 solicitatori, pe care nu-i poţi refuza pentru anumite consideraţiuni intime, şi rupi pentru fiecare din fondul primitiv cîte o mie sau două mii de lei. Se face expoziţia. Tu pictor visător ai avut o concepţie mare. Ai reprezentat o scenă biblică sau istorică. Nu ţi-l poate cumpăra niciun particular, fie că dimensiunile sînt prea mari, fie că concepţia e stranie, fie că e prea scump. Statul mai are un fond de abia 2—3 mii de lei, şi nu ţi-l poate cumpăra. Şi tu pictor visător, rămîi cu tabloul şi înăbuşi pe viitor în sufletul tău orice altă concepţie mai de seamă.

— Ce credeţi despre felul cum sînt organizate expoziţiile? S-ar putea întreprinde ceva mai larg şi mai sistematic în această direcţie?

Scanned with OKEN Scanner

— Pe scurt, sînt contra expoziţiilor colective ca şi a celor oficiale. Prefer expoziţiile individuale.

Pictura e un lucru foarte capricios. Fiecăruia tablou trebuie să-i dai locul şi lumina care-i convin. Într-un salon, unde pictorii expun colectiv, tablourile lor suferă de lipsa acestor condiţiuni. Şi apoi într-un salon un pictor expune cel mult două, trei tablouri, pe care le crede mai isprăvite, şi tocmai acelea sînt de obicei mai neisprăvite.

— Ce credeţi despre critica noastră artistică?

— Eu cred că ar fi să ne exprimăm prea pretenţios, zicînd critica artistică. Critica noastră artistică e încă în faşă. Criticii noştri fac mai multă literatură decît critică. Ei ne povestesc de obicei aceea ce simt dînşii în faţa unui tablou de artă, fac comparaţii pline de erudiţie, dar nu ne spun deloc ceea ce este în sine tabloul. Şi asta dece? Fiindcă sînt foarte puţin cunoscători ai tehnicii artistice şi în critica artistică e cu neputinţă să nu te izbeşti şi de părţile tehnice ale artei.

În străinătate criticii sînt ei înşişi pictori, o pildă, un admirabil critic francez e şi un bun desenator. Or, dacă nu sînt pictori, criticii trăiesc în străinătate alături de dînşii, în atelierele lor, îi văd la lucru, îi observă de aproape şi îşi fac oarecum dintr-asta un fel de şcoală.

La noi odinioară — fiindcă pe criticii de astăzi nu-i cunosc — un literat de seamă ca d. Delavrancea a făcut critică proastă. Citeşte „Revista Nouă" de pe la 1880 şi vei vedea pe d. Delavrancea înjurînd pe Grigorescu şi lăudînd pe Obedeanu. Timpul ce e drept a răzbunat pe Grigorescu. Răul este însă că nici pînă azi D. Delavrancea nu a retractat afirmaţiile sale.

Oricum, îmi spune maestrul ca încheiere, vremurile s-au schimbat mult de atunci.

Altă dată, prin 1895 de pildă, cam pe la Crăciun, „Cercul artistic" înjghebase la Ateneu o expoziţie. Pusesem şi intrare: 50 bani. Ei bine, nu venea nimeni şi cum eu eram iniţiatorul expoziţiei, de ruşine scoteam în fiecare seară cîte 5—6 lei şi-i puneam în casă. Pe atunci erau doar vreo

Scanned with OKEN Scanner

cîţiva cunoscători în frunte cu D. Kalinderu. Azi şi cunoscătorii şi amatorii s-au înmulţit.

Pictorii tineri vînd la cîte zece, douăsprezece mii de lei pe an şi se plîng că sînt nemulţumiţi.

Maestrul fusese destul de îngăduitor. Îmi încredinţase mai mult decît aş fi crezut că pot obţine.

I. C. Aslan

Rampa, 16 februarie 1912

LUCHIAN

Necesităţi tehnice ale ziarului au făcut ca această convorbire a colaboratorului nostru d. N. Pora, să nu fi putut apare pînă acum.

Deşi Luchian este azi mort, socotim totuşi că este folositor să se cunoască interesantele sale amintiri, judicioasele sale observaţiuni şi aprecieri cu privire la artă.

În afară de interesul lor pentru cititori, publicarea postumă a spuselor lui Luchian constituie din parte-ne un omagiu ce aducem valorosului artist care moare în plină maturitate a talentului său, atunci cînd priceperea, experienţa şi autoritatea sa ar fi putut servi atît de mult arta românească.

A trecut o bucată de vreme de cînd marele nostru colorist Luchian, durînd într-o retragere de schivnic, deabia de mai putea primi pe cîte un prieten, sau pe vreun admirator al operei lui, fără seamăn în înflorirea artistică de acum.

Din vremea aceea, de pe cînd „Babacul" — cum îl mîngăiau toţi prietenii — mai primea uneori pe cîte cineva, am avut parte să mai stau de vorbă cu el.

Babacul, în pat, în capul oaselor, îmi întinse mîna-i fierbinte:

— Zi, tot mai îţi aduci aminte de mine cîte odată... Bine c-ai venit... Începusem să mă plictisesc... Citesc, citesc şi iar citesc, atît e cu ce mai mă mîngîi de surghiunul meu.

Şi, cu un hohot blajin:

— De n-aş avea de citit nu-ş-ce m-aş face! Mai ales acu, că nu mai văd nimic din cele ce fac alţii, sînt nevoit să-i urmăresc pe toţi, altfel... Ei, ce mai ala bala? Expoziţii, ai?

— Cu duiumu!

— Păi, acu-i uşor, nici n-a apucat un băiat să-şi sfîrşească bine şcoala şi-i gata, pictor, artist mare... Şi haidea! se pune pe lucru şi pac! pac! pînză după pînză sînt date de mîntuială, şi apoi, gata expoziţia.

Ei! Unde-i vremea noastră, a ălor care am îmbătrînit cu expoziţii la cîte trei şi patru ani una, şi-aia bătută de Dumnezeu şi de oameni... Deabia de încăputau paralele de culori şi pînză... Cîte odată nici pe atît... Că de cîştig, ioc! Eram buni bucuroşi cînd vindeam cîte o bucată, două, nu ca acum, că nici n-ai apucat să faci ceva că te şi năpădesc muşteriii!

Şi cu un hohot de rîs „Babacul" îmi arată spre un colţ al încăperii un maldăr de pînze:

— Iacă pentru fleacurile astea nu mai mă lasă în pace vreo doi, trei... amatori! În fiecare zi îmi vine cîte unu... Uneori se nimeresc şi cîte doi odată...

Prin uşa întredeschisă se strecoară un cotoi mare de Angora care s-apropie liniştit de pat, saltă lîngă „Babacul" şi începe să se mîngîie de stăpîn.

— Nu-l cunoşti? — spune „Babacul", e prietenul meu, un hoţoman şi un gastronom şi jumătate... Nu poftеşte de cît fripturi... Ei, doamna-i de neam, nu ştie ce înseamnă lupta pentru viaţă.

N-are nevoie să dea raita prin beciuri şi cotloane, îi vin toate d-a gata, la picioare... Face pă boeru!

Iar eu, scotocind prin maldărul de picturi şi desenuri dau peste figura de rapsod popular a cobzarului — un cap bronzat ce apare în cîteva din operele „Babacului"...

— Nu l-ăi fi cunoscînd nici pă ăsta: — zîmbeşte „Babacul" — „Modelu" meu...

Stă tocma-n „mahalaua dracului", dac-ai auzit de ea — — şi cînd n-am nevoie de el, atuncea-mi vine... Că-n-colo te-a ferit sfîntul! Poţi să dai sfoară-n ţară şi poţi să pui şi forţa publică în mişcare, că tot nu-l găseşti... Umblă cu

Scanned with OKEN Scanner

clondiru cu ţuică în buzunarul nădragilor... Şi-apoi, ţin-te pînză!

Cîte trei zile-n şir o duce pe nepusă masă!... Da îşi are şi el talentul lui... Îl puneam mai înainte să-mi zică niţeluş de inimă albastră, şi-i trăgea pocitania de-i iertam toate boroboaţele! Cum îl vezi, e o adevărată antologie muzicală ambulantă, ştie toate cînticele vechi şi pe cele lumeşti, zicîndu-le de mama focului.

Atunci să-l vezi cum i se însufleţeşte chipul şi cît începe să fie de interesant... L-aş tot picta, mereu... Da-i vorba, te lasă nevoia!

— Şi, te pomeneşti c-acum te însărcinează să pictezi „Marea frescă" a Ateneului.

— Ha! ha! ha! — făcu şi „Babacu" şi zi „Marea frescă". Păi d-aia nici nu s-a mai deschis vorba d-acum douăzeci de ani, de cînd venise Săr Pelladan, „Sarul" de cum îi ziceam noi şi care a ţinut nişte conferinţe la Ateneu în folosul „Marei fresci" — de a strîns vreo cîteva mii de lei, cum a organizat şi o expoziţie a mai multor pictori franţuzi, în folosul „Ileanei".

— E vorba de revista artistică „Ileana"?

— Tocmai. Se pusese la cale scoaterea unei reviste de artă şi în jurul ei se formase şi un cenaclu, din care făceam parte aproape toţi ăi de la „Tinerimea"... Şi mi-aduc aminte că s-au strîns din expoziţia organizată atunci bune parale de s-au putut scoate cîteva numere din „Ileana".

Da o revistă de artă înghite parale multe. Şi nu era nici un milionar în comitetul de conducere al „Ileanei"... Deci, se înţelege de la sine a murit cu zile!

Şi c-un nou hohot de rîs „Babacul" încheiă:

— Unde mai pui că pornise, cum se spune, cu cele mai bune intenţiuni, şi cum nici iadul nu-i întemeiat altfel, era firesc s-ajungă unde a ajuns...

Că toate, încolo, pe faţa pămîntului sînt aşa sorocite.

Zîmbind, „Babacul" mă lăsă să contemplu în pace cîteva din acele adevărate minuni coloristice — florile lui — în redarea cărora sufletul acesta de creator şi-a găsit o reculegere, nemaiavînd, altfel, putinţă să vadă natura, marea-i inspiratoare...

Scanned with OKEN Scanner

Şi florile lui, pline de viaţă, o viaţă nouă în care palpită, ton în ton, însuşi pulsul vieţii lui de martir al artei, de pe urma căruia s-a născut şi la noi religia artei — aceste comori picturale îţi rămîn întipărite pe retină, urmărindu-te necontenit cu obsesia farmecului ce le-a înfăptuit şi ţi le-a lipit de suflet.

N. Pora

Rampa, 1 iulie 1916

Scanned with OKEN Scanner

III. Evocări

Scanned with OKEN Scanner

ÎN GROZĂVEȘTI

I

[...] În capul scării, stau adăpostite pe-o țoală, un grup de găini, cu penele ude, ciuciulite una într-alta.

Din mijlocul lor cocoșul scoate gîtul de sub aripă, își bate creasta roșie, aprinsă ca o garoafă. Cîrîie și se lasă încet pe picioare, la locul lui.

Cînd trag portița, peste uluci, în curtea vecinului, o fetică de vreo zece ani, înfășurată într-o broboadă lungă, smulge cu cîrligul fîn dintr-o clae și plînge.

Din camera de alături, plecîndu-se ca să încapă pe ușă, pictorul Luchian intră cu două bucăți de lemne în brațe, pe care le strînge la piept. Răzimat în băț, pășește binișor, cu băgare de seamă, parcă învață acum să umble.

— „O văzuși pe dumneaei? Credeai c-au mîncat-o lupii. Ți-ai găsit!“

Pe sub sprîncene parcă s-ar uita într-un pom, privește pe fereastră cu atenție, mirat, își întărește glasul:

— A venit!

Se scotocește prin buzunare, de tutun, de chibrituri, aprinde „o pipă“ și se așează picior peste picior, cu mîinile în voia lor lăsate în poală.

— „...Astă iarnă, șapte luni, vericule, nu m-am putut încălzi. Puneam la lemne și degeaba! Parcă ardeau pe ghiață. Pe lîngă sobă ce era mai călduț, încolo: Siberie! Sta scuții la geamuri, ca pe mînă... transparenți,... frumoși, atîrnau

ca cele mai perfecte acadele... Încaltea în mijlocul odăii, pînzătura după masă, uite așa se mișca, uite așa... Mă speriasem că nu mai apuc primăvara... Ce-am păţit!"

După o mică pauză:

— „Stam parcă în vreo casă ca lumea?! Ai băgat de seamă... era un grajd. Ce mai încolo, încoace, să mai ocolim... grajd în lege!"

Firea lui modestă și dreaptă, deprinderea aceea de a se feri de lume și de a asculta singur, cufundat nopți întregi, adînca tăcere a lucrurilor, i-a pus în glas o notă de suferinţă ascunsă, un fior pe care-l dă numai singurătatea, părăsirea...

— „Vezi acuma bine în ce «palate» stam eu..."

II

În Grozăveşti, suburbia în care s-a mutat Luchian de curînd, zici că nu eşti în Capitală. Ai crede mai de grabă că te afli altundeva, într-un sat, mai către mijlocul lui. Ştreangurile, căpestrele agăţate afară, cutia cu grunji de sare de la uşă, şi mai ales prăjina de tei, albă, înfiptă în dreptul „Hanului Galben", în vîrf cu o mînă de talaşi răsuciţi ce se clatină la vînt, îţi desăvîrşesc impresia aceasta rustică.

— Ce să cat în centru?... Am ale slujbe parcă, niscai afaceri să zici... Ori aici ori în altă parte... eu tot nu ies... Am cel puţin aer..."

Afară vremea s-a ales. Ninge aşezat, frumos, ca-ntr-o nuvelă de Delavrancea.

— Mie-mi place printre calici; mi-s simpatici. Tot ei la urma urmelor sînt mai de treabă... Proprietăreasa asta a mea... să nu crezi că-i cine ştie ce învăţată — o biată bătrînă acolo.. m-a văzut bolnav... cînd i-am spus: cum să facem cu chiria ca să fie bine?... — „Lasă, măiculiţă, să rămîie vorba p-asta... doar nu te-i bucura d-ta la mine... sînt şi eu o sărmană!" Asta-i contractul!

Scanned with OKEN Scanner

Dincolo îmi cerea banii înainte... Femeia asta m-a lăsat să intru în casa ei, şi, bagă de seamă, fără să mă cunoască...

Ochii i se aprind de revoltă, înfrigurați joacă sub sprincenele încruntate ca două văpăi. Buzele-i tremură:

— „Cu inimile alea acre să te procopseşti!"

V. Cioflec

Viața literară și artistică, 18 noiembrie 1907

LUCHIAN

Fără formule şi fără rutină, liber şi tînăr, de-o rară delicateţe artistică faţă de subiecte, sobru, pur, acest observator sincer şi liric al vieţii este un maistru... Luchian este un creator de ideal. Numeroasele lui pînze, pline de poezie, simţite pînă la lacrimi, cu adînci şi repetate răsfrîngeri în sufletele noastre, coloritul lui atît de proaspăt şi de cald, întreaga lui operă emoţionant de adevărată, de la sine îl apără aşa de elocinte şi pentru totdeauna. Trebuie reamintit că, hotărît, în istoria picturii româneşti, Luchian stă alături de Grigorescu, alături de întristatul Andreescu — — singurii trei pictori pe care i-am avut pînă acum. Omul? Sub înfăţişarea lui simplă, modestă, la nimeni alt nu poţi găsi acea subtilă şi tainică distincţie care este trăsătura caracteristică a fiinţei sale. Fără pic de orgoliu, bun pînă la jertfă, incapabil de-a ierta pe acela care l-a jignit cu voie, în curăţenia sentimentelor lui de artist, Luchian are o demnitate şi o mîndrie pe care nu le poate pricepe decît cine-l cunoaşte de-aproape.

Blînda nepăsare, seninătatea cu care primeşte de cele mai multe ori svonul şerpuirilor viclene ale călătorilor fără stea, indignaţi de frumosul lui talent, ascund siguranţa tăriei, înţelepciunea triumfătorului.

V. Cioflec

Ilustraţiunea română, decembrie 1912

Cînd vorbim şi ne jeluim, alţii mai tineri stau deoparte, ascultă. Tac astăzi. Mai tîrziu însă, peste zece ani, încolo, unul dintre ei are să-şi aducă aminte. Amintirea îi va şopti adevăruri pe care spiritul nostru de precauţie le ocoleşte, şi teamă mi-e că prea puţine purtări vor reapărea şi atunci tot frumoase, după ce timpul îşi va fi făcut opera lui de alegere. Istoricul acela de moravuri, ori mai bine zis de apucături, îşi va face o tristă idee despre noi şi mai ales despre curajul nostru; ne va judeca fără cruţare. Rezervele, sfiala, vor constitui o împuţinare a tăriei de caracter, în viitor tăcerea noastră de acum va fi socotită ca un caracteristic act de laşitate.

Privesc afară, înduioşat, lamentabilul spectacol al unei căruţe, cu doi boi de ţară, slabi, care duc grămădite una peste alta: o masă, scaune, un pat, — tragicele mărturii ale mizeriei, hodoroagele pe care dintr-o pornire de umanitară clemenţă, legea sechestrului le cruţă.

Mutatul acesta îmi sugerează o întîmplare.

Cunoaşteţi de sigur pe autorul „Anecdotelor de post", postitorul căruia i-a plăcut întotdeauna să ia smîntîna prinsă de pe oalele altora. Eu nu l-am văzut nici odată, îl ştiu cu toate astea atît de bine parcă aş fi împărţit cu el douăzeci de ani acelaşi căpătîi...

Unii ies la drumul mare cu bîta şi te ameninţă. El a ieşit cu casa

... casa lui
Din strada Dorului...

Nu arogant, nu poruncitor, nu nimic! Miorlăit, supus, cu mierea pe buze şi în mişcări stîngăcia studiată pe care n-o întîlneşti decît la o anumită categorie de oameni, îşi trece palma peste fruntea îngustă, încărcată de păcate literare şi de... sinecure, întinde pe biroul „Casei Şcoalelor" o întîmpinare cam aşa: „Îmi trebuie, cu orice chip, cincizeci de mii de franci. Ministerul, se prea poate să nu aibă o neapărată nevoie de o casă mai mult ca pe urmă să nu facă nimic cu ea, mie însă grozav mi-ar trebui şi tare bine mi-ar prinde mişoarele astea. La săltarea şi noua organizaţiune a scopurilor

Scanned with OKEN Scanner

lucrative şi culturale, veţi avea trebuinţă de un loc mare, spaţios, în centru. Hardughia mea e la mahala.[...]

Dacă statul îşi ignorează propriile lui interese, eu sînt în drept să profit... Cinci mii de franci chirie anuală, e un chilipir. Cum sînt chiriile urcate, cu o mie de lei se găseşte chiriaş oricînd. Nu s-o găsi altcineva, mă ofer chiar eu... Contractul îl facem pe zece ani..."

Cererea se aprobă cu mulţămire. Ministru pe atunci în ţara românească era o soacră.

Ca o înlănţuire logică de fapte, trebuie să ne închipuim că un anume chiriaş a fost găsit, şi acestuia, cu gîndul în altă lume, i s-a vorbit fără îndoială cam în felul acesta: „Casa o închiriezi de la mine, adică vreau să spun de la minister. Casa-i a ministerului de acum încolo, adică a noastră. Chiria mi-o aduci mie, eu la minister o duc ori n-o duc... poate cumpăr ceva pentru muzeul etnografic..."

Cînd a intrat creştinul în casă a făcut o cruce mare: „Bodaproste, de-acu zece ani am unde sta!"

A mers astfel pînă într-o primăvară, anotimpul buclucaş, care toate le primeneşte a adus firesţe schimbări şi pe la logofeţia cu cărţile, deci şi în armonia din modesta stradă a Dorului; a intervenit brutalitatea unei dispoziţii barbare, primitive, nedemnă de-o societate mai dichisită, — Percepţia...

— Cu ce drepturi stai d-ta aici?

— Da cine sînteţi voi de-mi stricaţi liniştea?!...

Cu chiu cu vai, abia după şase luni îl poate urni din casă, din casa pe zece ani!

Nu era altă ceva de făcut decît o nouă închiriere şi poate şi în condiţiuni mai rentabile. Unei instituţii în ţara noastră nu i se poate spune cu adevărat culturală decît numai atunccînd tinde să-şi asigure veniturile iar nici de cum să-şi măi rească numărul jertfelor. Cele cincizeci de mii sfeteriste nu se mai puteau întoarce. Alte economii şi tocmai de aci, greu, foarte greu... Se scoate la licitaţie, se fixează ziua ofertelor, închise. Multe afaceri discrete, aceiaşi oameni integri le încheie prin bună învoială, de data asta se impunea însă licitaţia, deci concurenţa, deoarece casa o ceruse un artist, pictorul Luchian. Bolnav cum e, n-a putut duce el singur petiţia. Administratorul, în numele acelei „prietenii" care nu leagă niciodată două suflete, s-a rostit:

Scanned with OKEN Scanner

— La licitație nu s-a prezentat nimeni afară de Luchian. Licitația e legală; i-aș lăsa-o lui; dă însă prea puțin. Astă casă trebuie să ne aducă nouă cel puțin o mie cinci sute de lei. O mie o sută, cît ne oferă el, deși a depus jumătate chiria, nu-i de ajuns. Se pierde prea mult. Ca să facem o supralicitație, e tîrziu, trece și sf. Dumitru. Nu dă atîta, *mai bine să stea goală!*"

Și cu capul între hîrtii, a mai adaos:

— „Îl cunosc pe Luchian foarte bine; mi-e prieten; îi admir talentul. Nimeni nu-i înțelege necazurile cum i le înțeleg eu... Îmi pare rău că nu-i pot face nimic. Eu am răspunderi în serviciul meu... Nu vreau să-mi compromit cinstea!..."

Mă rog: care cinste?

Vedeți acum la ce ingenioase mijloace de conservare a imobilelor aleargă un administrator-model, care mai de grabă preferă ruina sigură la care este expusă orice casă nelocuită, numai să nu săvîrșească o acțiune dreaptă, plină de onoare.

Cine s-ar fi ridicat, cine s-ar fi socotit năpăstuit în meritele lui artistice că Luchian e cel preferat, că-i trece el înainte?

Artiștii noștri, toți, într-un frumos avînt de uneală, sînt datori să atragă atenția d-lui ministru care desigur nu prea are vreme și pentru asemenea treburi.

Și cînd te gîndești că nenorocul îl urmărește ca o umbră... A fost parcă altfel cu postul de custode la Muzeul Aman? Cine era mai indicat decît un pictor de gust să puie niță ordine în zăpăciala de-acum, și ce măgulire orgolioasă poate trage un om din faptul că i se pune la dispoziție un adăpost sub forma titulaturii atît de puțin glorioasă cum e aceea de custode?! Și cine ar fi putut păzi și supraveghea mai bine decît acela, care printr-o lungă suferință e constrîns să-l găsești acolo, la postul pe care i l-ai încredințat, cînd îl vei căuta?... ori poate se înțelegea ca acel custode să fie mai mult o slugă?...

În decembrie, la expoziția lui, parcă-i văd venind, darnicii, cu două sute de lei cum li-e obiceiul. Atît face Ministerul cultelor pentru Luchian: din patru în patru ani, îi dă cîte două sute de lei... și te pomenești că sînt încredințați că din ei se ține și că fără sprijinul lor ar fi pierit de mult...

Scanned with OKEN Scanner

Vorba lui:

— Dacă făceam împletituri, pălării de pae, niscaiva colivii, mi-ar fi dat. Pentru bazaconii d-astea găsesc întotdeauna fonduri... N-avusei de lucru să m-apuc de pictură!...

Domnul administrator trebuie să fie prea fericit acum: i s-a izbîndit visul.

V. Cioflec

Viața literară și artistică, 4 noiembrie 1907

ȘTEFAN LUCHIAN

Am citit în ziare, cu o durere care nu se poate traduce în vorbe, următoarea veste:

„Luni noaptea spre marți 28 iunie, a încetat din viață pictorul Ștefan Luchian, în urma unei grele suferințe".

Dar cine e Ștefan Luchian — se va întreba de bună seamă, cetitorul tihnit, cînd va găsi în coloanele ziarelor acest nume[...]?

Ștefan Luchian — simpatice și bunule cititor — este alături de Grigorescu — (despre care sper că vei fi auzit vorbindu-se în treacăt) — o glorie a picturii românești.

Nu m-am interesat să știu nici unde ori cînd s-a născut, nici ce școală a făcut, nici cîte rude are.

Vor veni mai tîrziu biografii specialiști care vor preciza toate acestea, așa cum se cuvine. Deocamdată se cade să spunem că Ștefan Luchian a fost cel mai *rafinat colorist* născut din neamul nostru și, — nu e de loc exagerat afirmînd, — unul din cei mai *subtili simfoniști* ai culorii, din pleiada marilor coloriști pe care ni i-a dat Europa în epoca noastră.

Cele ce spun aici nu pot avea decît valoarea unor păreri personale, pînă în ziua cînd — și ziua aceasta nu trebuie să întîrzie — pînă în ziua cînd o expoziție postumă, în care se va aduna toată opera acestui mare pictor modern, îl va

Scanned with OKEN Scanner

pune pe Luchian în lumina lui adevărată şi-i va fixa locul pe care îl merită.

Din februarie 1913 nu l-am mai văzut pe Luchian. Adică la drept vorbind, atunci l-am văzut pentru prima şi ultima dată.

Îmi făceam stagiul la şcoala ofiţerilor de rezervă din Bucureşti — şi întîmplarea a făcut să cunosc pe dr. M. Zambru, medicul curant al pictorului. Acesta s-a oferit să mă prezinte „clientului" său.

Cînd am intrat în odaia lui Luchian, — o odaie spaţioasă, albă, luminată, — l-am găsit în pat. Capul înălţat pe perne. Trupul acoperit într-o cuvertură groasă.

Tot cuprinsul odăii era parcă stăpînit de capul bolnavului, un cap enorm, arămiu, palid, ciupit de vărsat, colţuros, în care străluceau doi ochi, ce m-au impresionat dureros prin expresia lor plină de viaţă.

Medicul m-a prezentat.

— Am venit să te mai deranjez şi eu — d-le Luchian, — i-am zis, mai mult pentru ca să spun o vorbă, căci mă simţeam foarte încurcat.

Atunci gura lui începu să rîdă, după dînsa ochii, apoi faţa întreagă rîse, de un rîs nespus de sincer şi de senin:

— „Apoi băieţi, eu sînt «deranjat» de vreo zece ani..." răspunse el cu o voce de bas, pronunţînd cuvintele rar, silabă cu silabă.

În adevăr, de zece ani de zile Luchian nu mai părăsise patul.

Mi-am aruncat ochii prin camera pictorului.

Lîngă patul bolnavului un fotoliu mare. Încolo cîteva scaune, un dulap cu unelte de pictură, un bust al pictorului, un minunat bust modelat de Paciurea, cîteva oale româneşti, vreo 2-3 bibelouri japoneze.

M-a frapat mult faptul că *paleta* lipsea din cameră. Aşi fi vrut s-o văd de aproape căci din paleta unui mare pictor, un ucenic în ale artei, poate învăţa multe.

Dar Luchian nu mai pusese mîna pe culori de mult timp. Pe pereţii camerei lui nu se găseau decît vreo două peisaje, un portret de fetiţă, neisprăvit şi nişte flori abia eboşate.

După ce medicul i-a făcut o injecţie, Luchian s-a instalat — prin ajutorul nostru — în fotoliul cel mare de lîngă

Scanned with OKEN Scanner

pat. Căci nu se putea mișca de loc. O boală atacîndu-i șira spinării, îi imobilizase complect picioarele.

Ne-a vorbit foarte bine dispus, despre artă și despre artiștii noștri. Și punea, în tot ceea ce ne spunea, atîta căldură, dar mai ales atîta bun simț.

Am plecat de la el noaptea tîrziu, cu presimțirea că nu-l voi mai vedea. Ajunși în stradă, dr. Zambru îmi spune. „Am căpătat un adevărat cult pentru artistul acesta pe care-l urmăresc cu ce liniște olimpică se contemplă stingîndu-se clipă cu clipă..."

N. N. Tonitza

Iașul, 1 iulie 1916

MOARTEA ȘI ÎNMORMÎNTAREA LUI LUCHIAN

Lîngă înștiințatele cercetări asupra operei și vieții lui — prin care doi învățăței pioși onorează „Cronica" cu inițiativa monumentului de lămurire și pricepere ce mai ales se cuvine celei mai pure și mai năcăjite activități românești de după Eminescu — direcția revistei vrea să se adaoge și cîteva note reportericești asupra singurului act banal din marea tragedie ce se chiamă Luchian.

„Sublimul suferind" — cum l-ar fi numit Shelley, dacă i-ar fi fost dat să cînte un Prometeu mai puțin legendar — se liberă de sub chinul Furiilor trimise de Marele Gardian al tainelor furate pe o petală, în noaptea de 28 iunie. Nepu-tîndu-l birui, neizbutind să-i închidă ochii—acei ochi care îndrăzniseră să mărturisească în limbajul firii, misterele umilite pe flacăra lor însăși, — vrăjmașele pedepsitoare își înfipseră ghiarele otrăvite în beregata lui și-i luară putința potolirii setei. De șapte zile, nu băuse o picătură de apă. Cu o săptămînă înainte de sfîrșitul celei mai îndelungate lupte cu care se rușină moartea, el voi s-o batjocorească, întrecînd-o... Ceru verei lui,—buna femie care păstră pînă în ceasul din urmă singurul surîs de mamă, lîngă suferința pustie

Scanned with OKEN Scanner

a Mucenicului — o basma, şi-i impuse să-l lege la gît. Într-un tîrziu, harnica păzitoare, care nu înţelesese ciudăţenia acestei cereri, îl găsi încercînd zadarnic cu mîinile lui uscate, să strîngă căpătîile basmalei... O! sfînt al celei mai triste şi mai nedrepte dintre suferinţi, fuseşi pedepsit ca şi ultima firimitură a vieţii tale să fie mai tare chiar decît vrerea ta de a muri!... Şi biruitul de un moment al acestei hotărîri se îndărătnici într-o mîndră compensaţiune: aceea de a rezista şapte zile împotriva celei mai oribile torturi, — împotriva setei. Îşi privea mîngîiat dragul lui inel cu safir, adus din Berlin de un prieten bun al operei şi suferinţei lui, şi şi-l potrivea în degetul părăsit de viaţă cu o trudnică, cu o tragică cochetărie liniştită. Ca şi eroul legendei elene, înaintea căruia se închină halucinarea divină a lui Shelley, calmul lui spunea parcă: „O! furiilor, mi-e milă de voi, dar voi nu mă torturaţi. Pentru frumuseţe, pentru plăcere nu e nici moarte, nici schimbare. Puterea lor întrece organele noastre, care nu sufăr lumina, fiind ele însile obscure". Acest trist amant statornic al bucuriei şi al frumosului se sfîrşi într-un miez de noapte, cînd Bucureştii veseli trimiteau pînă în chilia vechiului lui exil, ecourile mulţumirilor lesnicioase; se stinse sub mîngîierea sclipirii dragului inel cu safir... [...]

Dem. Theodorescu

Cronica, 31 iulie 1916

MOARTEA PICTORULUI LUCHIAN

S-a stins după o lungă şi grea boală, care-l imobilizase, pictorul Ştefan Luchian. Nu era un creator de planuri mari, un descoperitor de formule. Dar era ceea ce nu sînt cei mai mulţi pictori: era un entuziast şi atent observator al naturii şi un artist de o superioară onestitate în reproducerea ei.

Scanned with OKEN Scanner

De aceea tablourile lui mici, cu subiecte oarecare, fără nici o pretenţie şi nici o urmă de manieră, au un preţ superior atîtora din celelalte: ele sînt contrasemnate de acel sever şi mare verificator care este: Adevărul.

1916 Nicolae Iorga

Din *Pagini alese*,
Editura pentru literatură, 1965

ŞTEFAN LUCHIAN A MURIT

În momentul ultimei revizii făcute paginilor de faţă, silite să apară, din pricina unei sărbători cu o zi mai de vreme — ni se vesteşte de doi prieteni comuni şi închinători convinşi ai marelui artist, moartea lui.

De 15 ani sîngele acestui trup în sfîrşit înfrînt, se risipeşte, zi de zi, ca o vapoare. Prometeu crucificat, de şase mii de zile, marele chinuit, căruia fatalitatea i-a dăruit o suferinţă feroce, demnă de geniul lui neînvins şi prea curat, e un sfînt pentru gloria românească şi un mucenic pentru voinţa şi răbdarea unui bărbat.

Acest artist nu mai e un om încă de-atunci şi-a fost mai mult decît o suprafăptură pînă luni, pe-noptate. Dumnezeu fu drept cu el, ca să pedepsească fapta lui de-a fi descoperit misterul cu care trei puncte de culoare îl zmulg din spaţiu şi-l trădează...

De vreo doi ani dreapta artistului, cu care, prizonier al mădularelor lui pietrificate, a putut să se apere de vulturii negri, mînjîndu-i cu pensula lui de soare şi azur, încremeni şi ea. Dacă mîna-i murise trebuia şi ochiul lui să fie închis.

Închisu-şi-l-a pre el. Într-o vastă lumină de vară s-a petrecut victoria bunului Duşman din vecie. Ştefan Luchian a trăit ca un cuţit, care mai taie şi cînd a fost ştirbit şi frînt.

Niciun sentiment de durere nu încearcă inima noastră de prieten şi de învăţăcel. Ne simţim ca-n piscul unui munte, cu marea-n jur şi hora stelelor eterne. Cel mult o emoţie

de dincolo de oameni mișcă sufletul nostru. Viața lui Luchian a fost o liturghie.

Poate că guvernul [...] înțelegînd că Luchian e cel mai mare român al artelor și opera lui e zestrea grandioasă a istoriei românești, va trimite steagul nostru, ce se ridică în cerul Europei, la mormîntul lui, și va hotărî pentru moaștele artistului precipitate-n rîpă, funerarii naționale.

T. Arghezi

Cronica, 3 iulie 1916

VIAȚA LUI ȘTEFAN LUCHIAN

Intenției noastre de-a consacra paginile acestui număr operei mai mult decît persoanei pictorului Luchian, a trebuit să i se opue absența din București a diverșilor ei proprietari. În ziua de-a pune revista sub presă, sîntem siliți să amînăm publicarea puținului material adunat, pentru o dată la care colecțiile tablourilor celui mai înzestrat zugrav, cum i-a plăcut pictorului să se numească — ni se vor afla mai la îndemînă.

Am fi fost totuși mulțumiți să publicăm cel puțin o biografie complectă. S-a întîmplat însă ca acest om care a trăit, care spre deosebire de alți artiști s-a născut avut și a ignorat suferințele de pîine și locuință pînă pe la maturitate, să nu aibă un istoric de fapte prea caracteristic independente de pictura lui. Abia cîteva schițe la începutul vieții — relativ banală. Ce s-ar putea spune într-adevăr, mai mult de acest extraordinar poet de mai tîrziu al culorilor, decît că pe la 20 de ani alerga în cursele de bicicletă, că ieșia la Șosea din vila lui proprie în cabrioletă proprie cu doi cai foarte „remarcați“ de ceea ce se cheamă high-life în București? Pe atunci, ni-l amintim, Luchian era unul din domnii cei mai voinici din Capitala luxoasă și bine preparat ca să facă față cu un pumn formidabil și cu statura lui înaltă și destoinic musculată, evenimentelor displăcute. Tot

Scanned with OKEN Scanner

ce s-ar nota pentru aceste vremuri de tinereţe, în care pictura era simplul accesoriu al unei vieţi din belşug, ar fi — în folosul personalităţii de maturitate a tînărului Luchian şi ca o prevestire — sufleteşte: generozitatea, bunătatea lui nemărginită şi un fel de bucurie explozivă, care nu l-a părăsit decît în ajunul morţii, iar trupeşte: într-un cap foarte urît o privire splendidă şi un surîs dumnezeesc.

Răzimat pe o conştiinciozitate şi o preocupare de a-şi cunoaşte profund meseria, care se întîlnesc numai la artiştii mari — aci e tot geniul lui Luchian: ochii şi zîmbetul: ochii pentru culoare şi zîmbetul pentru anecdotica şi atmosfera tablourilor sale...

„Babacu" a fost moldovean, ca Eminescu, Alecsandri, Kogălniceanu... Casa în care s-a născut la 1868 trebuie să se mai găsească şi azi în Ştefăneştii din Botoşani. [...]

O vocaţie, totuşi puţin trădată, îl împinse către Şcoala de bele-arte. Paralel însă cu dînsa, o altă vocaţie îşi disputa personalitatea lui capricioasă. Luchian izbuti să termine şi cursurile Conservatorului de muzică, pentru flaut... Un flaut a fost găsit în atelierul pictorului, după moarte, şi dăruit celui mai bun prieten al său... El năzuise să mînuiască vioara şi a rămas toată viaţa cu durerea de-a nu putea să execute tremurătura coardei... Aceluia care l-ar fi putut învăţa cum să obţie banalul tremolo, pictorul i-ar fi cedat şi reputaţia lui, indiferentă, şi arta lui întreagă.

„Mi-erau mîinile prea lungi, explica Luchian — şi m-am apucat de flaut..."

Mai tîrziu, cînd pictorul încetinase să zugrăvească şi aproape învins de suferinţa lui, contempla din patul, pe care nu-l mai părăsise de mulţi ani, umbra unei zile micşorate către seară, cineva se înfăţişă în odaia lui, în singurătatea lui din strada Primăverii, purtînd sub manta o vioară.

Era un domn tînăr, îmbrăcat în negru, şi vizita neaşteptată nu-i păru prea curioasă artistului sleit de ultima criză. Casa lui Luchian era la orice oră deschisă, ca o catedrală. Tînărul îşi desfăcu vioara şi-o duse sub bărbie, în-

Scanned with OKEN Scanner

cepu să cînte... Era o scenă pe care un pictor istoric va căuta să o zugrăvească, stranie şi de o simplicitate măreaţă. Violonistul cîntă două ore, în mijlocul odăii... Pictorul ascultă mut, două ore... Cînd muzicantul îşi ridică arcuşul de pe coarde, Luchian avea ochii înecaţi de lacrimi şi de-o mare lumină... Ei nu se cunoşteau.

— Cine eşti dumneata? întrebă bolnavul.

Şi celălalt cu sfială.

— Sînt George Enescu...

Ziua cînd s-a petrecut această întîlnire dintre doi artişti care s-au confundat într-o vioară datează de un an. Ar fi trebuit, poate, să nu fie povestită, să rămîie înfăşurată în noaptea ce a trecut peste dînsa, cu stelele ei liniştite şi în misticismul ei curios... Dacă totuşi o aşezăm aici, în cîteva slove care nu sînt în stare să fie egal ermetice şi discrete, o facem numai în onoarea compozitorului Enescu şi a delicatei lui sensibilităţi.

De la şcoala românească de bele-arte Luchian trecu, încă nehotărît dacă degetele lui vor birui mai bine flautul decît penelul, la München, unde stătu un an. Direcţiile profesorului său Herterich, cel bătrîn, îi precizară preferinţele. După alţi doi ani petrecuţi la Paris, el se înapoiază în ţară, unde, pe începutul îl copleşeşte sărăcia, care-i interzice chiar continuarea tratamentului prescris pentru boala lui, agravată necontenit.[...]

Şi peste Grigorescu însuşi tronau mai multe mediocrităţi. Naivi şi agresivi, şi „amatorii" şi „criticii" socoteau că nu sînt cu putinţă două chipuri de-a face pictură şi că singurul permis era al lui Grigorescu. Luchian fu socotit de cîţiva ca un novator şi de cei mai mulţi ca o nulitate! Cutare mîzgălici de vopsea care nu mai îndrăzneşte astăzi să ducă pensula de la paletă la şevalet, era pe atunci geniul adorat de un public totalmente ignorant şi censorul umflat şi greţos al picturii. Ca să se manifeste — în deşert — Luchian, asociat cu cîţiva alţi pictori, deschise o expoziţie pe seama lui, „independentă". Între timp, el încercă să nu moară de foame. Zugrăvea o biserică, fără să cîştige un franc, furat, nedreptăţit — sau decora o casă ca a d-lui V. Antonescu, actualul ministru de Justiţie şi prieten cu

Scanned with OKEN Scanner

artistul. Cînd într-o bună zi, exasperat de o indigenţă care-i impunea şi privaţiunea tutunului, Luchian se hotărî în sfîrşit să-i aducă aminte că-i zugrăvise casa fără să cîştige nimic, actualul ministru se înduioşă şi-i trimise, înfăşuraţi într-un ziar, o pereche de pantaloni purtaţi... Luchian se umilise să-i destăinuiască într-o scrisoare că nu mai avea cu ce să se îmbrace. Nu-i facem desigur o vină dintr-asta d-lui Antonescu: notăm o epocă. Un pictor, un scriitor, un învăţat nu puteau să merite mai multă atenţiune — şi abia dacă erau luaţi în seamă advocaţii... Astăzi chiar cînd orice idiot e un expert în pictură, o personalitate politică extrasuperioară ca d. Zamfir Filotti, sindicul Bursei, poate să trimită parchetul la patul artistului şi un judecător de instrucţie anume Păunescu, poate să lanseze mandat de aducere împotriva paraliticului în agonie.

Primul act de paralizie găseşte pe Luchian într-o stare materială nenorocită. Atunci el face cunoştinţă şi leagă o prietenie durabilă cu savantul profesor Marinescu, îndrăgostit de pictura lui. Luchian e transportat la Pantelimon, unde timp de şase luni, neurologul luptă, decis să-l scape, la patul bolnavului, cu paralizia lui. În biografia d-rului Marinescu, e acest episod admirabil, care va trebui să fie scris. Cîteva luni de zile învăţatul n-are decît o unică preocupare, vindecare marelui bolnav. El stă zile întregi la căpătîiul artistului scrutîndu-l, căutînd să înţeleagă, să ghicească tratamentul sigur, potrivit cu suferinţa lui. Paralizia lui Luchian căpătase clasificarea: incurabil. Totuşi profesorul Marinescu putu într-o zi — să-i poruncească bolnavului: ia-ţi patul tău şi umblă — şi pictorul se putu scula, putu merge, era vindecat. De la Pantelimon, el plecă fericit şi în tensiunea bucuriei sale, dete uitării sfatul doctorului de a se interna iarăşi peste un an. Bucuria că se poate întoarce la pictură, că poate merge singur, că poate vedea soarele la el acasă, în ceruri, şi nu străin într-o sală de spital, îl făcu să uite, iar al doilea atac de paralizie îi fu definitiv funest. Chemat din nou, profesorul Marinescu nu putu decît să certifice de astă dată imposibilitatea.

Scanned with OKEN Scanner

În această stare, singur și neputincios, îl găsește familia Ernest Cocea, cu care s-a înrudit prin d-na Paulina Cocea, născută Economu. Împovărați de propriile lor neajunsuri, d. Ernest Cocea și d-na „Polina" Cocea, duc pe bolnav în casa lor. Îl îngrijesc ca pe un frate, ca pe un copil, blînzi cu durerile lui, blînzi cu firea lui complicată și dificilă.

Mulțumită devotamentului extraordinar al acestei familii, care rămîne în opera lui Luchian, grandioasă, un factor indispensabil geniului artistului, înviorat să spere și să muncească — se putu naște culturii românești un maestru. Căci, adevărata operă a lui Luchian, aceea care l-a consacrat alături de cei mai mari, e construită în timpul paraliziei.

Pe nesimțite, publicul începe să guste tot mai mult arta disprețuită. Tablourile lui Luchian se vînd pe prețuri din ce în ce urcate — și sumele dobîndite vin ca o încurajare de sus, pentru toată această familie de modești funcționari, în care o femeie inteligentă și cultivată se cheltuiește cu bucuria și bunătatea Lottei lui Goethe. Tot un pictor descriptiv și episodic va trebui să zugrăvească pentru educația copiilor noștri atmosfera acestei familii, care de la pruncul cel mai crud pînă la părinți, se ostenește armonic într-un singur scop: să bucure sufletul divinului prizonier.

Un loc particular în viața pictorului Luchian, l-a ocupat pictorul Traian Cornescu, intrat în familia lui prin căsătorie cu d-ra Lorica Cocea, fiica lui Ernest Cocea și nepoată a lui Luchian. Ultimii doi ani, Luchian i-a petrecut mai ales în intimitatea lui Traian Cornescu, care și-a făcut din camera bolnavului, oprit în cele din urmă din lucru de ultima paralizie a degetelor, un refugiu și o academie.

Un întreg capitol trebuie consacrat prietenilor lui Luchian, care fără să fie numeroși au întemeiat școală cu Luchian și au dat impuls unui curent artistic nou.[...]

C.

Cronica, 31 iulie 1916 *(Tudor Arghezi)*

Scanned with OKEN Scanner

Morții noștri dispar cu o viteză care explică grija febrilă de posteritate, a unor oameni publici, nerăbdători să-și umple viața și ore trecătoare cu iluzie și cu praful unei activități de manej. Clownul stă cu biciul și-l pocnește în mijlocul circului, iapa aleargă în loc închis și galeria bate din palme. Se alege pulbere multă și miroase a cal.

Dar activi în fața operei de artă și de știință, concentrați la șevalet și cocoșați pe masa de lucru, artiștii și învățații sînt uitați ca și omul cu șapte capete și douăzeci de măști, în prima jumătate de oră, după îngroparea discretă sau cu alai.

Orgolioși frenetici și îmbătați de sine au parcurs, călări pe glorie și pe băț și au realizat toate ipostazele permise lui fluieră-vînt și aventurierului cu steag, rămînîndu-le drept singură distincție și așteptare înmormîntarea pe cheltuiala statului, cu multe coroane și discursuri. Treizeci de minute după trista ceremonie, mîhnita omenire a și trecut la alții. Peste drum de cimitir, începe numai decît orașul oamenilor în viață, cu berărie și orchestră și lacrimile sînt băute cu țapul. Mic burghez, citadinul a făcut o vorbă: „Morții cu morții".

Iată că e bine să mori cît mai tîrziu și să te păstrezi sănătos și liniștit, pe temeiul vorbei mai vechi că un măgar viu face mai multe parale de cît un filosof mort.

Pictorul Șirato a vorbit de curînd la microfon de artistul inegalat, care a fost Ștefan Luchian. Anul trecut, în același loc, vorbiserăm și noi. În doi ani, au amintit de încondeierile zugravului de flori defunct, doi oameni, cărora poate că le-a lipsit un alt subiect, din lumea asta, capricioasă și incomodă: morții sînt cuminți; au uitat să se supere și nu știu să răspundă. Mainainte de acești doi ani, nu mai pomenise nimeni șaisprezece de el, și pe viitor, din an în an, se va vorbi de Luchian numai din întîmplare.

Jignitoarea părăsire a mormintelor! Printre inscripții, nu este vorbă, pasc oile cu simplicitate și se preumblă romantismul degenerat al părechilor tinere, refugiate în cimitir, ca într-o icoană de Böcklin. La tunetul Simfoniei a noua, pusă pe gramofon după „Foaie verde ce nu este, eu sînt doctor de neveste", uitarea poate să aibă o îndreptă-

ţire. Opera nu e mormîntul, iar viaţa e impresionată de prezenţa vieţii omului care a semnat-o. Ce viaţă au avut morţii, ca să poată trăi în actele vieţii? Este drept că ei au trăit pe apucate, cum se petrec şi viitorii morţi încă vii, în conflict cu omeneştile îndatoriri, dragostea, bunătatea şi mila. Cine poate cunoaşte personalităţile prezente, demne, a doua zi după moarte, de suspinul unui viu, frămîntat din suferinţă?

O să-ţi povestesc, dacă va veni vorba, despre legile uitate ca şi mortul şi înlocuite cu altele, improvizate la maşina de scris şi în vagonul expresului politic. O carieră administrativă, guvernamentală sau pedagogică; calul a alergat din răsputeri ca să ajungă şi a ajuns în dreptul dricului la care s-a înhămat. Vorbeşte, dacă vrei, dar nu mă interesează. Ce a lăsat omul de care spui, nu în putregaiul arhivei, dar în inima mea? Ce drept şi-a cîştigat în sufletul meu, ca să merite aducerea mea de el aminte? A venit la inima ta să o asculte? Te-a aflat bolnav şi ţi-a pus picătura lui de apă pe limba uscată? Ai fost lovit şi te-a mîngîiat mîna lui? Ai fost răstignit şi te-a luat de pe cruce şi te-a învelit? La prigoană, şi-a pus el pieptul pentru tine?

În lipsa lor de suflet, s-au pornit să facă „dreptate" ca să pară că fac un lucru — şi au făcut numai dreptate. Nu-mi trebuie, Domnule, dreptate. Nu ştie nimeni ce este. Nici îndreptare nu-mi trebuie, nici pedeapsa pentru cei ce nu le-au primit. Vreau omenie, cuviinţă, simţire şi bunătate. Vreau prietenie. Vreau să mă ierţi cînd greşesc, nu vreau să mă pedepseşti, nu-i dreptul tău, — şi vreau să mă iubeşti întotdeauna. Vreau să nu fim ca nişte străini, ca nişte duşmani. Lîngă coatele mele vreau să simt oameni, prieteni şi fraţi. Din ţara pămîntului cald se nasc numai şerpi şi viermi veninoşi, în holdele ei grase împuiază lupii, coropişniţa şi sobolul. Ai murit? Şi dacă trăiai, nu erai tot ca un mort?

Ştefan Luchian a lucrat cu o cuminţenie şi sfială de ceasornicar, la florile lui. A rîs de bucurii mici şi a gemut la durerile mici: toată viaţa noastră e mică, din pricina secundei care o zămisleşte şi o sfidează. Veacurile ne împroşcă din înălţimea lor abstractă cu nisip. Luchian nu a învăţat pe nimeni cum trebuie să facă şi s-a silit să se înveţe şi să se facă pe sine. N-a cenzurat, n-a împovărat, n-a pismuit, nu l-a supărat slova nimănuia; a dat cînd a fost bogat şi s-a lipsit

Scanned with OKEN Scanner

cînd a rămas sărac. În zugrăveala lui i se oglindește viața în portrete de flori. Toată viața artistului, consacrată, cu perseverență și necaz, penitențelor lucrului pictural, stă mărturie în cuprinsul tablourilor lui, cărora, după ce au fost mai mult sau mai puțin isprăvite, artistul, înflăcărat numai cît le caută și le strînge, nu le-a dat nici o însemnătate, judecîndu-le moarte...

Adună-ți zilele, copilule, cu grebla, că se risipesc, și uită-te-n ele. Sînt găunoase ca mazărea gărgărițată. Mai e timp să-ți faci un mușuroi frumos, ca să stea deasupra mormîntului tău, căci vei muri și tu, zilele tale, împlinite cu sufletele tale...

T. Arghezi

Arta, aprilie-mai 1932

VIOARA ȘI PALETA

Lucrul a fost atît de frumos și de neobicinuit încît mi se cere să-l mai relatez o dată, la o distanță de 20 de ani. Fiind unul din foarte puținii care am luat cunoștință de el, din gura chiar a pictorului defunct, vizitat numai de cîțiva prieteni rămași cu dragostea intactă, am fost în măsură să ascult spovedania emoționată și să fiu crezut pe cuvînt, atunci cînd dezlegat, dinaintea unui mormînt, de obligația delicată a discrețiunii, am povestit faptul petrecut.

De astă dată, sentimentul că trebuie să adaog pentru farmecul amintirii cadrul și ambianța în care momentul s-a materializat și a trăit, îmi face sarcina și mai dulce, căci noi păstrăm în altele și turburarea noastră, relativ la viața trecută și la oamenii trecuți, pe lîngă ființa noastră amenințată de o dispariție uniformă și legală, ceva din sensibilitatea, dacă nu și din speranța acelora care, adunați cu aducerile-aminte și cu mîhnirile lor, ca să evoce din întuneric, la o reverberare a secundei și la lumina abstractă a unui fosfor, figura nemîncată de uzura beznei și a tăcerii, a unui părinte,

Scanned with OKEN Scanner

a unui copil sau a unui frate, risipită cu pulberea ei esențială în umbra de dincolo de inteligență și claritate.

Pictorul Ștefan Luchian zăcea de 9 ani în patul agoniei lui, cuprins de un neant răbdător și tenace, care înainta pe trupul lui înlănțuit, cu o încetineală aproape amicală, lăsîndu-l luni întregi cu sine, de vreme ce și-l asigurase, și dizolvînd puterile și năzuințele vieții într-altă parte. Nu-mi aduc exact aminte care insectă din admirabila ordine a biologiei, făcîndu-și proviziile de iarnă din alte insecte, consumate încet, are prevederea practică și bunul-simț, pervers, să și le păstreze proaspete și vii într-o stare de letargie. Ca să-și asigure această conservă, ea se slujește de un ac, cu care a înzestrat-o buna și părintească natură, și de un cloroform personal.

Cîtă vreme mîna i-a rămas articulată pe voință și atît timp cît ochiul din vremuri i-a rămas cu însușirea lui de a descompune și recompune just o culoare, Ștefan Luchian nu s-a simțit afară din cale de nenorocit. Cineva putea să-l ia din așternut în brațe, să-l puie înfășurat în jilț dinaintea iconostasului cu pînză preparată, cu pensule și vopsele, și dinaintea unei oale cu flori. În această epocă de singurătate și de scufundare în sine, pînă la izvoarele acoperite de obicei de lutul drumului pe care îl parcurgi valid și intact, natura o dată cu omerica lui invaliditate i-a mai trimis unicul mesagiu al existenței, așa transportate și facil păstrate, florile. Timp de 9 ani, artistul n-a putut să aibă alte modele, și florile au fost niște martori de care slăbănogirile lui fizice puteau să nu se sfiască. Făpturi de contemplare, florilor le este de ajuns din partea unui om singură privirea, și ochi în ochi cu ele, Luchian le-a descoperit un grai și un mister, concentrînd în expresia lor tot ce pierduse viața pentru el, și el pentru viață. Așa că un subiect de pictură de pensionat, searbăd și anemic pînă la el, ajunse să reprezinte suficient și integral viața toată, cu superba ei animalitate și cu însuflețirile-i răscolitoare.

Dar mîna nu i-a scăpat pînă la urmă teafără și neînecată în păinjinișul care-i amorțea vitalitatea pe nesimțite. Brațul nu i se mai supunea din umăr, apoi din cot, și în sfîrșit încheieturile mînei și ale degetelor refuzau să-l asculte. El nu mai zugrăvise de aproape doi ani în propriul înțeles al

Scanned with OKEN Scanner

muncii, conturul, organizarea și împlinirea unui tablou pieriseră din mijloacele lui. Pipăitul îi fusese suprimat, intelectul și cazna morală conștientă fiind neatinse. Silit să introducă diviziunea muncii, care din punct de vedere artistic este perfect valabilă, Luchian a soluționat problema cu o dureroasă originalitate. Din florile vii și uscate ale camerei, el punea să i se facă un buchet. Alegea atitudinea buchetului și compoziția cea mai omogenă. Alegea culorile, pensulele, șasiul sau cartonul. Punea sub ochii lui să fie schițat obiectul cu cărbune, rectifica. Se frămîntau sub controlul lui culorile, care erau trecute pe tablou. Mai lipsea un punct dintr-un anumit albastru, obținut printr-un anumit amestec. Și după ce tabloul era gata, lipsea ceva: o scînteie, pe care executorul tablourilor din ultimii vreo doi ani de viață ai artistului, ucenicul lui, nu o putea scăpăra.

Îi mai rămînea pictorului o rămășiță inutilă a pipăitului, și el a găsit putința să o folosească. Dacă pensula mai putea fi ținută între degetele lui de o mînă străină, mîna lui mai putea să aibă vigoarea să îmbrîncească pensula odată, și să puie într-o floare un punct. Pictorul făcea așa. Cîteva împungeri obositoare însufleteau în întregime tabloul, și atunci, satisfăcut, se auzea rîsul brutal al celui mai gingaș dintre iconari. Vocea lui bolovănoasă afirma că lucrul era bun, și că putea să fie publicat.

În cele din urmă, Luchian nu a mai fost în stare nici de această ultimă cumplită colaborare a suferinței lui cu pictura. Ziua întreagă și noaptea întreagă, el sta dinaintea golului neutru, lucid și neputincios. În această nemaiauzită tragedie, desfășurată ceas cu ceas de 9 ani de zile, de ore și de minute, în mijlocul nostru, publicul snobismului ajunsese să recunoască mai mult decît în pictura ieșită din zbuciumul mut, un semn și un destin, compatibile cu favorabile plasamente de fonduri. Nu era încă recentă încrucișarea la o răspîntie din Paris a unui somptuos convoi funebru de mare proprietar comercial, cu moștenitorii în zdrențe ai unui pictor francez, de la care defunctul cumpărase pe nimic, la un termen de chirie, o compoziție celebră, trecută în testament cu o valoare de milioane, și vîndută de moștenitori cu un preț îndoit chiar decît valoarea testamentară?

Scanned with OKEN Scanner

Lumea începuse să cumpere „Luchieni" şi să revîndă, cîştigînd supravaluta. Între cumpărători era un puternic om politic, pe cît de inteligent pe atît de crud în funestul lui egoism, şi de aprig în lăcomia lui, generoasă cu lăutarii. Calul lui politic mergea iute, şi roţile nu mai ştiau peste cecalcă. Dacă nu s-ar fi împiedicat de un scabros amănunt defatalitate şi nu s-ar fi prăbuşit, omul politic retras din activitate, pomenit, ar fi fost astăzi, pe temeiul unei capacităţi de fineţe excepţională, stăpînitorul ţării nediscutat şi primejdios. El a născocit fabula plagiatului admis de autor şi în colaborare, şi a depus la Parchet o plîngere de escrocherie împotriva pictorului Ştefan Luchian. Ceva mai monstruos: s-a găsit un procuror — un tînăr procuror — care s-a transportat la locuinţa artistului ca să-l aresteze, şi care, găsindu-l pus în fiare de Dumnezeu, s-a mărginit să-l declare arestat în pat... Fără această intervenţie şi ofensă a justiţiei în ultimele zile de viaţă ale artistului, Luchian putea să mai trăiască un timp. Este adevărat că potentatul politic, prin simetria care constelează şi solidarizează contrariile, a cunoscut o cădere din apogeu, lamentabilă.

În aceste zile de viaţă şi de moarte amestecate, într-o seară, într-o înnoptare totală a camerii şi a străzii, uşa camerii lui Ştefan Luchian, imobilizat în întuneric ca un dolmen, se deschide. Uşa lui era în permanenţă liberă, ca să poată să fie vizitat oricînd şi de către orişicine. Intrase un străin, care nu mai fusese în camera pictorului niciodată. Puteau să fie procurorul sau reclamantul, care ar fi venit noaptea să ceară iertare? Luchian aştepta. Străinul se putu descurca. Îşi scoase pelerina, aruncînd-o în întuneric. Sub pelerină adusese o cutie: se auzeau, bîjbîite, catarămile. Era o vioară, căci vioara începu să cînte. Ce a cîntat, cum a cîntat, Luchian, care plîngea povestind basmul unei seri de jumătate agonie, nu a putut să spuie. Străinul i-a cîntat un ceas întreg, numai pentru urechea lui aproape astupată cu lut. El trebuie să fi cîntat toată mierea, toate parfumele suave, şi toată lumina depărtată a stelei cea mai din fundul Căii robilor, tot ce putea să fie mai transcendent, mai subtil şi mai cu neputinţă de rostit într-alt limbaj decît al muzicii, pe vioara lui.

Scanned with OKEN Scanner

Şi după ce a isprăvit străinul, care nu putea vorbi, şi după ce l-a ascultat şi pictorul, fără să fie în stare să scoată un cuvînt, să-l întrebe de unde vine, de jos ori de sus, trimis de o inexplicabilă vocaţie, străinul şi-a luat boarfele şi vioara în braţe, şi ieşind, a spus cine era el, cu un glas oftat din rărunchi:

— George Enescu.

1935 Tudor Arghezi

Din *Tablete de cronicar*, ESPLA, 1960

DIN ZILELE LUI ŞTEFAN LUCHIAN

Autoritatea indiscutabilă a d-lui T. Arghezi, cum şi faptul că d-sa a cunoscut şi preţuit pe Luchian mai înainte ca acesta să fie gloriosul nume de azi, ne dă prilejul să publicăm acest articol, despre care se va mai vorbi, sîntem siguri, multă vreme, cu convingerea că orice controversă şi orice paradox pot să apară în public atunci cînd îmbracă, aşa cum e cazul, haina nobilă a convingerii, şi forma măiastră a stilului. Şi cum se întîmplă, adevărul se aşează şi el tot de partea unde este arta, adică tot în acest text frumos, de cea mai bună esenţă argheziană.

Într-un articol de ziar, semnat de către un coleg de generaţie şi prieten, s-au putut citi zilele trecute, la 23 de ani după moarte, amănunte relatate cu o inocenţă — mă rog! — admirativă.

Să nu-şi închipuie cumva cineva că Ştefan Luchian imita natura. Ferească Dumnezeu, el lucra de preferinţă după cărţi poştale ilustrate şi fotografii — şi niciodată n-a izbutit mai bine. A lucra, totuşi, e altceva: Luchian a fost un leneş în epoca de sănătate activă în care s-a remarcat mai puţin. Adevăratele lui creaţii aparţin unui timp în care abia n-a mai lucrat de loc, epocii de paralizie, cînd fără în-

Scanned with OKEN Scanner

doială producţia s-a impus prin merite adevărate. S-ar putea foarte lesne trage şi concluzia că boala i-a slujit reputaţia, aproape tot atît, dacă nu şi mai mult, decît pictura: treaba cititorului. Dar mai trebuie lămurită o chestie. Se tot povesteşte că Luchian era sărac. Ce eroare! El n-a ştiut ce-i suferinţa. Am suferit noi, pictorii fără talent, nu el. Paralizia e aproape bine venită şi justificată de necesităţile de echilibru. Am vrea şi noi să paralizăm ca nişte rentieri. Poate că cine ştie, o să înceapă să existe şi pictura noastră.

Cam ăsta e substratul articolului domnului Coleg al pictorului Ştefan Luchian.

Două, trei rapide retuşări preliminare.

Adevărul este că reticenţi şi după moartea întîmplată în 1916, camarazii lui Luchian, foarte muncitori, de sigur, nu i-au iertat în timpul validităţii, felul lui particular, care le cam mirosise de la început a un fel de geniu, de a-i înfrunta în substanţă cu pensula şi în vanităţi cu o inflexibilă satiră. Luchian nu ştia să fie delicat cu mediocritatea academică. Tablourile din validitate, scoase dintr-o lume animalic mai vie, stau la nivelul incomparabil al liniei unui talent invariabil egal, fără clasificările buletinului medical. Ivirea lui Luchian a supărat mult pe camarazi şi diagrama valorilor constituită. Ierarhiile improvizate prin confecţiune şi temenele s-au pomenit răsturnate şi opera noului venit, sănătos, atletic, sportiv în prima lui existenţă, şi de un optimism de mitologie, era prezentată cu rînjetul condescendenţei, drept rodul domnişoresc al unui capriciu de diletant.

Ştefan Luchian a zăcut paralizat nouă ani întregi, cîţiva într-un fotoliu şi ultimul perfect lucid, dar murind în nouă ani de zile, în fiecare zi cîte puţin, pînă în ziua cînd i s-a lăsat patul în mormînt. Poate că ar mai fi trăit, un an, doi, trei... Dar într-o dimineaţă a fost arestat... Nu e cuvînt ornamental: împotriva lui Luchian, într-o anumită zi din calendar, a lansat un mandat de arestare purtător al unui număr anumit, un procuror anumit.

Ticăloşia i s-a tras tocmai de la camarazi. Era în vremea unei puternicii politice, care s-a numit „takismul" şi care înzestrînd epoca lui cu un număr de specimene inedite, aducea odată cu el un spirit de parvenire năvălitor şi o eleganţă

Scanned with OKEN Scanner

revizuită în ce privește zigzagul și asocierea idealului la trafic.

Părintele acestei filosofii dispunea, evident, de o subtilitate de mijloace personală de a ridica pînă la stil, ca și Luchian florile lui din odaie pînă în marea artă, contrastul contrariilor și al diametralelor opuse. Dar unii din apostolii lui, aleși la întîmplare, aveau brutalitatea flămîndă, nazurile opulente, impertinența dictatorială și exclusivismul omului cornut.

Marele bărbat politic nu e creatorul numai al personalităților de dimensiunile lui Titulescu. El a zămislit și valori mai minuscule dar monumentale în timpul lor. Un inteligent și amplu orator care și-a putut astupa găurile din buzunar cu niște sute de milioane, mi se pare că încă neevaluate clar, stăpînea fosta țară mică, din înălțimea unui prestigiu dintr-o treime. Un gust necontrolat sau o afinitate neîndestul de informată îl făcuse colector de tablouri, și cu opulența pe care și-a oferit-o din bugetele confundate, plătea, indiferent, tot ce-i ieșea înainte într-un catalog, moda începînd să fie a pereților supraîncărcați. Între tablouri, el cumpărase și „Luchieni". Propaganda făcută de cîțiva convinși entuziaști, ofensați că un artist de statură europeană în expresia lui picturală românească, era ținut la o savantă carantină, contribuise să-i iasă numele pe piață.

Dar Luchian, paralizat pînă la șolduri, brațele lui își pierdeau progresiv din elasticitate. Mîna îi era încă vie. Ochiul de-o frumusețe de împărătească bijuterie neagră, rămînea intact. Pentru partea de corvezi a travaliului artistic, el fu silit să se folosească de brațele tinere ale unui pictor, care prin căsătorie îi devenise ceva, ca un nepot. Așezarea după indicații a unui vas cu flori; reașezarea vasului și a florilor în vas de sute de ori, pînă la compunerea unei atitudini de buchet aproximativ satisfăcătoare; schițarea groasă a unui contur, supravegheată și remaniată de meșter; apoi, acoperirea cu vopseaua fondului a pînzei, așternuturile succesive de culori și amestecul lor („Mai dă-mi o picătură de carmin... Iar mi-ai dat un ocru prea tare...") și după ce plămada tabloului era gata, însă amorțită, rămînea să i se dea prin colaborarea fizică a secretarului cu viziunea

Scanned with OKEN Scanner

meşterului, însufleţire, acea însufleţire cu neputinţă să fie stinsă vreodată, vibrată crîncen în fiecare pînză semnată Luchian.

Atunci, într-un elan febril, muncit de o halucinare, bolnavul realiza ceea ce realizează Dumnezeu în toate zorile de zi, deşteptînd virginalele proaspete holbore cu o lacrimă de rouă. Sfînta Sfintelor se petrecea în divinitate. Cîteva sărutări adînci ale pensulei, tăvălită în paletă, făcea dintr-o floare o revelaţie şi un cîntec.

Cu timpul, şi mîna din încheieturile ei, la degete, la falange, a refuzat să-l mai asculte. Pipăitul penelului nu s-a mai putut plimba nici cu o uşurinţă relativă între petale, frunze şi lumină. Această epocă e cea mai dramatică din viaţa zugravului, cum foarte modest şi prea smerit s-a numit pe sine. El a trebuit, în ultimile lui tablouri, să-şi păstreze şi să întîrzie cît mai mult mărturia pensulei proprii, în munca orientată, punct cu punct, a calfei.

Resurecţia, pe care trebuia să i-o dea ca unui Lazăr, znopului de crăiţe dintr-o oală de pămînt, se împlinea cu o sforţare uriaşă, odată cu reînvierea, încă odată, de o secundă, a nervului scufundat în neant. El apuca pensula cu cele trei degete, cu care se închină plugarul, poruncea ajutorului să-i ţie, cu mîna lui, bine strînse buricele degetelor de pensulă. Arăta unde să i se poarte mîna în cuprinsul paletei, în ce culori să i-o întingă, ce atingeri de vopsea să adune şi unde să fie frămîntate, unele într-altele, firimiturile dumicate. Amestecul fiind isprăvit, artistul cerea să i se mute şi să i se apropie de pensulă tabloul. Singura mişcare pe care o mai putea duce la capăt, mai mult din umăr, cred, decît din mînă, în momentul întîlnirii, aproape, a penei cu sfintele, şi mai mult aş crede că din suflet decît din trup, era să împungă drept... Îndată ce se petrecea ciocnirea, floarea, lovită de pensulă, se trezea ca din veşted, ca o vocală care şi-ar rosti sunetul singură, din hîrtie...

Pictorul ajutor făcea treabă de stenograf sub dictat sau ce face un secretar de advocat, transportînd pe biroul maestrului zecile de volume de jurisprudenţă şi din volume,

Scanned with OKEN Scanner

notele cu creionul pe o foaie de carnet. Interesează pledoaria, nu bucătăria ei.[...]

Fuseseră inundații la Grozăvești, o mahala bucureșteneasă, și figurau în expoziție șapte pînze de Luchian și alte șapte, tratînd exact aceleași subiecte de puhoaie și mlaștini, ale unui pictor foarte monden, dar care nu și-a cîștigat numele implicat de relațiile sociale și de o barbă invariabil briliantină. Deosebirea era în beneficiul lui Luchian, tablourile lui agere părînd imitate în palida pictură inexpresivă a lui Alpar, care nu s-a putut aștepta să-și lovească nasul de un comparativ direct. Exasperat că viața unora anula radical anemia celorlalte, într-o bună zi Alpar aduse fotografiile, care trebuiau în opinia lui să-l anuleze pe Luchian, cu primejdia de a se anula și pe sine. Era de pe atunci, și în toată forma, un denunț.

Fotografiile au fost confruntate cu tablourile și fiecare judecător, solicitat să se pronunțe, a fost de părerea că dacă picturile lui Alpar erau copiate după obiectiv și se înfățișau infirme și desarticulate, în schimb ale lui Luchian nu evocau nicidecum fotografia. Luchian, afară de ochi, care păreau în figura lui ai unui cap străin, era cît se poate de urît. Rîdea cu o gură vastă un hohot aspru, în răspăr, dezvelindu-și gingiile vinete, late, pe cînd Alpar, băiat gătit, frizat, franțuzit și preparat ca o prăjitură cu frișcă, avea frumusețea compusă a manechinului distins, cu obișnuitul lui limbaj, Luchian îl asortase precis, bătîndu-l amical cu palma greoaie pe umărul unui pardesiu „beige" și mîngîindu-l: „Boule frumos".

Afirmația camaradului care a scris un articol de bună suvenire despre el, spune că Luchian a fost nu numai un leneș dar și un om înstărit, care n-a dus nicio lipsă. Luchian fusese foarte bogat cîțiva ani și alți mulți a fost extrem de sărac. Nu sărac: nu avea nici adresă. Tocmai foarte tîrziu a izbutit să-și cumpere o casă în fosta stradă a Primăverii pe lîngă care am trecut ieri: e la nr.31. În această privință, Bogdan-Pitești, descoperitorul de limpede intuiție al hulitului, ar putea să dea mai bune deslușiri. Dar de ce să ne mai ducem să întrebăm în cimitir? D.Cioflec, al doilea prie-

Scanned with OKEN Scanner

ten paralel al artistului, e însuși proprietar de avuție, și dacă n-ar socoti întrebarea discretă, ar putea, cred, să ne informeze mai bine din ce împrumuturi și danii și-a improvizat Luchian un adăpost, o anticameră la mormînt. [...]

Cîteva împrejurări vor putea contribui la o viață romanțată viitoare a lui Ștefan Luchian, dacă fantezia punerii penibilei existențe a personalităților pe note de proză, va mai dura. La cafeneaua „Café Union", pe care generația n-a uitat-o, urîtul Luchian era iubit la nebunie de o casieriță blondă, o persoană ca din Liliput și Ioșivara, iubită platonic și cu camaraderie, pe timpuri, de toți actorii, poeții și gazetarii acestui local venit în urma lui Fialkowsky. O fată blajină și speriată, care s-a și sinucis; mi se pare Vilma. Ea îi spunea lui Luchian, răzimat într-un cot la casă, tot soiul de vorbe nevinovate și sprintene, ca să intereseze masiva și inocenta nepăsare aparentă a grosolanului zugrav, sensibil în secret ca o porumbiță. Îi spunea: „Domnule Pictor" și Luchian îi răspundea, ascultînd-o cu ochii într-altă parte și umezi: „Nu fi proastă, fă fetișcană". Contul se plătea greu și multe dejunuri, luate în cafenea — hotelul avea și un restaurant atitrat — se intercalau între cafele, ca să poată fi achitate în rate mici. [...]

În prima lui tinerețe, Luchian a avut o vilă la Șosea, din cele vreo trei, cîte erau pe atunci, pe partea dreaptă a începutului rondului Arcului de Triumf. N-a fost la Primărie omul care să o răscumpere și să o păstreze pentru o casă Luchian, cu aspectul ei de aproximativ templu grec și să dea ospitalitate în casa patronului cîtorva tineri începători. De acolo, pictorul ieșea, e adevărat pe cea mai frumoasă bicicletă sau cel mai elegant echipaj cu patru armăsari, mînați de el, în picioare, la hățuri. Luchian era unul din boierii Șoselei și ai Podului Mogoșoaiei, care încă nu-și pierduse numele vechi. [...]

Tudor Arghezi

Curentul-Magazin, nr. 1, 1939

Scanned with OKEN Scanner

L-am cunoscut spre declinul lui fizic, pe acest minunat artist, în care natura pusese atîta simţire şi atîta talent.

Ani de zile îl urmărisem — la Ateneu, în faimoasa, pe vremi, sală Exarcu şi la expoziţiile anuale ale Tinerimii artistice.

Îmi stau întregi în minte chipul lui prietenos şi gesturile cumpătate ale mîinii descărnate cu care îşi însoţea vorbirea domoală. Toate păreau măsurate la el, şi toate porneau din adîncul unui suflet bun şi generos. Ceasuri întregi am stat la sfat cu dînsul, atunci şi de multe ori apoi, dar niciodată n-am surprins într-însul vreuna din acele scăderi morale de care e împestriţat sufletul nostru. Despre toţi şi despre toate, aprecieri bune, care se vedeau că pornesc din convingere. Pe Vermont îl preţuia ca straşnic desenator; Verona realizează în multe din lucrările lui, efecte desăvîrşite de artă, şi cîte vorbe bune şi despre alţii. Pentru Grigorescu avea un adevărat cult.

Şi chiar cînd arăta unele păcate, o făcea în aşa chip ca şi cum păcatul n-ar fi fost aşa de greu, iar datoria noastră e să nu-i mărim proporţiile.

„O fi avut poate, dreptate, — spunea despre un maestru al picturii noastre, care în lipsa omătului, sfătuia pe elevi să presare zahăr pe lucruri — dar eu cred că mai bine ar fi să am imaginea naturii în faţa mea, căci altfel n-aş fi sincer, şi sinceritatea e podoaba artistului."

Meschinăria jignea sufletul lui ales, dar nu-l revolta. Îmi istorisea cum un cunoscut critic de artă şi literat şi-a înjghebat o frumoasă colecţie de tablouri, pe gratis, cerşindu-le de la autorii lor.

„Mă pomenesc într-o zi cu el. Nici una, nici două, văd că-şi pune ochii pe un peisaj — nu era tocmai rău, mă trăsese inima cînd l-am lucrat — îl ia în mîini, îl sucește, îl învîrteşte, se face că-l priveşte lung şi-ncepe să-mi spună că de la mine n-are nimic, că asta îl dezolează, pînă cînd mi-l cere şi, fără să aştepte de zic da ori ba, îmi mulţămeşte."

„Şi d-ta ce-ai zis?"

„Ce să zic? Mi-a fost ruşine şi am tăcut."

Cam tot în acelaşi chip, şi alţii şi-au însuşit lucrări de-ale artistului, pe care mai tîrziu le găsea vîndute la negustori.

„Eram mai darnic pe-atunci, cu toate că nu eram cine ştie ce pricopsit", — şi maestrul îşi nuanţa cuvintele cu un surîs, în care n-ai fi putut ghici de e dispoziţie pentru isprăvile cunoscuţilor lui sau milă pentru mizeria lor morală.

Ultima oară cînd ne-am văzut, răsfoia o fascicolă din luxoasa publicaţie „Les Primitifs Flamands", o admirabilă scriere, ca fond şi ca formă, asupra începuturilor picturii flamande, iar pe măsuţa de lîngă pat sta deschisă „Les Maîtres d'autrefois", clasica monografie a artistului — scriitor Eugène Fromentin.

Îi părea rău că nu se publică şi la noi ediţii de seamă asupra artei noastre din trecut şi din prezent, căci „Slavă Domnului, am dat destule dovezi că sîntem şi noi buni la ceva". Lăuda monografia lui Vlahuţă asupra lui Grigorescu, pe care o găsea mai mult operă de poet decît de critic.

.....

Cîţiva ani în urmă nu l-am mai văzut. Auzeam, însă, că sănătatea-i mergea tot mai spre rău, cînd într-o dimineaţă, un banal necrolog şi cîteva aprecieri sarbede de gazete vesteau tuturor trecerea lui dintre cei vii.

L-am regăsit la Bellu, în capelă, închis între patru scînduri ce-aveau să-i slujească de locuinţă de veci.

Sărman martir! Nici în cele de pe urmă clipe de petrecere pămîntească nu le-a fost dat ochilor adormiţi să se scalde în lumina soarelui de vară, pe care mult au fost îndrăgit-o şi fermecător au redat-o în pînze nepieritoare.

.....

Arta noastră va propăşi. Aşa şi trebuie să fie. Istoria ei însă va pomeni cu cinste numele lui Luchian şi alături de Grigorescu, Andreescu, Aman şi alţi înaintaşi, el va rămîne pururea marele preot, care, în scurta-i viaţă, a slujit cu credinţă pe altarul frumosului.

C. N. Motaş

Renaşterea, nr. 90, 25 septembrie 1918

Scanned with OKEN Scanner

S-a întors de la Paris în 1893. Trecuse și pe la München un an de zile de lucru la Academia de acolo, de unde numai necunoașterea limbii l-a silit să treacă mai departe.

De pe unde a fost, n-a adus mare lucru, vreau să zic că spre deosebire de toți cei ce vin de prin străinătăți, n-a știut să-și însușească nimic din mijloacele pictorilor la modă pe vremea lui. Se-ntoarse cu un teanc de copii făcute după maeștrii Renașterii italiene, la Luvru, și cu convingerea deplină că în studierea profundă și serioasă a acestora, se cuprinde toată ucenicia de care are nevoie un pictor, de cum se naște și pînă la sfîrșit. Toată viața a gîndit așa.

Întrebat odată, de ce ridică în slavă pe un Tițian dacă nu pictează la fel, el care este un revoluționar al artei în țara noastră, „Babacul" răspunde senin: „păi, eu aș vrea să lucrez ca Tițian, dar nu pot", spre mirarea ultramoderniștilor cu întrebarea și care ar fi vrut să vază în el un șef zurbagiu.

Meșteșugul maeștrilor, înțelepciunea lor, tot ce arta adunase de veacuri, și mai apoi un Giotto, Leonardo, Tițian, giganți care în realizarea operei de artă puneau pe lîngă liniștea meditativă a piscurilor înalte, singuratice, suma unei educații artistice metodice, nebănuită în zilele noastre și moartă odată cu vechiul sistem de ucenicie, ca și întreaga cunoaștere pe care cei vechi o aveau despre tot ce-i culoare, îl fixă definitiv asupra jaloanelor pe care le va arunca, pentru a-și putea croi un drum care să fie și o dîră luminoasă pe cerul artei noastre.

Ca și cei vechi, el își propusese întrebuințarea tuturor mijloacelor întru atingerea scopului final: exteriorizarea prin formă și culoare a eternului din sufletul uman. La început calea fu spinoasă. După moda adusă de Andreescu, Grigorescu, lucra după natură, dar cu greu, simțindu-se nu îndestul de pregătit pentru aceasta. Lucra în casă, făcea tablou peste tablou, pe toate fețele, din imaginație, din memorie

Scanned with OKEN Scanner

sau după cîte o schiță, o fotografie etc., chinuindu-se zile întregi, pentru ca seara să șteargă tot ce vopsea și a doua zi s-o ia de la început. Făcea care cu boi, capete de fete legate la cap și dulci de tot, iar într-o zi făcu un cioban bun de tot, prima lui lucrare bună, dar parcă era de... Grigorescu.

O spunea la toți și era mîndru de maestru, după cum îi era groază de originalitate, bună numai pentru bătrîni. Îl vizita des pe Grigorescu, la care admira mai mult portretele și capetele miniatură, care sînt capodoperele acestui mare meșter. El i-a făcut și cea mai mare bucurie, primul său mare succes: la prima expoziție pe care a avut-o la Ateneu,a avut un singur cumpărător, pe Grigorescu. Problemele maestrului erau și ale lui. [...]

Tăietorul lui Luchian (tablou în posesia lui Bogdan-Pitești), după foarte justa observație a unui pictor de azi, reprezintă rezolvarea, în cîteva ore, a problemei pe care și-a pus-o Grigorescu în toate peisajele din toată viața lui. Meseria o cunoaște, de acum poate să pornească singur la drum.

La fel cu El Greco care a lucrat ca Tintoretto, Rafael ca Perugino, Manet ca Goya și Velazquez, Claude Monet ca Turner, ale căruia lucrări văzute la Londra, a hotărît calea impresioniștilor, întrezărită și mai de mult de pastoralele lui Claude, la atîta cît i-a folosit un Courbet lui Cézanne, se rezumă influența binefăcătoare pe care Grigorescu a avut-o asupra lui Luchian.

Dar pentru a merge mai departe, se oprește, se reculege și-și cercetează amănunțit tot bagajul de cunoștințe supunîndu-l la un nou examen, la noi experiențe. Lucrează un timp numai pastel, care avînd tonurile deja preparate, îți ușurează întrebuințarea unei game, cît de colorată, minunat exercițiu al ritmei. Mai tîrziu, pastelul îi va servi la facerea schițelor după natură, pregătitoare pentru tablourile în ulei pe care le va lucra în atelier. Aceasta pentru faptul că pastelul era mijlocul cel mai expeditiv de lucru.

Trece apoi la acuarelă pe care o face cum nimeni altul de la Turner.

Scanned with OKEN Scanner

Prin suprapunere de ape ușor colorate și prin o sistemă savantă care, descrisă, ar umplea un volum, în chip aproape matematic căpăta tonuri de o transparență uimitoare și care te face s-o confunzi cu cea mai fastuoasă pictură în ulei, aceasta de altfel fiind caracteristica tuturor lucrărilor sale, din care reușește să dea deoparte tot ce este ulei, văpsea, apă, materie, pentru ca să nu rămîie decât tonul ca substanță colorantă și constructivă.

Același principiu ca pictura lui Cézanne? Da, și aceasta este un miracol care nu-și are explicația decît în forța de observație și puterea de concentrare a acestor două genii.

Unul izolat de bunăvoie la Aix, Cézanne; celălalt țintuit de o boală crudă timp de 13 ani, de vorbă cu sine însuși, Luchian.

Lucrări de ale lor se confundă aidoma și dacă n-aș fi convins că Luchian nu le cunoștea, ai crede că sînt inspirate din Cézanne. Lucrările acestuia au fost tipărite și răspîndite mult mai în urmă, iar d-l Cioflec care i-a adus și arătat pentru prima oară un Cézanne, știe cu cîtă mirare au fost primite de Babacu. Cu cîtă mirare nu ar fi cercetate și lucrările sale de cei din apus, dacă am avea posibilitatea să alcătuim o expoziție cu operele sale, undeva la Paris de exemplu!

Atunci s-ar mai putea vedea că între acești doi mari maeștri, există totuși o deosebire.

Opera lui Cézanne, în curs de lucru sau terminată, în sensul decorativ al cuvîntului este lipsită de stil, metoda de invenție și procesul creator excluzînd cu totul existența unei forme premeditate.

Același subiect însă trecut prin metoda lui Luchian, capătă o formă precisă, dispozitivul decorativ și distribuirea planurilor colorate făcînd obiectul unei minuțioase și savante rezolvări. Își făcea un merit din felul cum erau dispuse florile dintr-un buchet, unde una nu semăna cu cealaltă.

Simplificare și stil.

Orientul era lumina lui cea mare. Vorbea în extaz de frumusețile Alhambrei cu mozaicul de pietre colorate în tonuri rare, de covoarele și ștofele de Ispahan, de faianța Iranului și porțelanul turnului de lîngă Nankin, cu aco-

Scanned with OKEN Scanner

perişul verde şi pereţii roşii, culorile împăratului, de nimeni uzurpate, strălucitoare în lumina soarelui.

Splendoarea Orientului o vedea reflectată în covoarele noastre şi-n orice vas al nostru „singurele vase în care stau frumos florile", însăşi pictura lui fiind un mozaic de pietre scumpe.

Cum picta? La fel cum lucra o acuarelă, cum lucra un pastel. Aceeiaşi metodă peste tot, care descrisă ar forma obiectul unui studiu tot atît de savant, cît al oricărei alte ştiinţe; în plus simţirea dătătoare de viaţă şi spontaneitatea geniului. [...]

Traian Cornescu

Viitorul, 21 septembrie 1921

AMINTIRI DESPRE ŞTEFAN LUCHIAN

[...] „Într-un fel, Eminescu e sfîntul prea curat al ghiersului românesc. Din tumultul dramatic al vieţii lui s-a ales un Crucificat..."

Măiestria marelui nostru poet Arghezi a găsit acest cuvînt potrivit fratelui său mai mare; dar forma, prezentarea plastică şi foarte colorată, pare a fi mai aproape, mai potrivită pictorului şi bunului său prieten, el poate fi fruntea şi titlul acestor rînduri închinate lui Ştefan Luchian: Un Crucificat!

Ani mulţi de boală, purtaţi prin cămăruţe întunecoase, prăvălii umede şi pe la rubedenii sărace ca şi el, ţintuit în pat, sau într-un fotoliu cu rotile, singur cu gîndurile lui, fără nici un ajutor, dar mai ales singur, singur şi neînţeles de nimeni.

Vorbea prea puţin, îi plăcea mai mult să asculte. Uneori, cînd te asculta, privirea lui trecea peste: căuta ferestrele care îl legau de lumea din afară, căuta viaţa, atît cît mai

Scanned with OKEN Scanner

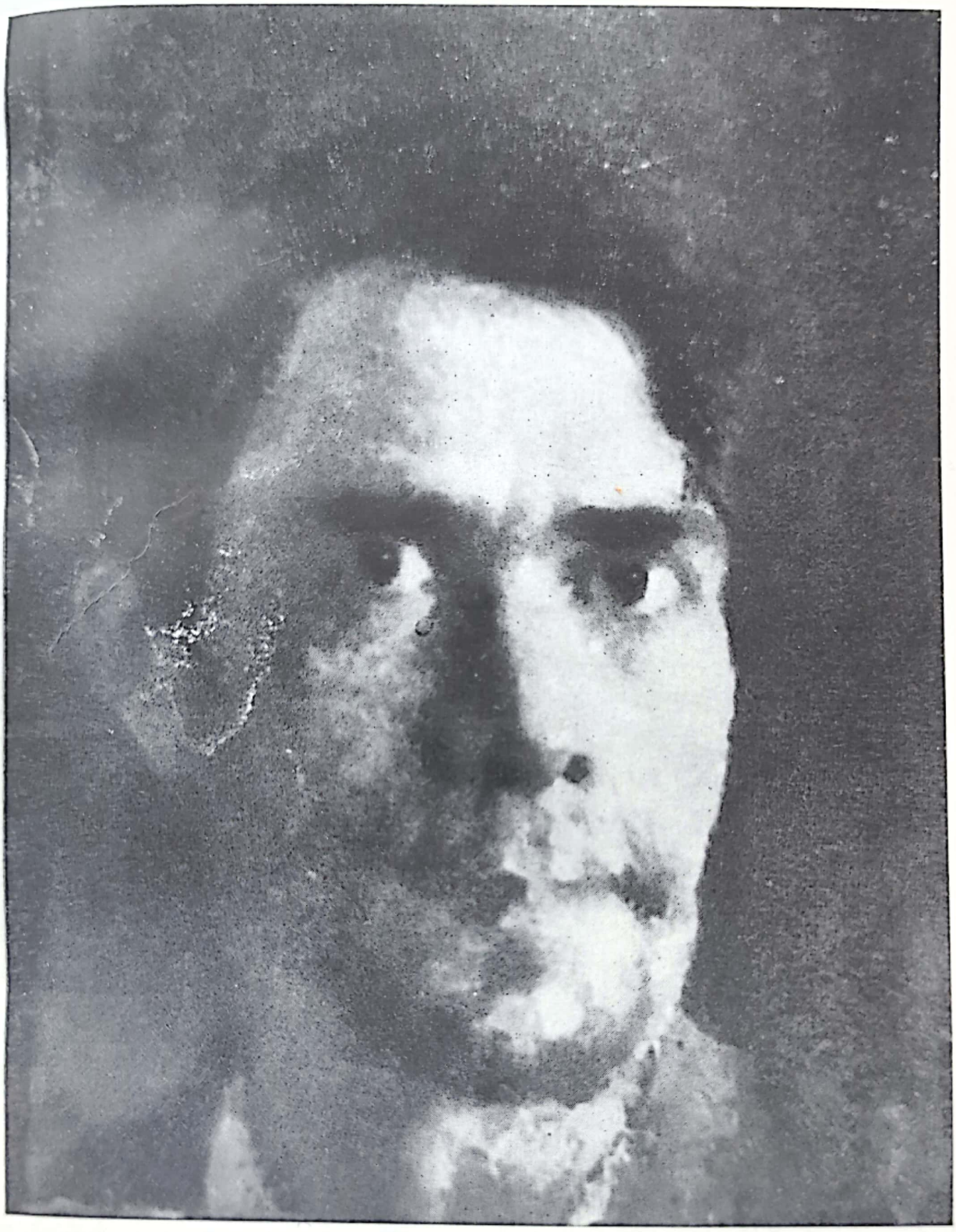

ŞTEFAN LUCHIAN: Autoportret

Scanned with OKEN Scanner

CAMIL RESSU: Ștefan Luchian

Scanned with OKEN Scanner

putea s-o cuprindă, s-o cunoască şi s-o poată reda lumii prin pictura lui. Cu trupul lui frînt şi slăbit vroia să redea viaţa, pe cînd cei sănătoşi şi toţi ceilalţi din jurul lui se întreceau în a o uita! Purta în suflet şi în minte exemplul luptătorilor pentru frumos şi adevăr din toate timpurile, iar durerea lui trupească, de aproape 15 ani de zile, l-a făcut să înţeleagă ca nimeni altul durerea lumii întregi, şi să întrevadă, dincolo de durerea lui şi a celorlalţi, o altă lume care trebuia să vină mai frumoasă, mai fericită, aşa cum a încercat el s-o zugrăvească.

Era un optimist, veşnic cu zîmbetul pe buze, cu bunătatea în suflet şi însufleţit de dragostea de oameni.

Cunoscuse în tinereţe pe promotorii întoarcerii la natură, la lumea exterioară, care, spunea Delacroix, este ceea ce se chiamă „dicţionarul unui pictor"; alături de Courbet şi Manet, aceştia erau mari reformatori ai artei franceze moderne, luptători împotriva formalismului academic, în contra convenţionalismului şi pentru adevărul necondiţionat.

Pictura luminoasă a lui Manet l-a îndemnat pe Luchian spre căutarea unei capacităţi maxime de impresionare a culorii, iar impresioniştii i-au dat mijloacele de accentuare a expresivităţii imaginilor şi a chipurilor omeneşti nu ca pe un scop în sine, la fel ca pictorilor ruşi, Repin, Surikov, Korovin şi Levitan. Dovadă romantismul lui Grigorescu, care, prin concepţia sa artistică era urmaşul natural al lui Aman, la care problema picturală stăruia mai mult asupra motivului, asupra subiectului, care trebuia să fie romantic, idealizat, frumos şi atrăgător.

Dar adevărul, realitatea vieţii noastre de atunci cerea o altă rezolvare, alta decît cea împrumutată superficial de la Paris, una a noastră în care omul să fie aşa cum este şi nu o păpuşă, un accesoriu amuzant aşezat şi potrivit într-un peisaj sau cadru pitoresc (Şirato dixit).

Privind tabloul *Tăietorul de lemne*, pictorul Pallady a spus: În această pictură Luchian a reuşit să rezolve problema pe care şi-a pus-o mereu Grigorescu în opera lui.

Şi avea dreptate din punct de vedere al tehnicii picturale, cu singura deosebire că în acest tablou omul nu este un accesoriu amuzant ci un biet lucrător obosit şi resemnat,

Scanned with OKEN Scanner

odihnindu-se într-un dudău de buruieni din mahalaua Bucureștiului.

Am ajuns acum la marele ajutor pe care l-a primit Ștefan Luchian de la pămîntul nostru românesc, de la cei care scriau despre țara românească, și de la cei care, cu ideile lor generoase, căutau să ne ajute și să ne formeze.

El a primit un mare ajutor [...] de la cei care lucrau la „Contemporanul", de la criticul Dobrogeanu Gherea, de la prozatorul Ștefan Basarabeanu și de la alții care ridicaseră steagul adevărului și al realismului în artă.

Ajutor i-a dat și Creangă, și Eminescu, și mai ales prozatorul Mihail Sadoveanu, care l-a învățat să iubească smalțul dealurilor, al peisajului românesc.

Acestea toate mi le spunea seara, stînd de vorbă și gustînd dintr-un calup de înghețată, aproape singura lui hrană, care-i astîmpăra jăratecul din piept.

Lunga lui singurătate nu a fost o izolare într-un turn de fildeș; a fost mai ales un prilej de meditare, un prilej de concentrare, de revizuire a ideilor și mijloacelor artistice și tehnice, un timp de încercări, de experiențe și de studiu serios al materialelor și al mijloacelor de exprimare.

Cercetările lui personale, folosind și bagajul pe care-l avea de la meșterul lui iubit, Grigorescu, l-au purtat spre niște concluzii care, din punct de vedere științific, prezintă o mare importanță.

Pot să spun că la un moment dat, un an de zile întreg n-a lucrat decît în acuarelă, apoi numai în pastel, tempera și apoi iarăși uleiul, dar cu totul altfel decît înainte. Despre aceasta numai și s-ar putea scrie foarte mult.

Din moment ce te folosești de materiale, trebuie să le cunoști calitățile și defectele, să știi să le întrebuințezi ca să-ți dea maximul de expresivitate.

Rîdea cu mare plăcere de o butadă a lui Grigorescu, care ar fi spus odată: Culoarea, poți s-o pui și cu tocul de la cizmă! „Era moșul un mare șugubăț" — mi-a spus el atunci.

Cîțiva pictori mai tineri, Iser, Dărăscu și alții, moderniști și plini de temperament, discutînd cu el și auzindu-l cum preamărea și lăuda pe pictorii Renașterii italiene, pe

Scanned with OKEN Scanner

Tiţian, Tintoretto etc., l-au întrebat: „Dar bine, babacule, dacă-ţi plac aşa de mult, de ce nu lucrezi ca ei?" *„Nu lucrez pentru că nu pot!"*. Şi făcea mare haz de naivitatea celor care-l întrebaseră.

Cunoştea bine tehnica celor din Renaştere şi din toate timpurile şi viaţa atelierelor de pe atunci, singura şi adevărata şcoală a pictorilor unde arta trecea de la maestru la elev cu tot bagajul de cunoştinţe, cu autoritatea exemplului imediat al creatorului.

Foarte scrupulos în ce priveşte alegerea materialelor (paleta lui era foarte simplă: alb de zinc şi de argint, ocru auriu, cadmium citron, cadmium foncé şi orange, vermillon, laque de garance foncée, violet de cobalt, vert emeraude şi outremer. Fără negru de nici un fel). Foarte atent la uneltele de care avea nevoie.

Pensule cu o formă inventată de el, cuţite mici, spechturi, lopăţele din oţel, lemn şi os, după forma şi dimensiunea date de el, toate pentru a se folosi de materialul coloristic fără a se cunoaşte urma uneltei întrebuinţate.

Felul cum lucra acuarela, pastelul sau uleiul, un şir întreg de etape, cu o succesiune aproape matematică a diferitelor faze, prin tonuri suprapuse, perfect dozate, după aceleaşi principii şi legi de bază, este extrem de instructiv.

Picta un tablou şi nu ştiai dacă este în ulei, acuarelă sau pastel.

Pictura lui era rezultatul unui efort conştient în care calculele matematice ajutau şi concurau întru realizarea unor forme noi de expresie, în care spontaneitatea şi măiestria artistului aveau ultimul cuvînt.

Acesta este geniul lui Ştefan Luchian.

Cum realiza el toate acestea? Altă dată voi încerca să le înşir şi să le explic, pentru gloria acestui mare artist şi pentru ajutorul ce-l poate da celor care vor să aibă ochi să vadă şi mărgăritarul din ţărîna noastră românească. [...]

Traian Cornescu

Arta plastică, nr. 4, 1957

Scanned with OKEN Scanner

Pe vremuri, pictorii n-aveau decît o singură cameră, care le servea la toate nevoile vieţii şi ca atelier. Într-o astfel de odaie din strada Tunari, în mirosul greu de terebentină şi în fumul înecăcios de ţigară, înconjurat de prieteni, Luchian îmi îngăduise să-i fac portretul.

Ţintuit de suferinţă într-un fotoliu tapisat în catifea roşie, cu trupul înţepenit de o boală necruţătoare, poza cu bonomia care îl caracteriza, povestind amintiri hazlii, presărate cu glume îndreptate împotriva propriei sale persoane, dar necruţînd de şfichiuiri caustice nici pe admiratorii şi prietenii săi iubiţi, zgomotoşi, veniţi să-i ţie de urît. Mucalit din fire, nu-l părăsea buna dispoziţie nici în suferinţă.

Deodată cîteva bătăi grăbite în uşă:

— Intră!

Cu un tablou subţioară, un ins se repede la Luchian, îl apucă de gît, îl sărută şi pe un obraz şi pe altul şi cu un ton de reproş îi zice:

— Dragă Ştefane, ştii că de 30 de ani, de cînd ne cunoaştem, n-am ajuns să capăt şi eu un tablou de la tine? În sfîrşit, am găsit unul! Şi plimbă victorios tabloul în văzul nostru. Dar nu-i semnat şi am venit să mi-l iscăleşti.

Luchian aşează tabloul pe genunchi, îi face un semn lui Cornescu, de lîngă el, care îi întinde o pensulă, şi cu mîna răzimată de speteaza fotoliului, iscăleşte, spre uimirea noastră a tuturor.

Exploziv în mulţumiri, fericele interlocutor pleacă, neuitînd să repete scena cu pupăturile.

— Ce ai făcut, Babacule, protestează glasul lui Găină, tabloul e de tine?

— Da de unde? Nu l-am văzut niciodată. N-auziși însă de cînd bietul om tot vrea să aibă şi el un tablou de la mine!?

Scanned with OKEN Scanner

Artist divin, în momentele lui de înălțare, Luchian trecea cu ușurință peste vanitățile pămîntești; între trumos și urît, și între bine și rău, sinceritatea lui umană făcea o distincție.

Sentimentalismul său se confundă cu omul, în amărăciunea zîmbetului nesfîrșit...

Camil Ressu

Din *Însemnări* (inedite)

LUCHIAN

Bun, blînd, sentimental, adeseori în glumă mușcător și mucalit, Ștefan Luchian a fost printre pictorii noștri, un colorist excepțional. După studii în țară, la München și Paris, începe a se manifesta la noi în saloane și expoziții personale, cam pe la anul 1895—96. Cînd își aducea tablourile la Societatea „Tinerimea artistică" al cărei fondator a fost, simțeam o vie emoție la coloritul lor bogat și cald, care cîștiga sufragiile tuturor, făcînd lucrările sale cele mai remarcabile între ale celorlalți.

Bolnav de timpuriu, te primea cu o nespusă bucurie, cînd te duceai să-l vezi. Îl găseai în pat, ori într-un fotoliu de suferință, ca Heine de altă dată, înnodînd țigare de la țigare, și cu el îți treceau ceasurile pe nebăgate de seamă, datorită vieii sale inteligențe și sarcasmului cu care însoțea orice discuție. Cu același umor, își intitula și tablourile: *Birt fără mușterii*, *Alecu literatu*, *Vezi tu Stane, vine iarna* etc.

Cînd te pregăteai de plecare, ca să te mai reție, îți punea cîteva plăci de gramafon, de obicei cantori vestiți din Viena, Kracovia ori Lemberg, și-l vedeai cu ochii lui mari și scînteietori, emoționat pînă la lacrimi de vocea plină și sonoră a acestor cîntăreți evrei.

Scanned with OKEN Scanner

Modelul cel mai de seamă în ultimul timp al vieţii au fost florile, pe care le compunea frumos, redîndu-le cu multă pricepere şi dragoste. Cînd i se aduceau flori, pe care admiratorii le însoţeau cu cîte un vas strein, el le privea cu ochiul blînd şi glumind le aşeza cu încetişorul într-o oală de pămînt: „mai bine le şade aşa, că doar şi ele-s de la noi".

Gh. Petraşcu

Din discursul de recepţie rostit la Academia Română la 22 mai 1937

NENEA ŞTEFAN

În casa unor rude pe care le cercetam (acum vreo patruzeci de ani...), ştiam că se află încă o rudă misterioasă şi invizibilă... Auzisem că era pictor. De ce nu se arată niciodată, nu eram prea curios să ştiu. Picta, dormea sau era plecat de acasă, cînd eu cu soţia mea — ruda lor — veneam pe acolo, nu întrebam, nu descoseam... „Nenea Ştefan", după cît mi se spunea, era ursuz, puţin bucuros de mosafiri şi... avea obiceiul să doarmă ziua, căci de multe ori nu însera acasă. Mai auzeam că e urît foc, ciupit de vărsat şi un fel de ciuhurez iubitor de sihăstrie...

Acestea sînt primele mele informaţii, culese din familie, asupra lui Ştefan Luchian.

Mai tîrziu, tot indirect, am aflat despre el alte lucruri şi anume prin amicul meu Tudor Arghezi. Luchian era un vlăjgan original... Vorbea rar şi aspru, spunea tuturor pe faţă ce gîndea despre ei în capul lui şi se deosebea de toţi soţii lui de meserie, şi prin desenul lui brutal şi franc şi prin imensitatea darului pe care îl avea... Mai îmi spunea Tudor Arghezi că acest pictor urît şi ursuz cînd era în toane bune şi voia să se destăinuiască se prefăcea într-un om subjugător...

Multă vreme—de pe la 1898 şi pînă la 1916—au sosit mereu, pînă la mine, felurite veşti despre treburile lui Luchian

Scanned with OKEN Scanner

și pictura lui mi-a ajuns familiară și scumpă. O vedeam în casa rudei comune Ernest Cocea, o vedeam în expoziții și în casa cîtorva adoratori ai marelui meșteșugar... Pe Luchian în carne și oase, nu-l vedeam nicăeri... Păstrăm în gîndul meu faptul că odată „bietul nenea Ștefan" s-a întors acasă, de la una din expoziții, cu toate pînzele pe care le expusese... Nu vînduse niciuna!... Știam că îi venise o moștenire și că prin urmare avea măcar o trecătoare păsuire din partea nevoilor... Dar știam că s-a bolnăvit și că boala lui este un cîine rău, care nu mai lasă din gură ce a apucat.

Pe măsură ce știrile rele despre sănătatea lui Luchian se tot înrăeau, pe aceeași măsură tovarășii lui de artă și contemporanii lui începeau să înțeleagă că pictura lui Luchian este un mărgăritar al speciei și o glorie națională.

Se întîmpla cu acest artist excepțional drama repetată și cunoscută: Cînd omul începe să se scufunde în unda neagră a nimicniciri, contemporanii prind de veste că nenorocitul lor de concetățean a fost trimis al cerului, printre ei nepricepuții și nesimțitorii... Povestea celui ce a scris „Luceafărul" ajungea, sub ochii noștri, povestea lui Luchian.

Odată — o singură dată — am stat față în față cu acest om, un ceas, două, trei... pe îndelete, în casa rudelor noastre... Țin minte această întîlnire de acum 25—27 de ani ca pe un lucru de mare preț în viața mea... Nu m-a robit celebritatea, amar și dureros pogorîtă pe ființa răpusă și paralitică a lui Luchian; nu mă urmăreau pînzele lui nemuritoare, în ceasurile acelei convorbiri... Cel mult, dacă stăruiau, în amintirea mea, durerea și privirea acelui Christ, din zilele noastre, pe care geniul lui Luchian îl făcuse să vorbească și pentru sine...

Mă preocupa și mă fermeca altceva: Cum este cu putință ca acest om la prima vedere fără nici o distincție fizionomică, ba încă uscat, ciupit de vărsat, cu capul lung ca o căpățînă de cal, cu nasul aspru și cu gura mare... să se transforme în acest om încîntător, care ședea — frînt și paralitic — în fața mea?...

Ochii lui Luchian, surîsul lui fin și dulce, lumina inexplicabilă care radia din fața lui mi-au rămas nemuritoare... Poate încă două sau trei fețe omenești au lăsat, în amintirea

Scanned with OKEN Scanner

mea, această impresie fericită și sideralâ pe care mi-a lăsat-o urîtul de Luchian!...

Iată pentru ce, cînd revăd pictura lui, vasele lui cu flori care nu se vor mai vesteji cît vor ține Arta și Umanitatea, cioburile din oglinzile misterioase cu care Luchian venise pe pămînt, atunci ceasul neuitatei mele întîlniri cu ele îmi apare ca o lecție de supremă inițiere, ca un fapt de mistică destăinuire, la pragul unui templu.

A murit în anul 1916, în luna cînd toți crinii stau grei și gata să se scuture, după ce toți pictorii s-au răsucit de admirație și de muncă în jurul lor...

Gala Galaction

Curentul-Magazin, nr 1, 1939

Scanned with OKEN Scanner

IV. Din cronicile contemporane

Scanned with OKEN Scanner

EXPOZIȚIA ARTIȘTILOR ROMÂNI ÎN VIAȚĂ

[...] Dacă e în lumea noastră o boală generală ce s-a întins și ne cuprinde, e boala tristă a platitudinii, a banalității corecte, reci și mute. Toți refacem în mod palid ceea ce s-a făcut viu și luminos de alții dinaintea noastră. Cînd se întîmplă de întîlnești un om cu o notă originală în viață, în gîndire, în artă, te simți impresionat extraordinar. Simți răcoarea pe care ți-o dă dimineața zilei, ai impresia primăverii, ești în iluzia fericirii ce ți-o desfășoară închipuirea copilăriei.

Acesta e cazul cu d. Luchian, un artist de mare temperament. D-sa are ochiul său, și vede cu el în felul său. Mulți ar voi să vază astfel. Știți că sînt unele sticle colorate ce aruncă asupra lumii fel de fel de fețe, transfigurînd-o într-o feerie de culori. Astfel e structura particulară a ochiului d-lui Luchian. În el sînt atîtea minunate proprietăți vizuale că ni se pare o adevărată fericire a-i întîlni impresiile puse pe pînză.

Priviți, spre pildă, lucrarea sa intitulată *Ultima cursă de toamnă*. E la sfîrșitul toamnei. Culoarea galben-închisă predomină în natură pînă în depărtări. Soarele se înstrăinează de pămînt și trimite raze din ce în ce mai slabe. E o melancolie subtilă ce străbate peste tot, glasul vieții vesele de afară, care ne zice adio în taină și ne înduioșează, sînt cele din urmă petreceri ce se mai văd în aer liber. Grupurile răslețe de persoane, cel de lîngă pavilion și cel mai de departe, se întrețin, se mișcă, privesc soarele. E atîta bine în aer, e așa de plăcută căldura de toamnă!

Jocheii şi caii lor aşteaptă semnalul luptei.

Dar în afară de subiect, ce exchiză armonie de colori, ce minunat sînt campaţi caii, cît de limpede e aerul, [...] ce surîzătoare cîmpia, ce atrăgător orizontul! Şi mai presus de toate cîtă căldură peste tot! E cald de jos şi pînă în cer. Cald în peisaj, cald între grupurile de oameni, cald pe cai, cald pretutindeni. Un suflu puternic de viaţă, de farmec şi de poezie se desprinde din această căldură de culori. Este o lucrare de cel mai frumos aspect; e în ea o pagină de pictură remăitoare, e un colţ viu din omenire.

Acum fără îndoială, aceste culori nu sînt în natură, reflectele roşii sau albastre de pe cai, maronul de peste plantaţie, de pe coline, de pe pavilioane sînt toate convenţionale; d. Luchian e un excentric, un virtuos al culorii, punînd alb peste alb, negru peste negru, roş peste roş. Cu toate acestea nu vom înceta de a crede că d. Luchian are un minunat sentiment de culoare şi un penel cu multă strălucire, cu mult curaj, cu mult gust.

Unicul lucru ce ne pune în nedumerire în *Ultima cursă* e lumina de pe cîmp care nu mai e aceea de pe coline şi de pe zare. Probabil pînza a fost făcută sub două lumini deosebite.

Efect de lună e încă o lucrare meritoasă şi în acelaşi timp stranie ca aspect.

Pretutindeni în picturile sale, se simte apoi uşurinţa cu care lucrează, nesforţarea, ca şi cum instinctul, fantazia singură l-ar călăuzi; din cauza aceasta pe unele locuri pare că neglijează liniile şi conturele. Exemplu: păstorul din *Pe malul Călmăţuiului*.

Capul de bancher şi *Veteranul de la 1848* sînt tratate, asemenea, cu artă, trecînd poate peste limitele permise, dar accentuînd personalitatea d-lui Luchian din ce în ce mai mult. Necontestat în d-sa ochiul e artist. Gîndirea profundă, imaginaţia n-au timpul să se pronunţe. Impresia fulgerătoare a ochiului le ia pe dinainte, viziunea feerică ce l-a străbătut se coboară splendidă pe pînză. Depărtîndu-mă de d-sa nu pot a nu-mi arunca ochii încă odată asupra *Ultimei curse*, deasupra căreia, odată deprins cu coloritul, te uiţi ca pe fereastră la o privelişte vie din natură.

N. Petraşcu

Constituţionalul, 5 (17) iunie 1894

Scanned with OKEN Scanner

[...] Mi-aş reproşa, vorbind în general despre pictura românească, să dau uitării un adevărat temperament, unul în care mi s-a părut că descopăr stofa unui artist. Vorbesc despre dl. Luchian.

Prin puţinele lucrări ce le-a făcut, domnul Luchian ne-a dovedit că este un admirabil colorist. Pe deasupra, este un gînditor, unul dintre aceia care se pasionează pentru idei, unul dintre cei stăpîniţi de obsesia înfăptuirii unei alte lumi, un indignat împotriva stării actuale de lucruri, împotriva acestei societăţi nedrepte şi apăsătoare — un refractar, un revoltat, în sfîrşit, un iubitor al libertăţii.

Regretăm de a constata că, în pofida tendinţelor ce le are, a talentului real, ce i l-am descoperit, el nu ne-a dat încă o operă de gîndire, din care să ţîşnească o idee strălucitoare, sau care să ne sugereze o revoltă, un dezgust, o compătimire.

Iar dacă am părut a-l uita la începutul acestui studiu, am făcut-o puţin şi dintr-o pică personală căci ne pasionăm pentru cei pe care îi iubim şi ne e ciudă cînd nu ne împlinesc aşteptările: dl. Luchian ne-a arătat ce poate, dar încă nu şi-a spus deplin cuvîntul.

A. B.-P.
(Al. Bogdan-Piteşti)

Revista Orientală, mai 1896

NOTE DE ARTĂ

În numărul de faţă dăm în hors-texte o acuarelă de Ştefan Luchian. Aşteptăm ocazia, — vreo expoziţie a operelor sale, — ca să ne ocupăm mai îndelung de acest delicat artist, analizînd opera şi talentul său după cum merită.

Scanned with OKEN Scanner

Ştefan Luchian este printre tinerii noştri artişti, unul din cei care dau mai multe speranţe. Suflet duios, inimă de poet, el este cam rebel tehnicii savante după un anume calapod. Dar în operele sale este o mare intensitate de viaţă şi în el ca o trebuinţă flotantă şi nedefinită de tandreţe. Cunoaşte viaţa reală, cu toate amărăciunile sale, dar veşnic caută să arunce asupra ei vălul alb al poeziei sau, mai bine zis, vălul magic al culorilor pe care le are în ochi, în creier, în inimă, în el tot cică Luchian este un admirabil colorist. La el, niciodată un tablou nu este o minuţioasă descripţie a naturii. Unii pretind că aceasta se datoreşte lipsei de tehnică, sau lipsei de stăruinţă în a pătrunde natura. Aceştia nu cunosc pe Luchian. Pentru el, arta nu este o simplă reproducţie a vieţii. El caută să puie, în ce face, ceva din el, din sufletul lui, din ceea ce simte, fie o idee, fie o senzaţie. Are o viziune încîntătoare a naturii, dar întotdeauna adaugă la aceasta şi nota sa personală, simţirea sa. Pentru el, orice formă organică, ce vedem în jurul nostru, este expresia unei gîndiri sau a unui sentiment ce inspiră artistul în acel moment şi de aceea el veşnic prelungeşte realitatea prin vis şi măreşte senzaţia naturii prin ritmul propriei sale senzaţii.

În *Idila*, ce dăm astăzi, apar toate calităţile de dragoste şi de duioşie ale lui Luchian. Într-un cîmp plin de flori, un copil şi o copilă de ţărani stau unul lîngă altul. Florile ce-i înconjoară parcă sînt inimile lor înflorite şi parfumate. El priveşte parcă în sine însuşi, ea se uită la el cu drag. Şi imediat vedem că aceşti copii se iubesc, dar fără spasmuri, şi fără agitaţie, fără turmente, calm şi lin, sigur fiind fiecare de dragostea celuilalt. Ei stau în cîmpul înflorit, fericiţi amîndoi de singura fericire de a fi aproape unul de altul, legaţi poate pentru viaţă şi dîndu-şi instinctiv seama că amîndoi, şi cu cîmpul înflorit ce-i înconjoară, nu fac decît o singură fiinţă: Primăvara, dragostea curată, natura sănătoasă, lină şi parfumată.

Ion Duican
(Al. Bogdan-Piteşti)

Ileana, nr. 2, 1900

Scanned with OKEN Scanner

EXPOZIȚIA „ILEANA"

[...] Colorist înainte de toate, este în tonalitățile sale rînd pe rînd delicat și dulceag ca ultimul dintre decadenți, apoi viguros, puternic ca taşistul spaniol. Trece cu aceiași sinceritate cuceritoare la visarea cea mai rafinată la realismul cel mai brutal. Remarcabil de înzestrat, nu-i lipsește, pentru a deveni unul dintre primii pictori ai noștri, decît un gust mai rafinat și mai multă răbdare la lucru, altfel riscă, pe panta pe care a pornit, cu tendința de a-și exagera propriile calități — să-și risipească talentul sau să-l piardă într-o orgie de încercări zadarnice, fără a ajunge vreodată să realizeze opera genială pe care ne-o promite și pe care sie însuși și-o datorește.

L. Bachelin

L'Indépendance Roumaine, 4/16 martie 1898

EXPOZIȚIA VERMONT ȘI LUCHIAN

[...] Tipurile de țărănci ale d-lui Luchian sînt de astă dată de un caracter și de o expresie cam uniformă, și găsim mai multă originalitate figurilor de bărbați: micul proprietar de mahala care-și greblează curticica sau moțăie într-un colț, telalul care se oprește la poarta unei case mari, sînt personaje bine văzute și sincer studiate. Peisajele animate cu figuri, un grup de țigani într-o șatră întinsă la soare, o femeie, o uliță de sat, o marină puțin înecată în ceață, completează și dau variație acestei expoziții care merită, din toate punctele de vedere, să fie vizitată și care ne dovedește cel puțin că artiștii noștri continuă să lucreze, chiar dacă nu sînt încurajați cum ar putea să fie.

L. Bachelin

L'Indépendance Roumaine, 1/13 mai 1899

Scanned with OKEN Scanner

Pe aceleași panouri pe care cu cîteva zile mai înainte erau răsfirate pînzele lipsite de viață a doi artiști franțuzomani, astăzi sînt rînduite tablourile străvezii și strălucitoare ale lui Luchian.

De la florile plăpînde și sfioase, *Violete* pînă la *Pe gînduri*, un drăgălaș profil de fetișcană, artistul nu se dă în lături de a traduce orice fel de emoție estetică izvorîtă din contemplarea liberă a naturii. De la poezia liniștită și tăcută a unui amurg, treci la pînze de efect, ca *Țiganca cu ulcica* unde lumina zglobie de la nămiezi, furișată prin subțiorii unei fete se răspîndește în voie pe pămîntul zdrențuit în petece roz-albe. Fructe, flori cu corola mică, cum sînt: *Garofițe* și mai la o parte *Dumitrițe*; marine, cum e *Marea Neagră la Tuzla*, capete, interioruri, sînt pînze unde varietația subiectelor tratate dau a-nțelege că Luchian resfrînge totdeauna, prin magia artei, tot ceea ce se oglindește în sufletul lui de artist.

Mai în toate pînzele, artistul dă dovadă de multă pricepere în mînuirea pensulei și a...cuțitului... (...e vorba de cuțitul de paletă!). Sînt unele pînze *(Pe gînduri)* unde culorile sînt puse numai cu muchia cuțitului. Tot astfel și la *Marine*. În *Dumitrițe*, freacă cu pensula fondul, apoi pune cu cuțitul tonurile florii. E poate cel mai delicat dintre trucuri, și cel care dă mai repede relieful.

Am mai văzut unele pînze unde efectul e obținut numai prin frecături. Cu puțină culoare, mult ulei însă, artistul pune tonurile avînd grijă să le împrăștie frecînd cu pensula. E un ingenios mijloc de a trata fondurile și stofele, nu însă și de a încerca să obții aspectul lucrurilor compacte și masive. Acestea nu se pot obține decît printr-o ampatare viguroasă și îmbelșugată. Iată de ce *Un colț din strada Povernei* unde e și un zid înalt, aspectul general e transparent, de și el ar fi trebuit să fie opac așa cum e un zid masiv, compact. Transparența nu trebuie să fie ținta ce, din punct de vedere tehnic, trebuie să fie ajunsă de un artist în toate pînzele. Ea nu trebuie menajată de cît în motivele ce prin natura lor reclamă această calitate, care de altfel nu e greu de obținut.

Scanned with OKEN Scanner

Artistul își dă seamă de acest adevăr și îl accentuiază în toate tablourile cu flori, cu stofe, unde petalele diafane sau țesăturile fine nu se pot înfățișa privirilor de cît cu aspectul lor delicat și vaporos! Din contră: ulcele, vase, fructe sînt toate redate cu consistența și volumul lor. Iată pentru ce *Un colț din str. Povernei* ar fi trebuit să fie tratat în plină pastă sau prin ampatare cu cuțitul.

Același lucru la *Țiganca cu ulcica* ce așa cum se prezintă are meritul unei eboșe abile, unde proporțiile și mai ales mișcarea sînt bine definite. Factura fiind subțire, fluidă, ea dă mai mult impresia unei acuarele. În *Marea Neagră la Tuzla* tușeul e din contră, viguros, larg, îndrăzneț.

Putem zice că aici i-a venit în ajutor și felul pînzei, ce prezenta de la început un substrat închis și sgrunțuros. E o pînză serioasă cum n-am mai văzut de la Petrașcu încoace.

În general, această expoziție e menită să cîștige d-lui Luchian noi admiratori care, oricît de cumpătați în laude, se vor grăbi să schimbe cu artistul priviri de entuziasm, lucru rar pe aceste vremuri de gusturi șovăitoare.

Încă ceva: Nu știu de ce vizitînd expoziția aceasta simți o necesitate imperioasă de a o vedea din nou. Faptul acesta nu mi se întîmplă pentru prima oară. La Grigorescu mergeam în fiecare zi și chiar de două ori pe zi. Nu e oare iluzia complectă a naturii ce artiștii aceștia ne-o dau în pînzele lor? Dacă e așa, atunci Luchian e un desăvîrșit artist.

(A b g a r) B a l t a z a r

Voința națională, 12/25 decembrie 1904

EXPOZIȚIILE DE LA ATENEU

[...]Multă simțire în toate acele *Flori* din panoul d-lui Luchian. Am admirat *Garoafe* de o admirabilă frăgezime și de un colorit încîntător. Nu știu cum, cînd privești opera lui Luchian, ai perfect aceeași senzație ca dinaintea pînzelor lui Grigorescu. Simți că ești în fața unui artist care nu te

minte cu idei împrumutate, cu culori întîlnite şi la alţii şi mai cu samă cu subiecte pentru care vezi bine că nu i-a tresărit o clipă firea. E numai natura, în simplitatea şi măreţia ei, pe care o prinde un artist ce o înţelege şi mai cu samă o iubeşte. [...]

E un sentimental d-nul Luchian. Aceasta se vede în cele cîteva peisaje sumbre ale d-sale unde toate rafinăriile tehnice,—deşi artistul le cunoaşte,—sînt lăsate deoparte pentru a traduce cît mai sincer, cît mai simplu o impresie, care într-adevăr i-a mişcat sufletul. De aceea poate e în peisajele d-lui Luchian şi oarecare poezie. Poet e dl. Luchian şi în acel *Profil de fată*, care e cel mai puţin pictat dintre toate lucrările d-sale. *Flori de tufănică* au multă frăgezime; ele spun parcă privirile însufleţite ale artistului, care le-a privit, sau braţul tînăr, care învîrteşte pensula cu uşurinţă, adesea cu necaz. „Con brio" îi zic italienii acestei străluciri a operei ieşite din mîna unui artist inspirat şi abil. Verva lui Luchian e impregnată de lumină şi căldură.

Spiridon Antonescu
(Abgar Baltazar)

Viaţa românească, nr. 4, 1908

CRONICĂ

I

În rotonda Ateneului, la o lumină foarte puţin priincioasă şi într-un mare zuzăt vulgar de lume indiferentă, se desfăşură apoi expoziţia d-lui Luchian. Culori puternice, în lovituri tari, observaţie de-a dreptul crudă, o închipuire personală, nouă; — în total, adevăr, energie şi dispreţ pentru gustul publicului, care trebuie să spunem, caută o frumuseţe mai discretă, mai puţin neaşteptată şi zguduitoare. Sînt marine şi unele peisaje foarte vii şi portrete care au părţi bune, dar mai ales, fructe, care par că stau să se rostogolească de pe pînză.

Scanned with OKEN Scanner

II

Luchian, fire echilibrată fără poză și fără mode, fără dorință de a uimi și de a cîștiga, cinstit observator și reproducător limpede, foarte delicat uneori, expresiv totdeauna, are într-un unghiu unele lucruri mai mărunte, printre care cîteva luminoase flori galbene.

N. Iorga

Semănătorul, 19 decembrie 1904

MIȘCAREA ARTISTICĂ

Putem afirma că prevederile noastre s-au împlinit.

Expoziția de la Ateneu a lui Luchian a fost confirmarea evidentă a unui talent sincer, cercetător, înzestrat cu un sentiment al culorii, admirabil, pe care, cu părere de rău, nu-l putem remarca la nimeni altul.

Ca o lucrare importantă, bine studiată, de o profundă seriozitate artistică, trebuie să relevăm *Cheful* lui, pînza magistrală, unică, pe care am putea-o menționa ca o compoziție de valoare, ce stă cu mult deasupra tuturor celorlalte încercări pe care în mod succesiv le-am observat perindîndu-se în diferite expoziții. E o pagină istorică aceasta, nu numai că fixează un moment din moravurile noastre, dar mai ales că ne arată pe artist, odată mai mult preocupat de mersul evenimentelor sociale de la noi... Odinioară, ceata aceea desperată de hămesiți, care pornesc în gloată, desculți, cu copiii în brațe să ceară de la stăpînire mămăligă, — din pînza: *La împărțitul porumbului*, apoi — o alta din viața țăranului moldovean, tragică: *Dijma în Moldova*; și, în sfîrșit, *Cheful*, cu arendașul acela sleit de putere din primul plan, devastat, pe care o mînă tînără încearcă să-l mîngîie și să-i ridice capul moale, căzut pe piept, pe cînd doi lăutari bătrîni, aplecați asupra lui îi zic la ureche,—sînt observații grave, pline de adevăr, reale, în care

robuste merite picturale învăluesc scena, toată, într-o gamă armonioasă, unitară, de o excepţională siguranţă de gust.

Tendinţa aceasta către o artă socială, mai puternică, care să îmbrăţişeze mai mult decît un peisaj făcut într-o şedinţă, un profil, ori un inimitabil mănunchi de crizanteme — are nevoie să fie nu numai înţeleasă dar şi răsplătită. [...]

V. Cioflec

Viaţa literară şi artistică, 6 ianuarie 1908

EXPOZIŢIA D-LUI ŞTEFAN LUCHIAN LA ATENEU

Primul defect al expoziţiei d-lui Ştefan Luchian este chiar locul pe care şi l-a ales pentru a expune operele sale: nimic mai puţin nemerit pentru o expoziţie de pictură decît acest fund al rotondei de la Ateneu, unde nu numai că tablourile se pierd printre numeroasele sculpturi ale muzeului — (sînt unele pînze complect ascunse de prezenţa acestora) — dar şi lumina nu pătrunde decît foarte slăbită şi cam cenuşie din cauza umbrei răspîndite de scara monumentală.

Cu deosebire Ştefan Luchian ar fi avut mai mult nevoie de un spaţiu mai întins şi de o mai intensă lumină, căci operele sale trebuiesc privite de la o mare distanţă şi în plină limpezime a zilei.

Totuşi noi, care cunoaştem de mult pe acest harnic pictor, cu toată lumina neprielnică şi orînduirea defavorabilă a tablourilor am putut constata din operele noi expuse că el a rămas acelaşi artist de un temperament extraordinar de pasionat, atîta pasiune intră în opera sa încît adeseori el nu mai vede natura precum este, ci o transfigurează în nişte închipuiri bizare care nu sînt întotdeauna din cele mai fericite.

Scanned with OKEN Scanner

Ştefan Luchian este artistul cel mai violent şi cel mai neînfrînat din toţi acei ce s-au distins pînă acum în spinoasa meserie a artei picturale, şi tocmai din cauza acestei vehemenţe care se trădează atît în simţămintele sale, cît şi în executare, artistul nu parvine a fi întotdeauna adevărat. Dacă reuşeşte a da cîte odată o notă de viaţă puternică unor peisaje, dimpotrivă, într-altele se îndepărtează cu totul de natură.

Nuanţele prea brutale se învălmăşesc adeseori cu asprime şi nu parvin să se armonizeze între ele: astfel *Tăietorul de lemne* şi multe alte pînze ar fi putut să fie tablouri bune dacă cruzimea nuanţelor ar fi fost mai îndulcită: violenţa executării le-a fost dăunătoare căci le-a dat un aspect de irealitate.

În pornirea sa naturală de a interpreta toate subiectele într-un mod violent, Ştefan Luchian pare adesea a fi uitat pînă şi cele mai elementare cunoştinţe tehnice: multe din compoziţiile sale n-au nici o coeziune, cu toate că din desenurile lui, admirabil executate, se dovedeşte că el este un tehnician desăvîrşit. De unde atunci să provină oare aceste neegalităţi surprinzătoare?

Eu cred că tocmai ele sînt consecinţele acestei firi care nu se stăpîneşte decît cu greu: trebuie ca concepţia artistului să fie foarte clară, foarte adîncă pentru ca să-i permită a face o operă adevărată, cu totul perfectă, şi Luchian are din fericire adeseori asemenea momente de stăpînire, căci el a reuşit în nenumărate rînduri a ne da tablouri într-adevăr desăvîrşite. Aceasta dovedeşte că pe lîngă acel temperament violent el posedă şi un spirit de o mare pătrundere. Totuşi nu poate fi veşnic stăpîn pe firea sa şi atunci el produce aceste tablouri de o concepţiune şi executare cu totul false.

Printre tablourile nereuşite ale lui Ştefan Luchian putem cita chiar operele sale mai de seamă: *Cheful* şi *Beţivul*, unde nu numai inspiraţia lasă de dorit, dar chiar tehnica artistului pare a fi acea a unui debutant.

Cu toate defectele însă, operele lui Luchian dovedesc întotdeauna o mare personalitate artistică: greşelile însăşi

Scanned with OKEN Scanner

ale acestui pictor sînt acelea ale unui puternic temperament de artist: se simte în toate tablourile sale un avînt pe care puţini îl au: e un farmec pitoresc care te încîntă şi atrage. Din această impresie se recunosc firile într-adevăr artiste şi trebuie să mărturisim că Ştefan Luchian ne-o procură mai mult decît oricare altul.

Dacă am citat operele nereuşite ale acestui pictor, de ce n-am vorbi şi de acelea unde se poate zice fără a greşi că el a atins perfecţiunea? Sînt unele peisaje şi unele tablouri în care natura a fost redată cu o realitate atît de adevărată, cu o îndrăzneală atît de fericită încît uităm deodată toate greşelile ce Luchian a putut să comită vreodată. [...] În aceste tablouri artistul a fost pe deplin stăpîn atît pe sensibilitatea sa frămîntată cît şi pe spiritul său impetuos şi de aceea el a dat la lumină opere însemnate.

Conchidem deci afirmînd că printre pictorii cei mai destoinici şi cei mai talentaţi ai timpului, Ştefan Luchian este cu siguranţă cel mai interesant, căci el întrupează chiar prin defectele sale, firea unui adevărat artist.

Gr. I. O.
(Grigore Ioan Olimp)

Omnia, nr. 1, 27 noiembrie 1908

A XII-a EXPOZIŢIE A SOCIETĂŢII „TINERIMEA ARTISTICĂ"

D. Ştefan Luchian expune flori şi două peisaje — cîteva pînze după care ar fi nedrept să-l judecăm. Şi o spunem aceasta cu atît mai mult, cu cît cunoaştem foarte bine opera d-lui Luchian, atît din celelalte expoziţii anuale ale „Tinerimii artistice" cît şi din expoziţiile sale colective. De data asta, cauze independente de voinţa sa l-au împiedicat să ne dea

Scanned with OKEN Scanner

mai mult. Şi cine poate spune cîte lipsuri nu samănă în pictura românească, boala care nu vrea să-l ierte de atîta timp. Eu unul prefer tablourile cu figuri tablourilor cu flori. Poate să nu fiu de acord cu nenumăraţii admiratori ai marelui nostru artist. Caracteristica lui Luchian însă iese mai bine în evidenţă din pînzele acestea, precum şi din peisajele în care reprezintă străzile mărginaşe ale Bucureştilor. Luchian este o personalitate, în ciuda acelor pedanţi care nu găsesc în pînzele lui regulile învăţate de la profesorii fără niciun pic de talent. Pictura lui Luchian este simplă şi mare prin simplitatea ei. La Luchian şi desenul şi culoarea sînt caracteristice şi pot afirma fără înconjur că Luchian este cel mai român dintre toţi pictorii noştri.

R e m b r a n d t
(Iosif Iser)

Flacăra, 21 aprilie 1912

LUCHIAN

În februarie, în curînd, pictorul nostru cel mare va expune la Ateneu, alături de Dărăscu, pictorul nostru pe care-l vom mîngîia numindu-l cel mai mic...

Luchian ar putea să-şi dea cele mai grave aere de magistru şi să pontifice din jilţul lui, în care natura sălbatică l-a aşezat, frînt în două şi totuşi neînvins, ca o distincţie şi ca o răzbunare. După victoria geniului său de o bogăţie adîncă şi numeroasă, şi viguros, şi delicat şi elastic; după ce şi-a stabilit în istoria artelor româneşti un loc definitiv, iar între pictorii mondiali ai epocii de aşişderea unul, Luchian ar fi putut ca alţii din colegii lui, ajunşi dar nuli, să inaugureze o mască de nazuri şi un nas imperial. În fotoliul lui de glorie şi de suferinţă — şi cum ar merge una fără alta? — Luchian a rămas acelaşi om afabil şi simplu din desenul

Scanned with OKEN Scanner

creionat în faţa oglinzii, pe vremea cînd, înalt şi masiv, el privea lumina în picioare, şi planeta încă nu-şi pierduse pentru talpa lui atletică şi pentru agilitatea călcîiului său de alergător, echilibrul.

De i se va încerca vreodată portretul cu cuvinte, biograful simţirii acestui artist neasemănat va putea începe să-l scrie cu o închinare pentru spiritul lui tolerant, pentru sufletul lui primitor ca o casă albă, prieten al tinereţii şi al talentelor nerecunoscute de burţile verzi şi uscate ale artei.

Luchian este, mai mult decît mulţi pictori, omul artei sale. Pentru tablourile lui el e ceea ce-s fluturii pentru cîmpie, ale căror culori se reproduc pe pînza aripilor albă. Dacă trupu-i muncit de toate sfintele dureri, nu este de catifea şi mătasă, ochii lui Luchian, iluminaţi de-o flacără adîncă, poartă-ntr-înşii ştofa strălucită a tuturor tablourilor lui.

În casa din strada Primăverii, un schit, el tot ce mai poate vedea din natură sînt florile, în interpretarea cărora Luchian îşi pune toată pasiunea, mărginită în clocotul şi alergarea ei impetuoasă prin universul pămîntului, de patru păreţi de oraş. Pentru el floarea vine ca un mesaj al acestui pămînt care rodeşte şi cîntă departe de fotoliul lui, şi înlăuntrul cîtorva buchete de mac sau micşunele îi geme sufletul întreg, dornic de ape, de ceruri, de drumuri şi dobitoace De aceea florile lui au o expresie atît de stranie şi de aceea Luchian va rămîne artistul lor, ca şi stăpînul lor.

O strîngere de mînă care-i ca o sărutare întîmpină pe cei ce trec şi se abat pe la el—şi veselia cinstită şi sănătoasă a omului cu conştiinţa înaltă. Căci solitarul din jeţ aduce şi în suferinţă o probitate dumnezeiască, şi mai învins trupeşte decît oricine din cei mai încercaţi, el nu găseşte să-i facă vieţii nici o mustrare, şi socoate că şi suferinţa e un prilej mai mult de-a iubi-o pentru că este frumoasă. El nu cunoaşte sentimentul bas al deznădejdii şi laşitatea tînguirii. Atîta timp cît degetele lui mai pot mîngîia fiinţa unei garoafe şi nările lui primi mirosul viu al unei plante, Luchian e mulţumit...

1914

Tudor Arghezi

Din *Tablete de cronicar*, ESPLA, 1960

Scanned with OKEN Scanner

Viața tuturor artiștilor care au însemnat ceva nou pentru artă, a fost din partea publicului să sufere întotdeauna un neajuns. Omul și criticul normal dușmănesc puterile naturii de-a zămisli la infinit. E o întreagă școală, ca să zicem așa, frecventată de mai toți dezamăgiții prin creier, care privește originalitatea talentului ca un lucru foarte suspect și nu e departe să proclame dogma mediocrității.

S-ar părea că noutatea unei sensibilități trebuie să atragă numaidecît scriitorului simpatiile entuziaste ale cititorilor și criticii, atunci cînd lucrul se petrece cu totul întraltfel, ca și cum tinerețea artistului, nou născut în ultima floare de primăvară, trebuie să jignească și seninătatea sau pasiunea lui să revolte.

Ceea ce contribuie la acest exces de ingratitudine intelectuală față de voioșia geniului e în bună parte așa numita cultură, care cînd este o cultură de formule trebuiește lepădată și disprețuită ca tot ce-i îngrădire și falsificare. Valorile acestei culturi concep arta teologal, ca o balanță, pe care orice adaos o face să-și piardă cumpătul și să se răstoarne.

Pictorul Luchian a trecut prin epoca unei contestări generale și i-a gustat toate plăcerile, i-a auzit toate gemetele și a înregistrat tumultoasa mîrîială a detractorilor lui, cu deamăruntul. Anecdotele pe care artistul le poate povesti, din jilțul infirmităților actuale, aducîndu-și aminte de luptele lui, date cu țigarea în gură și cu brațul răsfrînt sub bărbie, sînt de multe ori extraordinare și pot sluji nu numai unui studiu despre intelectualitatea esteților români dar și de document moralității secrete a sufletelor culte din societatea noastră de ieri și am putea zice și de azi.

În sala de tablouri, deschisă acum cîteva zile e-o afluență fără seamăn. Inamicii artistului se grăbesc să facă amendă onorabilă și să se schilodească în omagii. De atîtea ori li s-a spus, și pe un ton și pe altul, că expozantul e un artist mare încît a ajuns să o creadă și ei, cu aceeași docilitate cu care au crezut acum 10 ani contrariul. Ei se strecoară printre tablo-

Scanned with OKEN Scanner

uri şi iau poze unii de halucinaţi, alţii de experţi — Oh! que c'est admirable! răcneşte cîte un suav imbecil. Misterios şi pătruns de undele transcedentale ale artei lui Luchian, ei vin spre d-ta şi îţi explică pe larg cu propriile d-tale cuvinte, proporţiile de geniu şi viziune ale pictorului şi uneori ar fi dispuşi să te şi combată.

Cu o satisfacţie diavolească cerni toată această lume care murmură între florile lui Luchian într-un continuu extaz, ca de liturghie. Şi admiraţia se face act. În cîteva zile aproape toate tablourile lui au fost vîndute. E mulţimea de totdeauna, în stare să ucidă pe Sfîntul Ştefan cu pietre pentru că a vorbit prea frumos, şi apoi să-şi înmoaie batistele în sîngele lui ca să le atîrne sub candela icoanei. Dar o mulţime parfumată, îmbrăcată cu lux. Ca la dentist şi ghicitorul în cărţi, în uşa expoziţiei stau cîte 20 de automobile. Ce poate găsi atît de admirabil toată această lume la un artist care în ziua paraliziei lui, istoria va spune că era muritor de foame?

Ei, foarte simplu, nimic. E o bursă de tablouri care a făcut să crească valoarea lucrărilor lui Luchian; în cîţiva ani, la cuadruplu. Şi cum Luchian e un artist care ori ce s-ar face, rămîne definitiv, cine nu doreşte să facă un plasament avantajos? Căci cumpărătorii convinşi, în stare să fie convinşi, sînt prea puţini.

Ceea ce ne amuzează în special e vocea presei, care sub penele cele mai mălăieţe, ţine să aducă pictorului laude tîrzii. Aprecierile cele mai comice în frazeologia cea mai bîlbîie măsoară valoarea acestui artist nemăsurat de puternic şi foarte nepotrivit cu mediocritatea şi prostia admiratorilor lui de astăzi.

Dar însfîrşit, nerozia are o calitate în slăbiciunea ei de a fi convinsă şi trebuie să felicităm respectuos pe Dumnezeu că a răspîndit-o cu atîta generozitate pe această planetă, unde pictorii zugrăvesc tablouri care trebuiesc vîndute şi plătite cît mai scump.

Pe lîngă prietenii vechi ai artei lui, pe lîngă cunoscătorii din cultivare, din impresii sau intuiţie, cei care întăresc credinţele despre Luchian sînt pictorii şi pictorii cei mai

Scanned with OKEN Scanner

buni, aceia care n-au să se inspire din resentimente şi din josnica invidie ca să judece pe unul din ai lor. Entuziasmul acestora pentru Luchian nu cunoaşte margini. Ei sînt uimiţi de simplitatea, într-adevăr incomparabilă, a tehnicii lui, la care a putut ajunge mulţumită unei preocupări de toată clipa, unui devotament de călugăr inspirat.

Luchian a putut atinge perfecţia sufletească, abstracţia superioară, care face pe pictor să vadă universul numai ca un pictor, şi pe medic numai ca medic. Într-o asemenea stare sufletească se poate găsi pe sineşi întreg un temperament. Luchian e ridicarea tuturor energiilor lui şi concentrarea lor într-un singur punct. [...]

Tablourile lui sînt numeroase. Alături de ultimele lucrări el expune lucrări mai vechi, şi din toate se degajază aceiaşi unică personalitate. El nu tăgăduieşte astăzi aceea ce a putut face cu un an sau cu cinci mai de vreme. O perfecţiune în oarecare sens lentă, se schiţează, şi unele lucrări, ca de pildă cele trei, patru acuarele ale sale, abia aruncate pe o foaie de hîrtie, intră în capacitatea adîncă a tuturor celorlalte tablouri.

Simplitatea desenului, redus la elementar, răspunde coloritului simplu şi ciudat care presupune o tradiţie de culori neînchipuit de bogată, şi aşezării subiectului în cadru. Locul pe care şi-l însuşesc figurile lui Luchian în cuprinsul pînzei lor, e singurul adevărat şi just. Cînd îl preocupă un subiect el i-a şi văzut cel mai decorativ şi mai frumos orizont. Cu un lucru de nimic, o oală, un buchet, o scoarţă, el umple un tablou, fără să-l încarce, şi zămisleşte o viaţă şi o emoţie.

Vopseaua lui pare de carne simţitoare. Sînt vii stofele cu care îşi scrie impresiile; e viaţă şi bucurie în toată lumina care curge din mîna lui fermecată. Unde îi trece pensula sau pastelul se trezeşte numai decît materia chemată să cînte. Înlăuntrul culorilor lui bate ritmul mare care rostogoleşte eternitatea asupră-şi ca într-un vis îndoit. Frumuseţea artei lui Luchian refuză o analiză şi se opune unei judecăţi, ea trebuie lăudată aşa cum este slăvită în cîntece natura şi femeia iubită...

Scanned with OKEN Scanner

Numeroase cartoane albe indică pe cumpărătorii tablourilor lui Luchian. O singură cartă lipseşte, a statului. Atragem acum cînd alegerile au trecut, atragem atenţia d-lui I.G. Duca, ministrul Instrucţiei publice, asupra expoziţiei lui Luchian Pinacoteca geme de nulităţi şi de tablouri ce vor trebui odată aruncate la pod. Pinacoteca are însă neapărată nevoie de tablourile lui Luchian. Tînărul ministru desigur că nu va uita rolul pinacotecii noastre şi nu va lăsa să fie înstrăinat la particulari absolut toate lucrările lui Ştefan Luchian, maestrul picturii româneşti.

T. A.
(Tudor Arghezi)

Seara, 13 februarie 1914

ŞTEFAN LUCHIAN

Ultima vară ne-a primit în fotoliu. În cîteva luni de zile, el părea mai slab, dacă figura lui abruptă n-ar fi căpătat o expresie mai mare — o atitudine a capului de cerb care ascultă un pas depărtat, sau o chemare din piscuri. Ochiul a concentrat toată voinţa zadarnică a mîinilor de a munci şi toată mînia sufletului viu între braţe moarte. Gura e mai strînsă.

În odaia aproape goală gîndeşte prizonierul. Acum un an degetele lui îngreuiate s-au mai putut mînji o dată de culoare, încercînd naşterea pe pînză a unei flori. Şi de atunci ele mai ţin abia, lîngă bărbie, numai ţigarea. Universul s-a strămutat mai sus, ca un şoim. Numai aducerea aminte, ca un preludiu de uitare, se mai poate desfăta. Lumina bate-n deşert în lume, plantele sînt de prisos; ar putea să plouă de aci înainte mereu, pe la ferestre ar putea să treacă în locul trăsurilor carele funebre toate. Răstignirea s-a făcut.

Scanned with OKEN Scanner

Dar, înlăuntrul acestei poveri, arde sfînta lumină. Luchian ar fi fost un scriitor pe piatră, şi cu patru cuvinte ar fi făcut ce alţii şi din cei mai buni, nu pot reflecta în patru sute. Judecată adîncă şi rapidă, exactitate de pizmuit în impresii, intuiţie ageră la exces. El pare că nu se găseşte în luptă cu gigantica fatalitate, ca un munte sau ca un planet. El mai pare om şi-i om între noi. El mai vrea să priceapă ca noi, cu inteligenţa lui îndelung perfecţionată. Şi mai vrea să rîdă şi să se dezguste de măruntaiele acţiunilor noastre.

Îl laşi să vorbească pe Luchian, aşa cum laşi, fără să vrei să te împotriveşti, să se zguduie marea sau să sune vîntul. Te găseşti în faţa lui ca într-o bibliotecă vastă. Îţi închipui că acest om trebuie să ştie totul — şi într-adevăr, îl ştie. Ştiinţa sfîrşeşte cu capetele-i la el, ca nişte drumuri într-o mănăstire.

Cine-şi mai aduce aminte de pictorul Luchian, de pictor? Tablourile lui au intrat în casele în care artistul nu putuse să şadă. Ele fac scumpetea cîtorva somptuoase domicilii. Am cinci Luchieni, ţi se spune...

Am zece... Am unu... A-l avea e un certificat de gust. Floarea albastră a lui Luchian e pentru colecţii o icoană. Singur artistul nu o mai are. Părinţii lui au murit — şi ei. Cîteva tablouri mai întreţineau iluzia tîrzie a lui Luchian: deunăzi le-a vîndut. E pustiu la el — şi o tăcere tragică, de absenţă, ca-n Dostoiewski.

Îşi mai aduce cineva aminte de Luchian? El face în artă cît un Ardeal. E slovă românească, e geniu românesc. O muncă, un idealism.

Omul trăieşte dacă artistul s-a oprit. El n-a cerut şi nu va cere nimănuia nimic, ignorant de rugăciuni ca o pasăre de pădure şi cinstit ca firul de iarbă.

Voieşte un ministru să se refugieze un sfert de oră la Luchian ca să nu-l mai uite? Voieşte el să rupă statului contribuţia pe care obştea o datoreşte zeilor în suferinţă?

1915 Tudor Arghezi

Din *Tablete de cronicar*, ESPLA, 1960

Scanned with OKEN Scanner

LUCHIAN

Arta românească suferă o mare pierdere. Luchian, cel mai puternic talent din generaţia sa artistică, — a doua după Aman şi Grigorescu, — s-a stins. O boală crudă îl condamnase de mult la imobilitate. În cavoul său de matraţe, însă asemenea lui Heine, o soartă miloasă îi lăsase măcar ochii aceia mari, adînci, frumoşi şi pătrunzători şi mîinile ca să execute poruncile lor.

Viitorimea, care-l va judeca pe Luchian, va spune de sigur despre dînsul că a fost un mare colorist, căci ceea ce a deosebit întodeauna lucrările sale, a fost vioiciunea şi varietatea coloristului, puterea lui convingătoare. Florile lui Luchian, natura pe care o putea transporta mai cu uşurinţă lîngă dînsul, le distingi dintr-o mie şi nu am exagerat atunci cînd, cu ocazia expoziţiei Tinerimii artistice, am spus despre el că pentru a le executa Luchian parcă ar împrumuta culorile de pe paleta lui Dumnezeu.

Dar cine voieşte să-l judece pe Luchian ca artist, nu poate cuprinde numai lucrările sale din urmă, ci va trebui să se întoarcă spre acele din vremea în care avea la dispoziţia ochilor săi şi la capriciul sufletului său de artist, natura întreagă. Mult mai variate erau atunci subiectele ce trata şi dacă puterea lui tehnică, cum e şi natural, nu a crescut decît cu vremea şi ţintele ce-şi punea, talentul lui mare răzbia prin toate lucrările sale, aşa că toate sînt de preţ şi în totalitatea lor abia pot da o ideee justă de ceea ce arta românească a pierdut în Luchian, înainte chiar de a-l fi pierdut definitiv fizicește.

Un mare artist nu se poate să nu fie şi un om de seamă. Arta înobilează pe om, dar ea însăşi este un produs omenesc şi se înalţă tocmai prin ce cuprinde uman într-însa. Se înţelege că dacă spun că Luchian a fost un om de seamă, nu înţeleg aceasta în sensul obişnuit al cuvîntului. Istoria nu va vorbi de faptele lui şi biografia lui, bogată mai cu seamă în dureri, nu va avea să relateze cine ştie ce isprăvi. Dar cînd ea va face descrierea luptei pe care acest mare artist a dus-o

Scanned with OKEN Scanner

împotriva durerilor și mizeriilor fizice și va vedea că ele, care sfărîmaseră idealul unei vieți întregi, dar menajaseră într-adins parcă viața însăși, nu au fost înstare să zmulgă un cuvînt de răutate, necum de ură, lui Luchian, dacă va vedea că sufletul lui era impregnat de bunătate și va deduce din operele lui că toate mizeriile și suferințele lui nu au făcut din el nici un răzvrătit, nici un pesimist, — ci că peste toate și-a păstrat seninătatea sufletului și a judecății, apoi vor conchide și ei că Luchian a fost un om de seamă. [...]

Arta sa o iubea mai presus de toate. Ca toate talentele cinstite și el ducea o luptă veșnică cu asperitatea materialului. Niciodată nu era în totul mulțumit de o lucrare a sa. Oricît de aspră ar fi fost o critică, ea nu ar fi putut fi fost atît de severă ca aceea pe care și-o făcea Luchian însuși. Între ceea ce concepea fantezia lui de artist și ceea ce reda meșteșugul imperfect, i s-a părut totdeauna a fi o prăpastie. Lupta ideii cu forma — eternă tragedie a artiștilor mari, — a fost și partea lui Luchian.

O scrisoare pe care, bolnav greu, a adresat-o lui Const. Mille, încă în 1902, descrie această luptă în termeni mișcători și este ea însăși cea mai strălucită mărturie a caracterului și cea mai reușită descriere a personalității lui Luchian. Nu cred că pot termina mai bine articolul acesta menit să fie drept pentru ultima dată cu bunul și neuitatul Luchian, decît reproducînd pe dea-ntregul această scrisoare a sa, din care vibrează un suflet cu adevărat distins, o inimă curată, — un om întreg, un artist cinstit*.

B. Brănișteanu

Adevărul, 30 iunie 1916

DIN VIAȚA ȘI OPERA ARTISTULUI

Tăcerea și pacea dorită de mult și-au întins aripile asupra celui ce rămîne de veci artistul Ștefan Luchian.

Artistul îndura chinuri groaznice, în urmă de tot, presimțind și văzînd cum se trece, clipă cu clipă, omul, ca o

* Vezi pag. 21.

Scanned with OKEN Scanner

feştilă de ceară ce-şi picură ultimele clipociri de viaţă în masivitatea de bronz a unui sfeşnic dăltuit şi cizelat de un meşter iscusit.

În cele de pe urmă artistului îi era lehamite de chinurile omului şi dacă i-ar mai fi rămas un pic de putere în braţele-i înţelenite, poate că şi-ar fi făcut seama; însă ţintuit pe patul chinurilor, Luchian şi-a încheiat martirajul în care o ducea de cîţiva ani de zile aproape în aceiaşi singurătate în care şi-a plămădit şi aşternut pe pînză opera-i de slăvitor al vieţii, ce ne rămîne mărturie a năzuinţelor lui spre ideal.

Prin această aplecare a marelui suflet spre o lume mai puţin reală, însă cu atît mai impresionantă prin fiorul de viaţă nouă ce o străbate, prin aceasta se deosebeşte Luchian de întreaga pletoră de pictori de acum.

Culoarea sub penelul lui scînteia de ardorile procreerii ce-i chinuiau sufletul şi-i îndurerau zilele, căzînd în lovituri de lumină asemenea fosforescenţei ochilor acelora de zeu înflăcărat, ce lămureau, necontenit, focul etern din care ţîşneau.

De aci şi fascinarea deşteptată de ori ce bucată de pînză sau de carton ce a fost sfinţită de creionul sau penelul lui, atît de puternic se răsfrînge în orice lucrare de Luchian reverberarea focului acela lăuntric, pe care mulţi nici nu-l pot concepe necum să-l înfăptuiască, freamătul de viaţă nouă aşternută de el.

Iar intuiţia armoniei coloritului, discernămîntul instinctiv al îmbinării valorilor contrastante mersese atît de departe, încît în ultimul timp al activităţii se transformase într-un adevărat sensitivism coloristic.

Nimic nu i se părea cu neputinţă de realizat în asemeni clipe şi orice ar fi prins să aştearnă, orice ar fi atacat acest suflet de creator — aceiaşi minune se înfăptuia: totul că-

Scanned with OKEN Scanner

J. AL. STERIADI: Ştefan Luchian

Scanned with OKEN Scanner

DIMITRIE PACIUREA: Ştefan Luchian

Scanned with OKEN Scanner

păta viaţă, sub mirajul de armonii ce izvorau firesc, sub un văl de poezie fără seamăn.

Din frigurile acestea ale creării ieşea sfîrşit, istovit aproape, simţind cum odată cu văpaia din el, strecurată pe pînză sau hîrtie, se trece pe încetul şi opaiţul vieţii lui de martir al artei.

Uitase de mult bucuria şi tristeţea ticăitei vieţi de toate zilele, a tuturora. De mult nu mai avea parte decît să jinduiască printr-un ochi de fereastră, lumina soarelui a cărui plasmă dătătoare de viaţă sbucnea, cu o şi mai mare putere, din sufletul lui.

Atunci fosforescenţa privirilor lui catifelate se înegura, iar tristeţea crispată pe chipul lui, mistuit de doruri atît de ne-nţelese de mulţi — se prefăcea într-un zîmbet în care ironia se îngemăna cu îngăduirea.

Aşa era „Babacul" — cum îl mîngîiau prietenii — aşa l-am pomenit toţi cei ce am avut parte să-i călcăm pragul sihăstriei lui din urmă. [...]

Şi acum cînd văpaia aceasta a purces să ne lumineze de dincolo de viaţa trecătoare, cînd izvoadele rămase pe urma lui — comorile de artă nepieritoare ce întregesc treacătul lui prin lume — încep să fie socotite cu pietate şi pe alocuri preţăluite cu aurul scump al unor aparenţe de plutocratică înţelegere în ale artei, de bună seamă că mulţi vor plînge pierderea artistului şi prea puţini se vor duce cu gîndul la vălea-tul suferinţelor omului.

A suferit omul atît cît nu mai putea să îngăduie, în cele de pe urmă, artistul, creatorul, osîndit să înţeleagă şi să vadă transformarea pe încetul a materiei, pornite spre unificare cu neantul.

Opera lui, însă, măreaţa moştenire de artă cu care a fost dat să fie dăruită ţara noastră — rămîne alături de pînzele lui Andreescu şi de acele ale lui Grigorescu, un nou şir de nestemate cu care ne putem mîndri.

Scanned with OKEN Scanner

Spre cinstea ţării, opera măiastră a lui Luchian n-a fost înstrăinată, mulţămită cîtorva suflete alese care, într-o epocă de domnie a deşărtăciunilor şi de neînţelegere în ale artei, au ştiut să preţuiască după cuviinţă lucrările celui ce putea fi o adevărată fală în oricare mare centru artistic d-aiurea. [...]

N. Pora

Rampa, 2 iulie 1916

Scanned with OKEN Scanner

V. Posteritatea critică

Scanned with OKEN Scanner

ŞTEFAN LUCHIAN

Arta lui Luchian nu era considerată de generaţia lui ca o enigmă, cît mai curînd ca o îndeletnicire menită să îndulcească viaţa celui suferind de o cruntă infirmitate fizică. Primit în mijlocul camarazilor de meserie, arta lui a rămas, totuşi, neînţeleasă de ei.

De altfel era firesc să fie aşa. Lumea artistică era pe atunci toată cuprinsă de vraja operei lui Grigorescu, talent cu o notă de lirism şi insinuant de gingaşă, universal gustată pe atunci şi în literatură. Artiştii vedeau în Grigorescu talentul, deosebit desigur de cei din acea vreme, care însă nu violenta evoluţia artei în România, fiind continuatorul natural al lui Aman.

Înţelegerea artei lui Grigorescu nu era prin nimic stînjenită. Cu totul altfel se prezintă situaţia lui Luchian. El nu era un continuator, era un iniţiator, un deschizător de drumuri încă neştiute. Luchian nu mergea la pas sau în mijlocul curentului de artă al vremii, mergea pe un drum izolat, spre alt ţel. E o apariţie periferică şi trebuie aşezată izolat de iarmarocul artistic. Spiritul său atacă probleme care nici în Apus nu se înfipseseră în conştiinţa publicului şi în orice caz erau departe de rezolvare. În Franţa, tot unii izolaţi ca Cézanne, şi mai ales Van Gogh şi Gauguin urmăreau cu alte mijloace aceeaşi ţintă, o artă de sinteză plastică. La noi problemele urmărite de Luchian nu tulburaseră nici o conştiinţă de artist. Iar el personal nu făcuse nimic ca înţelegerea artei lui să vie cu un ceas mai curînd.

Cîndva ochiul nostru profesional nărăvit izbutise să deslușească misterul tehnic și toată mecanica meseriei lui Luchian fără ca rezultatul acestei strădanii mintale să ne dea dezlegarea enigmei torturante: de ce îl prețuim pe Luchian? Zadarnică ne-a fost strădania ca să pătrundem pe cale rațională acest mister de intuiție artistică.

Au trebuit să treacă anii și experiența vieții să ne aducă dezlegarea enigmei. Azi, toți cîți îl prețuim pe Luchian, cunoaștem taina. Cunoaștem elixirul ce însuflețește opera lui: este iubirea. A iubit tot ce a văzut și de aceea a înțeles totul, realizînd nu numai prin intenții chemarea-i divină. A iubit cu înflăcărare, cu pasiune și la urmă cu resemnare. Aceasta este taina artei lui, taina ce-o purta în suflet, nu pe paletă. Spre fericirea lui și a noastră, asemenea taine nu se pot fura. Iubirea lui cuprinzătoare pornește de la aspectul superficial al vieții, pătrunzînd în adîncurile ei, ca să culeagă în potirul cunoașterii, înțelegerea supremă a existenței. Iubirea lui se dăruia ființelor vii și așa-zise moarte, deopotrivă. Luchian fiind un om deosebit, a fost și un pictor deosebit cu totul de semenii lui de breaslă. În apele ochilor lui purta răsfrîngerea senină a curcubeului ceresc și de aceea el se impresionează de culorile universului mai mult decît de orice altă proprietate a existenței materiale.

Se impresionează de culoare ca de cea mai picturală proprietate a acestei existențe. Culoarea o vede Luchian cu intensitatea omului primitiv, venit pe pămîntul cufundat în întunericul fără vis pînă la răsunetul liberatorului cuvînt: „Lumină să fie!". Lumea devenită vizibilă trebuie să fi apărut omului primitiv cu intensitatea și prospețimea viziunii lui Luchian. I-a fost dat lui, omul timpurilor noastre, după ce durerea coborîtă pe pămînt nu-și poate socoti vîrsta veacurilor ce de atunci i-au tulburat vederea, ca să vadă creațiunea cu ochii zilei dintîi. A primei și a singurei zile și nopți de pace și înfrățire pe pămîntul lipsit de vise și spaimă, peste care încă nu căzuse cuvîntul de foc și trăznet al cerului. Așa este climatul sufletesc al peisajelor lui Luchian în momentul în care imaginea pămîntească își dezvăluie pentru el esența vizibilă de formă și culoare.

O liniște ciudată, fără freamăt și frămîntare și o transparentă limpezime atmosferică parcă dincolo de sfera pămîntească, transfigurează priveliștile care totuși sînt imagini

de la Brebu, imagini ale ţării româneşti. Şi cînd cerul îi acoperă priveliştile de vis cu albul linţoliu şi negrul zăbranic al iernii, magul se retrage în interiorul casei cu aspect de chilie, o dată cu florile tablourilor lui. Cînd ultima floare a anotimpului îşi exală ultimul parfum, magul insuflă căldură şi simulacrului, şi din flori de hîrtie sau catifea, el, frate cu Sf. Duh, creează o viaţă nouă. Creator s-a simţit Luchian din ziua în care s-a rostit că: „natura nu trebuie să o imiţi, nici s-o copiezi, trebuie să lucrezi în felul ei."

Este înţelepciunea supremă şi fără contrazicere posibilă, fiindcă altele sînt materialele din care natura îşi crează făpturile născute din concursul forţelor sale imens variate. De conformaţia pămîntului şi de căldura solară, în sensul ştiinţelor naturale vorbind, este condiţionată densitatea atomică ce va creşte, precum şi de circumstanţe atmosferice şi de climat este condiţionat felul şi culoarea ei. Numai din conlucrarea forţelor naturale în anumit fel pot naşte anumite fenomene. Forţele naturale care dau viaţă plantei, pictorul nu le poate stăpîni şi de aceea nici nu le poate recrea, prin imitaţia aspectului fizic. Nu le poate imita fiindcă alte sînt proprietăţile materialului de creaţie ale pictorului.

La drept vorbind unul singur: culoarea.

Luchian se apropie de natură — „Natura prin nimic n-o sperii, trebuie să te rogi să te primească lîngă ea..." să te apropii cu atentă grijă. Trebuie să înveţi cum arată ea la faţă. Astfel Luchian îşi însuşeşte nu chiar ştiinţa despre fiinţarea lucrurilor, ci numai cunoaşterea aspectului lor. Ştiinţa aşa cum o pricepe un pictor, adică pe cale optică. Există o inteligenţă a ochiului cu totul alta decît inteligenţa propriu-zisă, logică şi de aceea abstractă prin funcţiune şi rezultat, izbutind la alte consideraţii asupra obiectului ce cade în unghiul ideal al interesului ei. Ochiul asimilează în mod inconştient şi independent de voinţa pictorului, ceea ce nu se poate spune niciodată despre memorizarea şi asimilarea intelectuală. Că e posibil totuşi şi altfel, adică o memorizare conştientă şi la pictori, e cazul cînd ei se numesc Leonardo da Vinci sau Delacroix. Nu toţi pictorii sînt conştienţi de existenţa în potenţată măsură a acestui fenomen, dar cum s-ar explica altfel legiunea pictorilor cu talent de maimuţă, talent ce imită pe alţii, care „fac" ce-au văzut alţii?

Scanned with OKEN Scanner

Că arta lui Luchian nu este naturalistă în sensul unui conformism cu fenomenul natural, dovada e făcută de el, în epoca matură a talentului său, cînd fiind stăpîn pe mijloacele tehnice, el elimină conştient a treia dimensiune; arta lui n-are nevoie de spaţiu, deci nici de plenitudinea volumului. Obiectele din tablou nu trăiesc în spaţiu, ele se întind pe numai două dimensiuni, în lung şi în lat, trăiesc pe suprafaţă. Dacă ar fi altfel culorile nu ar străluci, fiind întunecate de umbra proprie a obiectelor. Arta lui e o artă, repetăm în epoca de maturitate între anii 1907—1912, în fond decorativă întîi, colorată pe urmă. De aceea Luchian nu este pictural decît în epoca lui naturalistă. (*Tăietorul de lemne*, *Moş Niculae*, *Pălăria verde* ş. a.) Între tablourile citate şi cele din ultimii ani ai vieţii artistului, între anii 1908—1912, se găseşte epoca lucrărilor de la Brebu, şi tablourile în ulei, *Hanul părăsit*, *Lorica*, *Lăutul*, *Ţiganca*. Se ivesc, desigur, unele lucrări ce depăşesc epoca naturalistă în care sînt lucrate, cum este admirabila între toate *Safta florăreasa*, ce apare brusc, şi izolată ca o prevestire, într-o epocă, la 1895, cînd Luchian încă nu se găsise, cînd influenţe grigoresciene îi stăvilesc calea. Luchian ca orice adevărat creator s-a găsit greu. Cînd vom spune că Millet — în desene — a fost şi el părtaş, în treacăt, sau chiar Van Gogh, Manet, la educaţia artistică a lui Luchian, vom stîrni, desigur, proteste. Nu se poate vorbi de influenţe stăruitoate; asemănarea tehnică e totuşi destul de clară, dacă nu intensă. O semnalăm numai, asemănarea tehnică. Influenţele care le suferă un artist, chiar un artist mare, se explică foarte natural. Nu numai prin fiinţa noastră fizică sîntem descendenţii cuiva, dar şi în domeniul spiritual acest fenomen se repetă: formaţia spirituală o datorăm şi pe ea cuiva, ea desăvîrşindu-se pe cale afectivă. Liberarea începe din momentul cînd devenim, la rîndul nostru, creatori, adică părinţi. În artă ipostaza părinţilor şi copiilor spirituali se vădeşte prin existenţa creatorilor de curente, numească-se David, Ingres sau Géricault, Delacroix şi încă Cézanne, Van Gogh sau Grigorescu, Luchian, la noi. Epigonii, descendenţi spirituali ai oamenilor mari, francezii îi numesc „suiveurs".

Un moment, se părea că Luchian va fi şi el un urmaş al lui Grigorescu. Începuturile anevoioase, stîngace, atît conceptuale cît şi tehnice erau grigoresciene. Răsadul grigores-

Scanned with OKEN Scanner

cian totuşi n-a prins. Nu a fost, desigur, decît o sugestie momentană căreia i-a fost victimă un moment tinereţea pictorului. Epoca aceasta a subiectului rural nu durează. Nu putea, între alte motive şi din motive de structură spirituală. Şi mai ales din cauza faptului că prin obîrşie, prin mediu, Luchian era de formaţie citadină, burgheză, totuşi de viguroasă vitalitate. În mediul burghez, în epoca specializărilor şi în artă, se cultivă virtuţile clasice ale studiului, ale contemplaţiilor ce predispun la analiză, ale fixării în locul pe care îl ocupi în societate şi o mîndrie fără orgoliu. Aceste virtuţi l-au ajutat pe Luchian să se cunoască pe sine şi pe ceilalţi.

Luchian e, în fond, un pictor de esenţă burgheză în cel mai bun înţeles al cuvîntului. Epoca maturităţii e expresia acestor virtuţi. Subiectele acestei epoci sînt subiecte de interior: tipuri de femei puţintel cochete, puţintel visătoare sau ocupate cu îndeletniciri casnice, şi mai sînt flori, multe flori. Chiar epoca de la Brebu, cu acele peisaje ce par dintr-o lume ireală, au o anumită limpezime, o anumită seninătate străvezie, unite cu o claritate în desen, în plus o curăţenie tehnică ce sînt, toate, expresia unui sentiment de ideală puritate.

Luchian nu este un naturalist în sensul lui Grigorescu, în sens impresionist cum era curentul epocii. El nu surprinde aspectul variat al naturii, pe minută, pe ceas, nu surprinde oscilaţiile aspectului natural datorită intervenţiei atmosferice. Se duce şi la ţară, ca toţi pictorii de la Fontainebleau încoace, la mînăstiri, unde lucrează seria de pastele ce sînt dintre cele mai frumoase opere ale artei sale. Dar îl interesează numai subiectul şi culoarea lor. Atît. Ce mai este în plus vine de la el. Vibraţia atmosferică şi nici a luminii sesizate analitic nu l-au interesat pe Luchian nicicînd, nici la începutul său pe vremea orientării naturaliste, cu atît mai puţin în urmă. E semnificativ aceasta şi tare de înţeles cînd ne gîndim la studiile lui ce au fost mai mult în atelier făcute. La ţară, în opoziţie cu Grigorescu, a fost în treacăt, o vacanţă de vară sau alta, fiindu-i şi o recreaţie binevenită. Cu totul altfel îşi întocmeşte viaţa Grigorescu; el toată şi-a petrecut-o la ţară, în Franţa sau în România. Acest fapt e caracteristic nu numai pentru Luchian dar şi pentru toată generaţia de pictori ce i-a urmat. În atelier lucrurile se văd altfel. Subiectul cercetat de aproape, la mică distanţă, vădeşte mai cu

Scanned with OKEN Scanner

seamă aspectul formal şi culoarea locală care predomină celelalte probleme. Interferenţele culorilor nu pot să-şi facă jocul, culorile nu se risipesc în nuanţe, nu se decolorează din cauza puterii solare.

Pe calea acestor observaţii, făcute în ore de prelungite contemplaţii, Luchian trebuia să ajungă la o artă de sinteză colorată, după cum a şi ajuns.

Natura cînd îşi creează făpturile are un material, imens variat, la îndemînă. Luchian s-a convins că are un singur material din care îşi compune opera: culoarea. La crearea operei sale, cu ajutorul culorilor, el se străduieşte să scoată maximul de efect din armonizarea lor. O floare — pe pînză — e din culoare făcută, nu din substanţe vegetale. Imitarea servilă a naturii şi obţinerea efectului pe care l-ar produce asupra noastră floarea din natură, nu poate fi scopul unei opere de artă; scopul ei este crearea din nou, dacă putem spune astfel, a unei alte flori, făcută din culoare, cu exploatarea, mai ales, a elementelor colorate din natură, sintetizate şi duse la maximum ca expresie coloristică, deci la procurarea de senzaţii de superioară intensitate, întîi ochiului. Obiectul operei picturale e de interpretare coloristică iar nu de reproducere plastică a imaginilor din natură.

Veţi spune că aceasta e o interpretare din partea artistului, voluntară. Desigur, dar însuşi faptul vederii e un act voluntar — înţelegem văzul conştient — care alege şi preferă anumite forme sau anumite culori. Tot ce se află în afară de perceperea vizuală, colorată pentru pictorul care vrea să fie numai pictor şi nimic altceva, cade pe alt plan. Povestirea prin imagini a unui fapt sau redarea înfăţişării unei privelişti, în sens naturalist, de imitaţie a fenomenului natural, nu poate fi scopul unei opere de artă.

Luchian nu s-a preocupat dacă o floare e androfilă sau gamofilă. El nu e un naturalist, nu este om de ştiinţă. A recunoscut eroarea naturaliştilor care se iluzionau în credinţa că detaliul formal sau chiar coloristic, caracteristic, particular, poate înlocui puterile sufleteşti absente. Detaliul naturalist, caracteristica măruntă a înfăţişării fiziologice poate fi dovada unei intelectualităţi ce mînuieşte cu dexteritate cîteva elemente de ştiinţă pozitivă despre aspectul material al lumii, dincolo de care însă ştiinţa nu poate pătrunde.

Scanned with OKEN Scanner

În acest dincolo, Luchian a pătruns cu sufletul, poate şi din cauză că ştiinţa sa îşi impusese o mărginire în cunoaşterea posibilităţilor materialului colorant.

„Natura nu trebuie să o imiţi, nici să o copiezi, trebuie să lucrezi în felul ei."

Să lucrezi în felul ei! Este o preţioasă indicaţie pentru înţelegerea operei lui Luchian, pe care ne-a păstrat-o d-l V. Cioflec în monografia sa despre pictorul nostru, de unde am luat citatele din Luchian. Acest citat se întregeşte cu altul: „Străluceşte cum e smalţul; aşa să rămînă!" Cum e smalţul! Prin urmare în culoare să nu semene cu natura obiectului din tablou, floarea să nu amintească umeda strălucire vegetală a unei frunze sau petale de floare. Să amintească însă smalţul oalelor şi străchinilor ţărăneşti fiindcă sînt frumoase cu străluciri ce par că vin de dincolo de suprafaţa smalţului; din interior, ca dintr-un afund, sînt şi ele făcute de mînă de om, ca atare nu-l tulbură neînţeleasa şi misterioasa lor fire organică cum se întîmplă cu făpturile naturale. Va da însă făpturilor lumii această strălucire care zugravului ce era Luchian în fond — cum îi plăcea să se numească — amintea de mozaicul din bisericile văzute cîndva şi care e de un minunat efect decorativ, cum va fi de aci înainte şi pictura lui. Se apucă deci să refacă natura în felul ei, va reface întîi culorile din natură, care vor trebui să lucească ca smalţul. Se vor exalta aceste culori, se vor transpune cu un ton sau două mai sus sau mai jos, pe gama dată de natură. Culorile, pe cît posibil din cauza armoniei urmărite, vor rămîne pure, neamestecate prea mult între ele şi de aceea netulburate. La urmă cuţitul de paletă le va aşterne şi netezi ca să lucească ca smalţul. Aceasta ar părea reţeta tehnică. Dar arta lui Luchian nu e numai atît, nici n-ar fi chiar atît de mult ca inventivitate.

Creator, el reface natura cu mijloacele lui, însă procedînd în felul ei, înţelegînd prin aceasta că, după cum făpturile lumii sînt rezumatul unui material propriu şi al unui anumit concurs al forţelor naturale, tot astfel pentru artistul plastic se impune ca realizarea operei de artă să fie rezultatul materialului de care dispune artistul. În acest scop, proprietatea şi particularitatea materială a obiectului din natură sînt redate printr-un echivalent sugestiv de culoare, ce nu are nimic comun cu multiplicitatea aspectului material

Scanned with OKEN Scanner

din natură. Cu obiectul din natură, echivalentul artistic nu va păstra decît noţiunea de specie sau categorie.

Rezultatul final va fi topirea diferenţialului individualist mărunt, pînă la absolutul sintetic într-un acord de supremă armonie coloristică.

Acest acord Luchian l-a realizat ca nimeni altul la noi.

Pentru acest acord el renunţă la tenebrele umbrelor violente. Contrastul dramatic între lumină şi umbră nu corespunde firii lui echilibrate, întru totul armonioase, şi de aceea nu poate corespunde intenţiilor lui artistice. Lipsa luminii puternice în contrast cu umbra puternică liberează obiectul de legile gravităţii, mutîndu-l într-o sferă ideală. Astfel sînt toate operele din ciclul realizat la mînăstirea Brebu. În această atmosferă spirituală pe care artistul şi-o creează cu încetul în îndelungate meditaţii, şi desigur anevoioase elaborări, el izbuteşte să organizeze haosul de diversitate formală şi coloristică din natură. Reuşeşte graţie unei formule de sublimă matematică, reducînd aspectul obiectelor din natură la acelaşi numitor: culoarea.

Opera de artă, naturalist orientată, îşi află perfecţiunea în realizările ce se apropie, pe cît de mult posibil, de aceea ce în natură e adevăr pipăibil pentru toată lumea realizînd artistic impresiunea mai ales a formei, fără intervenţia sentimentului personal al artistului. Prin opoziţie, perfecţiunea operei de artă sufleteşte orientată nu poate fi preţuită decît în măsura în care artistul a realizat artistic sentimentul care l-a îndemnat la refacerea elementelor de formă sau culoare din natură.

Istoria artelor nu cunoaşte cazul unui artist care să fi izbutit să-şi realizeze viziunea proprie, fără ca el să nu-şi creeze din nou toată mecanica tehnică potrivită. Din momentul în care mijloacele de expresiune tehnică au fost găsite, creaţiunea artistică nu cunoaşte, în recrearea sau transfigurarea lumii vizuale ca expresie a sentimentului personal, obstacol. Arzătoarea întrebare a sufletului său, problema dualităţii dintre suflet şi natură a fost în momentul acela, pentru Luchian, definitiv rezolvată.

Ca să ajungă aci a trebuit să vină tragica zi cînd trupul lui Luchian căzu mistuit de boală: trupul slăbind, sufletul rămase biruitor. În faţa acestei victorii, importanţa materialului biografic se va pierde în zăcămîntul adevărurilor pipăi-

Scanned with OKEN Scanner

bile din manualele didactice. Viziunea artistică a lui Luchian trecea dincolo de cele văzute de noi în natură. O excepţie între noi, Luchian scăpase de robia naturii în momentul cînd trupul său se frînse. Artiştii, azi luptători pe tărîmul artei, se consumă în această luptă dintre suflet şi natură.

Lui Luchian i-a fost dat ca în această luptă să învingă. Dar cu ce preţ! Olog suit pe calvarul vieţii şi în ciuda infirmităţii sale, el creează opere care constituie fala artei româneşti şi bogăţia posesorilor lor. Viaţa i-a fost în urmă un chin şi creaţia o luptă continuă, ca opera lui să fie, prin contradicţie, o desfătare dăruită puţinilor, dar credincioşilor lui admiratori de pe vremuri. Luchian a trăit împrejurările artistice ce întovărăşesc orice talent ce depăşeşte actualitatea timpului său.

Interpretarea lumii vizibile, încercarea omului de a se explica cu fenomenele ei, se leagă mai ales de începuturile noilor epoci cunoscute de istorie. Omul ieşit din sînul naturii s-a simţit mic şi slab, însă făptura ei, şi instinctiv a iubit-o. La lumina cunoştinţii el a văzut, într-o zi, că natura nu răspunde la această dragoste. Înşelat crezîndu-se în dragostea lui şi victimă a samavolniciei naturii, înspăimîntat el îşi reclamă sufletul pierdut şi o luptă crîncenă se încinge. Lupta între puterile inconştiente ale naturii şi spiritului de ordine al omului, între instincte şi raţiune. Ori de cîte ori omul căzu învins, el începu lupta din nou. Spaţiul de timp cuprins între lupte se înseamnă în filozofia istoriei ca începutul şi sfîrşitul unei civilizaţii.

Astăzi ne aflăm din nou la o răscruce de vremuri, la un nou început de istorie. Lumea e plină toată de vuietul acestei lupte. Niciodată lupta nu a fost mai năprasnică. De la izbînda ei omul îşi promite bucuriile cele mai curate şi o armonie, între cele sufleteşti şi trupeşti, ce pînă azi s-a dovedit o himeră.

1916 Francisc Şirato

Din *Prospecţiuni plastice*, E.S.P.L.A., 1958

Scanned with OKEN Scanner

În ziua cînd, la Cîmpina, carul tras de patru boi albi, ducea vremelnica existenţă trupească a lui Grigorescu, la locul de vecinic repaus, se părea că destinul picturii româneşti se găsea definitiv statornicit, pentru viitor.

Într-adevăr, niciodată, pînă la el, vreun artist român nu fusese înconjurat de unanima preţuire a publicului sensibil la artă, după cum i se întîmplase lui Grigorescu. Opinia publică era solid ancorată în credinţa că sensibilitatea românească şi-a găsit o expresie artistică adecvată fiinţei româneşti de totdeauna.

Pensula lui Grigorescu se colorase de sentimentul nostalgiilor, al depărtărilor întrevăzute, dar necălcate cu piciorul. Azurul senin şi înalt al cerului, pe care se profila silueta adolescentului cioban, în bîtă, din tablourile lui Grigorescu, corespundea cu feţii frumoşi din baladele mioritice: era în ele atîta dor, atît alean! Era doina trecută în pictură. Dacă nu era balada, era cu siguranţă idila românească. Mai mult Alecsandri, decît Coşbuc. Era un sentiment real, era o emoţie întruchipată plastic. Şi mai era ceva, era subiectul românesc, mai precis ţărănesc, adică viaţa, natura, ce se vădea citadinului în mod nealterat de influenţele artificiale ale oraşului. Dorul provocat de o priveliştе patriarhală stîrnea amintirile plaiurilor natale părăsite de curînd. Citadinul, dezrădăcinat, se pomenea repatriat prin iluzia artei.

Că acest subiect rural nu era aprofundat în înfăţişarea sa formală, strict reală, nu se simţea. Tehnica impresionistă nu impunea această calitate. Impresiunea, ca atare, e superficială, ea se opreşte în mod fugitiv la aspectul de moment al firii, al lucrurilor. Ochiul nu *stăruie*. Privind, se încîntă numai la priveliştea din faţa sa. Arta lui Grigorescu astfel este realizată, pe aceste temeiuri, ce conţin şi limitele ei. Meritul cel mare al felului cum este reprezentată firea şi făpturile ei tehniceşte, este trecut cu vederea de public, de amatori şi de către critici. Dar există unul care era totuşi deplin orientat asupra ţelurilor artistice şi tehnice ale lui Grigorescu. Nu era pictor, nu era critic, era literat şi se chema Alexandru Vlahuţă. Tot ce ne spune în monografia scrisă de

Scanned with OKEN Scanner

el pentru Grigorescu — ce are frumusețea stilistică a unei poeme în proză — se suprapune perfect cu opera și spusele pictorului, în viață fiind, cînd i le-a împărtășit.

Cu două însușiri poposise pictorul în tărîmul artei române: cu subiectul și tehnica. În discuții profesionale au fost descalificate scriptic aceste calități pe rînd, cînd una, cînd alta. Astfel că, pînă la urmă, pictorul, care la vremea lui însuma tot avîntul poporului său spre ideal, se găsea chiar în esența lui artistică, complect descalificat. Nu l-a mai durut acest fapt — el murise, între timp.

La data morții lui Grigorescu (1907), pictorul Luchian apăruse oarecum format încă de la 1894 — anticipînd faza definitivă — dar, nu întunecase și nici nu umbrise gloria lui Grigorescu. În tot acest timp, Grigorescu stăpînește singur; el izbutise să dea expresie unei însușiri a sufletului românesc. Mai curînd unei însușiri sentimentale decît unei particularități a sensibilității plastice.

Cu apariția lui Luchian se schimbă întreg conținutul plasticii românești. Nu mai este dor, nici jale nu mai este — e încîntare. O încîntare a ochiului, prin ochi încîntarea străbate la suflet, pe care îl însenineză. Dintr-o lume reală arta lui Luchian creează una ireală (epoca de la Brebu, Florile, Țiganca etc.) ce stîrnește, în noi, un sentiment de ideală puritate. Aceasta în epoca de maturitate. Ochiul lui Luchian *stăruie* în contemplarea fenomenului natural, scormonește, alege, clasează în mod lucid esențele artei lui. Un citadin, un burghez de cea mai bună calitate, provoacă o revoluție, întronează o concepție nouă. Pătrunde aproape fără zbucium vizibil la esență și descoperă zăcămîntul sensibilității plastice românești.

Drumul pe care merge Luchian este mai de-a dreptul decît al lui Grigorescu, e mai fără accidente solare. E vorba de senzația optică, primordială, de culoare întîi, de formă în urmă. Obiectul, pictorul prin culoare îl indentifică, forma îl întregește fizionomic. Faptul fizic al culorii impresionează mai puternic, dă o individuală și mai accentuată calitate înlăuntrul speciei de care aparțin ființele și lucrurile pămîntești. Cu Luchian, tot decorul teatrului plastic se schimbă. Nu mai e vorba de naturalism, de realism sau impresionism. Făpturile universului se găsesc transpuse — în opera de artă — de pe planul natural (acel al imitației),

Scanned with OKEN Scanner

pe cel estetic. Satisfacţiile estetice primează pe cele sentimentale ce decurg din primele. Plăcerile sentimentale sînt posibile acum în pictură numai întrucît sînt şi estetice. Dar nici acest fapt primordial nu e singurul nou. Mai este noutatea sentimentului plastic, de astă dată adecvat cu acel al poporului românesc. Sentimentul se colorează şi are preferinţă pentru calitatea puternică, strălucitoare şi fascinantă, la fel cu cele de pe scoarţele ţărăneşti şi mai ales, lucii ca smalţul oalelor şi translucitoare ca icoanele pe sticlă. Sentimentul de atracţie pentru culoarea puternică, expresivă, este nou faţă de culoarea lui Grigorescu şi Andreescu şi faţă de întreaga mişcare impresionistă ce se ţine în limitele aspectului natural din natură. Sentimentul acesta pentru culoarea tare este într-altfel vechi cît arta poporană. Nou mai este că obiectivul, transpus în opera de artă, nu se afirmă în spaţiu, nu se rotunjeşte în profunzime sau foarte puţin, ca în unele peisaje. Volumul, în lucrările caracteristice pentru arta lui Luchian, nu se pune ca problemă. Profunzimea, în tabloul de şevalet, al operelor aparţinînd concepţiilor clasice sau naturaliste, este înlocuită cu accentuarea suprafeţei.

Luchian se simţea mai mult zugrav decît pictor. Pe sine ca zugrav se califica. Zugravul, se ştie, este legat de suprafaţa pe care o împodobeşte cu imagini, fie că reprezintă pe lemn sau pe zidul bisericii. Dacă zugravul Luchian spune „să facem ce vedem", aceasta nu înseamnă o indicaţie dată de el numai spre realitatea fizică a obiectivului, înseamnă şi altceva, să ne ferim de subiecte ideologice. Chestiunea era încă la ordinea zilei, făcea parte din postulatele artei cu subiect luat din natură după cum este şi arta lui Luchian. Sinteza elementelor plastice nu ar fi completă dacă în preocupările sale de înnoire nu ar intra şi problema luminii. Ea nu va fi lumina din natură, ce „germinează din natura lucrurilor" după cum afirmă un critic. Ar fi absurd. La Luchian va fi lumina rezultată din întrebuinţarea culorilor strălucitoare nealterate printr-un amestec prea intens, iraţional, fără cunoştinţa substanţei lor chimice, ca să „strălucească cum e smalţul". O însuşire a culorilor pure în stare constitutivă e şi strălucirea. Se inspiră din natură, dar nu o copiază, fiindcă „Natura nu o imiţi, nici să o copiezi, trebuie să lucrezi în felul ei". Fiecare cu materialele ce le

Scanned with OKEN Scanner

are: Natura și pictorul. Aviz prețios adresat pictorilor. Prin urmare, nu imitație.

Artă revoluționară pe plan artistic, artă revoluționară cum ea era posibilă unui burghez iubitor de o nouă ordine pe care o construiește pe ruinele impresionismului. Luchian constituie artei o nouă posibilitate de viețuire. Artă revoluționară nu prin subiect, ci printr-o descătușare spirituală din încătușerile conformismului naturalist. Luchian găsește prin formă, prin conturul ei, un nou dispozitiv liniar, nu cu funcțiuni compoziționale, dar ca un mijloc de parcelare a suprafeței tabloului. Fiecare parcelă a subiectului cuprinde în limitele ei o culoare de mare intensitate în nuanță, totuși în strînsă legătură cu celelalte dimprejur. Noua formă de artă se plasează, prin esența ei, pe un plan estetic, contrariul de ce a fost în pictura românească pînă la el, cînd esteticește se urmărea construcția formală ca în clasicism (Tattarescu, Aman) în academismul lui Mirea sau ca la Grigorescu, o impresiune a fenomenului natural.

Această revoluție, Luchian a înfăptuit-o fără deformări (*Safta florăreasa*, *Țiganca* etc.), fără prea mari violentări cromatice ale aspectului natural. (Violențele față de natură nu sînt violențe față de conceptul său cromatic.) Nu ignorăm, și am spus-o cu alt prilej, în altă parte, ce datorește artistul român, ca impuls, lui Van Gogh sau Gauguin.

Această artă senină, lipsită de iluzia spațiului panoramic sau nu, prețioasă ca materie, coloristic strălucitoare, simplă ca formă, ca prezentare cu ușurință inteligibilă, mai conține virtual și o posibilitate de adaptare la decorativul mural, ce ar putea fi pictura de mîine a unei societăți ce cultivă nevoile de ordin estetic al obștei.

Rostul artei, al picturii în special, pe care Luchian l-a îndeplinit deplin nu este să reprezinte, adică să prezinte din nou, cu alte mijloace și scop, ce se află și poate deveni artă în natură?

Înnoirea aceasta, cum s-a repercutat ea în pictura românească? Ce roade a produs fermentul de optimism conținut în lecția lui Luchian? Vai, nu au fost acelea ce puteau să fie. Împrejurările au fost împotrivă. Timpul de calmă contemplație, trecuse. Cursul civilizației a fost schimbat.

Luchian murise în 1916, în ajunul intrării țării în primul război mondial. Tineretul se găsea mobilizat la Cartierul

Scanned with OKEN Scanner

general al Armatei, unde activitatea artistică avea alt scop. Postulatul artistic anunţat de Luchian a fost înlăturat de o preocupare de aspră esenţă. Generaţia care la 1908 avea treizeci de ani, era orientată şi din această cauză, spre alte orizonturi. Deşi toţi pictorii tineri îl apreciau, de urmat însă nu l-au urmat. Pictorii Steriadi, Dărăscu, Bunescu, la început, Mărculescu, Mützner, Lucian Grigorescu, venit în urmă, umblau pe căile impresionismului francez care, pînă în 1921, îşi afirmase la noi, toată amploarea reputaţiei sale mondiale. Erau mai aproape decît Grigorescu de conceptul teoretic impresionist şi pictura lor era mai viu colorată. Ressu, Iser, Şt. Dimitrescu, în peisaj Bunescu, şi chiar constructivistul de mai tîrziu Maxy, a căror artă de aspru şi accentuat realism era orientată spre expresiv, Theodorescu-Sion, mai eclectic şi estet, cu toţii cultivau subiectul rural, în epoca primelor împroprietăriri ţărăneşti. Dintre toţi urmaşii lui Luchian, de la început numai Tonitza a izbutit să se plaseze în mediu burghez, după o scurtă postură socializantă, numai el a ştiut folosi învăţătura şi problematica subiectului urban. Cu o simţire mai gingaşe, mai capricioasă, mai delicată, mai intelectualizată, personalitatea lui Tonitza, cu înclinaţii spre neobişnuit, chiar bizar, e singura care a izbîndit o creaţie artistică rezistentă în faţa verificărilor vremii.

Adică cum, toată zestrea artistică lăsată nouă de Luchian să fi fost risipită în vînt? Nu în vînt. Ea s-a împrăştiat în atmosfera morală ce se crease în jurul lui Luchian şi a operei sale. O atmosferă scînteietoare, senină, o atmosferă de îndrăzneală fără frămîntare, de luciditate, de puritate a sentimentului plastic şi de siguranţă a expresiei coloristice, toate cuprinse în consonanţa unui acord final, suprem sintetic.

Influenţa exercitată de opera lui Luchian nu a fost una directă, dacă ar fi fost aşa era să fie una superficială. Nu, nu era o influenţă vizibilă ce merge de la linia lui Luchian, la linia altui pictor, de la culoarea lui, la culoarea altuia. A fost o influenţă mai frumoasă, mai adîncă, mai morală, ea nefiind pastişare şi de aceea a fost mult mai roditoare. A fost ca un incitant la actul de îndrăzneală în creaţie, la independenţa faţă de formule, ce nu pot deveni tradiţie. Roadele s-au arătat mai tîrziu. Coloristica română din ultimii cincisprezece ani numai în acest fel se poate explica „Risipa de cromatism a picturii contemporane nu se adapă

Scanned with OKEN Scanner

— după cum s-a scris — de la pictura lui Luchian", ci de la exemplul lui. Opera lui a creat un mediu de artă, o atmosferă morală din care s-au ales precipitate, unele, ca cele coloristice, acerbate, rodnice picturii româneşti contemporane. E aceasta cu totul altceva, e mai bine decît o influenţă de pastişe, fiindcă lasă mai mult loc şi joc autenticităţii.

În istoria picturii româneşti începe, de aci încolo, un nou capitol, odată cu ivirea unei noi generaţii, acel pe care îl vom numi al şcoalei naturismului cromatic.

Capitol important, cu deosebire.

Francisc Şirato

Lumină şi coloare, nr. 1, 1946

ÎN AJUNUL UNEI COMEMORĂRI (ŞT. LUCHIAN)

Peste puţin timp se împlinesc patru ani de cînd artistul cel mai revoluţionar în arta sa din cîţi a avut românimea a trecut dincolo de limanurile zbuciumului pămîntesc, păşind în lumea liniştii veşnice.

Necunoscut, sau aproape necunoscut — (căci prietenia mercantilă a cîtorva „admiratori" ca şi dispreţul tîmp al atîtor „mecena" improvizaţi, nu pot constitui o popularitate) — Ştefan Luchian s-a strecurat prin sfera noastră culturală ca o cometă uriaşă şi discretă, pe deasupra spargerii orbitoare, în tricoloratura lor, a mii de rachete, aruncate zgomotos în văzduh de artificierii noştri „naţionali".

N-a fost „remarcat".

Cu atît mai bine...

A înţeles însă — cu acea profundă înţelepciune, caracteristică marilor creatori — că arta, departe de a fi un simplu meşteşug, fără nici un substrat sufletesc, este, dimpotrivă, o materializare a vibraţiunilor sufleteşti prin spiritualizarea materiei pe care artistul o mînuieşte.

A trafica cu arta, ar fi însemnat să fi traficat cu sufletul său, şi această josnică operaţie îi repugnă lui Luchian, ca oricărui artist de rasă.

Scanned with OKEN Scanner

Iar în timp ce rîsul, formidabilul rîs de brute preţioase şi sătule, anunţa, în jurul meselor suculente, triumful mediocrităţilor parvenite, Ştefan Luchian se stingea sărac şi — printr-o stranie şi simptomatică coincidenţă — umilit, tocmai de un om al justiţiei româneşti, sosit să „execute" — în numele unui „sus-pus", certat astăzi cu justiţia — pe artistul al cărui suflet fără de prihană n-a cunoscut decît contemplaţia dezinteresată.

Pe mormîntul aproape uitat al lui Luchian, de patru ori s-au scuturat pînă acum florile răsădite de prieteni la căpătîiul lui. Şi straturile petalelor veştejite aştern, din ce în ce mai pios, un giulgiu protector peste faţa scofîlcită a omului mort.

Însă artistul trăieşte încă. El va trăi necontenit şi intens în sufletul tuturor celor ce se vor împărtăşi din opera lui.

Dar unde e această operă? Şi cine o cunoaşte?

Cîţiva înţelegători intimi ai artistului au izbutit să smulgă neglijenţei puţinele pînze ce stăteau risipite, să le strîngă la un loc şi să le păstreze, ferecate, cu grijă...

Astfel, Luchian este astăzi tot aşa de puţin cunoscut ca şi în timpul tristei sale vieţi.

E o greşeală şi o impietate.

O greşeală din punctul de vedere al educaţiei sufleteşti a maselor; o impietate faţă de memoria artistului, ale cărui diamante de simţire trebuiesc comunicate întregii lumi...

Comemorarea a patru ani de la moartea lui Luchian va şterge — sperăm — şi această greşeală, şi această impietate.

N. Tonitza

Avîntul, 4 — 5 iunie 1920

DE LA GRIGORESCU LA LUCHIAN

Pentru „marele public" — obişnuit să măsoare valoarea picturii cu metru pătrat şi să stabilească estetica unei pînze după „naţionalismul" pe care acesta îl etalează — Ştefan apare astăzi alături de Grigorescu, un pitic. Cu toate acestea,

Scanned with OKEN Scanner

Ştefan este cea mai puternică şi — curios, pentru unii — cea mai naţională personalitate artistică a noastră. Naţionalismul lui Ştefan stă în interpretare; al lui Grigorescu în „motiv".

Într-un Salon internaţional, Ştefan va izbucni, neaşteptat şi viu, cu viziunea lui particulară — viziunea coloristică, în primul rînd — indiferent dacă pînza expusă ar închipui un „ciobănaş" din Prahova sau o pajişte din Bretagne. Arta lui Ştefan este oglindirea nealterată a unui suflet adînc original.

Succesele publice, pe care bătrînul de la Cîmpina le-a repurtat cu motivele lui ţărăniste, l-au momit să se menţină, tot restul vieţii lui, în atmosfera aceasta trandafirie şi uşurică.

Incontestabil că triumful „maestrului" a atras spre soiul acesta de ţărănism — proclamat şi consacrat, unanim, „artă naţională" — majoritatea tinerilor pictori şi sculptori care vor continua să manieze, pînă la ultimele trepte ale meschinului, „genul" acesta, oricum susţinut de Grigorescu, cu o vertiginoasă şi angelică abilitate...

Arta discipolilor — obosită şi obositoare — va face fiasco.

Vom avea — fatal — o reacţiune. De la „ţărănismul" căzut în dulcegărie rustică, se va trece, aproape subit, la un fel de „orăşenism" grav, şi simbolic, la viaţa tumultuoasă a tîrgurilor, unde omul nu va însemna numai un accesoriu decorativ şi amuzant.

Reacţiunea aceasta a şi început. Ea stă, deocamdată fără răsunet public, în Ştefan. Peste puţin timp — peste foarte puţin timp — arta lui va izbuti să dărîme şi să spulbere în vînt manierismul grigorescian, deschizînd, cu o extraordinară vigoare, noi şi adînci perspective artei româneşti.

Dar arta lui Ştefan nu va îngădui imitarea. În jurul paletei lui nu vor mai putea bîzîi, grase, roiul muştelor parazitare...

N. Tonitza

Avîntul, 11 iunie 1920

Scanned with OKEN Scanner

LUCHIAN

Luchian a fost puţin cunoscut. De lumina aceea scînteietoare a pînzelor sale, publicului i-a fost parcă teamă să se apropie; a şovăit şi răsplata abia tîrziu i-a fost acordată artistului. Astăzi numele şi opera lui de o intactă frumuseţe sînt cu recunoştinţă preţuite.

Luchian lucrează cu aprindere, călătoreşte, zi de zi îşi îmbogăţeşte propria personalitate. Cu anii care trec, îşi precizează un mod de a fi, simplu, profund, caracteristic.

În izolarea pe care i-o impune o boală necruţătoare, face toate sacrificiile numai ca să poată lucra, ajunge la o nedis-cutată maturitate: este cea mai originală individualitate artistică a noastră.

Frînt în două, fără nici o tînguire, înfăşurat în giulgiul lui de suferinţă, sărac, părăsit, din dureroasa frămîntare a sufletului, se zămisleşte splendida lui operă.

La Luchian nu există declin. Convins că în arta lui nu se înşeală, ne domină cu privirea lui pătrunzătoare.

Elev al lui Grigorescu şi continuator al genialului maestru, Luchian introduce în pictura lui o pasiune pentru adevăr, o sinceritate în exprimarea naturii, o intensitate de sentiment pe care Grigorescu nu o are decît în cîteva din neîntrecutele lui peisaje.

Frumosul lui Luchian porneşte de la bunul simţ, de la nesecatul izvor veşnic proaspăt al naturii. Artistul cercetează cu delicateţă, pătrunde ceea ce cunoaştem. Misterul sinceritaţii lui nu trebuie căutat aiurea. Şi de unde la început sinceritatea aceasta nu ne era accesibilă şi n-am preţuit-o, astăzi o consacrăm prin admiraţia noastră. Indiferenţa vinovată cu care a fost primit la început, i-a fost cea mai mare durere, întru nimic asemănătoare cu pătimirea lui trupească. N-a făcut concesii; a rămas neînduplecat. Şi durerea în loc să-l doboare, l-a oţelit. Fiindcă drumul pe care şi l-a ales era calea adevărului, de aceea atît de greu şi atît de tîrziu a putut răzbate.

Şi acest adevăr cum putea fi el mai cu vrednicie slujit decît lăsînd la o parte alegoriile, scenele teatrale, sirenele, basmele — pagini sterile de ilustraţie colorată în care se închide la noi atît de multă pictură?

Scanned with OKEN Scanner

De pitorescul panoramic atît de lesne de găsit şi atît de antipictural nu face niciodată uz. În imaginile lui pictate nu se amestecă nici o idee din domeniul literaturii: Luchian este numai pictor. Alege ceea ce este la îndemîna orişicui, un peisaj, o floare, cîteva fructe într-un taler, o mînă de legume, un portret, un om care trece — modele de toate zilele, anonime şi eterne. „Să facem ce vedem". Idealul artistul şi-l găseşte în realitate. Pentru el nu există decît o singură poezie: poezia adevărului.

Subiectul fără accesorii, curăţat de toate inutilităţile, e privit dintr-o dată, în faţă, şi tratat fără înconjur. Duşman al artificiilor, în opera lui robustă nu se află o singură lumină factice: toată este văzută în lumina cea adevărată, limpedea şi fermecătoarea lumină a zilei.

„Natura cu nimic n-o sperii; trebuie să te rogi să te primească pe lîngă ea..." În acest chip Luchian îşi însuşeşte fiinţa lucrurilor. Subiectele acelea simple, reale, de cea mai cotidiană realitate, ca o cinstire adusă simplicităţii, cuprind atîta putere de simţămînt, sînt cu atîta plenitudine exprimate, încît Luchian sfarmă rîndurile profesioniştilor, este un artist.

„Inspiraţia mea o văd toţi", spunea el. O scenă pe care nu a văzut-o este incapabil să o ticluiască; privind numai aspectele naturii, simţirea lui timidă şi armonioasă le dă un alt realism, mai înalt, şi cu adevărat subiectele nu mai sînt aceleaşi: spiritul le-a creat pentru a doua oară, Luchian le-a transmis însuşirile lui; ne apar cu mult mai frumoase, le învăluie sensibilitatea artistului într-o poezie tainică.

Subiectele desprinse din cadrul lor zilnic, reînviate pe pînză, capătă o discreţie, un farmec, sînt de o uimitoare frăgezime. Şi cum creaţia, oricît de realist ar fi subiectul, prin esenţa ei, trebuie să aibă atingeri în domeniul imaginaţiei, pictura lui Luchian, privită în întregul ei, pluteşte într-o atmosferă de viziune imaginativă.

Grigorescu impusese o convenţie: nu se puteau face ciobani decît ca ai lui, tineri, frumoşi, idilici: cea mai fericită simbolizare agrestă a ţării noastre. [...] Prin sugestia pe care Grigorescu o exercitase fiindcă imaginea păstorului era minuţios desenată în memoria tuturor, absorbiţi fiind de autoritatea şi de graţia geniului său, nimeni dintre cei tineri nu a avut curajul să încerce a-i relua subiectele.

Scanned with OKEN Scanner

Luchian face şi el ciobani, puţini, nu însă ca ai maestrului. Ciobanii lui sînt mai de la ţară, neîndemînatici; nu prea ştiu ei să se razime pe toiag ca de o coloană antică; sînt mai rustici. Cu bărbia apăsată în pumni, stau proptiţi în bîtă, se gîndesc mai degrabă că viaţa omului este plină de necazuri, decît că cerul e senin.

Luchian face un pas înainte, aduce o gravitate, o semnificare. Emotivitatea noastră înclină spre el. Talentul descriptiv este tot mai mult lăsat pe seama epocilor romantice, pitorescul nu ne mai mulţumeşte, căutăm o frenetică pornire dinăuntru, voim să fim introduşi în intimitatea creaţiei artistului.

În *Ciobanul cu oile*, în peisajul acesta bucolic, Luchian dispare şi emoţia lui începe să ne cuprindă pe noi; pictorul i-a dat o profundă caracterizare şi ne-o comunică, avem expresia vizibilă a unui sentiment adînc, e frumos şi e emoţionant [...]

Grigorescu are o întreagă serie de fete-cu-zestre, de femei tinere care torc, una mai frumoasă ca alta. Are şi Luchian *O fată care toarce*: subţire, strînsă-n brîu, cu trupul dat pe spate, cu cămaşa înfoiată, înclinînd capul legat pe sub bărbie într-o cîrpă; zveltă, cu picioarele goale, într-o mişcare graţioasă, merge torcînd şi fusul sfîrîie. Este o imitaţie liberă după Grigorescu făcută cu multă îndemînare. *Nudul* — o femeie culcată, cu capul răzimat în cot, cu forme pline, şlefuite ca în fildeş, este o probă că Luchian nu s-a dezlegat cu desăvîrşire din cătuşele lui Grigorescu, şi, deşi îşi făcea o fală mărturisind: „tot ce ştiu am învăţat de la Grigorescu", meritul lui cel mare este că din vreme a avut credinţa că şi o eliberare de sub influenţa maestrului trebuie să fie cu putinţă. A încercat-o şi a izbutit. În mod firesc Luchian s-a format singur.

Fără a încerca o analiză amănunţită a fiecărei lucrări în parte, şi fără a supune activitatea artistică a lui Luchian la o împărţire pe epoci, după procedeele tehnice pe care le-a întrebuinţat, privind opera lui în întregime, putem constata că toată este străbătută de aceeaşi simţire, simţire care nu se poate divide. Din totalitatea acestei opere se desprinde personalitatea artistului cu calităţile ei de sinceritate şi de lirism. Şi dacă în aspectul lor general, mare parte din tablourile lui Luchian, seamănă între ele, e că sînt pătrunse

Scanned with OKEN Scanner

toate de aceeaşi emoţie, emoţie pe care pictorul a păstrat-o tot timpul în faţa naturii, pînă în clipa tragică cînd puterile l-au părăsit. Această asemănare a unui tablou cu altul, în loc să fie o notă repetată, nu e decît acelaşi sentiment pe care pictorul îl pune în fiecare din pînzele sale, este *stilul* lui Luchian.

După ce şcoala cu rutina ei a fost lăsată de o parte, chiar în lucrările stîngaci executate din primele începuturi, se poate observa la Luchian o tendinţă de simplificare. Acest dar de a simplifica, atît de preţios, e caracteristica originalităţii lui şi dovada sensibilităţii lui patetice. Ar fi o greşeală să credem că a ajuns aci dintr-o dată: ce muncă imensă de eliminare! Fără a neglija nimic şi fără a exagera, permanenta preocupare de a da lucrurilor cît mai credincios înfăţişarea lor cea mai normală, a făcut ca Luchian să poată ajunge la o rară însuşire de a simplifica. La început manifestarea aceasta neaşteptată a fost privită ca o exagerare. Cei mai mulţi deprinşi cu o pictură meticuloasă şi obositoare, de o perfecţiune deplorabilă, miraţi de această neobişnuită simplicitate a unui suflet nou, i-au tăgăduit frumuseţea. Ceea ce s-a putut crede atunci că era capriciu de artist în căutarea unui procedeu tehnic, nu era decît energica expresie concentrată a unui intens sentiment pictural.

În peisajele lui Luchian, fiecare cu atmosfera lui, amănuntele dispar, natura e redată în indicaţiuni largi, fundamentale. Cu mase modelate care se succed cu treceri nesimţite între ele, fără o perspectivă adîncă, peisajele se desfăşoară mai mult pe un singur plan. Astfel Luchian obţine armonia generală şi tablourile lui capătă o lumină calmă şi egală, o linişte senină pe care nu o întîlnim decît în natură. În acest echilibru, cu mare ştiinţă alcătuit, se vede şi mai bine frumuseţea naturală a peisajului. Fiindcă peisajele lui sînt lipsite de personaje şi cum în ele numai arareori se mişcă şi trăiesc fiinţe, s-ar părea că aceste inspirate colţuri din natură Luchian le vede şi ni le reprezintă goale. Ar fi o eroare o astfel de pripită apreciere. Prin acea măiestrită distribuire a valorilor, cu o exactă proporţie a suprafeţelor, cu tonalitatea întotdeauna justă, într-un peisaj de Luchian avem siguranţa că ne găsim în mijlocul naturii: călcăm pe iarbă, ne plimbăm printre copaci, aerul este cel de afară.

Scanned with OKEN Scanner

„Natura nu trebuie să o imiţi, nici să o copiezi, trebuie să lucrezi în felul ei".

Această mărturisire aforistică a lui Luchian conţine întreaga lui profesiune de credinţă.

Ca mulţi artişti, cu cît mediul e mai sărac cu atît Luchian simte mai poruncitoare necesitatea frumosului. În camera lui cu un pat, un scaun şi o masă, în tăcerea vastă a îngustei lui chilii, din lungile confruntări cu el însuşi, se plămădeşte atmosfera aceea blîndă şi dureroasă, pe care sufletul lui frămîntat o evocă cu atîta avîntată inspiraţie în momentul cînd creează. Şi cînd se credea că Luchian nu mai lucrează fiindcă nu executa nimic, atunci el era mai activ. Subiectul îndelung contemplat şi scrupulos pregătit, ştiind cu precizie fazele prin care are să treacă, urmînd o gradaţie, Luchian dinainte e sigur de ce are să facă. Înainte de a-l fi zugrăvit pe pînză, tabloul îl are în minte.

Cîteodată s-ar fi părut că soarta cea rea începe să-şi recunoască greşeala faţă de el. Îi hărăzea momente senine, îl făcea să nădăjduiască, să se bucure. Atunci se apuca de lucru. Pe uriaşa lui paletă dreptunghiulară, care îi acoperă braţul ca un scut, nerăbdător, goleşte tuburile de culoare. O flacără i se azvîrle în obraji, repede îşi trece pensula printre degete, o încearcă. Ochii lui căprui, stropiţi cu pete de aur, se mişcă repede sub sprîncenele încreţite: observă, cumpăneşte; încordat, lucrează.

Cine poate descrie radioasa fluiditate, bogăţia de nuanţe, strălucirea, savoarea aceea nepreţuită cu care tonurile din natură, sensibile pe paletă, sînt fixate de Luchian cu un fulgurant accent de pasiune?

Cînd lucrul înaintează, din adîncuri pleacă o mulţumire caldă, în colţul buzelor se iveşte un surîs, fluieră în surdină un tril de flaut, se bucură de efectele pe care numai ochiul lui le poate distinge.

„Să pictezi cu ce vrei şi cum vrei ; talentul nu se ia".

Cînd pînza era complet acoperită şi tabloul terminat, trăgea scaunul cîţiva paşi îndărăt şi aprindea o ţigară. Plăcerea lui cea mare era să privească culoarea umedă, nezvîntată încă.

„Străluceşte cum e smalţul; aşa să rămîie!"

Nu se uita ca să-l admire; vrea să-i vadă greşelile. Luchian nu lua schiţe; nu făcea studii pregătitoare. Un contur

Scanned with OKEN Scanner

cu creta pe pînza uşor colorată era toată preparaţia, şi subiectul era atacat în faţă. Altfel: „toată simţirea rămîne în schiţă şi tabloul e rece". Niciodată nu revenea, niciodată nu făcea îndreptări. „Cum o ieşi dintr-o dată; ce-o da tîrgul şi norocul; ori e bun, ori e prost. Cînd lucrezi aplici toate cunoştinţele pe care le ai; le pui pe pînză fără să ştii — tocmai pe urmă bagi de seamă. Să mestece două culori se pricepe orişicine; dacă ai suflet trebuie să-l arăţi: în artă, pe vorbă nu te crede nimeni".

În factura niciunuia din pictorii noştri nu găsim atîta disciplină şi atîta libertate ca la acest cercetător de probleme noi. Are conştiinţa fermă că vede clar, poartă penelul cu hotărîre. Tehnica lui virilă dă atîta vigoare realităţii încît subiectul pare şi mai adevărat. Această realitate nouă, atît de personală, pe care o capătă lucrurile din mîna lui, îl face să fie atît de original.

La o parte, singur, departe de grupul pictorilor [...] Luchian locuieşte în mahalale sărace şi triste, cu veşnica ameninţare a mutatului. Pe sub fereastra lui trece întotdeauna un nevoiaş zdrenţos şi flămînd, neluat în seamă. Ca o dorinţă de refacere morală ori mai degrabă ca o dojană pe care şi-o face singur, sufletul lui obosit e plin de compătimire pentru cei mulţi şi sărmani. [...]

„Moş Neculae cobzarul e mai bun ca noi toţi. Cînd se încălzeşte şi cîntă, crezi că ia foc cobza în mîinile lui".

Pe aceşti săraci Luchian îi vede în pozele lor familiare. Figurile lor umile îi sînt prieteni nedespărţiţi. Haina largă de bodaproste, soioasă, cu culoarea ei de cenuşe, bătută de toate vînturile, trecută prin penelul lui este un veşmînt preţios, nu stă pe umerii orişicui. *Moş Neculae* îşi ţine ţeasta pleşuvă în palmă. Mişcarea sumară îi dă o expresie atît de aproape de starea lui sufletească încît îi ghicim gîndul. [...]

Tăietorul de lemne, cu capra lîngă el ca atribut, este aşezat în puternica lumină a soarelui de amiază. Cu capul gol, numai în cămaşe, îşi mănîncă pîinea cu obidă. Pămîntul îi trimite prinos de iarbă coaptă care pentru inima lui încercată aduce cu busuiocul. În acest peisaj cu atîta energie tratat, Luchian dezleagă taina sufletească, scumpă orică-

Scanned with OKEN Scanner

rui artist: asocierea subiectului cu ambianţa, contopirea figurilor cu natura.

Cerşetorii lui, bătrîni desculţi, care dorm cu capul pe piatră, nu-i ştie nimeni de unde vin, nici unde se duc; pentru Luchian toţi aceşti rătăcitori cu toiagul pribegiei în mînă şi cu traista în spinare sînt modele către care se simte atras, din bunătate.

Compătimirea pe care o inspiră portretul pictorului, *Un zugrav*, cu figura uscată şi austeră, dureros mistuită de focul suferinţei, ne covîrşeşte. Cu ochii în lacrimi, cu cămaşa desfăcută la gît, între degetele lungi şi subţiri, îşi ţine penelul la piept ca un simbol. Fixitatea aceea continuă şi întrebătoare a ochilor ne tulbură şi ne apasă ca o adîncă învinuire. Jalea privirii lui ne urmăreşte, nu ne putem lua gîndul de la el. [...]

Prevestirea lui dintr-o scrisoare anterioară: „Cred că e ultima încercare pe care o mai fac cu peisajele, e prea greu, prea peste puterile mele", din nenorocire, la cîţiva ani în urmă, se împlineşte. Luchian nu mai poate părăsi atelierul. De acuma paşii lui n-au să mai rătăcească niciodată pe sub răchitele argintate, aerul dimineţii n-are să-i mai răcorească niciodată faţa. Peisajul pentru el de aci înainte nu mai e decît o amintire melodioasă. Pierdut contactul cu natura, constrîns la un refugiu extrem, toată sensibilitatea lui se revarsă asupra florilor. În suferinţa lui, *Florile* sînt un prilej de a iubi şi mai mult viaţa. Şi cîtă vreme penelul legat de mînă în dreptul pulsului, mai poate mîngîia încă chipul tînăr şi fragil al unei flori şi omul mai are încă destulă tărie fizică să se îmbete de mirosul unui trandafir, Luchian este împăcat, nu mai cere nimic.

Dragostea pentru flori, feciorelnica podoabă a vieţii lui de schimnic, este cunoscută. Le pictează cu o voluptate de portretist; tot sufletul lui atîrnă de o floare. Pasiunea aceasta îl exaltează pînă într-atîta încît în ultima lui expoziţie, cea din 1914, nu ne-a adus decît flori. Proaspete, muiate în soare, cu feeria lor de culori, de o inimitabilă compoziţie, florile lui nu sînt două la fel. Fascinantele şi infinitele nuanţe, conturul cu atîtea ondulări, eleganţa cu care sînt grupate, învăluirea aceea suavă a unui buchet de Luchian, cine le va putea egala vreodată? [...]

Scanned with OKEN Scanner

Pastelul atît de strălucitor şi atît de plăpînd, care trebuie să rămîie aşa cum a fost pus dintr-odată, altfel pătează şi imediat îşi pierde transparenţa şi învăluirea, Luchian îl mînuieşte cu o neîntrecută ştiinţă. Cu pulberea aceea nepipăită aproape, catifelată, variat colorată, care pleacă de la tonurile surde închise şi continuă pînă la roşul cel mai aprins, cu aceste „bastonaşe electrice" în care se găsesc toate gamele de culoare, îi plăcea lui Luchian să lucreze. Nu-l da de osteneală. Preparate gata, susceptibile la cea mai mică atingere, cu ajutorul lor obţine fineţe şi vigoare, poate să dea lucrurilor toată sugestiva lui emoţie. Conturul unui corp de femeie în pastel e mai vaporos; în pastel un surîs are o graţie particulară.

Jumătate din peisajele lui sînt executate în pastel.

„Cînd lucrezi afară lumina se schimbă dintr-un minut într-altul; dacă nu te grăbeşti îţi fură umbrele soarele; într-o clipă tot s-a schimbat. Cu pastelul lucrezi repede. Fumul argintiu care se împrăştie din sălcii în lumina de amurg, în pastel îl prinzi mai uşor." [...]

Luchian trebuie pus şi printre acuarelişti. Este de mirare ce accente viguroase izbuteşte să ne dea cu o pensulă minusculă, muiată în puţină apă vopsită, care abia lasă urme pe hîrtie! Cu acest procedeu insuficient în sine ca mijloc de expresie, Luchian obţine cele mai surprinzătoare rezultate.

I se aduceau laude tardive pentru acuarela lui intitulată *Natură moartă*. Luchian a răspuns celor doi miniştri cu care vorbea, extaziaţi înaintea unei legături de ridichi, delicioasă ca o fructă: „O ridiche este un subiect important; eşti dator să-i nimereşti portretul, cînd te apuci de aşa treabă. Ori faci un balaur, ori desenezi o ridiche de lună — tot una e."

Luchian este înzestrat cu un simţ al perfecţiei atît de sigur, încît impetuozitatea culorii n-a copleşit niciodată linia desenului. De foarte multe ori desenează în culoare, linia însă, nervoasă, suplă şi precisă, cu conturul ei decorativ, sensibilă, pretutindeni ne apare ca element purificator, ea descoperă misterul pe care îl au lucrurile în natură; frumuseţea simplă a formelor ea o decide.

În desenele lui, rezumative, colorate, cele mai multe peisaje de ţară ori colţuri de la marginea Bucureştilor, cu

Scanned with OKEN Scanner

uliţi înguste şi strîmbe, cu case dărăpănate, vremelnice, cum erau unele din mahalalele capitalei pînă acum cîţiva ani în urmă, găsim poezia melancolică a lucrurilor părăginite, atinse de pieire.

Cînd îl nemulţumea un desen şi nu putea să obţie cu creionul efectele pe care le-ar fi vrut, zgîria stratul de hîrtie cu acul; „Cine nu ştie gravura, s-o înveţe".

Fiecărei lucrări în parte şi atîtor alte pînze, părticele bogate smulse din neîntrecuta frumuseţe a naturii, Luchian le dă o tonalitate generală, simpatică, plăcută la privire. Tonul, curat, este substanţa colorantă şi constructivă. El dă expresia vie, el face ca o pictură, un pastel, o acuarelă să aibă aceeaşi înfăţişare de culoare şi de structură. Aceste tonuri întotdeauna fac un acord. Execuţia, în aparenţă exterioară şi materială, completează ideea artistului, nu este decît însăşi arta. Imitatorii au reuşit pe alocurea să prindă superficial efecte coloristice de ale lui, aşa cum ar fi petele în pictura ornamentală; conţinutul însă, amploarea aceea de sentiment, vibrarea, ritmul interior, accentul, elanul, nu.

Tehnica personală a lui Luchian îl aşează printre artiştii de frunte. Adînca lui simţire, unitatea, respectul pentru o formă cît mai ordonată şi pură, şi mai cu deosebire alegerea din natură a aspectelor ei neclintite, aşa cum este ea de obicei, în văzul şi în admiraţia tuturora; sentimentul justelor proporţii, gustul, îl pun alături de glorioşii lui premergători, Andreescu şi Grigorescu, pictori de şevalet şi ei, artiştii noştri de mîna întîi.

Luchian, un sentimental care iubeşte sincer natura, colorist profund, cu armonia subiectelor numai de la noi, înţelese şi exprimate cu sentiment românesc ce nu se poate confunda, meditativ, îi urmează. [...]

În 1889 termină şcoala şi obţine medalia de bronz la *Cap de expresie* şi *Studiu după natură*. Şcoala oricît de inutilă s-ar părea că este, pentru cel care a făcut-o e un merit. Nerăbdarea de a vedea cît mai de grabă pînzele maeştrilor, veştile pe care le primea de la camarazi mai vechi plecaţi înaintea lui, poate vreo scrisoare cu slova mărunţică şi furişată îl hotărăsc şi în toamna aceluiaşi an, pleacă.

Înalt, bine legat, cu privirea aprinsă, deschis la vorbă, în mînă totdeauna cu o carte, făcînd şi citind versuri, romantic,

Scanned with OKEN Scanner

îl regăsim înscris la Academia din München. Aci, o rentă personală îi înlesneşte traiul. Sîrguitor, ca să poată înţelege pictura, ca să-şi apropie o viziune, copiază. [...] Nu îndestul de pregătit ca să poată pătrunde pe un Rembrandt, împins însă de o rîvnă lăuntrică, se simte atras de geniul lui misterios. Valorile acelea de clar-obscur, lumina mai ales, îl tulbură şi îi umple sufletul:

„Cînd îl copiam simţiam că mă înalţ".

[...] Mult nu zăboveşte Luchian la München: abia trei trimestre. În primăvara anului 1891 e la Paris. Şcoala cu desenul ei uniform, cu culoarea ei peste tot locul aceeaşi, cu tehnica maeştrilor de altă dată, decăzută, Luchian de la început o ocoleşte. Şcoala lui e Luvrul. Furtunatecul Delacroix, cu facultăţile lui magistrale de colorist, naturalismul lui Courbet, îl impresionează puternic. Cercetînd muzeele şi expoziţiile particulare, atîtea preţioase revelaţii, îl fac să nu ştie deocamdată pe care maestru să-l aleagă. Iar pe Cézanne, cu care mai tîrziu, pe căi deosebite, a trebuit să se întîlnească, Luchian îl cunoaşte prea puţin.

Fără o prea mare rînduială şi fără a lucra din răsputeri, Luchian vine cu oarecare regularitate la atelierul lui Julian din Faubourg Saint-Denis, unde mai sînt şi alţi colegi din ţară. Învăţătură, atît cît putea să-l înveţe un profesor, ştia. Cînd camaradul său mai mare în vîrstă, pictorul S, îi propune să expuie la Salon, Luchian cu inteligenţa lui naturală, răspunde :„Noi am venit să învăţăm; cînd-om şti ceva nou, atunci să arătăm şi altora... pînă atunci, hai să bem o bere".

Educaţia artistică Luchian şi-o face în Franţa. Este uşor de înţeles că mediul Parisului are asupra lui o mare influenţă. În trei ani, cît a stat la Paris, personalitatea lui nu este încă formată, dar aci a primit înrîuriri în armonie cu însuşirile lui fireşti, care în chip hotărîtor au determinat mai tîrziu desigur direcţiunea lui de artist.

În 1893 veşti triste îl chiamă în ţară. În loc să vină trufaş, cu maniera unui pictor luată de-a gata, nu aduce decît cópii. Cît a trăit a păstrat în inimă credinţa: „Cine nu iubeşte pe maeştri nu poate admira natura. Drumul pe care apucăm, ei ni-l arată".

În primele luni de la sosire, după moartea mamei sale, se împarte averea părintească. Cel însărcinat cu plasamentul banilor din partea ce i se cuvine, face operaţiuni

Scanned with OKEN Scanner

cu totul păgubitoare pentru artist; Luchian fără să vrea se găseşte proprietarul unei vile la Şosea. „Pe vremea aia la Şosea te mîncau lupii şi dacă uitai să-ţi cumperi chibrituri, toată noaptea şedeai pe întuneric". Din primul an casa pe care o primise cu datorii i se vinde la mezat: „M-am ales cu praful de pe tobă". Pus la cale, încearcă un proces. Cum soarta proceselor nu o poate cunoaşte nimeni dinainte, îl pierde. La cîţiva ani se deschide altă moştenire la care are şi Luchian drept. Aproape un necunoscut îi cere împrumut banii moşteniţi. Fiindu-i greu să nu-l ajute, îşi pierde şi acest avut... „Ca să nu mai mă plimb prin belele, m-am lipsit".

Într-o scurtă vreme din toată starea lui s-a ales cu întîmplări hazlii şi ridicole pe care *Babacul* le istorisea cu neîntrecut humor. Cu un nume cunoscut numai într-un cerc restrîns, ca să-şi puie zilele la adăpost, se hotărăşte să intre în învăţămînt. În 1894, la concursul pentru ocuparea catedrei de pictură de la Şcoala de arte din Iaşi, printre candidaţi este şi Luchian. De la întîia probă se retrage şi înaintează ministerului o protestare, ori mai bine zis o apostrofă.

Se reîntoarce la Bucureşti şi prin Ion Cîmpineanu, bunul prieten al lui Grigorescu, pe care Luchian îl cunoştea, dobîndeşte să lucreze pentru salonul unui vapor românesc care făcea curse la Constantinopol, două peisaje şi cel mai tîrziu în zece zile să le şi aducă.

În 1895, se face a doua expoziţie a Salonului oficial. Cu acest prilej, vechiul conflict al lui cu membrii comisiunii de admitere se redeschide. [...] Se pune în capul nemulţumiţilor, organizează mişcarea şi împreună cu un comitet din care făceau parte publicişti, diferiţi oameni politici, proclamă independenţa. Expoziţia oficială era în Palatul Ateneului. Peste drum se deschide Salonul artiştilor independenţi, un imens steag roşu atîrna pînă în stradă, la balcon. Mare fierbere printre artişti, articole prin presă, caricaturi injurioase. Prefectul de poliţie trimite să se informeze ce e cu flamura roşie a revoluţionarilor din strada Franklin. [...] Din spirit de răzvrătire şi din această harţă cu oficialitatea a luat mai tîrziu fiinţă publicaţia *Ileana*, care a organizat şi expoziţii artistice la care au participat şi pictori străini cunoscuţi. Luchian face coperta revistei: un cap tînăr de fată

Scanned with OKEN Scanner

împodobit cu flori, primăvara care surîde artiştilor. Cu toată existenţa ei trecătoare, revista înseamnă o dată. [...]

Luchian deşi lucrează, cu mare greutate poate vinde din cînd în cînd cîte o bucată pe preţ de nimica. Face o expoziţie într-o prăvălie rămasă goală pe lîngă Calea Victoriei, şi la sfîrşit, ca să-şi poată plăti chiria, vinde cincisprezece tablouri cu o mie de lei, plătiţi şi aceia nu dintr-odată. [...] Împreună cu pictorul Artachino execută, în 1898, picturile bisericii din Alexandria. [...] „Cele cîteva luni... au fost un chin; am dus-o numai în anchete. Duminica venea opoziţia să controleze cîţi sfinţi am mai lucrat; îi măsura cu băţul. Ne găsea vina că nu punem poleială adevărată; se ducea cu ea pe degete în piaţă: poftim, ăsta e aur? După alte toate ne-a trăznit şi biserica. Speriat, am căzut de pe schelă; era să rămîn schilod." Cu tot soiul de reclamaţii, şi-a lăsat tovarăşul să se descurce cum o şti, cu stavroforii, cu sachelarii, cu epitropii, „şi mi-am luat lumea în cap". [...]

Nu încape îndoială că numai împrejurările îl fac zugrav de biserici. Lucrînd la cele din Tulcea, Alexandria şi Bucureşti, pictorul face mai mult exerciţiu de dibăcie, „îşi drege mîna" [...]. Pictura bisericească a lui Luchian este o prelucrare a stilului neobizantin, iar pe alocurea în avîntul lucrului, mîna mai slobodă găseşte tonalităţi plăcute, penelul lasă ici şi colea note personale.

„Am fugit de la început de bălţături; ne-am ferit să facem sorcove. Aveam grijă să ţinem totul într-o vedere de ansamblu".

Multă vreme Luchian a crezut că numai de la igrasia bisericilor, cînd ore întregi era nevoit să stea sus pe schele cu capul pe spate, de-l sufla vîntul din toate părţile, i se trage toată boala lui. De mult nu se mai simţia bine. Căutat fără pricepere la început, răul se încuibase încetul cu încetul. Doctorii îi dau poveţe pe care nu le ascultă. Trupul lui vînjos rezistă pînă ce boala îl îndoaie. În 1902, scrie cu mînă străină, din spital: „Astăzi m-au dat jos din pat şi am făcut o cursă de rezistenţă pînă la uşe".

Cînd a ieşit din cură, după şapte luni, încovoiat în băţ, cu capul scufundat între umeri, abia îşi tîra picioarele grele. Ca o acvilă prăvălită privea cu spaimă împrejurul lui: „Ştiu unde mă aflu şi parcă sînt rătăcit".

Scanned with OKEN Scanner

Rămas de izbeliște, puterile nu-l mai ajutau să lucreze decît prea puțin și cu mare greutate. Pierdută sănătatea, încep descurajarea, ceasurile de îndoială. Singur, abătut, ieșea foarte rar din casă. Sta la o bătrînă în strada Popa Tatu în cameră mobilată. „Eu în fiecare lună fac focul în altă vatră". [...]

În anii din urmă, după expoziția din 1907, cînd a expus patruzeci de pînze, iubitorii de artă s-au ocupat mai de aproape de Luchian. Începuse să se știe mai mult din auzite, că Luchian este un artist mare, că este bolnav, că nu mai poate ieși din casă. Se mai vorbea iarăși că, numai de cînd e bolnav a început să lucreze atît de frumos. Instinctul celor mulți arareori se înșeală: cu adevărat suferința a fost colaboratoarea cea mai statornică a lui. Ea a contribuit mult ca accentele lui de durere să fie atît de sfîșietoare.

Același public care îl dezaprobase, acuma era cu el și această izbîndă i-a procurat în ultimul timp al vieții mîngîierea că în sfîrșit a început să fie apreciat.

Astăzi pînze de-ale lui, vechi, sînt căutate cu deosebit interes, și a trebuit să treacă atîția ani ca neîncrederea să se împrăștie și opera lui îndrăzneață și sinceră să fie înțeleasă.

Artistul este atît de strîns legat de întreaga lui operă, încît lăsîndu-l la o parte, am fi săvîrșit o greșeală. Nu cunosc artist a cărui viață sufletească să fie mai frumoasă, nu cunosc minte mai limpede și mai atrăgătoare. O, această crudă limpiditate a lui Luchian pe care mulți n-au putut-o gusta!

Ca o pioasă amintire, cu modeste puteri, am încercat să dau o parte din ceea ce reprezintă activitatea lui picturală plină de spontaneitate. Oricît de împărțite ar fi părerile despre pictori și despre pictură, trebuie să știm că nu există operă de artă, dacă sentimentul uman nu precumpănește, oricare ar fi doctrina estetică și oricare ar fi procedeul de realizare. Din acest punct de privire Luchian este incomparabil.

În pictura românească el reprezintă o conștiință. [...]

1 septembrie 1923

Virgil Cioflec

Editura Cultura națională, 1924

Scanned with OKEN Scanner

LUCHIAN

— Un iluminat al picturii românești. Cei zece, cinsprezece ani de activitate ai artistului, omul i-a trăit resemnat.

O boală groaznică, pe care o suporta fără să se tînguiască, l-a ținut pe loc pînă în ultimele clipe.

Inimă de erou, arta îl transfigura și îl ridica pe culmi senine; totuși ce chin pe bietul trup răvășit de boală, să asculte de dorul inimii și porunca spiritului.

Inteligență vie, tovarăș unei sensibilități divine, a creat floarea rară, pe cîmpia artei românești. A fost cel mai mare colorist al nostru — pînzele lui sînt simple, clare și profund emotive — sînt lipsite de meșteșugul savant și prețios — nimic căutat, emfaza n-o găsești în ele. Sînt lucide și proaspete, și te mîngîie cu seninătatea lor — nu te tulbură, căci sînt scutite de patosul și de sbuciumul delirului — te încîntă însă cu viziunea lor largă și odihnitoare.

Cu ce putere interioară a fost înzestrat acest om, ca să poată ajunge la așa seninătate în arta lui!

Numai o divină chemare, și o superioară conștiință și înțelegere artistică îl mînau spre limanuri rar întrevăzute de ceilalți muritori.

Curioasă coincidență! Născut pe aceleași plaiuri cu Eminescu, soarta și neînțelegerea contemporană le-a hărăzit la amîndoi o viață în care rozele nu se împleteau în cununi, iar sfîrșitul lor a fost crunt și dezolant de timpuriu.

Aceste vlăstare de cea mai pură visare poetică, s-au stins tocmai cînd arta lor strălucea mai puternic. Totuși opera lor reprezintă cea mai înaltă culme în poezia și pictura țării noastre.

Acum o săptămînă, personalități marcante [...] au adus omagiu de prea mărire și recunoștință, prin cuvînt, scris și datină creștinească, aceluia care odihnește sub teiul sfînt. Un comitet ales și activ a luat frumoasa inițiativă de a ridica un monument măreț și de a păstra și populariza opera marelui profet și divinului poet român.

Cine însă vor fi aceia cărora le va reveni frumoasa sarcină de a aduna la locul cel mai de cinste opera lui Luchian, pentru a se împlini astfel o superioară datorie și o mare necesitate față de începuturile edificiului plastic românesc!

Scanned with OKEN Scanner

Unde este Muzeul naţional care să închine sala de onoare aceluia care va rămîne „cel mai clasic şi cel mai modern dintre pictorii lui!".

Unde este comitetul, omul politic, sau colecţionarul, care să îndeplinească această faptă măreaţă!

Cîţi ani oare vom mai veni în pelerinaj, numai la mormîntul lui rece, şi cînd vom putea oare ca după acest act de datină creştinească să mergem în adevărat pelerinaj de admiraţie în sala luminoasă unde va străluci opera celui mai mare pictor al neamului românesc!

Şt. Dimitrescu

Universul literar, 4 iulie 1926

LUCHIAN

Impresionismul realizat de Manet, Sisley, Monet şi Pissarro realizează într-o tehnică nouă o operă a cărei valoare rămîne pur coloristică. Impresioniştii pictau aspectul colorat al lucrurilor în natură, transpunînd pe pînză prima imagine a naturii pe retină, fără a mai da putinţa ochiului să vadă lucrurile adîncite în spaţiu (volum, formă etc.). Cézanne a fost cel dintîi pictor care stăpînind mijloacele impresioniştilor, a căutat prin culoare să obţină volumul iar prin analiza culorilor o sinteză coloristică. În toată opera sa, s-a străduit să fixeze pe pînză într-un ritm ponderat volume colorate, distribuite pe o schemă de compoziţie, redînd lucrurile din natură cu existenţa lor în spaţiu.

Opera lui Luchian prin preponderarea ce lasă culoarea ei asupra formei, prin sinteza de pete colorate (nefiind nuanţate), prin unitatea şi luminozitatea interioară a culorii ce reaminteşte parcă irizaţiile smalţului de pe vechile stiăchini româneşti, alcătuieşte personalitatea distinctă şi locală a pictorului. Prin sinteză de culoare, prin echilibrul sentimen-

Scanned with OKEN Scanner

tului, prin reținerea expresiei, dă naturii un sentiment de dureroasă liniște. Realizarea pictoricească se plămădește la Luchian, în continuă intimitate cu natura, răsfrîntă în sufletul și mintea lui, covîrșite de durere, dîndu-se expresia existenței lui — un conflict generos între suflet și fizic. Fiecare floare a lui Luchian înseamnă o istovire voită, un martiraj, o floare pe care el însuși o pune pe mormîntul vieții lui. De aceea florile lui Luchian n-au nimic din frăgezimea florilor, sînt suflete triste.

Împreună cu Eminescu, ei sînt cei doi mari artiști ai noștri care în scurta lor trecere prin viață s-au dăruit fără sgîrcenie, cu o dărnicie ce a fost rău judecată de imbecilitatea atotstăpînitoare a vremilor lor, ca să primească în schimb din viața grosolană indiferența sau afecțiunea interesată. Eminescu în suferința tragediei lui să primească ultimă mîngîiere o piatră în cap, iar Luchian să-și întrerupă clipa obștescului sfîrșit răspunzînd unui interogatoriu.

Aproape în același timp se aduce acestor doi mari nefericiți prinos de întîrziată recunoștință. Această coincidență îi întovărășește în mintea noastră ca pe doi sfinți zugrăviți în aceeași icoană.

O. H a n

Universul literar, 4 iulie 1926

ȘTEFAN LUCHIAN

[...] Structura artei lui Luchian e foarte puțin complicată. El lucrează în vremurile tulburi, nehotărîte ale începutului mișcării moderne, în maniera impresionistă. Dar impresionismul său nu se ratează prin simplificare; dimpotrivă: crește în luciditate și adevăr. Coloritul lui poartă o valoare în sine: domină forma și o întregește. E sinteza intimă dintre expresie și conținut, dintre stilizare și fond.

Scanned with OKEN Scanner

Toată activitatea lui artistică a fost o generoasă străda-nie pentru afirmarea unei concepții de artă care, și astăzi încă, e pe alocuri contestată. De la Grigorescu, Luchian a învățat știința desenului ferm, simplitatea gestului și-a atitudinii, soliditatea pastei și vibrația viziunii plastice. Lucrările lui pătrunse de sinceritate și emoție senină, neglijează detaliul, simplifică, redînd cu mase fundamental echilibrate o tonalitate armonioasă, o natură unitar însuflețită și energic tratată.

Luchian lucra cu o rară siguranță și stăpînire de paletă. Nu retușa niciodată, și nu schematiza subiectul: îl așeza dintr-o dată din penel, și nimerea totdeauna valoarea, gradațiunea, expresia cea bună.

Factura lui, impregnată de un tainic lirism lăuntric, e în același timp originală și disciplinată.

Autoportretul e o bucată foarte caracteristică și reprezentativă. Ochii lui Luchian au aici atîta strălucire și expresie! ochii aceștia care au adus minunate viziuni, care au cadențat atîtea evocatoare ritmuri cromatice, ne spun trista poveste a unui sbucium necurmat. Sînt ochii sufletului de artist... Sînt ochii bolii, ai geniului...

Lucrări de pură imaginație n-a lăsat Luchian. Era și un temperament prea realist ca s-o poată face. Aspirațiile lui artistice mergeau către înfăptuirea unei opere de înaltă sensibilitate poetică, din materialul pe care îl împrăștie pretutindeni din belșug natura. Arta însă, nu e pentru el imitația servilă a naturii, ci transformarea acesteia în sufletul creatorului, și elaborarea ei din nou prin mijloace plastice ingenue, ca pe o altă plăsmuire divină...

În peisajele lui, tremură, freamătă grația naturii în toată delicatețea jocurilor de lumină, în toată vibrația și diversitatea aspectelor.

Faptul divers, episodul cotidian, individul întîlnit, lucrul văzut la tot pasul și oricînd, —acestea au fost motivele pe care le-a zugrăvit Luchian, în ulei, acuarelă și pastel. [...]

Culorile în toate pînzele acestea se încheagă prietenoase, cumpănite, fără a fărîma înlănțuirea logică a planurilor, fără a dezarticula prin retuș compoziția.

Scanned with OKEN Scanner

Cu însuşirile reale de care a dat cu prisosinţă dovadă, Ştefan Luchian anunţa o strălucită carieră artistică.

Răpus de o necruţătoare boală, tocmai cînd complotul tăcerii se spulberase la lumina geniului său, Luchian lasă o operă întreagă, plină de elan şi de simţire. [...]

H. Blazian

Adevărul literar şi artistic, 11 iulie 1926

ŞTEFAN LUCHIAN

Cîntecul eroilor învinşi e întotdeauna cel mai omenesc. Aureola tragicului începe deseori în razele aproape nereale ale unui apus, iar cei învinşi de materialitatea primitivă sau banală a vieţii, de vitalitatea preschimbată în contrastul ei, adică într-o forţă care leagă şi sugrumă fiecare pulsaţie, sînt, de obicei, mai îndepărtaţi de ochii actualităţii, astfel că-i recunoaştem mai lesne. Existenţa stingheră, subminată de boală, îndepărtează eroii noştri, dîndu-ne putinţa să-i privim întregi, precum au fost. Ceilalţi ne sînt prea aproape; vedem o trăsătură, trăim descătuşarea unei forţe, ne aprindem de înflăcărarea unei priviri. Dar legenda şi mitul nu răzbat să se închege decît pe podurile luminoase, aruncate spre depărtări. [...]

Astfel ne apar Hoelderlin, Rimbaud şi Vincent van Gogh, astfel Ştefan Luchian. [...] La ei, opera creşte, aşa dar, ca şi la Balzac, dintr-un dor neîmplinit de soartă; opera e însăşi viaţa netrăită. [...]

Ştefan Luchian a concentrat în chipul naturii trecut pe pînzele lui, în peisaje şi flori imaginea uriaşă a vieţii care s-a dovedit atît de sgîrcită la înşirarea zilelor lui. Şi tot ce n-a luminat din înfăţişarea exterioară a existenţei lui palide, străluceşte astăzi din exuberanţa fanatică şi senzuală a operei, din adîncimile tragice ale autoportretelor. Aceasta determină şi faptul că din întregul operei lui nu se desprinde linia unui nivel calitativ prea

Scanned with OKEN Scanner

bine definit. Extazul e, în fond, singurul izvor al muncii lui.[...] Boala și sensibilitatea creatoare se împreună, făcînd din trupul lui o rană care sîngeră lăuntric. Rana devine o făclie a extazului. Dincolo de răzvrătirea dureroasă a bolii, eliberată de cătușele ei, transfigurarea eroului ia proporții tot mai extraordinare, deschide, dincolo de bine și rău, o sferă luminoasă, în timp ce bolnavul zace într-un fotoliu cu penelul legat de dreapta, ca și marele lui contemporan francez Auguste Renoir.

Istoria culturii românești n-a răspîndit încă de ajuns cunoașterea eroilor ei, care prin bogăția vieții lor problematice, prin situația existenței lor întregi, ar putea deveni mai mult decît capitole trecute în cîteva cărți din arhiva neamului. Iar pe imnuri lirice nu poate fi clădită istoria. Nici istoria artei. Figura de splendid aventurier și gînditor a spătarului Milescu, conștiința nobilă și senină a lui Dinicu Golescu, poezia lui Eminescu, viața și pictura lui Ștefan Luchian, fac cinste unui popor. Dar toate aceste minunate fenomene trebuiesc dobîndite din nou de conștiința culturală a timpului nostru.[...]

Figura, viața și opera lui Ștefan Luchian înseamnă izvorul unui complex înflăcărat care s-a mistuit tragic între simțămînt creator și năzuință, dar totodată și o aducere aminte de farmecul atîtor opere care nu s-au realizat dintr-un simplu surplus de viață trăită, ci dintr-o concentrare grozavă a forțelor din afară care, neputîndu-se oglindi în apele vieții, răzbat ca niște năluciri în culorile și accentele grafice ale atîtor picturi. O existență prinsă ca o plantă slabă între zidurile năvalnice de întuneric ale unui oraș, o existență șubredă, veșnic oprită în zborul ei de cuvîntul cel fără de cruțare al morții apropiate, se desăvîrșește în respirația nemuritoare, prinsă între cele patru pervazuri ale tablourilor, rămase de pe urma chinurilor și a deznădejdei. Opera țîșnește numai din lipsuri, din necontenita înfrîngere a vitalității. În ultimii ani ai vieții, orice faptă artistică e pentru Luchian o jertfă a propriei sale vieți, o reînnoire dureroasă a atîtor simțăminte tragice care încercau să-i acopere răsuflarea grea și dureroasă, așijderea unui rîu elementar dezlănțuit.

Înțelesul misiunii lui e strîns legat de aspectul întreg al operei lui, care, fără îndoială, a rămas un tors, un trunchi frînt ca și opera lui Andreescu, o frîntură nespus de atrăgă-

Scanned with OKEN Scanner

toare și de mare, un început și o culme ruptă, fără de trecerile organice ale unui sfîrșit, ale desăvîrșirii închise în sine. Spre sfîrșitul ei opera lui Nicolae Grigorescu intră într-o fază obosită. Aceea a lui Luchian e zdrențuită de tăișurile și ascuțișurile cele mai crude ale vieții. Dar aceste zdrențe ni se înfățișează altfel decît totalitatea operei lui Grigorescu. Sînt zdrențele strălucitoare ale unui veștmînt de rege, sînt numai aur curat și pietre prețioase, numai soare și rouă, sînt zdrențele emoției celei mai vii, aprinsă și înflăcărată de întreaga natură din jurul artistului cu scopul de a trece însuși aspectul acestei naturi prin vîlvătăile de foc ale unei individualități puternice și profunde și pentru a turna, în înfățișarea motivelor, o suferință prefăcută într-un adevărat delir de bucurie.

Misiunea lui Luchian constă în această jertfă și tocmai de aceea, amănuntele biografice ne par mai însemnate decît la alți artiști. Întocmai cum desfășurarea existenței zbuciumate a lui Vincent van Gogh desăvîrșește abia aspectul operei, tot astfel soarta lui Luchian întregește înfățișarea creației. Căci nu ne vom putea da seama de sensul existenței lui, dacă, gîndindu-ne la felul de împlinire a operei lui, nu luăm în considerație întreaga atmosferă din care s-a cristalizat fapta artistică.

Așadar, Ștefan Luchian e un pictor mare, dar și mai mult decît atît. Individualitatea lui puternică e deseori chiar o forță zdrobitoare de ordine artistică. În istoria artelor plastice românești, numele lui Ștefan Luchian nu va însemna, ca acela al lui Grigorescu, o inscripție deasupra unei vieți care s-a proiectat liniștită în opere mai mult sau mai puțin reușite, ci va rămîne un fel de manifest al unei conștiințe, adresat conștiințelor artistice care-l vor urma. Aducîndu-ne acum aminte de pictorii Géricault și Daumier, ajungem la concluzia că există cazuri cînd un tors, un trup ciuntit de viață poate avea, în evoluția artistică a unui popor, un înțeles cu mult mai înalt decît opera terminată și desăvîrșită a unei soarte îmbelșugate.

Povara românului Ștefan Luchian a fost uriașă. Nu mai mică însă îi fu jertfa care ne-a arătat cît de curat se poate închega un simțămînt, cînd conștiința nu cunoaște frica. Misiunea pictorului român a fost, înainte de toate, realizarea acestui incomparabil exemplu ce ne vorbește din fiece frîntură

Scanned with OKEN Scanner

a operei lui. Un tors? Da, dar nu un haos fără de nume, fără de hotar, în sensul cel mai omenesc, nu o masă turbure în care n-ar fi intervenit o forță care scoate cristalul din conglomerat, care bate flacăra din încăpățînarea rece a pietrei. Dimpotrivă, Luchian uită chiar uneori de meșteșug, uită regulile stabilite, uită normele impuse, le uită de dragul acestui tremur de emoție. În cioburile și-n zdrențele de aur ale singurătecului Luchian trăiește însă o desăvîrșită plinătate sufletească. În cea mai valoroasă perioadă a vieții lui, Grigorescu se bazează pe cunoștințele și pe tainele meșteșugului și reușește să ne miște uneori adînc prin ținuta lui de pictor. Luchian e altul, e mai puțin stăpîn pe meșteșug. Nici nu prea dispune de timpul necesar pentru a fi consecvent în sensul unui meșteșug unitar. Privindu-i acuarelele, pastelurile și chiar uleiurile, deseori ne pare că mîna lui n-a fost condusă de intențiile unei intelectualități artistice. Parcă ar fi numai o înfiorare nouă în puhoiul năvalnic al emoției: stilul lui e focul ce l-a mistuit. Firește că ținuta lui artistică trece printr-o evoluție care se poate contura destul de hotărît, înfățișîndu-se, înainte de toate, ca un drum spre o sinteză de culoare, dar nu ca scop unic, nu în înțelesul de „stil pentru stil", ci numai pentru a reda, pe un drum mai direct, mai fără de ocol emoția elementară, trecută din natură, din modelul concret în înfățișarea picturii artistului. Pictura lui Luchian devine astfel patetică, apropiindu-se, în unele cazuri, chiar de un dinamism romantic. Față de ultimele lucrări ale lui Grigorescu, acelea ale lui Luchian sînt chiar de un dramatism încordat.

Luchian era de aceeași vîrstă cu Brătescu-Voinești. Dar pe cînd cel din urmă a strîns, în opera lui, cîteva tendințe romantic-burgheze ale trecutului, pictorul — antipod, luat prea puțin în seamă — rupe cu pornirile extatice ale propriei sale ființe, stînci grele care, în evoluția plasticii noastre, stăteau în calea viitorului. Scrisoriile trimise cîtorva prieteni sînt oglinda vie a firii lui. În ele masca nu mai reușește să acopere chipul de copil bun și răbdător, chipul de chinuit îndepărtat de vîltoarea inspirației. În toată literatura uriașă de scrisori, arar se pot ceti propoziții scrise mai liniștit și mai degajat. Și chiar în timpul bolii nesfîrșite, Luchian rămîne senin. Cînd își ironizează starea trupească, o face parcă și cu intenția de a se scuza față de semenii lui,

Scanned with OKEN Scanner

care asistă la moartea înceată a trupului său. Știe că, fiind bolnav, el le e oarecum în drum celor sănătoși și se răzbună numai pe soarta lui, cînd strînge în florile pictate sîngele răscolitor a o mie de vieți. În primele faze ale picturii lui, Grigorescu îl domină. Dar curînd Luchian își dă seama că atitudinea aceasta de mediu executant nu e demnă de el și la vîrsta de 27 de ani ajunge la o primă creație cu totul proprie, în portretul florăresei *Safta*.

Tabloul acesta susținut numai de acordurile cîtorva culori și de caligrafia aspră și extrem de nobilă a conturelor nu e, în fond, nici mai mult, nici mai puțin, decît un fel de *Giocondă* românească; adică cel mai interiorizat portret de femeie săvîrșit de pictura noastră. Florăreasa aceasta e o întruchipare a nobleței. În contururi se răsfrînge o tendință de conștientă ba chiar voită rigiditate, iar contrastele între umbre și lumină, culori calde și culori reci, dau totuși un incomparabil întreg. Puritatea liniei gîtului, pornită din ovalul feței, trece peste umeri spre un braț care atîrnă greu. Trăiește în acest tablou o pondere sufletească, alături de care nu pot rezista cu cinste decît prea puține realizări din pictura secolului nostru. Și totuși, nici această lucrare n-a fost terminată. O inegalitate ciudată domnește în toată partea de jos a tabloului, iar fundalul e, precum am mai observat, cu desăvîrșire neacordat; el pare întins „cu bidineaua". Astfel intensitatea artistică nu e susținută, nu rezistă pînă la capăt.

Chiar începînd cu *Safta florăreasa*, artistul împotrivește valorilor lui Grigorescu personalitatea lui mai severă, mai simplă și cu oarecari porniri spre monumental, care, mai tîrziu, dispar însă cu desăvîrșire. Îndepărtîndu-se tot mai mult de Grigorescu, Luchian s-a apropiat de substanța sufletească a poporului român, exprimată, de atîtea ori, în arta populară. Grigorescu și arta populară înseamnă, în cazul acesta, contraste dintre cele mai opuse. Cum a ajuns Luchian de la picturalul lui Grigorescu, care leagă culorile într-un sens de monocrom, la smalțuri lucioase ca acelea ale ceramicii românești din Ardeal și chiar la predominarea unei game de culori, în care albul, castaniul și verdele de smarald se susțin și se ațîță reciproc, fără a se contopi vreodată liric cu nuanțele cretoase ale lui Grigorescu? Rămîne în orice caz foarte caracteristic că tocmai aceste culori, cu predilecție întrebuințate, se găseau

Scanned with OKEN Scanner

pe multe dintre cele mai încîntătoare ulcioare şi că Luchian pare a se identifica uneori cu bătrînii olari, întrebuinţînd o sevă sufletească ce pretinde aceleaşi ritmuri săltăreţe de contrast, nu de contopire, cum se găsesc în operele din ultima perioadă a lui Grigorescu. Luchian urmăreşte deci calea inversă. Grigorescu porneşte de la relaţiile deslușite între culori şi ajunge la o contopire, ca şi alţi meşteri mari care — după teoria istoricului de artă A. E. Brinckmann — s-au dezvoltat în acelaşi fel. O interpretare a evoluţiei stilistice a lui Luchian va trebuie deci să înceapă cu aceste constatări, pentru care cele două forţe hotărîtoare se numesc: Grigorescu şi arta populară.

O propoziţiune a lui Luchian, redată şi în cartea lui Virgil Cioflec ne spune: „Natura nu trebuie să o imiţi, nici să o copiezi, trebuie să lucrezi în felul ei". Cît de aproape e ea de mentalitatea lui Cézanne, care, în privinţa aceasta, a găsit formula cea mai strălucită: „Arta e o armonie care se dezvoltă paralel cu natura".

Luchian e, mai ales la Moineşti, stenograful peisajului, nu însă în înţelesul artei lui Pallady, ci potenţînd deseori expresia spre ţinutul sufletesc al seninătăţii. Noutatea lucrurilor, prinsă, nu rareori, în diferenţieri dintre cele mai fragede şi subtile, îl îndeamnă, în unele cazuri, să-şi piardă chiar ţinuta stilistică. Privind tablourile lui, ne pare cîte odată că penelul a rătăcit peste paleta lui fără a găsi îndată culorile, pentru că pictorul era prea cuprins de febra viziunii. La ţesătura pastei de culoare, Luchian nu se gîndeşte decît foarte rar, mai ales atunci cînd nu se crede prea inspirat, ceea ce ştie însă întotdeauna e sugerarea atmosferei în cîteva foarte simple indicaţii, trîntite, în plasa culorii, cu o siguranţă de somnambul.

S-a spus, de atîtea ori, că Luchian ar fi fost un suflet simplu. Astăzi ne este însă cunoscut că Luchian a studiat, cu multă seriozitate, volume întregi despre pleiada marilor impresionişti francezi; ştim că a fost înrîurit mai ales de Manet şi de Degas. Cioflec ne comunică în cartea lui că Luchian era un sincer admirator al lui Rembrandt şi al lui Delacroix, ceea ce presupune o destul de complicată organizare interioară. Şi nu ne mai îndoim nici o clipă

Scanned with OKEN Scanner

că pictorul făcea parte dintre oamenii cei mai diferenţiaţi ai generaţiei lui, care, la rîndul ei, îl dispreţuia fără să-l cunoască.

Pictura franceză din a doua jumătate a secolului trecut e o artă a societăţii burgheze. Niciodată costumul şi moda unei epoci n-au fost introduse în mai mare măsură, în arta timpului, ca în perioada impresionismului, de la Manet şi pînă la Toulouse-Lautrec. Niciodată, costumul n-a fost redat cu mai multă migală optică şi cu mai multă dragoste pentru amănunt. Burghezia e anonimă în hainele ei, ce devin obiectul principal al picturii lui Degas, care a reuşit ca planurile de contrast între nuanţele deschise şi cele închise să fie mai mult decît evidente. E un cult al îmbrăcăminţii în perioada impresionismului. Pe atunci, românul Ştefan Luchian a fost înrîurit într-atît de pictura franceză încît a numit portretul unei doamne care poartă o pălărie verde pur şi simplu *Pălăria verde*. Luchian, judecat fără înrîuriri, nu e Luchian. Ajungem, dimpotrivă numai astfel la convingerea că personalitatea lui trebuia să fie foarte puternică, dacă a topit în fiinţa lui înrîuririle atîtor pictori mari, ajungînd, în sfîrşit, nu la o reţetă de imitaţie după maniere străine, ci la o artă închegată în înţelesul olăriei populare româneşti. În conştiinţa lui artistică, tot elementele româneşti au învins pe cele străine, deşi pictorul nu s-a dat înapoi în faţa cunoaşterii şi a plămădirii lor în propria-i creaţie. În cele din urmă, el ajunge la o expresie stilistică adînc înrădăcinată în spiritul neamului său, în acele legi străvechi şi lăuntrice, după care s-au condus nenumăraţi creatori anonimi ai artei populare. Arta lui cultă e deci o armonie ce se dezvoltă paralel cu conţinutul artei populare, după ce a ştiut să priceapă felul de vedere al timpului său.

La vîrsta de 34 de ani, el scrie din spital unui prieten: „Astăzi m-am dat jos din pat şi am făcut o cursă de rezistenţă pînă la uşă". Mai tîrziu, înţepenit, cu ochii arşi de boală, stă lungit în pat sau într-un fotoliu tras în faţa şevaletului. Astfel lucrează Luchian pînă în anul 1912, astfel a strîns în chipurile florilor lui — şi în cele cîteva, pictate mai tîrziu, — toată viaţa ce n-o trăia şi care totuşi se întîlneşte în viziunile marelui artist ca focul pămîntului care dă să ţîşnească din gîtul unui vulcan. S-a spus că toată tehnica

Scanned with OKEN Scanner

lui atît de originală ar fi numai o urmare firească a paraliziei. Fără îndoială că această tehnică a fost şi un compromis al sărmanului suferind. Nu mîna paralitică a fost însă autoarea acestei concentrări nemaipomenită în arta românească. Spiritul bolnavului a devenit mai exclusiv şi mai nepăsător decît oricînd.

Viaţa eroilor e, de multe ori, luată în batjocură de cruzimea soartei. Alături de orbul care a fost Homer, alături de surdul care a fost Beethoven stă, în imaginaţia noastră, şi pictorul paralitic Luchian. Dureros rămîne însă pentru noi, ca şi pentru toţi care trăiesc aspectele artei moderne, faptul că multe dintre realizările lor n-au fost săvîrşite decît la marginea vieţii, la periferia tainică a existenţei vitale, acolo, departe, unde viaţa şi moartea se pot întîlni în fiecare clipă. De ce nu se încheagă viaţa artei din belşug, din priviri spre bogăţiile pămînteşti, nu dintr-un extaz care a trăit cu nefiinţa alături? De ce artiştii noştri mari sînt totodată martiri? Dar în clipa cînd gîndim la martirii artei moderne, ne amintim de un alt nume, mult mai cunoscut în lume decît acela al românului Ştefan Luchian.

E acela al olandezului Vincent van Gogh, care ne apare ca un fel de Luchian al Apusului, deşi e mai intransigent, în toate concepţiile şi realizările lui. Comparaţia ne determină să ajungem chiar la o paralelă destul de justificabilă care apropie pe cei doi pictori într-o măsură nebănuită. Ca şi românul Luchian, olandezul Van Gogh începe să lucreze, fiind influenţat de Grigoreştii patriei lui, de Maris şi Mauve, a căror operă e numai contopire coloristică şi nicidecum relaţie de culori. La aceasta însă Van Gogh ajunge, ca şi Luchian, abia mai tîrziu. Amîndoi sînt, nu din întîmplare, admiratori înflăcăraţi ai lui Rembrandt. În scrisorile către Teo, fratele lui, — altminteri cele mai zguduitoare scrisori ale unui creator din a doua jumătate a veacului trecut — Vincent exprimă cîteva dintre părerile cu adevărat profunde despre Rembrandt. Luchian abia ajuns la München, copiază *Madona* lui Rembrandt din Pinacoteca Veche, scriind unui prieten: „Cînd o copiam, simţeam că mă înalţ". Cei doi pictori au aceeaşi atitudine faţă de Delacroix şi aceeaşi dragoste pentru tot ce e umil şi sărac. Dragostea aceasta pentru motivele din apropierea vieţii aspre

Scanned with OKEN Scanner

și umile, devine flacără la amîndoi. Și Vincent van Gogh pictează tingiri, bocanci și cartofi, pe cînd Luchian realizează una dintre cele mai atrăgătoare dintre lucrările sale, alegînd un motiv plin de amploare rustică: vestita *Bucătărie călugărească*. Vincent van Gogh e, firește, mult mai dramatic decît Luchian, deși vehemența culorilor depășește, în cîteva cazuri, la pictorul nostru, cadrul liric. Luchian lucrează la operele lui cele mai însufleţite, ţintuit de fotoliul său rulant sau de „cavoul lui de saltele", păstrînd totuși multă seninătate și bunătate față de puținii lui prieteni; celălalt, Vincent, care n-a vîndut niciodată în viața lui un tablou, fiindcă era și mai puţin preţuit decît fratele său român, lucrează în grădina unui ospiciu de nebuni, ajungînd acolo la culmea creaţiilor lui și scriind, în același timp, scrisorile sale liniștitoare, dar și tragice. Amîndoi îndură chinuri îngrozitoare. Dar Van Gogh, fire mai brutală față de sine, își descarcă un glonț în pîntec. Ștefan Luchian s-a apropiat mai încet de moarte, cu ochii larg deschiși și știind că i-a mai fost dat să limpezească în vîlvătăi de culori tot ce o viață zgîrcită nu s-a încumetat să-i dea. Căci știa prea bine că ajunsese la pragul și chiar adînc în împărăţia unei seninătăţi și bucurii care se pot găsi numai trecînd prin purgatoriul pămîntesc al suferinţii. La limpezirea aceasta, Vincent van Gogh n-a reușit să ajungă. Povara lui sufletească a fost mai grea decît aceea a lui Luchian. Vincent a fost un om nordic, din poporul lui Rembrandt, Luchian urmașul atîtor suflete anonime care au însămînţat ogorul veșnic deschis al artei populare românești.

Drumul lui Luchian, rupt și fără de sfîrșit, deși intensitatea simţămintelor cristalizate în creaţii nu putea fi încordată și mai mult, nu se desprindea de emoţiile fiecărei clipe din viața lui. Pilda ţinutei lui profund omenești ne va întregi întotdeauna acele zdrenţe și cioburi sclipitoare ce-i alcătuiesc opera, ne va împăca cu trupul frînt al acelor forţe nemuritoare care i-au pricinuit jertfa.

Cum i-a fost fața, ciupită de vărsat, săpată de dureri și totuși frumoasă, în felul ei, fiindcă întruchipa pericolul și-n același timp bucuria cea mare care trece dincolo de problematic și de suferinţă, tot astfel întreaga lui apariţie înseamnă, dincolo de fenomenele noastre plastice, un stri-

Scanned with OKEN Scanner

găt spre culmi încă necucerite de intuiţia creatoare a poporului român.

Profetul Ştefan Luchian a făcut astfel din viaţa-i şubredă, şi totuşi întreagă în opera lui, o făclie în drumul greu spre o dimineaţă mai larg boltită decît aceea de ieri.

Oscar Walter Cisek

Gîndirea, nr. 8—9, septembrie 1928

LUCHIAN ŞI DEPĂŞIREA IMPRESIONISMULUI

Între 1870 şi 1880, poate pe la mijlocul acelui deceniu de frămîntări hotărîtoare în aspectele picturii franceze, Theodor Aman, vrăjit de lumina bogată a unei dimineţi de vară, se uită pe fereastra atelierului său întunecat şi încearcă să prindă în culori peisajul urban din faţa lui. Geamul atelierului, dreptunghi predominat de liniştea unei orizontale, e destul de mare, iar pervazul lui închide un spaţiu însorit şi vag, adîncit spre depărtări neconturate. În partea de jos şi pe planul din dreapta al sugestivei pînze, care înseamnă, mai curînd, închegarea unui joc, decît aceea a unei munci serioase şi care a fost părăsită de artist într-o fază de schiţă uşoară, Aman caută să redea totodată lumina venită din afară, revărsată pe podele şi peste chipul, peste toată figura gingaşă a unei tinere în rochie albă. Rochia ilustrează burghezia epocii şi moda Apusului. [...]

Privirile pictorului sînt parcă furate de atîta seninătate. Dar Aman şovăie, nu se poate hotărî să părăsească umbrele încăperii, în care lucrase ani de zile, tresare, totuşi, redînd în lucrarea începută ceva din prospeţimea, din fluiditatea străvezie a atmosferei şi uitînd de negurile netransparente ale paletei sale obişnuite. Timp de o clipă, învăţătura clasicistă ca şi trecutul romantic şi realist se ascund memoriei. Uitaţi sînt Francois Picot, şi Horace Vernet şi Hippolyte Bellangé şi Gustave Courbet, uitate clarobscurul, tendinţa de miniaturizare şi meşteşugul migălos.

Scanned with OKEN Scanner

E ceasul cînd pentru întîia oară, pictura de pleinair apare în evoluţia plasticii noastre, e ziua de naştere a impresionismului românesc.

Firește, nu de aici pornește Grigorescu atunci cînd își luminează paleta cu alburi creatoare în game nesfîrșite, cînd, fără a fi trecut insensibil prin fața pînzelor lui Père Corot — minuni pline de aer, de cer argintiu, — așterne din uleiuri suave toate acele drumuri de țară din șesul muntean, lunca Doftanei, crîngurile înaripate de mesteceni și întoarcerile de la tîrg. Dar și Grigorescu rămîne impresionist, în înțelesul mai larg al cuvîntului.

Prin aceeași regiune de trăire și de creație liniștită, obiectivă înaintea aspectelor naturii, prin aceeași atmosferă netulburată de patimi, trec și pașii lui Ștefan Luchian, fără ca artistul să fie, chiar numai temporar, prea vizibil înrîurit.Impresionismul românesc apare, mai tîrziu, în pictura lui Jean Al. Steriadi, la Mützner, la Nicolae Dărăscu, la Lucian Grigorescu. Firul evoluției peisagiștilor noștri impresioniști n-a fost întrerupt nici pînă azi, talentul lui Lucian Grigorescu rămîne o chezășie pentru viitorul unei arte care a fost și mai e țesută din sensibilități care înregistrează, fie cu ascuțișul, fie cu latul moale al penelului, conștiincios și sincer, veștmintele de lumină ale lumii.

Pentru pictorul român, îndrăgostit de jocurile soarelui și de peisaj, maniera impresionistă oferă o pildă destul de lesnicioasă care pretinde, oricum, numai liniște, răbdare și bunul simț al unui om cultivat. Luchian nu va deveni niciodată apostolul unei asemenea răbdări cu pretenții de obiectivitate, deși nu e, în toată opera lui, un spontan care aleargă cu grabă. Și el știe să aștepte. Nu așteaptă însă, asemenea lui Claude Monet, de dimineață și pînă în amurg, trecerea înceată a luminii peste zidurile străvechi ale unei catedrale, peste portalele și turnurile ei. În curtea mînăstirii Brebu, unde viața i se dăruie parcă încă odată, sau în cătușele de neînvins ale suferiții, Luchian așteaptă ceea ce temperamentul lui, încordarea funcțiunii lui de creație au de adăugat înfățișării naturii. Nu gustă plăcerile unui pictor îndrumat de proza realității. E tot atît de îndepărtat de realismul cu preponderente tonalități de culoare al unui Courbet, ca și de lirismul fraged, promovat de Grigorescu.

Scanned with OKEN Scanner

A reda cît mai obiectiv ființa sau starea lucrurilor, a „reproduce", în „virgule" de culoare, lumina care destramă și topește soliditatea materiei, unghiul suprafețelor, volumul pietrelor și greutatea arhitecturală — ce îndeletnicire pasionantă pentru Gustav Courbet sau Claude Monet, ce program fără de taină pentru un vizionar, lipsit, de altminteri, de tot ce poartă de obicei numele de vitalitate — pentru românul Ștefan Luchian.

Într-o și mai largă măsură decît pictura olandeză a veacului stăpînit de Rembrandt, impresionismul înseamnă epoca peisajului. Nu mai sînt ogoarele lui Millet care idealizează munca omului, nici tulpinele scorțoase din pădurea Fontainebleau, prea apropiate de ochii lui Th. Rousseau spre a ne împărtăși ceva din farmecul lor robust și aspru. Corot părăsise pădurea mai de mult, iar Claude Monet știa că nu o va prinde în privirile sale, decît îndepărtîndu-se de ea. Motivele vremii sînt: Veneția, Londra îmbrăcată în aceleași cețuri ca și clădirile diluate din pînzele lui Turner, malurile fluviilor, peisajele urbane, bulevardele Parisului ca și orașele provinciale cufundate în zăpadă, dealuri și lunci, iazuri și cîmpii.

În aceeași categorie de motiv, ales anume și pus parcă în cadru cu deprinderea unui ochi de impresionist, se integrează oarecum *Sălciile de la Chiajna*, ca și faimoasele *Anemone* din expoziția anului 1910. Subiectele acestor două tablouri cuprinzînd alternanțe armonioase cu treceri modulate și destul de line între planurile mai apropiate și cele depărtate de privire, s-ar potrivi de minune în ansamblul de creație al oricărui impresionist. Dar graba primei vederi ne-a înșelat. Căci emailurile culorilor sînt mai strălucitoare decît credeam în prima clipă, iar contrastele puternice dintre umbre și lumini rotunjesc simțitor volumul sculptural al solului și al sălciilor, adîncesc spațiul închis, totuși, în ambele tablouri, prin accente de factură grafică, ce se mulțumesc cu două dimensiuni.

Toată structura picturală a *Luncii de la Poduri* rămîne, în această privință, și mai elocventă. După siluetele apropiate ale unor copaci cu frunzișul rar, zărim suprafața ondulată a luncii, lumina așternută pe urcușuri domoale. Ca și în *Sălciile de la Chiajna*, orizontul e închis de o pădure, adică — din punct de vedere formal — de accente grafice

Scanned with OKEN Scanner

care n-au nimic comun cu depărtările nuanțate și nespus de subtil gradate din peisajele impresioniștilor. O indicare și conturare a spațiului printr-o foarte sugestivă orizontală grafică, o întîlnim și în compoziția figurală *La împărțitul porumbului*, lucrată în același an ca și *Sălciile*. Numai că aici, mulțimea de căciuli negre pe capetele țăranilor a trecut în locul fîșiilor grafice ale pădurilor.

În 1891, Luchian pleacă la Paris. Gauguin și Cézanne dovediseră lumii că impresionismul era o fază care trebuia depășită. [...]

Nu știm dacă Luchian i-a cunoscut opera. Știm însă ce realizează Claude Monet și nesfîrșita ceată a discipolilor lui, în vremea aceea.

Monet e răbdarea personificată, seninătatea atentă care notează exact aspectele lumii exterioare, de preferință cele destrămate de lumină sau prefăcute de soare într-o ceață multicoloră. Impresionismul se oprește totdeauna la fidelitatea perceperii, la redarea realității aparente. „Motivul nu e depășit, dar decorat cu un gust rar. Tabloul nu e o creație, ci o sublimă reproducere" (Meier Graefe despre Claude Monet). Descompunînd vizual, impresionismul sacrifică luminii toate elementele tradiției: volumul, forma și spațiul. O cumplită lipsă de imaginație îl determină pe Monet să plece cu douăzeci de pînze la fixarea concretă a motivului. În fiecare oră, înregistrează un nou aspect al luminii pe zidurile catedralei de la Rouen. O și mai covîrșitoare lipsă de intuiție pentru realizarea unei sinteze nici că s-ar putea concepe!

Luchian a fost influențat de Manet și Degas nu însă de realizatorul cel mai consecvent al programului impresionist. Manet n-a avut niciodată pacienta nesfîrșită a prietenului care pictase, cu ani înainte, solid și stăpînit, biserica St. Germain l'Auxerrois, iar mai tîrziu, cele șaptesprezece variante ale exteriorului catedralei de la Rouen. Degas interzisese, în mod categoric, cronicarilor plastici de a fi numărat printre impresioniști. Inteligența lui tăioasă recunoscuse, mai de mult, lipsurile unui program care era prea curînd epuizabil. (Dincolo de legile docte și stînjenirile programului, Monet rămîne un meșter de seamă).

În Franța, Luchian nu se simte atras de virtuozitățile lucrărilor în care predomină factura impresionistă, ci de

Scanned with OKEN Scanner

accentele strînse în contraste puternice, între tonurile deschise şi cele închise. Intervenţia nepăsătoare a grafismului în ţesătura picturală a culorilor nu-l supără. Singură, libertatea nestingherită a temperamentelor îl cucereşte. Accentele grafice care trec cu uşurinţă peste modelarea volumului, ignorînd adîncimea, îi dovedesc că simţăminte cu adevărat personale şi independente nu se pot sluji de programe stabilite, cînd vor să ajungă la o expresivitate mai neobişnuită. În pastelurile lui Degas, o pălărie tare, o umbrelă sau umerii figurilor omeneşti se conturează înaintea fondurilor ca bucăţile unei siluete de hîrtie. Luchian îşi va aminti de aceste contraste şi de îndrăzneaţa „mise en page" a lui Degas, lucrînd, mai tîrziu, la portretul *Conu Alecu literatu*. Aci, indicaţiunile de efecte grafice şi despărţiturile de planuri prin linii precise şi contururi, în care e prinsă parcă toată greutatea volumului, sînt împrumutate de-a dreptul de la Degas.

Ţiganca din colecţia Lazăr Munteanu e pictată cu cumînţenia matură a paletei lui Manet de la care Luchian începe să înveţe tainele unui meşteşug calm, plin de linişte nobilă şi reţinută. Nici în cazul acesta, însă, Luchian n-a fost atras de impresionistul Edouard Manet. Atît meşteşugul uimitor al ingeniosului francez—nu odată cu aluri de „vieux maitre", de Velazquez renăscut într-o eră nouă—cît şi „poftete" sale de colorist exuberant s-au dezvoltat în mai toate fazele lor hotărîtoare, dincolo de tendinţele curat impresioniste. De la Manet, cel aprig batjocorit şi preaslăvit de cronicarii epocii, puteai învăţa pînă la ce rezonanţe de culoare ajungea pictura modernă, cînd nu se ferea de riscuri. În domeniul artelor plastice, el încinsese o revoluţie după alta, nicidecum mai puţin gălăgioase decît aceea a realismului, trîmbiţat, cu decenii înainte, de Courbet. Manet era numai flexibilitate, era, pînă la moarte, în continuă devenire. Ca atare, el trebuia să întruchipeze exemplul cel mai valabil pentru fanatismul de creaţie al lui Luchian.

Căci altfel decît în sfera realizărilor impresioniste, era încercată răbdarea pictorului nostru. Reîntors în ţară, după ani de patimi şi de suferinţe, motivele peisajelor de la Moineşti şi Brebu sau din împrejurimile Bucureştilor îi sînt numai un fel de pretexte exterioare pentru declanşarea unei prefaceri lăuntrice. Extensităţii uşoare a impresioni-

Scanned with OKEN Scanner

mului i se opune o concentrare care știe că arta are menirea să facă, dincolo de subiectivismul omului, din o mie de trăiri de viață una singură: sinteza.

Așadar, nu spontaneitate facilă, în sensul obișnuit al cuvîntului, cu mișcare interioară, îndrumată și canalizată spre limpezire. Și fiindcă, în tinerețe, nu odată fusese ademenit de facilități, își spune poate că eforturile lui ar deveni mai rodnice, dacă ar picta cu mîna stîngă. Mai tîrziu, o boală nemiloasă îi impune toate stîngăciile, toate poverile. Trupul lui e ca un calcar care picură izvorul limpezit și cristalin al creației. Cine oare ar putea descoperi, în această sferă de existență subminată, ceva din degajarea, din destinderea calmă a impresioniștilor? Steriadi e, firește, altul, e impresionistul născut. Fumul domol și albastru al lulelei sale înseamnă un fel de simbol în pajura impresionismului românesc. Luchian știe de greutatea substanței sufletești. De aceea spune: „Noi, pictorii, privim cu ochii, dar lucrăm cu sufletul". Poverile trupești apasă. Pictorul nostru surîde, totuși, cînd, trecute prin filtrul acestor poveri, pînă și culorile devin străvezii, sînt ca niște cioburi de soare în amurgul camerei de suferință.

Nu rămîne o simplă coincidență că tocmai Degas și Manet, de la care învață Luchian, dau pastelurilor o faimă nouă. În secolul al XVIII-lea, pastelurile cuprindeau o orchestrație coloristică de gen minor și feminin. Însăși tehnica pastelurilor ajunge acum, în epoca impresionistă, la o factură nebănuită, la game care, dacă nu reușesc să pună în umbră puterea de exprimare trainică a uleiurilor, o întrec uneori în efecte mai delicate, mai intime. Din Franța, farmecul acestor condeie colorate pleacă iarăși în lume și o cucerește. Pastelul înrîurește cîteodată chiar structura întreagă a tablourilor în ulei. (Cît aer de pastel, cîtă paloare mată, cretoasă, de pastel în unele uleiuri ale lui Grigorescu!)

Pe scara procedeelor de exprimare plastică, pastelul își are locul între ulei și desen. Mai facil, mai comod decît tehnica de ulei, el nu poate reda prea ușor o impresie care ar dori să rămînă obiectivă în seninătatea ei. Cine nu acordă însă o importanță prea vădită exactității amănuntelor și nuanțării lor în închegarea picturalului, în unitatea lui,

Scanned with OKEN Scanner

cine nu tresare cînd ţesătura plastică a culorii e întreruptă pe linii şi suprafeţe grafice, se va împrieteni curînd cu tehnica pastelurilor.

Pentru Luchian, ele împlinesc parcă o necesitate la fixarea accentelor principale şi a dominantelor. Deseori, artistul uită cu plăcere că umbrele sînt şi ele colorate, că legile plastice ale timpului pretind chiar ca umbrele colorate să formeze un întreg cît mai organic şi desăvîrşit în aspectele peisajelor. Luchian simte nevoia unor contraste mai tari. Cînd se află în curtea mînăstirii Brebu sau în faţa căscioarei lui Moş Gheorghe, nu-i pasă de modelajul prea gradat şi detailat al suprafeţelor. Îl preocupă, în esenţă, numai dominantele, indiferent dacă ele sînt redate cu mijloacele firești ale culorii sau prin accente, linii şi planuri grafice. Astfel, nu odată, ferestrele şi uşile mînăstirii au rămas simple pete închise, vărgate numai pe-alocurea de urmele dure şi neestompate ale condeiului. Ele sînt parcă desenate cu cărbune pe suprafaţa zidurilor. Sînt înfipte aci, asemenea unor petece de hîrtie neagră sau cenuşie, de către creatorul încăpăţînat care-şi muşcă poate dinţii, notînd structura principală a motivului. Şi frunzişul copacului, destul de greu şi pieptos în volumul lui, e modelat numai cu umbre grafice. Atît în acest pastel, în *Turnul de la Brebu*, cît şi în *Casa lui Moş Gheorghe* frunzişul copacilor se desprinde în contururi de siluete din lumina melancolică a cerurilor. Siluete colorate în felul acesta apar, altminteri, şi înaintea popasului de la Brebu şi mai tîrziu, uneori chiar în uleiuri. Dovadă sînt bunăoară *Sălciile* (1907) sau *La marginea satului* (1909). În pastelurile din Brebu, contururile negre ale copacilor, ale stîlpilor şi acoperişurilor au rămas vizibile şi întrerup culorile cu vinele lor incisive—ca uleiurile lui Cézanne. (Meşterul francez urmăreşte însă prin întărirea contururilor o şi mai sublimată fixare a volumului în adîncimea spaţiului.) Aflîndu-se, în concepţia lor despre creaţie, pe poziţii foarte diferite, atît Luchian cît şi Cézanne sînt, în această privinţă, deopotrivă îndepărtaţi de impresionism.

Mai mult decît oricare alt gen de motiv, florile lui Luchian oglindesc toate schimbările, toate cuceririle în fazele artei lui. Alături de florile lui Manet sau ale lui Grigorescu, alături de naturile moarte de Steriadi, ele par crescute într-o lume ireală, chiar dacă tuşa nespus de vie a culo-

Scanned with OKEN Scanner

rilor se impune privirii printr-o prospeţime aproape unică. Aci nu poate fi vorba de o consistenţă reală, ci numai de consistenţa spiritualizată a culorilor pure, a strălucirilor duse pînă la imaterializare. Luminile dau petalelor aripi. Ele străbat chiar orice greutate, dar n-o dizolvă ca soarele din Veneţiile lui Monet.

Luchian nu e niciodată patetic sau declamatoriu, înfăptuieşte însă, în florile lui, o sonorizare, o polifonie de străluciri care se sintetizează numai fiindcă îşi au izvorul în taina unei tensiuni interioare. Realitatea e numai locul de pornire, e un pretext. În funcţiunea creaţiei, însemnătatea ei va fi, într-o măsură tot mai crescîndă, periferică. Motivul din natură e numai scînteia care aprinde focul interior al lui Luchian. Dacă am susţine, aşadar, că *Anemonele* lui sînt cît se poate de naturale, am spune, totuşi, cu mult prea puţin, căci ele depăşesc mereu structura şi atmosfera realităţii. Sînt un soi de flori ca în scoarţele şi ceramica noastră populară. Din armonizarea deplină a unor accente potenţate, se îmbină un vegetativ care nu mai e „natural" în înţelesul obişnuit al cuvîntului. Orice realitate e astfel depăşită. Culoarea nu reproduce tonurile găsite într-o lume de existenţă obiectivă, ci devine, în sinteza ei, un fel de simbol vizual. Transparenţa ei e împinsă pînă la o margine de spiritualizare, chiar dacă aceste flori au, fără îndoială, mireasma lor, chiar dacă par culese adineauri, încă acoperite de rouă. (Dar, hotărît lucru, nu am rămîne prea surprinşi, dacă ni s-ar spune: „Prospeţimea lor, picăturile de boare de pe petale şi frunze nu sînt din lumea noastră de toate zilele". Nici nu vor să fie.)

În toată opera pictorului, nu întîlneşti niciodată prozaicul banal al materiei. Inegalităţile în calitatea facturii meşteşugului n-ar putea fi luate drept argumente împotriva acestei constatări. E linişte în lumea lui Luchian, dar nu e calmul senin al lui Grigorescu. Poate că şi pentru lămurirea fiinţei acestor flori s-ar potrivi să amintim vorbele unui poet: „Vezi, lumina şi moartea au devenit surori". Deci în chipul *Anemonelor* totul e viu, ca în întreaga creaţie a lui Luchian, lipseşte pretutindeni substratul vitalităţii, temelia prozei exterioare. Orice tulburări pămînteşti par îndepărtate. Neasemuită e claritatea culorilor. În ce priveşte transparenţa culorilor, luminozitatea lor de vitraliu, *Anemonele* nu au pereche

Scanned with OKEN Scanner

în toată pictura modernă. Comparate cu ele, culorile răsunătoare ale lui Vincent van Gogh nu par numai brutale, dar și vîscoase. (Căci în aspectul artei lui Van Gogh nu lipsește vitalitatea.)

L-am văzut, cîndva, pe meșterul Gheorghe Petrașcu stînd, timp îndelungat, în fața *Anemonelor*, pe atunci încă în colecția doamnei Maria Stănculeanu. Le privea cu o încordată și cercetătoare atențiune, spunîndu-mi din cînd în cînd: „Cum le-a făcut?" În minunea acestor flori, realitatea e transpusă pînă la sublim. Nu poate fi vorba, însă, de un caz răzleț de spontaneitate unică, motivul fiind tratat, încă o dată, cu aceleași intenții și cu rezultate foarte asemănătoare. O senzație de foc prefăcător și limpezitor e, totuși, controlată și trecută prin filtrul unei judecăți. Funcția creației nu rămîne spontană, ca la impresioniști. Pentru definirea ei, Luchian ar fi întrebuințat poate cuvintele lui Paul Valéry: „Le spontane, même excellent, même séduisant, ne me semble jamais assez mien".

Rapsodicul și dominantele de contrast în alăturarea culorilor nu reușesc întotdeauna. Atunci apar inegalitățile, uneori chiar supărătoare. De ce ne-am feri să le relevăm? Cine pronunță numele lui Luchian trebuie să știe că e vorba de un creator singular. Opera lui nu poate avea, în evoluția ei, calitatea și nivelul mereu constant al unui Sisley, al prozei lui Flaubert. Influențele dovedesc, dimpotrivă, substanța organică în constituția talentului, iar inegalitățile pot lămuri și calitatea și nucleul de viață din care au crescut.

Inegalitățile faimosului portret *Safta florăreasa*, pictat la vîrsta de 27 ani, ne conving că Luchian nu era încă, pe vremea aceea, coloristul de mai tîrziu. Pictorul neglijează, poate chiar voit, modelajul suprafețelor. Figura Saftei se compune, dacă o privim strict formal, numai din contururi și dintr-un modelaj legat prin tonalități de lumină. *Safta florăreasa* e, fără îndoială, o creație care suportă comparația cu vestita *Femme à la perle* a lui Corot. Fondul tabloului nu încadrează însă organic și armonios, apariția atît de singulară a figurii. În reproducerea de tipar alb și negru, tabloul pare conceput mai mare decît în originalul colorat. În 1895, cînd abia trecuseră doi ani după întoarcerea artis-

Scanned with OKEN Scanner

tului de la Paris, Luchian reuşeşte să dea acest portret al florăresei, uitînd cu desăvîrşire de metodele coloriştilor impresionişti. Farmecul rar al faimosului tablou e închegat, mai ales, din calităţi grafice, nu picturale. Tonalităţile de lumină netezesc suprafeţele. În sobrietatea feţei întîrzie factori de desen, iar roşul stins al şorţului e punctat ca şi cum artistul s-ar fi slujit, în scopul acesta, de o pană de trestie. Lucrarea a fost, aşadar, concepută dincolo de domeniul predominării culorilor. (De aceea, reproducerea în negru e mai sugestivă şi mai convingătoare decît cele în culori). Fondul, un portocaliu violet şi crud, care nu ne încîntă, sustrage privirile de la figura femeii.

Fonduri de felul acestuia nu constituie, din nefericire, singurele inegalităţi în opera lui Luchian. Încă de la primele începuturi mai serioase ale pictorului şi pînă în anul 1913, apar inegalităţi considerabile în valorile de culoare — şi acestea nu numai în fonduri. Unele naturi moarte, spre exemplu acuarela *Merele* (1907), rămîn destul de searbede şi dezagreabile în materia lor sticloasă. Parcă ar fi fost lucrate într-un pension de domnişoare. Dar şi *Lalelele* supără prin neglijarea continuă a valorilor, prin insistenţele obosite.

Neîndoios, acestea nu înseamnă nivelul cel mai scăzut în evoluţia lui Luchian, atins, probabil, altădată, de platitudinea convenţională a unui *Nud*. Şi asemenea inegalităţi constituie însă necesităţi oarecum organice în evoluţia unui iluminat care nu voia să ştie de meşteşugul destul de uniform al impresioniştilor, cuminte şi mereu cumpănit.

Portretele lui Luchian, dar mai ales cele patru autoportrete ale pictorului, realizează, altminteri, cu prisosinţă, substanţa fundamentală a unei arte care trebuia să se împotrivească impresionismului: umanul. Cu excepţia unui portret al artistului din colecţia Zambaccian, care, în cromatica lui şi în strîngerea planurilor prin umbrele unei perspective deosebite, înseamnă un moment continuator, o treaptă în întreaga desfăşurare a evoluţiei din ultimii ani de viaţă ai pictorului, toate celelalte autoportrete ies din făgaşul obişnuit al creaţiei. Ele conţin un substrat aparte, un fond psihologic răscolit de căutări fanatice, de cercetări incisive şi nemiloase în expresivitatea unui chip omenesc. Sînt un fel de pătrunderi neaşteptate. Proprietarul de

Scanned with OKEN Scanner

altădată al unui cal de curse care, precum ne amintește o fotografie, ținuse radios animalul de căpăstru, se dezbracă acum de orice orgoliu omenesc.

Autoportretul *Un zugrav* (1906) e, firește, numai o etapă, un popas pe drumul spinos spre ultimele consecințe. O factură de meșter ponderat din vremuri trecute se găsește în stilul liniștit al lucrării, în tonurile închise care se luminează numai în gradarea lor spre cele două centre: chipul și mîna străvezie, îngustă, care ține penelul. Între portretul „Zugravului" și acela din colecția Virgil Cioflec e locul *Capului de băiat*, mica minune care aparține colecției Zambaccian. Întregul model gingaș al feței acestui copil e numai emoție. Din vălul unui aer umbrit se desprinde senină transparența unor trăsături nespus de mobile și fluide în care soarta nu și-a apăsat încă degetele nemiloase. Și toate acestea într-o cît se poate de suavă și delicată îmbinare de pictural.

Dar fruntea artistului se apleacă sub greutatea altor prevederi. Variola se cuibărise de mult sub pielea unei fețe în care, ani de zile, o boală și mai dură săpase șanțuri adînci. În expresia aceasta a vieții locuiește moartea. Luchian, cu limba uscată de setea cunoașterii, cu respirația oprită, urmărește aci numai sinceritatea care nu vrea să știe de înșelăciuni, de compromisuri. *Zugravul* și omul se despoaie fără cruțare, urmărind o singură țintă: recunoașterea demonului creator din Luchian, reoglindirea acestui tipar stingher al existenței pe un plan de sinteză. Hotarele a tot ce e pămîntesc sînt împinse pînă la capătul putinței.

Departe de mine intenția de a face, în ce privește calitatea și însemnătatea operei, comparații între Luchian și alți meșteri de seamă ai omenirii. Cînd privim însă cu luare aminte autoportretele artistului nostru, îndeosebi acela din colecția Cioflec, sîntem cîteodată parcă sugestionați de gîndul că autoportretul bătrînului Tintoretto sau chipurile de vraci ale lui Rembrandt au fost zămislite sub sclipirile de raze ale acelorași clipe de însuflețire totală care-i dau și românului Ștefan Luchian o aureolă de învingător.

Un filozof a făcut cîndva deosebirea între „genii personale" și „nepersonale". Impresionismul a vrut să fie și a fost o artă oarecum „nepersonală", cît mai desprinsă de eul creatorilor. Sub pojghița culorilor, trezite pentru totdeauna de

Scanned with OKEN Scanner

Luchian, în fondul mai adînc şi intuitiv al fiecăruia dintre motivele sale, întrezărim parcă însuşi chipul artistului. Orice tablou de Luchian e şi oglinda lui.

Impresionismul ne aminteşte înfăţişarea unui burghez visător căruia îi place să închidă ochii pe jumătate, cînd soarele arde prea tare. Curentul şi epoca trebuiau să fie anti-eroice. Pe înălţimile de creaţie ale lui Luchian, aerul e subţire; pe-acolo calcă numai aceia care nu se feresc de poveri. E o artă cu trăsături eroice.

Oscar Walter Cisek

Revista Fundaţiilor, nr. 9, septembrie 1946

ARTA ROMÂNEASCĂ

[...] Mai aproape de noi prin anii în care a trăit, frămîntat poate de îndoielile ultimei generaţii, dar mai presus de toate plin de sevă românească, Luchian, dispărut prematur, avea toate darurile unui mare artist, şi în primul rînd caracterul autentic, nestăpînita vehemenţă a personalităţii care este semnul maeştrilor. Acest bolnav, acest veşnic suferind, este stăpînit de un fel de violenţă veselă. Nimeni, poate, n-a pictat florile, florile de cîmp şi cele rare, mîndre, învoalate ca nişte ţărănci frumoase, cele din grădini, cu mai multă strălucire, mai iscusit şi mai natural. Acest bogat şi subtil colorist, care aşterne tonalitatea cu o surprinzătoare frumuseţe de acorduri, este frate cu coloriştii şi izvoditorii de tapiserii. Pictorul cult se întîlneşte astfel cu satul şi cu neamul său, ori, mai bine zis, le poartă mereu în el. Ascultă vocea lor tainică, este atent la şoaptele lor, cînd pictează episoadele vieţii de la ţară sau cînd reia înceata plimbare a lui Grigorescu în urma turmei şi a păstorului, zăbovind lîngă izvorul ascuns sub frunziş sau în ograda pustie a mînăstirii, plină doar de singurătate, înserare şi trecut. Acea putere afectuoasă şi acea energie, acea melancolie, îmbinată cu o viguroasă

Scanned with OKEN Scanner

autoritate, care nuanţează însăşi soarele zîmbitor al dimineţilor sale fericite, acel sentiment nervos al formei, sînt desigur trăsăturile de care ne dăm mai bine seama, ale firii şi talentului său. Într-o limbă totodată sonoră şi voalată, a fost şi el un mare destăinuitor al sufletului românesc.

Henri Focillon

Din albumul editat de *l'Illustration* (1929)

PINACOTECA „V. CIOFLEC"

[...] În lucrările lui Luchian, pînă prin anii 1896, se resimte adeseori cîte o amintire discretă din atelierul lui Grigorescu. Aceste amintiri însă sînt mai ales de natură iconografică, peisajele româneşti şi ţărăncuţele lui fiind expresia unui suflet frămîntat de altă mentalitate artistică decît aceea a lui Grigorescu.

...La München şi Paris a studiat pe maeştri vechi (îndeosebi l-au interesat Correggio şi Rembrandt) şi moderni, dar adevărata revelaţie a fost pentru el desigur cunoaşterea operelor lui Vincent van Gogh şi Paul Cézanne.

Sala Luchian adăposteşte 11 tablouri, 7 pasteluri şi un desen în cărbune şi peniţă. Toate lucrările aparţin epocii de maturitate. Primul e un pastel din 1903: *Spre cimitir* (nr. 10). Luchian apare de la început ca un antagonist al impresionismului, un maestru întotdeauna preocupat de elementele constitutive. În fiecare tablou găsim un plan bine determinat, delimitînd priveliştea, sau o îngrijită conturare a corpurilor, iar linia conturului obiectului izolat, ori a grupurilor de obiecte e întotdeauna linia de expresie estetică. În tablourile nr. 8, 10, 18, putem urmări evoluţia acestei concepţii artistice. În lucrările de la 1903 pînă prin 1906, Luchian apare însă într-o anumită măsură aparţinînd *şcoalei realiste* cu care făcuse întîi cunoştinţă prin primul său maestru, N. Grigorescu. Dar realismul lui e de pe atunci sintetic,

Scanned with OKEN Scanner

neglijînd toate detaliile şi concentrînd atenţia mereu asupra grupării maselor (mai ales în peisaje), ale căror contururi, dominate de linii crispate verticale sau de linii orizontale grave, denotă mereu exteriorizarea unui suflet, cînd trist, obosit, cînd cuprins de o pasiune tragică. În ultimele lui peisaje care se găsesc în pinacotecă, precum şi în naturile moarte (nr. 3, 7, 13, 14, 16) şi care aparţin anilor 1908—1909, *tendinţa spre sintetizare* merge mereu crescînd, accentuînd tot mai mult gruparea compactă şi neglijînd pînă la ultima posibilitate detaliile. Cele două portrete, dealtfel destul de apropiate ca timp, *Autoportretul* de prin 1906 (nr. 1) şi *Portretul Doamnei Zizi Cioflec* din 1907, vădesc şi ele aceeaşi tendinţă. În *Autoportret*, Luchian urmăreşte încă detalii realiste, jocul umbrei şi luminii, în vreme ce în *Portretul Doamnei Zizi Cioflec*, cu toată gingăşia şi cochetăria, e de o simplicitate extremă, mulţumindu-se să caracterizeze şi să exprime tot ce are de spus prin linia conturului bustului, accentuat prin valori puternice de culoare şi proiectat asupra unui fond întunecos.

Dar maximul de expresivitate pasionată de care e capabil, Luchian nu-l va realiza nici prin contururi, nici prin gruparea maselor, ci prin culoare. E semnificativ din acest punct de vedere că maestrul, al cărui material favorit fusese pastelul, renunţă acum aproape cu desăvîrşire la calităţile lui catifelate şi discrete, preferînd de aci înainte însuşirile sclipitoare ale culorilor în ulei, cărora caută, cu toate mijloacele, să le intensifice vigoarea intrinsecă. În faţa florilor lui Luchian (nr. 6, 9, 11, 15, 17, 19, 20), se poate vorbi de fapt de o bacanală a culorilor, aşa cum nu se mai vede la nici un artist. Adeseori tabloul e închinat unei singure culori. Culoarea sărbătorită se frămîntă însă în toate gamele de intensitate şi nu se poate explica altfel decît ca un ţipăt fioros după viaţa şi frumuseţea ei, ţipăt pe care îl scoate un bolnav şi un om condamnat la continuă renunţare. Bacanala culorilor lui Luchian, pe cît apare de strălucită pe atît e de impresionantă, de tragică.

V. Vătăşianu

Pinacoteca „V. Cioflec", Cluj, 1933

Scanned with OKEN Scanner

Dacă Grigorescu este pentru noi primul pictor care a emancipat pictura cultă românească de-o tradiţie orientală şi de-o alta occidentală, ambele transfigurate, şi i-a dat primul impuls spre creaţia independentă, pictorul Ştefan Luchian este primul pictor român care a emancipat pictura de sub tutela unui colorism artificial şi scolastic şi i-a imprimat caracterul de prospeţime coloristică şi de înţelegere pentru acest material.

Ştefan Luchian, figură încă nediferenţiată suficient de Grigorescu, în sensul de o neglijare a precizării valorii lui, independentă sau comparată cu cel dintîi, însemnează pentru pictura modernă românească adevăratul început.[...] Din puritatea cromatică a lui Luchian mulţi artişti contemporani şi-au făcut un crez pe care l-au adîncit şi pe care-l transmit mai departe.

Se întîmplă încă şi astăzi ciudata tendinţă de izolare a pictorului Şt. Luchian. Cei care ar putea să-i fixeze cu autoritate personalitatea şi valoarea de artă, n-o fac, ezită. Mitul Grigorescu are încă putere, ca şi cînd în arta noastră n-ar fi loc pentru doi artişti egal de mari. Se concepe greşit criteriul că neapărat este util să se afirme care e „mai mare", Grigorescu sau Luchian. Mai întîi noţiunea de „mare" nu poate fi unitate de măsură în critica de artă plastică şi nici un termen care ar putea explica ceva, şi apoi aceşti artişti stau atît de departe unul de altul, încît chiar criteriile de apreciere se impun ca variate. Structural este o deosebire fundamentală. [...]

Într-o zi, cînd timpul va impune criteriile sale, Luchian va sta alături de Grigorescu pe o scară valorică; va fi însă, prin dinamismul caracteristic operei sale, artistul căruia pictura modernă românească îi datoreşte totul.

În Pinacoteca „V. Cioflec", Ştefan Luchian, în raport cu Grigorescu, este cu mult mai bine reprezentat. Dintr-un număr mai restrîns de lucrări, apare personalitatea artistului

Scanned with OKEN Scanner

mai unitară și mai puternică. Nu sînt extremele atinse ca-n lucrările lui Grigorescu, toate se așează într-o strînsă ordine de cronologie de creație, însemnînd evoluția ca formă și interpretare, fixînd însă întotdeauna personalitatea plină de originalitate a artistului.

Din cele 20 picturi, 13 sînt în ulei, 7 în pastel. Se poate face cîte un capitol distinct din lucrările grupate după cele două tehnici de mai sus. În pastel Luchian este mai liric, introduce o notă profund personală, emotivă, creează prin temperament, dominînd cu el elementele plastice. [...]

Cele șase tablouri cu flori, cît și peisajele amintite, sînt fala propriu-zisă a Pinacotecii „V. Cioflec". De-o concepție simplă, fără să afecteze vreo dogmă superioară de artă, fără pretenția de a defini criterii sau de a face școală, sînt prin sinceritatea lor operă de artă desăvîrșită. O îndrăzneală cromatică care amintește și pe Cézanne, o compoziție simplă, neforțată, care le așează lîngă compozițiile de gen impresionist, necăutate, indiferente, și-n general o putere de a intui plasticul care surprinde. Nu orice floare sau peisaj se pretează la a fi pictate, și nu fiecare poate fi o temă de culoare. Luchian încă le-a realizat cu atîta măestrie, încît promovează ca normă, doar credința lui în frumusețea nestrămutată a armoniilor elementare.

Culorile utilizate sînt tari, galbene, puternice, albastre, un verde la *Sălcii* că surprinde: armonizate apoi simplu, fără artificii și calcule de neoimpresionism sau de teoretician plastic modern. A știut să culeagă din natură sinteza cromatică și-a redat-o c-o pricepere de neegalat. Principiile fundamentale ale simetriei, armoniei și coloristicii trecute printr-o sinceritate de exprimare caracteristică, fac esența artei lui Luchian; originalitatea lui nu stă în formulă, nici în normă, ci-n selecțiune și sinteză. Și este bine ca-n aceste atribute să vedem și specificul unei picturi românești.

V. Beneș

Gazeta ilustrată, ianuarie-februarie 1938

Scanned with OKEN Scanner

CONDIȚIA FORMALĂ ÎN PICTURA LUI ȘTEFAN LUCHIAN

[...] „Lipsesc mărturiile competente privitoare la mijloacele de cunoaștere ale lumii sensibile la Ștefan Luchian și modul cum traducea legile naturale în legi de artă. Ușurința cu care aparent picta, claritatea, simplitatea și siguranța penelului au acreditat fără piedici credința că Luchian a fost un spontan, un pictor care făcea ochiul mic și printr-o arhitectură de scamator însăila culori și forme atît de limpezi și de categorice. Părerea s-a adîncit atît de mult încît Luchian a putut fi adus ca exemplu al tipului românesc liric-sentimental, al spontanului inspirat. [...]

Luchian fiind pictor, deci un tip vizual, desigur că procesul de cunoaștere se făcea în primul rînd pe cale perceptivă, prin simțuri. Toată opera lui însă, cu toate inegalitățile, varietatea subiectelor, tehnicii și problematicii, îl arată... ca pe-un artist în a cărui elaborare cunoașterea rațională, adică prin gîndire, era cel puțin tot atît de importantă ca și cea prin simțuri.

Prezența lui Luchian în toate compartimentele vieții plastice: nud, peisaje, portret, flori, compoziții interioare și de plein-air; desen, acuarelă, pastel, ulei, ca moduri adecvate fiecărei probleme, îl separă de lumea intimiștilor noștri, care-și urmăresc mai mult ideile, materia și sentimentele decît viața (Pallady, Petrașcu și Tonitza). Pasiunea și patosul pus în fiecare din aceste subiecte nu l-au lăsat să modeleze doar fragmente tipice capabile să dovedească abilitatea uneori genială de rețete cromatice, răsturnarea lumii interioare în afară și broderii sentimental-majore; el a trăit plastic în mijlocul vieții, participînd la ea cu desperare și realizînd-o ca atare. Și nu este o întîmplare că înaintea acestei afirmații dl. Oscar Walter Cisek l-a așezat alături „de fratele său mai mare în spirit, de Vincent van Gogh".

Spațiul, dimensiunea geneză pentru formă, care ajută la definirea oricărei existențe, la cunoașterea și valorificarea operei de artă, a fost pentru pictură întotdeauna problemă esențială. În arhitectură și sculptură spațiul este real,

Scanned with OKEN Scanner

e în afara obiectului, în timp ce la pictură el urmează să fie artistificat, coborît în lumea lui de două dimensiuni şi-a iluziei unei a treia. De la emanciparea picturii de frescă şi aducerea ei pe şevalet, toată lupta în pictură a fost dusă pentru a reda dimensiunea a treia, pierdută odată cu autonomizarea ei ca gen despărţit de arhitectura interioară.

Artificiul la care recurge pictura pentru a crea spaţiul necesitate, spaţiul obligat de-a lua parte la definirea formei este de natură geometrică şi funcţională. Fie că imaginea este dinamic descendentă, ascendentă sau laterală, în cadrul celor două dimensiuni, sau, fie că fuge în adîncime sau creşte în afară, nu este decît aceeaşi sete de spaţiu. S-a reuşit însă, şi aceasta se datoreşte picturii moderne, să se diminueze forţa dinamică a mişcării perspective şi să se dea obiectului pictat o stare mai liniştită, o statică, în care mişcarea să se petreacă chiar în sinea obiectului, printr-o dialectică originală. În pictura lui Petraşcu, de exemplu, obiectul este încremenit în sine, tăindu-i-se parcă toate liniile de fugă naturală către toate dimensiunile înconjurătoare. La Pallady, mişcarea perspectivă este redusă la funcţiunile geometrice ale obiectelor. Spaţiul necesitate nu-i al tabloului, ci e redus la al fiecărui obiect în parte. Liniile de fugă ale obiectelor merg către un punct central, ori către marginea tabloului.

În pictura lui Luchian spaţiul nu este realizat după dogme atît de sever păstrate. Fiind un pictor pentru care natura nu e numai un pretext, ci şi un amfiteatru unde se petrece creaţia, spaţiul se ridică în pictura lui Luchian cu o dinamică vioaie şi energică. El creşte în afara tabloului, piramidal sau se adînceşte tot piramidal către orizont. Acest joc de mişcare perspectivică, te duce cu gîndul la timpurile cînd de marile fresce plasate în săli de mari dimensiuni, te puteai apropia sau depărta după cum te ducea pasul şi ochiul în nevoia lui de acomodare. Mijloacele prin care realizează această mişcare sînt atît cele pur perspectivice pentru adîncime, cît şi cele picturale pentru creştere. Petele de culoare se suprapun către vîrful piramidei, cresc vădit şi se articulează către ochiul privitorului. Acelaşi joc este înlocuit, mai ales în flori, prin pete mari de culoare, florile în sine, plasate pe planuri succesive, către privitor. Pentru a se lămuri mai bine mişcarea făcută în dorinţa de a cîştiga spaţiu, să ne gîndim la Tonitza unde problema nu există pusă ca atare.

Scanned with OKEN Scanner

Decorativul lui lucrează cu suprafeţe, deci cu două dimensiuni, iar cînd o pată de culoare se dezarticulează, nu o face fiindcă doreşte să-i dea spaţiu, ci doar pentrucă intensitatea ei a făcut-o să iasă din tablou. La Luchian petele cresc, au o viaţă organică, o compoziţie vizuală ca atare.

Din aceste motive, tablourile lui Luchian care evidenţiază mai mult mişcarea perspectivă, au un caracter instabil, vioi, este pulsul vieţii care se lasă greu prins în rigiditate statică.

Monumentalitatea este în pictura lui Luchian o calitate prezentă ca un leit-motiv. Cu un simţ precis al maselor, organizează un limbaj arhitectonic dezvoltat monumental. *Safta florăreasa* pare a fi un monument în impresionanta ei construcţie de forme bine articulate. La fel în autoportretul *Un zugrav*, spaţiul necesitate, formator, se ridică peste creştet, ca un orizont înalt, monumental ca un peisaj olandez. Portretele au o masivitate sculpturală, indiciu al simţului precis pentru monumental. În peisaje, monumentalitatea este redată prin mase compacte de pomi ce se înalţă peste orizont sau pe el. Planurile sînt apoi definite pe o schemă compusă, apărînd tot ca mase omogene ce vor să ridice spre cer formele de pe orizont. Jocul acestor mase are un sens arhitectonic, de combinaţie ritmică, de retrageri şi ieşiri, de contururi şi de echilibru *(Sălciile de la Chiajna, Peisaj la Moineşti, După ploaie, La marginea satului)*.

Acolo unde masa ar părea prea omogenă şi prea grea, neavînd un contur vioi, intervin linii verticale, dinamice, colaborînd la schema de monumentalitate arhitectonică, ca un perystil de templu doric, unde jocul verticalelor salvează monotonia masei prea omogene *(După ploaie, Peisaj la Moineşti)*.

La flori, verticalele se ridică la fel, spre a atenua masa buchetului prea greoaie. (*Tufănele în ulcică*, *Anemonele* de la Simu.) Iar acolo unde masa de flori nu lasă să intervină verticala liniată, pictorul modelează pe-a treia dimensiune, în forme contorsionate, ca-n ornamentica barocă, (*Crizanteme*, 1907; *Crizanteme albe*, 1907; *Oală cu crizanteme* colecţia Cioflec) cîştigînd spaţiu şi elevînd masa.

Simţul arhitectonic, condiţie de promovare a monumentalităţii, la Luchian, se poate observa şi în felul în care-şi compune schema compoziţională în tablourile cu flori. În jurul

Scanned with OKEN Scanner

vasului, pe masa unde stă vasul, se găsesc aproape întotdeauna cîteva flori căzute. Acest detaliu n-are un rol literar sau de sentimentalitate menajeră. Florile căzute sînt mase care consolidează temelia vasului şi nu-l lasă să se ridice din orizontală spontan. Ele au rostul soclului din arhitectură. [...]

Spiritul geometric al lui Luchian îl face să aibă clare noţiunile de caracter, grup, masă, linie, ritm şi compoziţie. Cu toată varietatea scenelor nu repetă niciodată o poziţie, un episod, un decupaj de natură în peisaj. N-are nimic din monotonia şi manierismul lui Grigorescu, spirit discursiv şi aparent geometric, prin timiditate. Atunci cînd pictează flori, subiect care uşor ar fi dus pe un alt artist la o compoziţie şablon, Luchian ştie să scoată din fiecare floare caracterul respectiv, construind pe leit-motivul ei compoziţia de forme. Cînd pictează un portret sau un nud nu întrebuinţează subiectul ca o pată de culoare în ansamblul tabloului, nu face din nud sau portret un pretext pictural, cum face Tonitza. [...]

Pentru această claritate de expresie Luchian întrebuinţează în pictură şi linia. Este interesant de observat că această linie, mai ales în pastel, nu este o pată de culoare, ci este o linie colorată, care desenează forma. Frunze şi flori, arbori şi crengi, mase de iarbă se definesc deseori prin linii. Unele flori care nu lasă prin caracterul lor intervenţia petei în determinarea identităţii, sînt desenate printr-o succesiune de linii alăturate şi mai ales suprapuse pînă reuşesc să definească forma. Aceste linii au funcţiuni proprii; la flori au alte sinuozităţi expresive decît la peisaje de exemplu. De aceea şi desenul lui Luchian nu-i un gen autonom, ci o fază premergătoare picturii. În desenele determinate de gen ca atare, simţi cum normal din arabescul de linii ar urma să apară culorile, să se adauge, pentru că în toată configuraţia lor, ochiul a văzut pictural. Pata care ar fi trebuit să fie de culoare nu-i expresivizată prin valori de umbră şi lumină, ci haşurată. Se pare că prin această mecanică ar fi vrut să frămînte materialul, să-l facă policrom, să sugereze culoarea.

În străduania de a realiza forma propriu-zisă în pictura fiecărui artist se găsesc linii. Pallady are linia frîntă, Petraşcu linia dreaptă organizată geometric, Grigorescu linia sinuoasă, iar Andreescu linia dezarticulată, auxiliar întîmplător şi supus nevoilor de moment. În pictura lui Luchian prezenţa liniei curbe este caracteristică. Ea apare ca o mîngîiere a for-

Scanned with OKEN Scanner

melor, ca o acoladă cuprinzătoare, ca un sens sintetic al formelor. Ovalul feţii: *Saftei*, al lui *Moş Neculae*, al celor *Trei fraţi*, al autoportretelor, ovalul tuturor florilor, al vaselor pentru flori, al pomilor în peisaje, sînt obsedante. Şi linia curbă nu apare numai în formă de arc de cerc sau de elipse compuse, definitoare de masă, ea este prezentă şi ca un mod de a articula cu căldură forme pe care natura i le oferă prea brutal încolţurate. Este în această atitudine şi un sentiment al echilibrului, un factor chiar psihologic; căci singură linia curbă este liniştitoare şi bogată în conţinut. [...]

Pictura românească nu duce lipsă de coloriști. În fiecare artist român, culoarea este organică. Aparţine culturii românești, vioiciunii spirituale, vervei dialectice, decorativului vestimentar, peisajului urban şi rural, peisajului ca atare, artei populare şi mai tuturor artiştilor. [...]

Luchian nu şi-a luat din natură numai elementele formale necesare creaţiei şi nu numai acel spirit geometric al ordinei perfecte, ci şi culoarea. Ea nu poate fi înţeleasă pe linia unei analize formale dacă se neglijează modul în care Luchian a văzut culoarea şi a înţeles s-o transpună.

Un simţ precis al vieţii vegetale este prezent în toată pictura lui Luchian. Florile, arborii, iarba, umbrele neprecise ale grupurilor vegetale toate sînt văzute de Luchian cu o ascuţime de spirit, caracteristică viziunii lui asupra naturii. Datorită acestui simţ, sentimentul naturii la Luchian nu este transpus în formă sentimentală, fatalitate pentru orice înclinare pasională asupra naturii, ci printr-o obiectivitate organică. Fiorul ce-l comunică natura devine în pictura lui Luchian transpoziţie sensibilă prin imaterialitate. Culoarea lui, acest mijloc prin care comunică cu natura, în general, nu-i grea, are ceva aerian, transparent, densă prin vigoare de conţinut mai mult decît prin pastă organizată material.

Culoarea lui Luchian, limpede, încorporînd ca şi forma lui claritatea de identitate, porneşte de la simplu la compus. Văzute prin această prismă pastelurile lui, putem observa cum suprafeţe definitive înscriu culori sensibile, decupate formal, plasticizînd cu ele prinr-o dialectică simplă. Văzul clar l-a ajutat să simplifice fără să stilizeze. Pata de culoare în pastel este mai mult o funcţiune cromatică decît o materie colorată propriu-zis. Această simplitate de comunicare a vibraţiilor cromatice se articulează pe-un plan în care înţe-

Scanned with OKEN Scanner

legerea joacă rol mai mare decît senzaţia. Culoarea lui Luchian, în pastel mai ales, are ceva intelectual, ceva de rafinament major, de siguranţa pe care ţi-o insuflă într-un proces oarecare prezenţa gravă a inteligenţei.

Cînd trece la ulei, Luchian, şi cît de des uleiul e pictat ca şi pastelul, nevoia de vibraţie cromatică, de viaţă intensificată, îl obligă să plasticizeze prin pete suprapuse, prin arhitectură cromatică, să compună. Şi de data aceasta însă Luchian nu se lasă furat de o anumită factură, fuge de facilitate şi compune culoarea, aproape altfel în fiecare tablou. Este un adevăr neînţeles de mulţi pictori şi mai ales de impresionişti, afară de rare excepţii, că fiecare subiect, fiecare formă determinată de natură, reclamă o factură şi o tehnică diferită şi potrivită cu speţa în sine. Luchian nu-şi însuşeşte un „fel" de-a pune culoarea valabil la orice formă. Fiecare subiect îşi reclamă norma lui cromatică. La Luchian motivul este ca şi cheia într-o compoziţie muzicală care-l obligă la o anumită normă cromatică.

Vioiciunea spiritului lui Luchian comunică şi culorii sale un fel de accentuare cromatică. Un fel de vervă cromatică este realizată printr-o sumă de accente care ar părea într-un text, cuvinte subliniate. Ele vădesc marea nevoie a lui Luchian de a face culoarea vie nu numai prin gamă şi raport cromatic, ci şi prin accente. [...]

Viziunea cromatică a lui Luchian, pornită în chiar mijlocul vieţii, fuge de forţele antagoniste. Luchian nu iubeşte nici lumina şi nici întunericul. Nu se complace în genezele primare, ci caută, cu spiritul lui de ordine, mijlocul. De aceea în pictura lui nu are lumină în sens plastic şi nici întuneric în acelaşi sens. El pictează culoare luminată, culoare în care lumina este încorporată ca un atribut al acesteia şi umbrele tot colorate, iarăşi ca moduri cromatice ale întunericului.

Culoarea lui Luchian porneşte chiar din viaţă, de aceea în picturile sale culoarea este pentru oricare din tablouri, ceea ce este sîngele pentru toate organismele vii. [...]

Arta lui Ştefan Luchian este plină de forţă, de căldură, de patos. Sensibil, îndrăzneţ sau ponderat, urmează legile temperamentului său, ordonat în spiritul lui de a învăţa din echilibrul naturii chiar, echilibrul artei sale. Această stare are urcuşuri şi coborîşuri, de aici inegalităţi, unghiuri

Scanned with OKEN Scanner

de privire diferite, toate atributele unei prezenţe în viaţă, întocmai ca şi Antheu, de cîte ori lua atingere cu pămîntul, efluvii noi de putere îl cutremurau. El e singurul pictor român care a creat o operă vie, pulsînd de viaţă şi-n care condiţia formală este chiar norma ordinei universale.

V. Beneş

Lumină şi coloare, nr. 1, 1946

ŞTEFAN LUCHIAN, ILUMINATUL

Dincolo de ceea ce ochiul percepe concret, dincolo de tot ce se chiamă motiv sau subiect, din acel regat fără de formă şi hotar al imponderabilului, se revarsă uneori culoarea luminoasă de o serafică muzicalitate.

I-a fost dat lui Luchian să fie pentru pictura română acel generator iniţiat, care a sintetizat pe căi intuitive aspiraţiile noilor generaţii spre piscuri de adevăr şi lumină.

Dacă în perioada formaţiei sale, Luchian s-a adăpat la izvorul artei moderne franceze şi dacă unele influenţe se interceptează în opera sa, personalitatea artistului e aşa de puternică, încît rămîne un focar independent, ce a detrminat exegeza de cromatism atît de caracteristică picturii române contemporane.

Luchian este rezultanta energiilor creatoare ale geniului românesc; în Luchian s-au împletit şi s-au dospit cele mai frumoase însuşiri ale acestui popor, care îşi descarcă emoţia fie într-o poezie limpede, armonioasă şi discretă, fie în arabescul elementelor luate din natură şi pe care le ţese în canavaua unor armonii mai grave; nu e nici stilul popoarelor mediteraniene, nu e nici acel miraj cromatic al fanteziei orientale, e pur şi simplu o incantaţie învăluită în candoare şi mister.

Nu se putea ca acest tezaur al artei populare, să nu se infiltreze în arta noastră cultă, trebuiau însă străbătute etapele inerente formaţiei unei şcoli plastice... Grigorescu ne-a educat, el ne-a învăţat să privim natura şi să transpunem

Scanned with OKEN Scanner

direct senzaţiile, pe care ochiul şi sufletul le percep. Impresia şi clipa sînt factorii determinanţi în creaţia lui Grigorescu, de aceea pictorul şi-a făurit cu timpul o artă, în care verva şi spontaneitatea sînt dominante.

Grigorescu este îmbătat de plin aer: lumina, culoarea şi frăgezimea naturii îl absorb. Grigorescu a fost cel dintîi, el a netezit terenul artei, dînd prilej unui Andreescu să aprofundeze. Andreescu nu e nici entuziast şi nici liric, rămîne un meditativ. El se concentrează, adîncind lucrurile şi, deşi preferă pictura în plin aer, nu se mărgineşte la senzaţiile vizuale căci scrutează în interior, e preocupat de natura lucrurilor, de forţele ce stau ascunse şi lucrează latent.

În faţa unui peisaj de Grigorescu eşti sesizat mai mult de ambianţă şi de acele motive directe de suprafaţă.

Andreescu e impresionat de puterea creatoare a naturii, pe când Grigorescu ne redă solul în nişte pete şi linii, care se degradează în spaţiu; Andreescu înfige penelul adînc în brazdă şi ne sugerează fecunditatea pămîntului gras şi substanţial.

Pictura română a păşit prin Grigorescu şi Andreescu în direcţia naturalistă, şi era firesc să apară într-o zi talentul care, mistuit în lupta spiritului cu materia, să se elibereze şi să plutească în spiritualitate. [...]

Multă vreme, pictura nu a fost pentru Luchian o profesie, ci mai degrabă o pasiune; abia mai tîrziu, după vîrsta de patruzeci de ani, ţintuit pe patul suferinţei din cauza unei boale necruţătoare, s-a consacrat cu totul picturii şi a meditat plastic. [...]

Care era atmosfera la Paris pe acele vremuri?

Manet murise în 1885 şi gloria lui se răspîndea uriaşă. O artă liberă de convenţiuni academice, o tehnică largă şi sintetică, o paletă vie şi luminoasă caracterizează pictura lui. Lucrările sale *Le Déjeuner sur l'herbe* şi *Olympia*, premergătoare impresionismului, atrăgeau curiozitatea şi entuziasmul tineretului de pe acele vremuri.

Luchian, care frecventa la Paris pe celebrul colecţionar român Georges de Bellio, avu prilejul să se familiarizeze cu operele impresioniştilor francezi din colecţia ilustrului compatriot, unde se găseau peste 100 pînze din cele mai interesante de Manet, Monet, Renoir, Degas, Sisley, Pissarro etc., în timp ce în muzeele franceze nu se găseau operele acestor

Scanned with OKEN Scanner

independenți, care abia mai tîrziu prin donația Caillebotte, au pătruns în Musée du Luxembourg, nu fără rezistența înverșunată a oficialității academice.

Luchian nu pare să fi cunoscut îndeajuns opera lui Cézanne; de altfel meșterul francez trăia izolat la Aix și nu expunea la Saloane, iar prima expoziție mai importantă a operelor sale a fost organizată de Vollard în 1895, doi ani de la plecarea lui Luchian din Paris.

Pe lîngă predilecția pentru Manet, Luchian primi înrîurirea incisivului Degas, compozitorul intensiv al scenelor de interior, al cîmpului de curse. Unele pasteluri de ale lui Luchian, cum ar fi *Alecu Literatu*, *Moș Nicolae*, diverse scene de curse și de interior, ne seduc prin compoziția lor ingenioasă, prin acea „mise en page" în care excela Degas.

Luchian pare să se se fi interesat de încercările lui Gauguin și Van Gogh, ca toți tinerii artiști ce roiau pe atunci împrejurul Academiei Julian (Maurice Denis, Emile Bernard, Séruzier, Odilon Redon, Bonnard etc.). [...]

Ca și dînșii, Luchian trebuie să fi manifestat interes și admirație în special pentru Gauguin, a cărui artă, de un sintetism oarecum decorativ, n-a rămas fără ecou în pictura de maturitate a meșterului român.

Analizînd una din lucrările importante ale lui Luchian, compoziția denumită *Lăutul* sau *Toaleta copilului* (1912), vom constata că armonia intensă și luminoasă este obținută prin acordul unor suprafețe colorate încercuite în forme largi, fără ca formele să fie reliefate prea plastic, pentru ca difuziunea și cursul ondulației coloristice să nu fie stînjenite. [...]

În arta română, Luchian a fost acela care a eliberat viziunea picturală de preocupările unui realism direct, ridicînd plastica autohtonă la un nivel de intelectualitate ce nu fusese atins de nimeni pînă atunci.

În pictura lui Luchian, forma, lumina și culoarea converg spre o artă sintetică, în care culoarea ține rolul preponderent. [...]

Prin culoare, Luchian nu înțelege o îmbrăcăminte și nici un mozaic de pete colorate; culoarea lui Luchian nu se difuzează în elementele spectrului solar și nu e nici vibrație în atmosferă ca la impresioniști, ci e organică și germinează din natura lucrurilor. În opera lui Luchian, lumina nu e un

Scanned with OKEN Scanner

artificiu și efect, lumina nu rezultă din contrastul jocului de clarobscur, lumina e climatul tabloului, lumina lui radiază din fiecare moleculă de culoare, iar întreaga suprafață a picturii sale e un cîmp incandescent.

Un tablou de Luchian e, înainte de toate, armonie și lumină, căci artistul pare că ar fi vrut să închine prin opera sa, un imn luminii. [...]

Pe alte căi decît Matisse, Luchian a ajuns aproape la același rezultat: o pictură luminoasă, care dă o imagine vizuală agreabilă și o mare emoție spirituală. Pe cînd în opera meșterului francez, dominanta e optimismul și fantezia, în pictura artistului român s-a strecurat o melancolie, o discretă duioșie, caracteristică melodiei și poeziei populare.

Rodul acestei perioade nu este mare numeric și sînt unele pînze admirabile nerealizate complet, totuși calitatea lor este excepțională.

Luchian a fost un inițiat și arta sa rămîne pentru pictura românească un izvor viu de reîmprospătare, prin sinceritatea și originalitatea viziunii sale, pin intensitatea luminoasă a pînzelor sale, prin acea dematerializare și *lumină interioară* la care a ajuns prin contribuția tuturor facultăților sale sufletești și intelectuale; apoi prin dragostea sa de a crea o artă din ce a găsit mai propriu în neamul său; o ulcică, niște garoafe, cîteva petale de anemone sau de trandafiri conțin toată frăgezimea naturii noastre, cromatica sa ne sugerează toată melancolia duioasă a celor mai delicate poeme din folclor și pojghița sa de culoare „strălucind ca smalțul" ne dă senzația savuroasă a artei noastre populare, toate acestea bineînțeles prin retina, sensibilitatea și sufletul celui mai rafinat artist plastic român. [...]

I-au repudiat mijloacele ieftine; în toată opera lui de maturitate nu veți găsi nimic ilustrativ, nimic descriptiv, nicio anecdotă, ci numai esență. Luchian ține de acel specific românesc mai mult de cît alții, care l-au căutat în superficialul anecdotic și ilustrativ al motivelor populare.

Încă din 1908 în peisajele pictate la mînăstirea Brebu, Luchian este preocupat de o lumină și un cromatism în care se modelează melancolia sa. Cîteodată un verde măsliniu de rezonanță gravă sau un galben trist evocă aceste stări sufletești.

Scanned with OKEN Scanner

Curtea mînăstirii Brebu, *Casa lui Moș Gheorghe*, *Turnul mînăstirii* etc. sînt dintre cele mai frumoase lucrări ale acestei perioade.

În peisajele denumite *Vara*, Luchian desfășoară o exuberanță tonală de verde intens, care sugerează puterea vegetației în plină creștere. Printre crăcile plopilor, un joc de pete albastre transpune azurul cerului imaculat de vară, iar lumina solară, intensă și incandescentă, se revarsă în abundență printre trunchiurile plopilor, reflectîndu-se în pete vii pe ziduri și pe sol.

Un mic peisaj din colecția Cioflec e pictat într-o grădină; jocul de verde al vegetației e mai prețios prin accente de galben și unele pete de vermillon, gardul e tratat prin pete largi și grase de griuri mai negricioase; pictorul ne-a dat echivalentul în culoare al unei naturi mai fragede într-o zi de primăvară ceva mai umedă.

În *Ghereta Filantropiei* (pastel din colecția Dr. Dona), Luchian transpune tristețea iernii în accente și lumini potolite.

O cascadă de tonuri intense și luminoase, à la Van Gogh, găsim în peisajul *Moara* (de la Poduri). E un „plein-air" văzut sintetic, într-o tehnică ce aduce cîteodată cu aceea a lui Cézanne, cum ar fi planurile de iarbă și arbuști ce se desfășoară înspre orizontul cu cer albastru ceva mai învăluit.

În primul plan clădirea morii e pictată în pete largi și grase, cu un acoperiș de brunuri în care se reflectează tonurile de verde ale unui copac ce se înalță în apropiere.

Printre cupele roții, se revarsă apa în torente, cu spume albe și galbene; întregul tablou e ținut într-o sonoritate cromatică excepțională.

O altă minune de „plin-aer" ceva mai expresionist e peisajul *După ploaie*. Un cer încărcat de nori ce fug, în afară de o mică porțiune, în care albastrul cerului apare mai luminos. Umbra norilor se descrie pe dealurile orizontului, vîntul leagănă copacii din centrul tabloului, provocînd niște ondulații de verde sonor și luminos.

Primul plan al vegetației e gras, lucid și auriu.

Nu mai avem a face cu un impresionist ce ne transpune vibrațiile difuzate ale luminii exterioare, ci cu un expresio-

Scanned with OKEN Scanner

nist ce ne sugerează intens culoarea locală a lucrurilor văzute în plină lumină.

Un mic peisaj conţine toată frăgezimea unui luminiş, redat printr-un cromatism de tonuri vii, variind între verdele profund şi verdele veronese, cîmpul iradiind un galben încins, iar cerul acoperind zarea de nuanţe de „gris bleu şi gris perle".

În peisajul din Moineşti, Luchian rămîne la un sentiment mai candid al naturii, pictorul vede şi transpune ca un primitiv păstrînd intensă doar senzaţia cromatică.

În *Scara cu flori*, Luchian desfăşoară o tehnică mai largă, pentru ca să răsară exuberant din jocul petelor policrome ale florilor, variind în infinite nuanţe de verde, roz, lila şi unele accente de vermillon sonor.

Armonia e susţinută şi de unele tonuri cărămizii, brune sau pămîntoase ale ulcelelor de flori, ce sînt răsfirate pe o scară de piatră scăldată în plină lumină solară.

Anemonele... sînt dintre cele mai frumoase flori pictate de meşter. Pe un fond brun se desfăşoară cu multă vervă pete roşii, violete, lila şi galben ale buchetului de anemone, pus într-un vas cu reflexe de verde intens şi luminos.

Anemonele Muzeului Simu sînt pictate în plină reculegere şi ating un sintetism excepţional; pe un fond cărămiziu se profilează într-un vas alb, nişte anemone realizate prin pete modulate în roşu, roz, lila; o floare purpurie căzută jos lîngă vas, dă armoniei pedala de profunzime cromatică...

Dar *Crizantemele* şi marele tablou al *Trandafirilor* (ambele din colecţia Z.) sînt cele două momente culminante ale acestui gen; în *Crizanteme* transpiră toată convulsiunea interioară a pictorului, pe cînd în *Trandafiri* e o clipă de destindere, un surîs în natură şi lumină.

Şi cînd Luchian trece la figura umană, atunci el se dematerializează complet. Expresia, lumina şi culoarea sînt echivalentele combustiunii sale interioare (vezi autoportretele, apoi *Moş Nicolae*).[...]

Luchian spre sfîrşitul vieţii s-a înălţat în viziune, a întrezărit o nirvană cromatică şi cu toate că sleit de forţe, a atacat într-un elan suprem, ca strigătul lebedei, acea minunată compoziţie *Lăutul*...

A sintetizat ca şi Gauguin, a încercuit în forme ample suprafeţe de culoare pură şi intensă, pentru ca să atingă un

Scanned with OKEN Scanner

ansamblu vizual sugestiv şi sonor, ce-i drept cu un caracter mai decorativ, căci a trebuit să sacrifice culorii unele elemente ce dau mai multă plasticitate, dar care ar fi întrerupt în schimb ondulaţia luminoasă a tabloului.

Cu toate că pentru unii pînza pare neterminată — de altfel Luchian era grav bolnav pe atunci (1912) —, totuşi această operă se poate considera ca o lucrare de apogeu, genialitatea transpirînd din ea, şi tabloul rămîne testamentul lui Luchian.

Tonitza, Ştefan Dimitrescu, Şirato şi alţii mai tineri au sesizat importanţa acestui moment înălţător al plasticii române şi din opera lor se reflectează entuziasmul pentru acest „Luchian".

Luchian determină o tradiţie, căci în arta lui se resfrîng calităţile specifice ale artei neamului său. Nici Andreescu şi nici Grigorescu, cu toate însuşirile lor, nu au creat o tradiţie trainică, ci au avut nişte urmaşi manierişti.

Expoziţia retrospectivă Luchian (Fundaţia Dalles, martie 1939) ne-a dat măsura talentului pictorului.

Expoziţia a fost o sărbătoare pentru ochi, geniul lui Luchian era viu şi arta sa n-a rămas fără ecou. Am evocat atunci cuvintele ecleziastului: „Veniţi de luaţi lumină!"

Martie 1939 K. H. Zambaccian

Din *Pagini de artă*, Casa Şcoalelor, 1943

RETROSPECTIVA LUCHIAN

Anul trecut, am avut la Muzeul Municipiului, o expoziţie retrospectivă Grigorescu; anul acesta la Dalles, o retrospectivă Luchian. Dacă cea dintîi a eşuat, retrospectiva de azi va izbuti, credem, să sporească numărul celor care au auzit de numele lui Ştefan Luchian şi i-au văzut pînzele.

Scanned with OKEN Scanner

Deschisă sub auspiciile Academiei Române, această expoziție poartă dintru început un gir pe care nu-l putea oferi retrospectivei Grigorescu, numele d-lui dr. G. Severeanu.

În ce privește organizarea, datorită în cea mai mare parte d-lui Virgil Cioflec, reticențele nu pot lipsi — desigur — nici cu privire la retrospectiva de astăzi. Este, în primul rînd, o izbitoare inegalitate în prezentare; inegalitate care — în ea însăși — nu poate fi decît mulțumitoare fiindcă ne prezintă, astfel, toate fețele pictorului, într-o expoziție postumă, inegalitatea însemnînd varietatea, înfățișare unitară, linii de evoluție, întregirea figurii și a personalității artistului. Nu acestei inegalități i se pot ridica imputări. Ci, după cum spuneam, inegalității de prezentare.

Ar fi fost de dorit, într-adevăr, ca lucrările, strînse din osebite colecții, să fie înfățișate după alte criterii decît cele dimensionale și cromatice; și anume, în ordine istorică. Numai astfel, cînd pe fiecare perete ar fi fost înșirate lucrări din cîte o epocă anumită din viața artistului, am fi putut avea o perspectivă a creșterii și organizării sale, unitară. Așa cum sînt prezentate, lucrările din această expoziție pot prinde spectatorul (și mai cu seamă spectatorul profan căruia — cel dintîi — cată să i se adreseze manifestația de azi) într-un vîrtej și-l pot zvîrli într-o prea îndreptățită nedumerire.

Cele spuse pînă aci nu vor să fie cîtuși de puțin sterpe obiecții, pedanterii sărace, chițibușerii ale unui spirit care tinde să-și suplinească stîrpiciunea prin deplasate și formaliste pretenții.

Rezervele noastre sînt dictate de o realitate fundamentală. Și anume de caracterul dificil al picturii lui Luchian. Fiindcă zugravul acesta a fost, cu adevărat, și rămîne pînă azi, un pictor ermetic, un artist de adîncime și expresie. Aci credem că se și află explicația neînțelegerii pe care a avut-o de înfruntat arta lui, înflorită în cîmpul plasticii românești într-o vreme cînd „maeștrii" noștri transplantau, fără prea mult discernămînt, formele artistice din Apus.

Între un Grigorescu — impresionist și discursiv — și un Luchian — expresionist și ermetic — nu numai publicul

Scanned with OKEN Scanner

nostru de la capătul veacului, dar critica însăşi, nu-l puteau accepta decît pe cel dintîi. Dacă vom ţine seamă şi de optimismul grigorescian corespunzător, pe plan social, cu evoluţia burghez liberalistă a statului românesc, de concesiile pe care pictorul de la Cîmpina le-a ştiut face acelei societăţi, vom înţelege şi mai limpede în ce măsură Luchian rămînea un opoziţionist în tînăra noastră plastică. Fiindcă el venea cu probleme grave ale culorii şi desenului, căuta în lucruri şi figuri esenţialul plastic, profesa un cult al materiei (pe care nimic nu-l ilustrează mai strălucit decît florile despre care s-a vorbit atîta, decît bărdacele păstrînd în culoarea lor uscăciunea de tibişir a lutului, decît peisajele în care se păstrează reveneala pămîntului şi lumina aburită a plantelor), şi — mai cu seamă — clădea în rudimente plastice o viziune care era A LUI, fiind deopotrivă a unei ţări de ţărani şi mici tîrgoveţi. Şi toate astea într-o vreme cînd noi ne vroiam europeni şi urbani!

Aceasta ni se pare a fi marea lecţie pe care o prilejuieşte retrospectiva Luchian, publicului şi artelor noastre. Căutîndu-se pe sine şi năzuind numai către această realizare, Ştefan Luchian deschidea întîia poartă — ferecată pînă atunci — a plasticii româneşti: *sinceritatea lucrului trăit*. Şi tocmai în măsura în care a fost sincer (şi a fost, cu prisosinţă!) acest nefericit, fiindcă autentic, artist, a izbutit să istorisească în pînzele şi desenele sale o realitate crudă, zgrunţuroasă şi elementară a pămîntului, a cerului şi a oamenilor României. Dificultăţile vieţii sale au fost dificultăţile artei sale chiar: au fost opreliştile şi poticnirile, strădaniile şi înfrîngerile unui artist care a vroit să fie el însuşi, cu orice preţ el însuşi, şi care a izbutit tocmai acest lucru.

Condiţia acestei realizări depline l-a costat, însă, ceea ce i-a costat întodeauna pe adevăraţii artişti: *opoziţia*, ignorarea publică... anonimatul, aproape.

Poate vom învăţa astăzi să-l cunoaştem mai bine pe nefericitul „zugrav" care a fost Luchian. Învăţînd deasemeni, din pînzele sale, nu numai o lecţie de artă, dar şi una pri-

Scanned with OKEN Scanner

vind condiţia socială a artistului, independenţa şi sinceritatea.

Numai pentru aceasta, şi încă ar fi deajuns spre a însemna, aici, cuvintele de mulţumire cuvenite organizatorilor retrospectivei Luchian.

Miron R. Paraschivescu

Timpul, 8 martie 1939

RETROSPECTIVA LUCHIAN

[...] Într-un consens tacit, opinia noastră publică a păstrat despre Grigorescu şi Luchian o părere ce-ar putea aduce a prejudecată, deşi ea se întemeiază şi pe destule date obiective; asimilîndu-le biografia cu opera sau viceversa, această opinie publică, foarte restrînsă şi ea de altfel la cîteva sute de inşi cel mult, dintre care patru specialişti şi restul amatori, s-a obişnuit să-i aşeze pe cei doi luceferi la poli opuşi, de seară şi de dimineaţă, cam ca pe Alecsandri faţă de Eminescu, Goethe faţă de Schiller, Mickiewicz faţă de Slowacki ş.a.m.d.

Totuşi, un dram de adevăr trebuie să fie în toată această estetică niţel cam improvizată, dacă ţinem seamă că orice continuitate implică în chip necesar dialectic şi o înfruntare. Nu e veritabil artist care să nu se aşeze faţă de maestrul său într-un raport de opoziţie, căutînd — peste ce-l apropie — ceea ce-l diferenţiază de acesta, reliefîndu-l adică, nu imitîndu-l. Numai epigonii sînt strict liniari, de o cleioasă fidelitate. La urma urmelor, asta nu-nseamnă decît că în ţesătura ei intimă opera de artă a unor autori care se succed şi aparent se contrazic, vădeşte singura unitate valabilă: aceea a contrariilor. Cele două retrospective de la Muzeul de artă ne-o arată încă odată, şi din plin.

Scanned with OKEN Scanner

Amîndoi însă, adică fiecare-n parte, sînt doi aștri mergînd pe orbite proprii. Grigorescu nu i se opune lui Luchian ci-i deschide drum și-i propune căutarea altor soluții plastice. De la capul de țărancă în acuarelă la uleiul intitulat *Car cu boi pe drum*, descendența picturii lui Luchian dintr-aceea a lui Grigorescu e vădită pentru oricine.

O altă trăsătură comună între cei doi mari: și-n pictura lui Grigorescu și-ntr-aceea a lui Luchian, peisajul subcarpatic își află consacrarea. Consacrarea și-n arta plastică după ce și-o cucerise în istorie și poezie. Arta face astfel corp cu o realitate vie; dar ea nu descrie, nu imită, nici nu oglindește numai, ci definește această realitate.

Caracterul popular al artei lui Luchian ține de valențele profunde, secrete, aproape nemanifeste ale sufletului țării. Peste drum de Ateneul atîtor concerte, ni se oferă azi aceste două simfonii ale tăcerii, expozițiile celor doi maeștri. Specificul artei lor este, ca și al sufletului popular, discreția pînă la mutism, umorul concentrat, expresia lapidară. Arta lui Luchian merge pe linia maximei densități, dacă pot spune așa, ca și poezia lui Anton Pann sau a lui Ion Barbu, ca și sculptura lui Brâncuși sau, mai recent, Anghel și Ion Vlad, ca și proza lui Marin Preda, dintre tineri.

Florile lui Luchian sînt deduse din sorcovă după cum bărdacele în care-s puse pornesc din lutul prispelor. Expresia se elaborează în tăceri obscure, ajungînd să fie aproape numai un semn. Asta nu e mistică, e discreție.

Am impresia că nu ne-am obișnuit încă să asociem așa cum se cuvine, adică organic, titlul unei opere cu opera însăși. Cu atît mai puțin cronologia ei, dovadă că pe rama tablourilor figurează cu mare grijă numele posesorilor dar nu și data sau măcar epoca elaborării; ca s-o afli trebuie să consulți mereu catalogul,ceea ce răpește din intensitatea și unitatea contemplației. Bine cel puțin că sînt scrise titlurile! Or, opera nu e pînă la urmă decît o demonstrație în extremis a titlului. Ca și într-o poezie, ca și-n orice altă lucrare, într-un tablou titlul face parte integrantă din operă, uneori e chiar scheletul intenției care a născut-o.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru ca să-şi dedice toate eforturile inventării unui univers colorat, Luchian trebuia să-şi marcheze şi el decizia printr-o proclamaţie; *Un zugrav* nu defineşte doar un tablou ci, mai mult decît atît, o atitudine: hotărîrea de a reconstitui universul în vopsea. (Pînă şi recursul lui Luchian la pastel şi acuarelă parcă nu face decît să vădească şi mai mult vasalitatea artei sale faţă de materia plină, grasă, concretă, care e vopseaua de ulei).

Iar Luchian e „un zugrav" fiindcă realitatea tabloului este o altă realitate decît aceea a naturii de la care el a pornit doară. Şi astfel artistul smulge un crîmpei din puterea şi secretul demiurgului: el face încă odată lumea din punctul său de vedere care este acela al omului pămîntean şi nu al mitologiei sau teologiei. Ce nobilă mîndrie pentru biata noastră speţă care se dovedeşte astfel capabilă să ia cerul cu asalt şi să reconstituie lumea mai bună, mai dreaptă şi uneori mai frumoasă decît ne-au lăsat-o zeii!

Inventator al unei culori proprii, Luchian îşi vădeşte gustul ancestral pentru lut. Nu e tablou din care să lipsească cerul galben, pămînţelul mai pe româneşte. Iar *Zugravul* îl tratează cu o pasiune ce ţine şi de olărit şi de plugărie, adică e parte integrantă dintr-un univers al oamenilor pămîntului. Ocrul împlineşte astfel la Luchian o funcţie organică.

Dar ia uitaţi-vă cum compune el tablourile cu buchete sau cu vase de flori: întotdeauna, cîteva din ele zac împrăştiate pe jos. Ca şi cum în această jertfă, aparent inutilă, stă chiar preţul şi condiţia frumuseţii.

Marile explozii ale culorii, pictorul le-a pregătit ca şi chimiştii de azi, în muţenie şi stăruinţă. Numai că ele nu ucid pe nimeni, dimpotrivă, propagă viaţa. Cele intitulate *Sălcile de la Chiajna*, *Scurteica verde*, *Autoportret*, *Moş Niculae*, *Anemone*, *Crizanteme*, *Macii*, culminînd cu *Lăutul*, acest joc superb de curbe în vernil şi ocru-roz cu care şi un Matisse s-ar fi putut mîndri, sînt tot atîtea date memorabile în experienţele şi reuşitele geniului nostru plastic.

Scanned with OKEN Scanner

Neapărat, creaţia fără forţă e un non-sens. Dar creaţie fără precizie e o calamitate. Luchian le are pe amîndouă. Ca un mare artist ce este, el are forţă. Dar asta nu e totuna cu grosime, după cum tendinţă nu e totuna cu zbierăt. Iată-i primele tablouri: *Portret de fată, Nud, Cap de ţăran, Studiu de nud, Tînără femeie în parc*; încă din ele se poate deduce virilitatea lui non-manifestă, acea vigoare clandestină, voluntar stăpînită, acea delicateţe — care nu e emasculare ci gust al preciziei — şi care, înmănunchiate, sînt condiţia oricărui artist veritabil.

Şi pe urmă, forţa reală a unui artist nu se manifestă şi-n prozelitismul lui? Luchian e dintr-acele genii prolifice care au germinat mari talente, nu epigoni: de la Petraşcu (pe care-l regăsim în embrion chiar în merele lui Luchian), Tonitza, Pallady, pînă la Ciucurencu, Lucian Grigorescu, toţi descind în linie dreaptă din arta lui, dar nici unul nu-i este vasal.

Oricît privesc această operă, căutînd s-o citesc numai pe ea, nu o pot despărţi de omul care a făcut-o. Secretul ultim şi poate chiar principiul cu care Luchian a descins în lume este, ca la orice mare artist, cel de la temelia oricărei opere rîvnind să-nfrunte timpul: cumplita învoială prin care artistul primeşte să răscumpere, cu o parte din viaţa lui proprie, acea fărîmă de minune pe care arta o răpeşte vieţii din afara lui, pe care visul său o cucereşte realităţii.

Cum să-mi stăpînesc însă copleşitul sentiment de plenitudine şi mîndrie pe de o parte, de jale şi disperare pe de alta, că România e acest pămînt care l-a plămădit pe Luchian şi, mai ales , l-a îngropat aşa devreme!

Ci jalea nu-mi dă pace!... Fiindcă Luchian e printre locurile de frunte din lista proscrişilor pe care vechilii acestei ţări i-au expulzat tocmai fiindcă o reprezentau prea mult: de la Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, Nicu Bălcescu, Eminescu, Iancu Caragiale, Nicolae Iorga, se-ntinde pomelnicul atîtor figuri, al atîtor fii pe care, dacă nu i-au zvîrlit în surghiun, sau nu i-au asasinat de-a dreptul, stăpînirile i-au ostracizat, cînd nu i-au constrîns la sinucidere, într-acea ţară a nimănui care e nebunia.

Scanned with OKEN Scanner

Expoziția de astăzi capătă astfel un caracter de răscumpărare istorică, de întoarcere acasă a pictorului. Fapt pentru care toate laudele se cuvin inițiatorilor ei.

Miron Radu Paraschivescu

România liberă, 8 august 1957

STRUCTURA ARTEI ROMÂNEȘTI

[...] Revoluția a înfăptuit-o însă Ștefan Luchian. Spirit într-adevăr imens, Luchian era aflat geografic între cu totul alte coordonate decît Andreescu, uitatul.

Departe de a fi viril prin energie și gravitate, ca Andreescu, Luchian—mult mai viril totuși decît Grigorescu—se află, oricît ar părea de curios pentru un spirit menit să revoluționeze pictura manieristă a grigorescienilor timpului, înlăuntrul aceloraşi limite: aceeași bucurie de a trăi, mai frenetică însă, aceeași neliniște, contracumpănită de patima cu care se dăruia clipei, aceeași valorificare a impresiei fugitive, aceeași necesitate a feeriei, proprie marilor senzuali. Tonalitatea afectivității sale este însă mai dureroasă, intensitatea freamătului mai violentă, energia reacțiilor sale mai explozivă. Luchian e o natură demonică cu tot ceea ce e proteiform, jucăuș și blestemat în acest atribut.[...]

Luchian[...] este lumina difuză care face posibilă *orice* experiență ulterioară, — așa cum lumina soarelui, chiar nevăzut, face posibilă vederea, — și este spiritul ce fecundează și rodnicește pe fiece truditor al artei românești.[...]

Nu mă gîndesc la „revoluția" propriu zisă, operată de inițiativa și ardoarea lui Luchian, în arta românească, la 1895, cînd, revoltat de mediocritatea iremediabilă a oficialității, afișează peste drum de clădirea Salonului oficial drapelul roșu al artiștilor independenți constituiți în sciziunea care se va numi la 1897 asociația „Ileana". Nici la doctrina pe care o difuzau manifestele lui fulgerînd împotriva rutinarilor și sclerozaților picturii oficiale, posedînd drept

Scanned with OKEN Scanner

singură calitate, cum se pronunța manifestul, o mare încatîrare și o flexibilitate extremă a șirei spinării față de autorități. Mai mult decît un gest și o doctrină a fost exemplul vieții și muncii sale. În țară, la München, la Paris, peste tot unde s-a dus să învețe, Luchian s-a ferit de manuale, fie ele muzee, doctrine sau profesori, reducîndu-le rolul doar la avantajul economiei de efort tehnic pe care le prezintă. Exemplul artiștilor independenți din Franța l-a convins că arta este luptă și curaj, salt luciferic spre un mister ce trebuie captat, chiar împotriva comodității conformiste a acelora cărora efortul suprauman al artiștilor le va sluji.

Revoluția prin care Luchian dă artei românești pictura secolului al XX-lea, face cu atît mai simpatică figura genialului artist, cu cît prin ea, Luchian, care revoluționează numai rosturile nu și *temele* picturii, reluînd chiar motivele de inspirație ale lui Grigorescu al cărui elev fusese și față de care-și manifesta public admirația, demonstrează în sfîrșit una din teoremele fundamentale ale esteticii moderne: *subiectul literar*, *tema anecdotică* nu interesează, nefiind decît un simplu *pretext de pictură*, adică de transpunere, în culori și forme armonizate între ele pentru maximum de efect emoțional, a unei întregi lumi de senzații concomitente.

Arta lui Grigorescu, impresionistă, fusese un realism totuși: un realism senzorial. Sinteza lui Grigorescu este optică. Ea unifică în aceeași senzație de lumină și culoare, realități obiectiv diferite, care *se văd* laolaltă. Realismul lui Luchian este un realism *epistemologic*. Nemulțumit cu simpla senzație, dat brut al simțurilor, Luchian aspiră să redea *percepții*, adică senzații ajunse la creier, judecate de el și, asociate cu tonalități afective, raportate conștient la cauza lor. Grigorescu pictează, de pildă, un șir de căruțe cu țărani întorcîndu-se de la tîrg. Viziune distantă, spațiu mult, forme topite de lumină, toate sînt ca de obicei. Dar iată, neclarificată artistic, netopită în concertul celorlalte elemente, o pată roșie în centrul tabloului: umbrela unei țărance, deschisă la soare. Grigorescu o pictează pentru că o vede, fără să știe să o acorde cu tonalitatea rece a nuanțelor restului, lăsînd să fie percepută ca o stridență. Luchian, avînd de rezolvat o problemă asemănătoare, se comportă — conștient sau nu — ca un creier și nu ca un ochi. *Spălătoreasa* sa, în armonii de brun și verde, întinde pe o frînghie profilată pe cer, rufe albe-

Scanned with OKEN Scanner

albăstrui, care judecate configuratist, ca simple pete de culoare, n-ar fi în stare decît să răcească nuanţele mai sus amintite. În centrul pînzei Luchian are nevoie de o pată caldă. Anină aşadar, pe frînghie, o rufă roşie ca sîngele, de un roşu intens, dramatic, acut. Pata radiază căldură în toată pînza, cumpăneşte contrastînd albastrul, complementează verdele, sprijină brunul. Emoţia s-a precizat în gama voită de pictor, care ar fi rămas rece fără pata de roşu. Departe de a fi stridentă, ca la Grigorescu, ea armonizează tot cadrul, centrîndu-l ca o notă dominantă într-o gamă. [...]

În cazul vestitelor *Anemone*, nu ştim dacă să admirăm întîi miraculosul acord de culori intense pînă la incandescenţă, temperate cu tonuri neutre şi adînci, şi alternate cu luminozităţi calme, măiastra ştiinţă a armoniei nuanţelor, a culorilor, în funcţie de ecleraj adică, sau simţul sigur al diformărilor obiectului după legile proprii ale percepţiei senzuale: forma vasului, de pildă, care pare strîmb, avînd cercul ce-i serveşte de fund, diformat, din pricina unui reflex luminos care-l face să sporească într-o parte: legea optică a irizării luminii, pe o suprafaţă mai mare decît ocupă în realitate. Luchian pictează realitatea percepţiei sale, deşi ştie că, raportată la obiect, e falsă, pentrucă vasul e, ştie el bine, perfect rotund.

Asta e însă o secţiune în planul cunoaşterii. Grigorescu secţiona procesul cognitiv în retină. Luchian îl secţionează în centrii nervoşi pe care-i angajează acolo unde percepţia trezeşte ecouri asociative şi emoţii. Grigorescu este un dogmatic al simţurilor. Luchian este un criticist, care judecă senzaţiile. Sintezele primului sînt *optice*. Sintezele celui de al doilea sînt *emoţionale*. De aici şi preponderenţa la el a culorii, care, se ştie, nu e decît emoţie tradusă cromatic.

Cu Luchian pictura românească îşi regăseşte strălucirea coloristică ce face gloria artei populare româneşti. O jumătate de veac artiştii români nu vor mai căuta decît *culoare*, adesea în detrimentul celorlalte sinteze plastice posibile.

Rapida ilustrare a esteticii lui Luchian pe care am încercat-o, explică mecanismul lăuntric dar nu explică valoarea picturii lui. Aceasta nu se poate judeca fără conştiinţa adîncii valori omeneşti a pictorului.

Scanned with OKEN Scanner

Viaţa lui Ştefan Luchian ar constitui un minunat rechizitoriu adresat destinului: bogat şi încrezător, cheltuindu-se pasionat ca orice geniu, la început Luchian cunoaşte amorul devastator şi declasant, decăderea socială şi fizică, sărăcia, boala şi mizeria, scrîşnetele şi revolta, pentruca în sfîrşit, ţintuit într-un fotoliu de paralizie, care nu-i mai permite să picteze decît flori (o , marele poet al vieţii fragede din corolele brumate de lumină), să-şi piardă pînă la urmă şi mobilitatea braţelor. Paralizia îl smulge vieţii înainte de a-l omorî literal, mortificîndu-i spiritul prin durerea imensă a privării de singura marea bucurie a existenţei sale: pictutura. Cînd încă îi mai era permisă o mişcare, una singură, bruscă, a braţului, împingînd frontal, Luchian se servea de o pensulă legată de mînă, ca să adauge o strălucire văzută numai de el, pînzei desenate după indicaţiile sale, şi umplută cu culoarea frămîntată cum poruncea el, de către unul din elevii săi preferaţi. [...]

Condensată pînă la explozie, culoarea este pentru Luchian vehiculul tuturor senzaţiilor, suportul lor şi rezultanta cuplărilor diferite la care criticismul său le supune. Culoarea lui Luchian nu este *culoarea obiectului*, tonul local ştiut, ca la academici (pictori mai curînd a ceea ce ştiu decît a ceea ce văd), care să se modeleze, diluîndu-se apoi concentrîndu-se, după cum e nevoie să reprezinte obiectul ori mai depărtat, mai apropiat, tincturîndu-se cu o umbră de negru la margini, pentru a sugera un relief, suportînd adică să fie tratată ca *vopsea*. Culoarea lui Luchian nu e nici *culoarea senzaţiei*, produs al colaborării dintre tonul local şi dozările diferite ale luminii ce cade pe suprafaţa obiectului colorat, nu e nici *culoarea impresiei*, provenită din iluziile pe care atmosfera impură, divers încărcată, interpusă în straturi mai mari sau mai mici între obiect şi ochi le poate produce.[...]

În acest sens, Luchian este cel dintîi „ermetic" al picturii româneşti, al celei culte, bineînţeles, pentru că, de fapt, el face într-un limbaj savant ceea ce artistul popular român face de secole, în tehnica sa primitivă, dedîndu-se unei

Scanned with OKEN Scanner

specii de suprarealism coloristic decorativ, care a produs miraculoasa, arbitrara (la prima ochire) floră a ţesăturilor şi ceramicii ţărăneşti. [...]

Ion Frunzetti

Universul literar, 10 aprilie 1943

LIRISMUL LUI LUCHIAN

Puţini artişti au fost dăruiţi cu o mai variată bogăţie sufletească şi puţini au ajuns — sub aparenta risipire — la o atît de lirică interiorizare.

Este păcat că evoluţia complexă a acestui neobosit cercetător, gonind veşnic după o expresivitate mereu nouă, nu a fost îndestulător stabilită.

Rosturile adînci ale acestei evoluţii n-au fost încă în deajuns luminate. Nu se ştie ce este — în inspiratul şi dramaticul său proces de creaţie — structură organică cu substraturile ei intime de obsesii şi complexe, cu aluviuni secrete, şi care sînt aderenţele şi influenţele oarecum exterioare. Raporturile lui cu impresioniştii francezi, cu Monet de pildă şi mai cu seamă cu impresionişti parţiali ca Manet şi Degas în primul rînd, n-au fost îndeajuns cercetate.

Poate de altfel, că sub neastîmpărata curiozitate atît de pasionată a lui Degas, sub cinismul acid, sub şarja ironică se ascundea tot un lirism „à rebours".

Apoi nevoile de artă subtilă ale lui Luchian trebuiau să-l împingă către această pictură nervoasă, complexă şi totuşi intensă a lui Degas. În peisajul cu jokei se vede admirabil cum reflexele ruginii de crepuscul precumpănesc şi răscumpără poetic, viziunea prea acidă a unui Degas. În *Literatul* însă (vezi *Buveurs d'absinthes* etc.) sau în *Lăutul*, lumina, punerea în tablou proaspătă şi revelatoare şi anumite efecte subtile de pastel arată afinităţile intime cu acea viziune rafinată şi contradictorie în care „ironia romantică" se ascundea sub grimasa lirică a unui obosit de veac.

Scanned with OKEN Scanner

Din pricina acestei pătimașe curiozități artistice a lui Luchian, ansamblul apare uneori de o proteică diversitate. Dar în diversitatea acestui neliniștit, niciodată cinic, stăruie o notă interioară: intensitatea. Totuși lirismul lui Luchian nu este exclamativ, cum nu este exclamativ lirismul artei noastre populare.

Sentimentele adînci și adevărata viață spirituală, îndrumează lirismul către depășire de sine, către evadare din subiectivitate, către cîntec etern, dincolo de vreme și trecătoare întîmplare și prin aceasta către o anumită abstragere sufletească, către o anumită abstragere expresivă, ducînd către marea creație individuală și tipică, laolaltă, și de aceea exemplară.[...]

Nu ne gîndim la abstracție filozofică, la viața didactică a noțiunilor și problemelor metafizice, nici la facticea viață literară și gazetărească a ideilor, ci la simpla (și totuși în realitate atît de complexă) trăire a realităților esențiale prin interiorizare, prin indirectă intensitate sufletească.[...]

Andreescu cu melancolica lui gravitate, cu seriozitatea lui împinsă pînă la migală, cu intuiția lui de geniu, lucra dintru început în adîncime. Luchian nu.

În firea lui erau năzuințl copilăroase, gingașe, șăgalnice, o nesfîrșită nevoie de joc și de lumină.

În sensibilitatea lui exista o anumită pantă către efect, către facilitate, către virtuozitate. Necedîndu-i a realizat minunate izbînzi, plătite însă, este adevărat, cu sînge.

Și iată cum Luchian, trăind cu entuziasm impresionismul, dar dîndu-și seama că este adesea epidermic („Ce n'est qu'un oeil" — spunea Cézanne de Monet) l-a depășit prin intuiție profundă, prin adîncire progresivă.

Tot astfel a depășit anecdota, sentimentalismul și pitorescul facil de care a fost adesea atras și care l-au pierdut de atîtea ori pe discipolul lui, Tonitza, de pildă, care n-a izbutit să se menție în adîncimea, în plenititudinea lui Luchian, alunecînd astfel în complezențe manierate — în goana înșelătoare după farmec — după încîntarea trecătoare — epigonică.

De la început de altfel, Luchian aduce în pictură curiozități și interese spirituale, ce depășeau cu mult pictura mediului său și trebuiau apoi să înlăture și rafinamentul prea tehnic al impresionismului.

Scanned with OKEN Scanner

Astfel descoperă Luchian în viaţa tainică a formelor florale, a accentelor lor de culoare, dincolo de aspectul lor curent, literar sau sentimental, în armoniile cromatice ale petalelor de mac de pildă, variind uneori numai un singur ton — printre cele mai pure şi mai intense acorduri lirice ale picturii florale de pretutindeni, poate din toate vremurile.

Din aceleaşi nevoi lirice, năzuinţele simbolice şi literare ale anarhicului Gauguin şi pătimaşele nevoi mistice ale vizionarului Van Gogh, trebuiau să spargă tiparele impresionismului, realizînd culmi singulare de viziune personală, care la rîndul lor trebuiau să revoluţioneze sufletul picturii occidentale.

„Enfine Cézanne vint..." şi finalităţile clasice cerură dreptul să organizeze sensibilitatea contradictorie şi haotică a unui secol prea bogat, prea divers şi uneori „stupid".

La Luchian însă aceeaşi intensitate haotică şi contradictorie — esenţial legată de vremea lui — adîncită pe bătrînele căi ale cuminţeniei româneşti n-a condus la nici o exaltare, nici explozivă, nici simbolică, nici mistică.

Nesfîrşita suferinţă, nesfîrşita ignorare din partea unei societăţi aproximativ burgheză, improvizată, superficială, suficientă, ba chiar brutală şi cinică, la nevoie, n-au determinat nici o condamnare a realităţilor exterioare şi sociale.

Nici un accent de protest nu pătrunde în arta sa. Suferinţa l-a interiorizat, l-a purificat, i-a intensificat pînă la incandescenţă obsesiile de intimă, visătoare sau avîntată viziune picturală. Mişcător exprimată în scrisori, accentele acestora pot fi minunată hrană sufletească pentru tinerii artişti, în dramatica luptă... a creaţiei care se caută, împovărată de greutăţi.

Cunoscînd în amănunţimi şi iubind meşteşugul subtil al lui Grigorescu (cel acuzat de diletantism de belferii picturali ai vremii), Luchian depăşeşte însă lirismul sentimental, uneori decorativ, romanţios şi convenţional al maestrului prea idilic.

Tot astfel, pornind de la anecdotic, culoare locală şi interes psihologic limitat, ajunge în autoportret la intensitatea de expresie a ultimelor figuri. Fără adîncire a meşteşugului şi a convergenţei expresive, intenţiile rămîn în plastică simple veleităţi literare.

Scanned with OKEN Scanner

Paralel cu Cézanne, dar pe alte căi, el descoperă tainele statornice ale luminii, surprinzînd, el, liricul, exactităţi rare de accent.

În minunatul tablou intitulat *Scurteica verde*, în jurul acelui verde complex, rece, de neuitat, cu savuroase reflexe catifelate, aerul ce învăluie lucrările, palpitarea atmosferei mîngîiată de lumina proaspătă, ating culmi de poezie plastică.

Marii lirici sînt nişte singuratici şi depăşesc orice şcoală. Sînt revoluţionarii cuminţi ai spiritului. Mai întotdeauna învinşi de societate, ei captează frumuseţea, fericirea, eternitatea, în cîntec.

Aceşti făurari de noi universuri poetice, aceşti martiri ai visului creator erau în vechea societate nişte bieţi iluminaţi, caraghioşi şi sublimi. Societatea viitoare trebuie să le asigure o altă soartă. [...]

N. Argintescu-Amza

Democraţia, nr. 3, 22 octombrie 1944

ŞTEFAN LUCHIAN

Voind să consacru o lucrare picturii române, m-am oprit îndeosebi la Luchian, pentru că mi s-a părut artistul cel mai reprezentativ al artei româneşti, în măsura în care această artă a depăşit forţele vechi ale creaţiei colective pentru a atinge stadiul creaţiilor individualizate şi personale. Arta românească, cu un trecut de pictură religioasă murală şi de icoane, a dat naştere unor forme profund originale ca acele ale frescelor exterioare ale mînăstirilor din Bucovina. Spre deosebire de acestea a cunoscut în secolul al XIX-lea, în momentul în care se afirma sentimentul naţional român, o voinţă de a-şi individualiza creaţiile, o dorinţă de a atinge o mare artă, prin raportarea sa mai mult sau mai puţin artificială la discipline occidentale.

Luchian ocupă un loc esenţial la confluenţa acestor curente contradictorii: tradiţie şi influenţe străine. Este în acelaşi

Scanned with OKEN Scanner

timp tributarul predecesorilor săi depărtaţi, succesorul firesc al zugravilor a căror meserie tradiţională a practicat-o (îi plăcea să se numească „Zugravul" şi a intitulat astfel unul dintre autoportretele sale) şi cel mai evoluat şi mai modern dintre pictorii români; încarnează gusturile plastice cele mai adînci ale neamului său; a asimilat învăţătura şcolii şi a maeştrilor francezi. Arta lui savantă şi spontană este un moment final dar este şi o creaţie, punctul de plecare a unui viitor abia început.

Sper că mi se va ierta, mie, un străin, să consacru o lucrare lui Luchian, cînd atîţia scriitori români ar fi fost mai în stare să o facă, cînd atîţia din prietenii cei mai intimi ai lui mai trăiesc azi printre noi. Luchian n-ar fi avut azi decît 70 de ani şi totuşi cu greu ni-l putem închipui mai adînc intrat în istoria ţării sale. Figura lui a rămas atît de expresivă şi de vie, atît de prezentă de dincolo de moarte, încît poate fi numărată printre cele mai bogate în valori simbolice.

Anii ce s-au scurs au fost pentru România de o rară fecunditate. După secole de nemişcare sau de viaţă latentă s-ar părea că naţiunea renăscută a vrut să-şi manifeste vitalitatea şi elanul de a trăi. Lucrările şi operele se succed cu o extraordinară rapiditate; oraşele îşi schimbă înfăţişarea; modele, obiceiurile sînt tulburate. Luchian mort de 23 de ani, aparţine unei lumi apuse, aproape a trecutului; viaţa lui, înfăţişarea lui ne oferă o pitorească şi stranie imagine de altă dată, în timp ce opera sa se desprinde de acest timp pentru a da o lecţie permanentă de o actualitate care se afirmă pe zi ce trece. M-am străduit să aflu acel aspect al operei sale care are farmecul puţin ofilit al lucrărilor trecute şi să-i găsesc sensul mereu valabil. Dar această muncă migăloasă nu este, în ochii mei, decît un omagiu pe care-l simt profund datorat unui mare artist. Omagiu respectuos şi sincer care nu este rodul convenţiilor şi convenienţelor, ci numai al cunoaşterii mai depline a personalităţii, vieţii şi operei sale.

Moartea nu este singura eliberare a unei vieţi. La Luchian ea apare deja golită de orice semnificaţie, prin lunga agonie care a precedat-o. Dar, în afară de asta, trebuie să amintim că această descătuşare a sufletului care este finalul oricărei vieţi, se înfăptuia puţin cîte puţin în el, de

Scanned with OKEN Scanner

cincisprezece ani încoace, prin crearea unei opere care a fost într-adevăr expresia celei mai prețioase substanțe a ființei sale. Încă din 1902, adică din clipa în care este iremediabil atins de boală, Luchian își încordează toate puterile, fără nicio rezervă, spre această împlinire a sa.

Această operă care apare astfel drept „sînge al poetului", substanța sa cea mai bună, cea mai fină, am văzut-o formîndu-se și crescînd. Să examinăm acum din ce este alcătuită efectiv.

Înainte de toate ține de realitate; Luchian este pictor, și numai pictor, adică un creator concret prin definiție. Primul său principiu este deci: respectul, înțelegerea realului cu inevitabilul său corolar: un fel de neîncredere în imaginație și conștiința inutilității jocurilor acesteia în raport cu resursele infinite ale realității. [...]

Luchian respectă tot atît mijloacele cu care pictează cît și subiectul său; mijloacele sale, adică înainte de toate culoarea pe care o iubește așa cum e ea, cu densitatea sa, cu strălucirea, cu focul ei: „Strălucește ca smalțul; așa să rămîie".

În această tehnică, în acest fel de a lucra, totul este simplu, ușor, natural. Luchian avea obiceiul să se așeze în fața modelului său și să se pătrundă treptat de prezența acestuia, uitîndu-se la el îndelung, sau aruncîndu-i uneori priviri neglijente și iuți pentru a surprinde efectul. Nu începea să picteze decît atunci cînd opera era în întregime concepută în mintea sa. Atîta vreme cît această operație mintală nu avusese loc, nu-i așternea detaliile pe pînză sau pe carton. Altfel, spunea el, „toată simțirea rămîne în schiță și tabloul e rece". Cînd munca sa era astfel pregătită, se repezea la pensule, la paleta lui lată și dreptunghiulară, acoperită cu culori pure — mai tîrziu cerea să fie împins spre șevalet — și se apuca de lucru. Cele mai bune tablouri ale sale au fost adesea realizate în cîteva ore. Revenea rareori asupra lucrului făcut și nu-i plăceau retușurile. De altfel nu putea simți același subiect de două ori, cu aceeași intensitate. Corecturile pe care le face, rar de altfel, sînt în genere inutile, ba chiar strică. [...]

La Luchian această operație de decantare prin memorie se traduce nu prin desen, ci prin culori. Este un caz extrem de curios și foarte rar. Artistul trebuie să regăsească nu

Scanned with OKEN Scanner

doar un ritm ci o armonie, raporturi și nu linii. Luchian nu reține arhitectura subiectului său, nic forma, ci impresia colorată pe care o dă suprafața.

Această artă se apropie deci, într-un fel neașteptat, de modelul său, de natură, deoarece, în loc să-i caute esența sau spiritul, respectă înainte de toate aparența concretă. Imaginea pe care o dă este transpusă printr-o prealabilă viziune de ansamblu. Ea este cît se poate de îndepărtată de recea migală a realismului sau de naturalismul care crede că reproduce adevărul prin simpla acumulare de detalii exacte, notate pe viu sau reconstituite; dar simbolismul său este format din materii vii, culori văzute, impresii resimțite; este deci deosebit de accesibil tuturor.

Iată prin ce rezolvă Luchian problema expresiei care pare specific românească, dar care, pentru că e autentică și originală, este în același timp de o valoare generală ce depășește cu mult problema locală a cutărei țări. [...] Problemele esențiale care se pun artistului sînt pretutindeni aceleași. Nu există o soluție valabilă dacă este limitată la un climat sau un grup anumit. [...]

România a arătat de un secol încoace multă suplețe și invenție. Pictorii săi, aproape toți formați în Franța, au știut întotdeauna să participe la mișcarea creatoare care pornea din Paris. Unii chiar și-au pierdut, cu prea multă ușurință, calitățile lor originale. Luchian a știut să rămînă în întregime român, adoptînd în același timp tonul cel mai universal.

Într-adevăr nu trebuie să credem că pentru a participa la mișcarea internațională a artei, trebuie să vorbești tot într-o limbă internațională, un fel de esperanto artistic format în chip abstract din celule uscate ale unor vieți diferite. Dimpotrivă, numai dînd unei opere colective o notă specific originală, este încă posibil să se aducă cu folos, în acest concurs internațional, o îmbogățire a patrimoniului comun. Și Luchian a înțeles-o admirabil. Nu s-a sfiit să pună, în România, probleme care erau pînă atunci necunoscute aici, dar care se puneau în acea clipă Franței și, prin aceasta, lumii întregi. Acestor probleme, cărora Cézanne și apoi Gauguin le-au căutat soluții, Luchian nu s-a sfiit să le dea și el soluția lui, obținută din ceea ce avea mai bun în el și din calitățile neamului său.

Scanned with OKEN Scanner

Această soluție fixează [...] în chip deosebit, trăsăturile cele mai caracteristice ale artei românești. Această artă este o reprezentare concretă, sinceră și viu colorată a naturii. Vrînd să dea o imagine care să simbolizeze natura și aspectul ei fizic, Gauguin trebuise să recurgă la peisajele virgine și inedite din insulele Pacificului; doar acolo găsise intensitatea, tinerețea veșnică, puritatea pe care le urmărea zadarnic sufletul său de civilizat rafinat. De unde și opera lui, imensă prin libertate și intensitate, voit barbară și primitivă. Luchian aduce și el soluția lui la problema reprezentării simbolice a naturii prin suprafețe pictate. O soluție mai modestă, desigur, blîndă ca pămîntul care l-a inspirat, dar autentică și pură. [...]

Fără îndoială, acest lucru nu era posibil decît într-o artă tînără, încă nesclerozată, fără prejudecăți și idei preconcepute, avînd însă în urma ei un îndelung trecut popular, anonim, un gust sigur și instinct artistic. Opera lui Luchian apare astfel ca prelungirea, transpunerea în domeniul artei propriu-zise a minunilor unei arte populare încă vii, iubitoare de suprafețe și îndemînatecă în a le decora pe covoare, broderii, olării, mobile, cu culorile magice care reînnoiesc natura.

Prin simplul joc al inteligenței creatoare, printr-un instinct sigur, Luchian știa să dea valoare excepțională și în același timp larg accesibilă fiecărui subiect atins: moara, casa, copacul, drumul, florile. Sub pensula lui, fiecare element capătă personalitate, dobîndește un sens generic și simbolic.

Astfel s-a realizat foarte repede și aproape spontan, în domeniul picturii, acea fuziune necesară între exigențele artei occidentale și posibilitățile artiștilor români. Această problemă s-a pus în secolul al XIX-lea celei mai mari părți a Europei, în vremea trezirii naționalităților. [...] Este cert că orice progres este zadarnic dacă nu se naște din însuși sufletul țării și că, așa cum gîndea Eminescu, o civilizare înceată dar organică este preferabilă unei rapide civilizări cosmopolite. Dar nu e mai puțin adevărat că o țară nu este un vas ermetic închis, în care un popor să-și respire numai atmosfera proprie. Istoria ideilor și a literaturii române este plină de dezbateri asupra acestui subiect.

Scanned with OKEN Scanner

Luchian a rezolvat dintr-o dată contradicţia prin opera sa. Cei care au fost, în aceeaşi epocă, dar în alte domenii, descoperitorii cei mai necontestaţi ai sufletului românesc, au resimţit cu toţii superioritatea lui Luchian. [...]

Printr-un paradox care nu este de altfel decît aparent şi care de fapt reprezintă o evoluţie perfect logică, Luchian, cel mai autentic revoluţionar, omul cel mai deschis la tot ce e nou şi cel mai conştient de problemele universale, este cel care restabileşte legătura cu tradiţia istorică, firească a artei româneşti, nu prin reînvierea virtuţilor unei epoci sau ale unui stadiu de viaţă depăşite, ci aplicînd prezentului calităţile native de spontaneitate, de simţ al culorii, de dragoste pentru fiinţe şi pentru natură.

Jacques Lassaigne

Din *Ştefan Luchian*, Editura Fundaţiilor, 1947

RETROSPECTIVA LUCHIAN

Marele eveniment artistic, nu numai al lunii martie, ci al întregului an, a fost retrospectiva Luchian, organizată de Academia română prin Virgil Cioflec, ajutat de Jean Steriadi. După expoziţia Grigorescu de anul trecut, aşa de necesară ca să ne aducă aminte de importanţa artistului al cărui centenar era sărbătorit, expoziţia Luchian vine să întregească tabloul picturii noastre în perioada critică, de tranziţie, de la „sfîrşitul secolului", la veacul în care ne aflăm. Ea justifică în totul credinţa, tare în cîţiva dintre noi, că arta lui Luchian se aşează drept şi natural, alături de cea a lui Grigorescu şi Andreescu, pe culmile cele mai înalte ale producţiei noastre artistice; că ea îi depăşeşte chiar pe aceşti doi, atunci cînd e vorba de sensibilitatea la culoare, la anumite rafinamente de senzaţie.

Şi Luchian, ca şi Andreescu, au fost oameni fără noroc, nu numai pentru că au purtat în trupul lor o boală care îi rodea pe îndelete încă de tineri, dar şi pentru că, talentaţi

Scanned with OKEN Scanner

cum erau, dar exigenți și severi, încă și mai mult cu ei înșiși de cum erau cu alții, și-au fixat idealul atît de sus, încît n-au avut niciodată îndrăzneala să creadă că l-au atins. De aici sfiala lor a amîndorura, acea notă de rezervă resemnată, care ni-i face azi excepționali de scumpi, dar care i-a deservit pe lîngă contemporani. Căci și atunci, ca și acum, nu era luat în serios decît guralivul îndrăzneț care striga tare și se proclama singur „mare pictor", „mare specialist", sau „mare" altceva.

Toți amatorii de artă de la noi se cuvine să mulțumim Academiei și lui Cioflec, inițiatoarei și realizatorului acestei importante și grele întreprinderi: prezentarea operei totale a unui artist. Acum știm bine cine a fost Luchian. Dragostea și admirația noastră au un reazăm solid: cele o sută șaizeci de pînze, de acuarele, de desene. Din ele, în momentul în care scriem aceste rînduri, cîteva au fost înapoiate proprietarilor, pentru a face loc unei alte expoziții. Cu puține excepții, acestea din urmă nu aduceau nici o notă nouă la imaginea ce ne va rămîne despre Luchian, de pe urma retrospectivei. Concentrînd opera lui, eliminînd repetițiile și încercările mai puțin reușite, servim mai sigur numele lui. Ca toți artiștii, din toate timpurile, compatriotul nostru a fost uneori inegal. Fire pătrunsă de dragostea naturii, simțitoare mai ales la detaliul viu, la impresia imediată și caldă, cu alte vorbe neîncrezător în mirajele imaginației (ceea ce Cioflec pune destul de limpede în lumină în prefața catalogului expoziției). Luchian era mai supus dispoziției momentane, decît un Grigorescu, de pildă. Erau zile cînd tabloul „ieșea", te miri cum; erau altele cînd, evident, inspirația întîrzia să vină. Iar aceasta se simte la o natură așa de sinceră, de directă ca a lui Luchian. Virtuozitatea, producția facilă, aerele de bravură, pe care și le dau unii sau alții, el le considera primejdioase pentru conștiința unui artist, se ferea de ele și le disprețuia.

Expoziția, cuprinzătoare, are meritul de a ne arăta toate aspectele operei lui Luchian, chiar cele sporadice, chiar cele unice, momente cu totul izolate în cariera sa, dar care nu-s lipsite de semnificație. Ele ne învederează preocupări fugare, care nu s-au menținut, poate din pricina împrejurărilor — mă gîndesc la efectele bolii artistului, care-l îm-

piedică să se consacre mai îndelung studiilor de cai de curse — dar care preocupări, într-un anume moment, au fost destul de puternice ca să-l determine să-şi schimbe temele obişnuite.

Luchian, fost-a el un pictor de figuri sau unul de peisaje? Despre Grigorescu s-ar putea afirma şi una şi alta, sau, mai drept, s-ar putea spune că peisajul la el a fost rareori altceva decît cadrul cel mai evocator, ambianţa cea mai fericită a persoanei umane. Andreescu din contră, a fost mai ales un peisagist, capabil să se adîncească pînă la uitarea de sine într-un motiv care-l încînta, evitînd parcă în artă prezenţa semenilor lui, alegînd cu predilecţie colţurile uitate de oameni, ori cele în care ei nu-şi puseseră încă piciorul. Despre Luchian s-ar fi putut spune, pînă la actuala expoziţie, că e mai ales un pictor de flori şi de figuri. Se cunoşteau relativ puţine bune peisaje iscălite de dînsul. Azi, o astfel de afirmaţie ar părea exagerată. Cu excepţia naturilor moarte, ieşite, multe din ele, dintr-o tragică fatalitate, în ultimii ani ai artistului, cînd, ţintuit într-un fotoliu, aproape nu se mai putea mişca şi era redus astfel să nu picteze decît ceea ce i se găsea la îndemînă, cele mai numeroase şi mai reuşite pînze sînt peisajele. În ele, mai ales, se pot urmări fazele succesive ale tehnicii artistului, ingeniozitatea procedeelor sale, ardoarea cu care urmărea anume experienţe şi probleme, în vederea unui cît mai sigur mod de expresie, adică cel care răspundea mai complet senzaţiilor şi impulsurilor sale. Unele sînt minuţios tratate în trăsături mărunte, ca o broderie; altele, din contră, larg şi viguros. Urme energice de pensulă brăzdează atunci pînza în lung şi în lat, violente, în tonurile cele mai vii, singure sau însoţite de semne tot aşa de robuste de cuţit. Tabloul ia atunci aspectul unei savante marchetării, în care nuanţele cele mai variate şi mai tari se domolesc reciproc, creînd unele din acele armonii calde şi îndrăzneţe, proprii lui Luchian. El a trecut astfel prin toate fazele pe care le cunoaşte arta contemporană, căci fiecare colţ din natură, fiecare aspect al pădurii sau al cîmpului i se pare demn de a fi redat printr-o factură unică, care i se potriveşte lui şi nu altuia. Uneori

Scanned with OKEN Scanner

lumina e veselă, umple tot cu palpitarea ei, izbeşte obiectele ca şi cum ar fi ceva material şi greu, prin raze pe care parcă le simţim străbătînd aerul. Alteori ea nu se poate urmări decît în locul unde a căzut, unde lasă pete jucăuşe de aur pe frunziş, pe trunchiul copacilor, pe terenul din jurul acestora. Mai ales acest din urmă motiv a plăcut artistului. El revine de mai multe ori, cu acelaşi subiect, chiar în expoziţia de acum. Şi, deşi felul acesta de a reda un colţ de natură îl mai întîlnim şi la alţi pictori, mai ales germani — ca o urmare a impresionismului — la nici unul lumina nu şi-a păstrat, ca la Luchian, impalpabilul, esenţa eterică care-i este proprie. O zi închisă de primăvară îi va inspira *Lacul Parcului*. O alta caldă, niţel zădufoasă de iulie, înspre amurg, capodopera ce poartă numele de *Căldăruşani*, ori *Moara de apă*, ori încă acel peisaj monocrom, de o delicateţă rară, în care o perdea de arbori pare o horbotă, ce se întinde în faţa noastră, în ceaţa atmosferei, ori încă grupul auriu de copaci, cîmpul de curse de tonalităţi calde, dar surde, pictat la Paris, un sat de munte răspîndit pe un deal, atîtea altele.

În comparţie cu acestea, figurile sînt nu numai mai puţin numeroase, dar încă, unele, poate de o calitate mai puţin convingătoare. N-aş vrea să mi se ia această afirmaţie în nume de rău. Este o chestie de nuanţă, de ierarhie în excelenţă. Oricare din pînzele expuse ar face onorabilă figură, nu numai în muzeele noastre, dar aproape oriunde. Pe toate le-ar salva, le-ar impune chiar admiraţiei acel splendind colorit, desigur însuşirea regală a lui Luchian, pe care nimeni la noi şi puţini contemporani aiurea n-au dus-o la o mai mare strălucire. Insă, în unele din ele, descoperim îndoieli, nesiguranţă, poate chiar stîngăcii. Desenul este mai puţin ferm şi compoziţia timidă. Coloritul lor justifică orice, bineînţeles, dar de ce Luchian să aibă nevoie de concesii? Chiar pînze cunoscute şi pe drept admirate, cum sînt *Lăutul*, *Lorica*, prezintă lacune. Nudurile sînt mai toate indiferente. În schimb însă în altele, în studiile de expresie aşa de adînci, aşa de umane, aşa de cu economie pictate, el este inimitabil. *Capul de bătrîn*, în pastel, are ceva din sinteza genială a desenelor lui

Scanned with OKEN Scanner

Manet, ca şi cele două studii după *Nicolae Cobzarul*, or unul sau altul din capetele de copii.

De altfel, în mai toate aceste pînze se simte bunătatea înţelegătoare a lui Luchian, fondul de melancolică blîndeţe, care-i era propriu. Prietenii şi camarazii din Paris l-au văzut exuberant, gata să facă glume, mergînd uneori pînă la acele „grosses blagues d'atelier", ca să scandalizeze pe „burghezi". Ele erau însă mai factice, mai superficiale decît păreau, decît chiar lăsa să se creadă artistul însuşi. Împrejurările, lupta ce a fost nevoit să ducă în ţară, spre a se afirma, el şi arta pe care singură o aproba şi stima, boala grozavă de care în curînd a început să sufere, l-au redat lui însuşi, i-au scos din nou la lumină latura generoasă, însetoşată de dreptate, curajoasă, a firii sale. Aşa ne apare în ultimele portrete, în cel cu pensula în mînă şi în cel cu şal în jurul gîtului, capodopere de sensibilitate şi execuţie, demne de a figura lîngă oricine, în orice muzeu. Ca sentiment, ele ne fac să ne gîndim la unele din figurile dureroase ale lui Carriére, cele, mai ales, unde acesta s-a pictat pe sine, ori la portretul pe care Puvis de Chavannes l-a lăsat despre soţia sa, gloria muzeului din Lyon. Ca execuţie însă Luchian ne place mai mult. Este uimitor să vezi cîtă stăpînire de sine şi-a păstrat artistul, cîtă obiectivitate, ce mînă sigură a avut, pe care înduioşarea n-a făcut-o nici un moment să tremure în faţa propriei ruine, la aspectul în oglindă al feţei, pe care viaţa începuse s-o părăsească, care lua ceva din frumuseţea şi din seninătatea morţii. Niciodată n-a pictat mai cu înţelegere, mai simplu, mai solid, mai inspirat. Dacă n-ar fi pus în circulaţie decît numai aceste două imagini şi expoziţia din sala Dalles tot şi-ar fi atins scopul.

Compoziţiile de mari dimensiuni, ceva mai complicate, îl încurcau pe artist. Singura, deplin reuşită, mai mult ca un proiect în vederea unei opere importante, este *Împărţirea porumbului*,* cu care pe drept se mîndreşte Muzeul Simu şi, pînă la oarecare punct, *Spălătoreasa** de la Muzeul Stelian. Şi totuşi, chiar în primul din aceste două tablouri există o nepotrivire între felul cum e tratată figura

* Ambele la Galeria naţională (n. ed.)

cetelor de oameni şi veşmintele lor. Capetele sînt pictate subţire, precis; în ele, în cele mai multe, linia îşi păstrează toată puterea ei; „tuşa" e măruntă, dar sigură. În execuţia costumelor pictorul s-a servit de mici trăsături distincte, ca nişte virgule, puse unele lîngă altele, aproape despărţite între ele, aşa încît, pe cît feţele au păstrat un fel de stabilitate, restul compoziţiei pare într-o continuă mişcare. *Spălătoreasa*, *Tăietorul de lemne* încă şi mai mult, prezintă goluri. Personagiul principal, tratat cu atenţie, este ca şi înecat în restul tabloului, mult mai sumar schiţat, mai puţin evocator, mai expeditiv.

Cel mai evident insucces al lui Luchian mi se pare însă *Cheful*, care este totuşi tabloul său cel mai important, cel care i-a dat mai multe griji, pentru care a executat nenumărate schiţe, unele extrem de serioase şi de sugestive, cum ar fi capul cobzarului, de care a fost vorba mai sus. Personagiile, minuţios analizate, fiecare în parte, pictate cu toată autoritatea de care era capabil artistul, par lipite cam cu de-a sila unele lîngă altele, fără prea multă legătură între ele. Este ceva artificial, aproape scolastic în punerea lor împreună. Lipseşte apoi acea atmosferă de orgie, pe care Luchian dorea s-o evoce cu „damezele" sale, totuşi aşa de caste în rochiile lor lungi, cu pieptănăturile corecte, cu înfăţişarea de onorabile burgheze, cu cei patru „tipi" dintre care doi şi-au pierdut cu totul busola. Culoarea este savant gradată, însă destul de neplăcută. Nu-l recunoaştem pe Luchian decît în natura moartă, din stînga, din cîteva fragmente, în special figurile, şi din marginea de peisaj, fixat în zid şi tăiat la jumătate de marginea ramei.

Nimeni poate ca Luchian n-a fost curios la noi de ceea ce constituie maniera fiecărui pictor, procedeele de a prepara o pînză, de a întinde culoarea, de a da ultimele trăsături ce unifică şi termină o operă. Şi nimeni n-a profitat mai mult ca dînsul de şederea în Paris, de contactul cu mediul cel mai strălucit, mai variat şi mai învăţat pe care l-a cunoscut arta contemporană, cel care se întîlnea

Scanned with OKEN Scanner

în marea capitală a artei, cam în preajma lui 1900. Luchian a pictat în ulei şi în pastel; a încercat acuarela pe hîrtie şi cea pe pînză; a desenat pe hîrtie obişnuită şi pe cea pe care, de regulă, se fac motivele destinate litografiei. Uneori albul pînzelor joacă în armonia generală, alteori ea e preparată în verde, cum se vede la portretul său cu pensula în mînă, în care preparaţia a străbătut prin crăpăturile materiei colorante, întinsă pe deasupra. L-au interesat desigur impresioniştii: anume pastele amintesc de aproape pe cele ale lui Manet. Iar în tonalitatea negricioasă şi răscoaptă a *Chefului* cineva vedea, pe drept, un ecou de la Bazile. *Cursa de cai*, executată la Paris, nu s-ar putea explica, ca subiect şi ca fel de tratare, fără operele similare ale lui Degas, care tocmai atunci expunea astfel de teme, la Durand-Ruel. În *Safta*, felul de a întinde tonul nu este prea deosebit de pictura fără umbre, în tonuri plate, a lui Gauguin. Iar un buchet de flori, în care fiecare corolă este ieşită din aplicarea unui ton pur, roşu, portocaliu, galben, fără nici un fel de amestec şi fără ton de umbră, ca şi cum s-ar fi lipit acolo corole de hîrtie, ne duce la Odilon Redon. Nimeni nu şi-a dat apoi seama mai bine ca Luchian de importanţa formei, direcţiei, a felului cum pensula este purtată, spre a lăsa urma de culoare. În fiecare operă mai însemnată se simte această preocupare conştientă, aproape tiranică.

Totuşi, şi aici apare toată originalitatea şi tăria personalităţii lui Luchian, nimeni n-a ştiut la noi să asimileze mai complet toate aceste ecouri venite de aiurea, să le topească împreună, să le facă să se ajute reciproc, pentru a-i pune la îndemînă acea factură unică, matură şi atît de proprie, prin care orice lucrare a sa se impune, şi prin care el a rămas în arta noastră ca unul din cele mai strălucite modele.

G. Oprescu

Viaţa românească, nr. 4, aprilie 1939

Scanned with OKEN Scanner

[...]Toată pictura noastră de la 1900 încoace se resimte, poate nu atît de influența directă a lui Luchian, cît de faptul că acesta a produs o atmosferă, a fost cauza unui climat moral determinant, în care nu putea trăi și prospera decît o artă avînd anume însușiri, și nu altele, în totalitatea ei hotărît superioară trecutului.

Înaintașii, mai ales Grigorescu, pregătiseră, ce e drept, terenul. Ei făcuseră ca pictura—căci de ea în deosebi este vorba—să intre în preocupările celor ce se considerau aparținînd culturii românești. Ca prețuirea ei să fie considerată ca o podoabă sufletească indispensabilă a unui om de gust și a celor ce au ambiția să fie socotiți civilizați. Pofta se crease; rămînea să se vadă cu ce se putea satisface. Tocmai în acel moment apare Luchian. Coincidență poate, cum ar zice unii critici mai sceptici, deși fără calitățile reale ale tînărului artist, fără acele însușiri care răspundeau tocmai așteptărilor, și ale celor ce se destinau picturii, și ale celor ce o gustau, este sigur că influența sa n-ar fi luat proporțiile pe care orice cercetător obiectiv al artei noastre contemporane trebuie să le recunoască. Fără prezența lui fizică uneori, fără admirația pe care a suscitat-o în cei ce țin o pensulă în mînă și în cei care-și fac o voluptate din admirația operelor de artă, toată pictura noastră din ultimii patruzeci de ani altfel ar fi evoluat.

Înseamnează oare că toți cei la care ne gîndim azi, cînd trecem în revistă, ca într-o vastă panoramă, pe cei mai însemnați dintre pictorii noștri, lui îi datorează situația lor? Nu, de sigur. Cu excepția lui Tonitza, coborîtor în directă linie din Luchian și, în unele privințe, continuatorul său, ceilalți se adapă de la alte izvoare—cînd se adapă. Nemijlocit nu-i datorează mai nimic. Fără el însă, cei mai mulți n-ar fi găsit un mediu favorabil în care să se dezvolte, n-ar fi avut nici libertate, nici îndrăzneală, ar fi ezitat să fie cu totul sinceri, s-ar fi izbit la tot pasul de rezistența publicului, de anume îngrădiri pe care numai Luchian le-a dărîmat. Apoi, punînd cu hotărîre pictura noastră pe linia culorii și a luminii, acordînd atîta importanță lirismului și plăcerii ieșite din decorativ, el a dat o lovitură simți-

Scanned with OKEN Scanner

toare vechilor metode de studiu, în vederea cîştigării aptitudinilor de pictor — metode pe care contactul cu pictura novatoare franceză le dovedise vătămătoare. El a contribuit încă, într-o largă măsură, ca să lege din nou arta cultă de vechea tradiţie românească, ca să o facă să se sprijine pe temelia solidă ce noi, românii, o posedăm dintr-o milenară experienţă, ieşită din practicarea admirabilei arte populare. Dacă instinctiv, ori conştient e greu de spus; Luchian este însă acela care a deşteptat în noi porniri ce dormeau de multă vreme şi ne-a mînat pe calea acelor realizări, care mai mult decît ori care altele se potriveau cu însuşirile noastre permanente. [...]

Am spus că el este răspunzător în mare parte de tendinţele ce se precizează în arta română către 1900. La această dată Grigorescu, unanim respectat, considerat, datorită tablourilor inspirate de aspectele peisajului şi de locuitorii de la ţară ai României, drept cel mai desăvîrşit reprezentant al sufletului nostru (începuse de pe atunci să se vorbească de „specificul naţional"), pentru cine ştia să pătrundă şi să interpreteze faptele, aparţinea trecutului. Plin încă de putere, vioi, de o flexibilitate aproape juvenilă în mişcări, privirea sa îşi pierduse însă ascuţimea, mîna nu mai avea acea vigoare, nici acea preciziune din trecut. Gloria îi venise odată cu oboseala care, vizibilă pentru cei obişnuiţi să vadă, rămînea poate ascunsă pentru artist, în orice caz pentru prietenii acestuia şi pentru lumea oficială. Latura graţioasă, dulce, duioasă din firea lui Grigorescu, care-i inspirase frăgezimea primelor sale lucrări, optimismul său rezistent şi ceva cam prea sistematic, care îl făcea să nu vadă din viaţa ţăranului decît partea idilică, copleşesc din ce în ce mai mult celelalte însuşiri ale sale. Devin ceva obsedant, o adevărată sistemă. Este perioada ţărăncuţelor şi ciobănaşilor înalţi şi şui, aproape fără muşchi şi fără oase, cu faţa roză şi convenţională, impersonali, de o gingăşie banală, fantomele unui vis sentimental, într-un peisaj şi el convenţional, alburiu, ca un expeditiv decor de teatru. Artistul nu vede s-ar zice sau nu vrea să vadă diferenţa dintre aceste opere fără nerv şi pînzele admirabile din trecut, portretele, pei-

Scanned with OKEN Scanner

sajele, scenele țărănești din Franța și de la noi, pline de adevăr, juste, direct inspirate de viață, ce datau dinainte de 1895.

Din ce în ce ne îndreptăm spre o pictură goală și facilă, care se putea încă susține la Grigorescu, din pricina calităților sale de colorist, prezente pînă și în cele din urmă pînze, dar care devenea insuportabilă la imitatorii acestuia. În acel moment intervine Luchian[...] pictor de o sensibilitate excepțională, vibrînd în contact cu natura și cu realitatea umană, unul din executanții cei mai viguroși și mai personali din școala noastră și un colorist fără pereche[...]

Luchian n-a debutat ca un inamic al lui Grigorescu, din contra. El proclamă geniul înaintașului său, îl admiră, îl imită — deși, dorind să se identifice cu arta predecesorului său, rămâne totuși el însuși—, se manifestă ca unul din discipolii săi. De altfel, bătrînul maestru este alături de cei tineri în acțiunea pe care o întreprind, în lupta pe care o duc contra celor ce anchilozau arta. Cel puțin, el își pune iscălitura alături de a acestora, cum vom vedea.[...]

Boala, care își face sinistra ei apariție, îl silește la o altfel de viață decît cea dusă pînă atunci. Într-un fel, timpul destinat lucrului serios și util se lungește. Un valetudinar, fără voia lui, e obligat să renunțe la multe, să ia poate mai în serios lumea, în orice caz să-și petreacă timpul altfel decît la curse de cai, cu întreceri cicliste, ori în reuniuni din care nu rezulta decît o plăcere momentană, o bună dispoziție, un succes de amor propriu. Este bine însă că Luchian a trecut și pe acolo, că s-a decantat, că și-a îmbogățit într-un fel experiența. De la primul atac serios, în 1901, el este alt om. În tot ce întreprinde, în tot ce proiectează se simte plumbul din aripi. A desbrăcat haina pestriță cu care, ca un arlechin, parada în societatea celor puși pe petrecere, dar care nu izbutea să ascundă cu totul sufletul lui simțitor, compătimitor, generos și plin de omenie.[...]

Cu speranța unui mai bine, care nu se ivește nici decum, el merge ici și colo, vara, după un aer mai curat, după mai multă răcoare, după o atmosferă mai uscată, pe care o crede salutară stării sale. De pretutindeni trimite scrisori mai lungi ori bilete, în care vorbește puțin de sănă-

Scanned with OKEN Scanner

tatea lui, mai mult de frumusețile naturii în mijlocul căreia se afla, de subiectele pe care nu îndrăznește să nu le descrie, atît sînt de minunate, de „peisajele bunișoare" pe care le execută, uneori după suferințe îndurate și mari greutăți, din pricina drumului în urcuș care nu e făcut pentru picioarele sale, acum înțepenite. Preocuparea lui de toată ziua devine pictura. Ea îl muncește ca o patimă chinuitoare, dar îl și consolează de tot nenorocul de care are parte. [...]

Cu fiecare etapă parcursă, adică după fiecare vară, îl simțim mai stăpîn pe sine, mai complet, mai sigur de ce face, mai inspirat. Progresul este evident, incontestabil, pînă în ultimul an, cînd paralizia îi cuprinsese mîinile și-l făcea incapabil să mai poarte cu efect pensula. Cine compară, de pildă, *O fată care toarce*, la Cioflec cu data de 1896, cu *La împărțitul porumbului*, din 1905, una din capodoperele lui Luchian, vede imediat deosebirea. Într-un colorit cu mult brun, pentru fond, înviorat numai de scoarța țărănească multicoloră din dreapta, tînăra fată, în genul țărăncuțelor lui Grigorescu din aceeași vreme, într-o atitudine nenaturală, de parcă ar dansa, toarce. Iia, broboada de pe cap, figura, sînt crud pictate, cu un alb insuportabil, supărător ca lumina unui bec electric, inexplicabil la un colorist cum era Luchian. În celălalt, fiecare urmă de pensulă este producătoare de plăcere și, deși nu se poate vorbi de o compoziție bine închegată, căci toate figurile sînt pe aceeași linie, aproape pe același plan, nu știi ce să admiri mai întîi: desenul sobru, de o precizie uimitoare, adevărul siluetelor, impresia de tumult organizat ce se desprinde din ansamblu, expresiile hotărîte în violența lor, ale tuturora. Drumul parcurs de la una la cealaltă este enorm. Și totuși, progresul va continua. [...] În flori întîlnim o calitate de pastă, o strălucire a tonurilor, ceva suav, suculent, proaspăt, în fața căruia mai toată pictura noastră dinainte de Luchian, cu mici excepții, din punctul de vedere al coloritului, pălește. Și aceasta în mare parte pentru că pictîndu-le, artistul renunță de a mai imita doar realitatea, își impune o evidență proprie, în care natura nu era decît un pretext pentru a se înălța la ceva fără existență, supranatural prin strălucire și splendoare.

Scanned with OKEN Scanner

Pentru astfel de opere Luchian a fost considerat ca cel mai mare colorist al nostru.[...]

Fără să o fi formulat vreodată cu preciziune, simţim că la baza credinţei sale estetice era o încredere fermă în puterea expresivă a liniei. Cea mai bună dovadă despre aceasta sînt, nu numai atîtea desene şi acuarele, fără cunoaşterea cărora nu s-ar putea înţelege importanţa operei sale în ansamblul ei, ci mai ales marele număr de pastele, tratate cu tot atîta grijă, cu tot atîta seriozitate şi aplicaţie, cu cel puţin tot atîta plăcere, ca şi tablourile în ulei.[...] Ba încă, tocmai pentru că în pastel el putea să-şi satisfacă nevoia de a îngrădi cu preciziune forma, fără să-i confere un aspect prea uscat, de a evoca tot, desenînd, cele mai delicate valori şi nunanţele cele mai rare de tonuri, n-ar fi exagerat să pretindem că pastelul era tehnica sa preferată. El a practicat-o, după toate probabilităţile, la sugestia lui Degas. Ilustrul pictor francez, printe comtemporanii lui Luchian, se servise de pastel nu numai cu aceeaşi dragoste, dar şi cu autoritate şi o măiestrie, care pînă azi fac admiraţia oricărui cunoscător. La acesta însă, pastelul nu era totdeauna o tehnică aleasă, ci mai de grabă impusă, din pricina bolii de ochi de care suferea, şi care progresa continuu.[...] Luchian [...] a practicat pastelul pentru că i-a plăcut, pentru că aspectul lui delicat, vaporos şi suav îl mulţumea în chip deosebit.

Materia de care se serveşte, niţel imaterială ca aspect, dar precisă prin urma ce lasă pe carton, felul în care se obţine tonul cu aceste „bastonaşe electrice", după cum le numeşte el faţă de Cioflec, îi convenea. De aceea, în opera lui, nu e drept să se facă o distincţie între ulei şi pastel, ambele constituind un fel constant de exprimare.

Şi într-una ca şi în cealaltă tehnică, el ne-a lăsat opere remarcabile, cu atît mai solide şi mai desăvîrşite, cu cît ne apropiem de sfîrşitul tragicei sale existenţe. Ceea ce ne izbeşte în mai fiecare lucrare este sentimentul ce se desprinde din ea, un calm nuanţat de melancolie, ceva adînc şi puternic ce ţine parcă de rugăciune. La exemplul primelor tablouri ale impresioniştilor, a pictat şi el vederi din oraş, *Vara*, de pildă (1907), cu un om lîngă poartă, dincoace de un zid, pe o zi cu soare. Pete puternice de lumină cad greoaie printre crengi şi frunze, o cascadă de rotogoale aurii. Dar

Scanned with OKEN Scanner

pînă și într-un astfel de subiect sentimentul de melancolie nu lipsește.

În fața spectacolelor din natură, asupra cărora s-a oprit mai des, fie că e vorba de un desen, fie că e vorba de o pictură, s-ar zice că se deșteaptă în el credința dublată de nevoia de a se arăta recunoscător pentru mulțumirea de care e stăpînit. Totul este nu numai sugerat, dar precis indicat, cu un minimum de mijloace: obiectele, atmosfera, anotimpul, uneori chiar ora zilei, ca și la impresioniști, în cel mai delicat și mai plin de emoție tablou. Sub volutele elegante ori răscolite de vînturi ale norilor, sălciile, mestecenii, aninii își leagănă crengile deasupra florilor din iarbă, ori a oglinzii liniștite a apei. Nimeni la noi, nici chiar Grigorescu ori Andreescu, n-a evocat în aceeași măsură și cu mijloace așa de simple frunzișul mișcător al copacilor. El știe sugera apoi atît formele mărețe ale coroanei pomilor, cînd toată silueta lor este considerată laolaltă, dar și, prin detalii apropiate, prin mici amănunte de factură, ca și Corot, individualitatea fiecărui arbore și nu numai specia lui, aerul închis între frunze, spațiul dintre ele, care nu se vede, ci se simte, în care se joacă vîntul, unde lumina pune petele ei de dantelă ori străluciri de nuanțe ne mai întîlnite aiurea.

A lucrat și portrete — mai rar — , pe al său în primul rînd, într-o serie impresionantă, în care se pot urmări treptat, pe figura îndurerată și chinuită de boală, urmele suferințelor fizice și morale. Cel mai frumos dintre ele este intitulat *Un zugrav*. Ca elocvență a expresiei, Luchian nu s-a ridicat niciodată mai sus. Tot de acest gen se cuvine să alăturăm și celelalte figuri, cele care pot intra sub rubrica capete de expresie. Ele sînt alese în genere din lumea dezmoșteniților, au ceva trist în înfățișare. Toți sînt nenorociți și avem credința că și autorul lor era profund impresionat, în momentul în care le fixa imaginea. Ele ne ajută, ca și unele vederi de mahala mizeră, să descifrăm sufletul complex al lui Luchian. În ele se reflectă bunătatea lui, afecțiunea lui pentru cei fără noroc, fără vina lor, ca și el. [...]

Și alții au pictat asemenea învinși de viață. La ei însă, ceea ce conta era nota pitorească. Nu aceasta îl interesează pe Luchian, ci forma pe care o ia figura umană, trăsăturile ei, culoarea cenușie a pielii, privirea stearsă sau pierdută în vag a ochilor, părul rar și neîngrijit, atunci cînd nenorocul

Scanned with OKEN Scanner

se abate asupra aceluiaşi individ, şi cînd sufletul lui de om slab, neputincios, incapabil să lupte, suferă înfrîngere după înfrîngere. Şi portretele lui, mai sus menţionate, la urma urmei aparţin aceleiaşi categorii. Figura sa prelungă de om bolnav, ciupită de vărsat, palidă, slabă, în care numai ochii au mai rămas vii şi ne privesc ca cei ai unui animal rănit de moarte, cu barba rară, nerasă, uneori cu o pensulă în mînă, este soră geamănă cu aceea a cobzarului sau cu cea a cerşetorului, şi el cu ochii blînzi, strălucitori şi inteligenţi.

Totuşi, parcă tot între peisagişti este locul lui Luchian, pînă ce boala îl ţintuieşte cu totul în fotoliu, îl obligă la o nemişcare aproape absoltă, face din acest om jumătate înţepenit cel mai inspirat şi mai fermecător pictor de flori de la noi. În toate peisajele, orizontul este nemărginit şi copacul ţine locul principal, adesea la o margine de apă. Omul lipseşte din ele, chiar acolo unde prezenţa lui ar părea necesară: la un birt, în mahala; într-o curte, lîngă un puţ. A fost acolo şi a plecat, lăsînd în urma lui o atmosferă tihnită şi de reculegere, în care singurele zgomote sînt cîntatul păsărilor şi şoapta frunzelor mişcate de vînt. [...]

Toamnele, iernile şi primăverile, ţintuit în scaunul său, Luchian pictează mai ales flori ori obiecte de natură moartă. Tot atunci termină desenele, pe care, poate, le începuse uneori în mijlocul naturii. Tehnica complicată, dar atît de expresivă de care se serveşte, în care intră o gravură cu acul, în hîrtie, ar fi permis cu greu o execuţie la faţa locului. Dar cum am spus, nimic nu egalează splendoarea tablourilor de flori. În cele bune, el ajunsese la atîta preciziune, la o stăpînire atît de sigură a formelor, încît din cîteva trăsături de pensulă cele mai complicate, ca înfăţişare, corole, umezite parcă în roua dimineţii, în cele mai proaspete nuanţe, ies ca prin farmec de sub penelul său. Trandafiri şi garoafe, anemone, gura leului, flori de cîmp modeste, tufănele, după anotimp, în ulcele de lut, şi ele decorate de smalţul viu al olarului, îi umplu casa de veselie, înainte de a lua drumul colecţiilor, care atunci începuseră să se deschidă pentru operele lui Luchian. Considerate împreună, aceste variaţii, cînd vesele, cînd grave, pe temele cele

Scanned with OKEN Scanner

mai fermecătoare, constituie una din cele mai valoroase contribuţii ale şcolii româneşti, la arta de la începutul secolului nostru. [...]

[G. Oprescu

Din *Scrieri despre artă*, Editura Meridiane, 1966

TEHNICA PICTURALĂ A LUI LUCHIAN

Dezvoltarea artei lui Ştefan Luchian reprezintă, mai ales pentru artişti şi critici, aspecte deosebit de interesante şi instructive, oglindind totodată personalitatea acestui artist, frămîntat de marile probleme ale picturalităţii şi însuşi conţinutul căutărilor sale neobosite. Procesul de creaţie al lui Luchian nu a fost încă îndeajuns studiat, deşi noi, şi alţii, ne-am ocupat de această problemă, stăruind asupra ei în monografiile publicate în ultimii ani...

Cu atît mai uimitor este procesul de creaţie al lui Luchian, dacă ţinem seama de condiţiile în care s-a putut manifesta (boala, lipsurile, umilinţele tocmai din perioada marii creaţii), şi de faptul că el a trăit doar patruzeci şi opt de ani, dintre care ultimii trei aproape că nu a mai putut lucra. Fervoarea cu care a lucrat însă de la bun început şi nemaipomenita sa concentrare asupra unor modalităţi de adîncire a expresiei în anii în care a putut aduna roadele diferitelor încercări şi procedee şi, presimţind parcă scurtul răgaz pe care i-l mai dădea boala pentru a picta, s-a dovedit în stare a da an de an, între 1905 şi 1910, acea serie de capodopere şi a folosi cu adîncă originalitate şi uimitoare rezultate, diferite metode şi tehnici, unele născocite de el — toate acestea ni-l înfăţişează ca pe un artist de mare forţă creatoare şi un neobosit înnoitor.

Artist de mare sensibilitate şi înţelegînd să-şi exprime sentimentele prin orice lucrare, aproape prin orice lovitură de pensulă sau pată de culoare pusă cu cuţitul, Luchian a fost şi un mare gînditor, care a ştiut cum să-şi călăuzească

Scanned with OKEN Scanner

spontaneitatea și lirismul. Numai așa se și explică rezultatele la care a ajuns și care sînt acelea ale unui artist frămîntat de dificile probleme, iscodit de mari gînduri, stăpînit de necurmata căutare de metode și procedee noi, spre a-și exprima cît mai adecuat concepția și viziunea despre lume.

După cum am amintit și în lucrările anterioare, Luchian, chiar din primii ani ai activității sale, a dat la iveală opere remarcabile, alături de altele mai puțin valoroase. O evoluție uniliniară nu a existat la acest mare artist, pentru că el a experimentat mereu diferite modalități de exprimare, deosebit de îndrăznețe și totdeauna experimentele îndrăznețe nu pot izbuti în aceeași măsură. Dacă la aceasta adăugăm și faptul că, după cîțiva ani de lucru în condiții prielnice a fost hărțuit de boală și lipsuri, înțelegem de ce opera sa este inegală. Dar chiar și în lucrările mai puțin izbutite se vădesc mai totdeauna o încercare autentică, un gînd sau o problemă pusă cu un scop anumit. Dacă nu se poate vorbi, prin urmare, de o evoluție uniliniară, în stadii egale înlăuntrul lor, în schimb se pot observa chiar în stadiile inițiale realizări măiestrite, iar în perioada culminantă a activității sale, 1905—1910, sintezele și împlinirile realizărilor și cercetărilor anterioare duc uneori la neașteptate înnoiri, întruchipate în capodopere care par adevărate salturi calitative. [...] Nu cunoaștem critici din anul în care a fost pictat portretul compozițional al *Saftei florăreasa*, dar cum țiganca aceasta cu oval fin, cu un surîs enigmatic de Giocondă din popor, cu un trup zvelt și monumentalizat, înveșmîntată cu stămburi puternic colorate, dar fără nimic vulgar, nu semăna cu nici una din țigăncile mai focoase și mai senzuale ale lui Aman și Grigorescu, desigur că lucrarea trebuie să fi stîrnit nedumerire. Nu se cuvine a fi însă prea necruțători cu apreciatorii din trecut, cînd nici în zilele noastre o altă lucrare a lui Luchian care a dus mai departe preocupările stilistice din portretul Saftei și anume compoziția *Lăutul* nu este încă prețuită în deplinătatea semnificației ei.

Dacă *Safta florăreasa* vestea preocupările monumental decorative ale lui Luchian, prin conturarea liniară a figurii, prin jocul floral de pe veșminte, prin potențare în mare a psihologiei personajului — și aici fiind un început de stilizare, care însă, renunțînd la detalii și la o modulare mai stă-

Scanned with OKEN Scanner

ruitoare a formelor chipului și trupului, păstra ceea ce era esențial realist, potențînd omenia — *Lăutul*, ultima capodoperă creată de Luchian, înseamnă o culme a decorativității realiste către care a năzuit pictorul. *Lăutul*, deși are aparența unei picturi de gen — o mamă care-și spală plodul — este o compoziție monumental-decorativă, care preamărește dragostea maternă. Printr-un subiect intim și cotidian, Luchian a izbutit să monumentalizeze un fapt de viață, caracteristic vieții. Și cu ce mijloace pictural-decorative!

Volumele cu suprafețele puțin modulate și reduse au totuși o prezență nespus de reală, datorită atitudinii firești și vii a celor două personaje, datorită carnației plină de vibrație și căldură, datorită raporturilor dintre mase și suprafețe. Coloritul draperiei înflorate își are corespondențe în galbenul albicios al carnației și fusta coralie a mamei, iar liniile florale se regăsesc în rotunjimile trupurilor, ale părului, ale chipurilor. Consistența pastei, prețiozitatea materiei, diferite procedee proprii lui Luchian (răzăluirea pastei din care au fost construite trupurile, care astfel capătă mai multă transparență și catifelare, pasta prinzînd în pori mai multă lumină) sînt puse în slujba obținerii unei expresii adînc umane, plină de gingășie și căldură. Cu un sentiment adînc uman dar tratat într-o viziune modernă, manifest prin operația de reducție decorativă și prin intensificarea cromatismului, Luchian reușește să emoționeze la fel ca și maeștri clasici, cînd, înfățișînd pe fecioara cu pruncul în staul, preamăreau de fapt iubirea maternă și perpetuarea omenirii. *Lăutul* are unele înrudiri cu decorativitatea lui Gauguin, dar aici totul este pus parcă pe un sentiment mai concret, pe intensitatea lirică mai palpabilă.

Cînd privim *Lăutul* sau celelalte capete de drum ale activității lui Luchian răpus de timpuriu de moarte, ne gîndim ce ar fi putut el crea mai departe pe aceste drumuri sau pe altele. Și, fără să vrem, încercăm același regret, aceeași durere ca și atunci cînd ne gîndim la alte genii dispărute prea de timpuriu și în toiul creației: Rafael, Van Dyck, Mozart, sau de la noi Eminescu, Andreescu, Matei Caragiale.

Să trecem la peisajele lui Luchian, pentru a urmări cuceriri asemănătoare prin îndrăzneala experimentelor și depășirea lor într-o operație sintetică, ce înseamnă totodată

Scanned with OKEN Scanner

un salt calitativ. Deşi în materie de compoziţie ar fi încă multe de spus, dacă ne gîndim la deosebirea dintre compoziţiile într-un clarobscur rembrandtian, avînd o tonalitate generală gălbuie, ca *Lectură*, *Sindrofie*, *Cheful* şi compoziţia din 1905 *La împărţitul porumbului*, unde coloritul viu, cu sclipiri de smalţ, proiectează şi mai puternic drama socială evocată de Luchian, prin care el prevesteşte răscoalele de la 1907, urmînd tendinţele picturii moderne de a alunga negrul şi sumbrul din pictură, Luchian a dovedit că lumina şi coloritul viu pot scoate mai în relief dramatismul vieţii decît tonalităţile închise, deşi aceasta nu înseamnă o lege, căci alteori el foloseşte în compoziţii şi portrete şi procedee contrare. [...]

În genere şi în peisajul urban şi în cel rural, Luchian preferă colţurile şi aspectele restrînse, mai intime, în care se rezumă o realitate şi se poate exprima un sentiment mai concentrat, mai puternic. Doar la Moineşti a făcut şi două privelişti generale, panoramice, dar şi acestea închise de colinele din fund. Spre deosebire de Grigorescu, pictorul plaiurilor pierzîndu-se în infinit, Luchian ia aspecte mai restînse şi le potenţează uneori mai dramatic decît Grigorescu. Nu am putea spune că Grigorescu mergea spre narativ, ci tot spre lirism, dar lirismul lui Luchian este mai grav uneori, mai trist, mai duios, trecînd spre dramatism. Viziunea peisagistică a lui Luchian este mai curînd închisă, mărginită, concentrată la o compoziţie sintetică, pe cînd cea a lui Grigorescu este deschisă, largă, infinită. Omul apare mai rar în peisaj la Luchian, deşi prezenţa lui este mai întotdeauna sugerată prin tonalităţile sufleteşti ale coloritului, prin urmele muncii sau trăirii oamenilor.

Urmărind fazele de dezvoltare ale artei lui Luchian, observi că el a căutat mereu expresii mai intense, aspecte mai sintetice şi mai rezumative, simplificînd, concentrînd, potenţînd viziunea naturii. La Brebu (1908) peisajul din sînul naturii atinge desăvîrşirea şi se materializează într-un stil de viziune artistică nemaiîntîlnit în artă. Folosind mai ales pastelul, care nu permite detalii migăloase, ci cere o construcţie mai sintetică, Luchian reduce planurile şi volumele, reduce chiar şi numărul culorilor, dar cu cîteva tonuri de verde şi brun, diferit valorate, cu altul mai luminat sau mai umbrit, cu un albastru aproape alb (pentru cer), ajunge

Scanned with OKEN Scanner

la viziuni puternic evocatoare, în care totul vibrează, are căldură și caracter. Construcțiile omenești se contopesc cu natura și din tot emană un aer de adîncă liniște, de interiorizare poetică. Aici se poate din nou vorbi de o simplificare decorativă, în care linia sau conturul par anvelope de lumină, vibrînd laolaltă cu porțiunile diferit colorate. Decorativitatea rămîne însă și aici fidelă realității, este un act al compoziției, prin care artistul sintetizează și poetizează. Căldura, vibrația, lirismul peisajelor de la Brebu sînt obținute deopotrivă prin simplificarea decorativă a formelor și prin intensificarea coloritului, care acum capătă, mai ales în pastel, o finețe, un aspect mătăsos, o strălucire lăuntrică, o putere de iradiație nemaipomenită.

Peste un an, la Moinești (1909), unde lucrează mai mult în ulei, Luchian încearcă noi metode și procedee pentru a reda mai viguros, mai dramatic adevărul naturii și propriile lui stări sufletești. Nici tehnica folosită la Moinești, aceasta mai complexă și mai modernă chiar decît cea de la Brebu, nu a fost suficient cercetată. Începînd cu peisajul *La nămiezi* și trecînd la *Moara de la Poduri* sau la acel peisaj tot de la Moinești aflat la Muzeul Zambaccian, neuitînd *Mesteacănii*, *După ploaie*, sau vederile panoramice (una în pastel), observăm că uleiul capătă acum o vibrație mai intensă, care uneori merge spre transparențe, alteori spre o concentrare mai densă, ce parcă se opune luminii. Pensulația este acum mai scurtă, mai cu nerv, liniile aproape dispar, volumele fiind redate prin densitatea pastei, prin valorație, iar unele tablouri sînt lucrate doar cu cuțitul, pasta fiind aruncată cu o uluitoare forță constructivă. *Moara de la Poduri* are și pensulații mai lungi și mai viguroase, iar peisajul capătă o intensitate cromatică ce ajunge la dramatism.

Simți în aceste peisaje, în genere luminoase, dar care nu mai au liniștea celor de la Brebu, că aici pictorul își trăia mai adînc drama și căuta să exprime forța naturii, prefacerile atmosferice, creșterea tot mai fascinantă, dar acum mai explozivă a vegetației. (ceea ce se întrevedea, de altfel, și în unele peisaje de la Chiajna, mai ales acela cu sălciile ce par două pălălăi de culoare, amintind pe Van Gogh, așa cum unele orînduiri din calmele și liricele peisaje de la Brebu amintesc de pastelurile lui Corot [...] dar mai concentrate la Luchian și mai decorative).

Scanned with OKEN Scanner

Este, mai în toate lucrările în ulei de la Moinești, un dramatism, o orînduire mai neliniștită a elementelor componente, o accentuare a luminii în plin soare sau, dimpotrivă, înainte sau după ploaie, iar formele arborilor, ale pajiștei, ale lanurilor, uneori mai consistente, alteori reducîndu-se la pete diferit colorate și chiar la umbre, sînt mai neregulate, mai chinuite, armonia realizîndu-se acum prin tonalitatea generală a compoziției. Luchian nu decupează din realitate fragmentele mai semnificative, ci compune în sensul naturii. [...] La Moinești, compune mai dramatic, proiectîndu-și neliniștea și avîntul creator, amenințat să apună din pricina boalei care progresa. Lucrările de la Moinești vesteau o îndrumare spre picturalitatea mai modernă, spre o expresivitate mai violentă, spre o construcție picturală mai subtilă încă decît cea anterioară.

Ca prețiozitate și igeniozitate tehnică, *Peisajul de la Moinești* (Muzeul Zambaccian) înseamnă o înnoire nebănuită chiar în comparație cu celelalte lucrări de acolo. Este un peisaj cu arbori și vegetație, în care se găsesc numeroase nuanțe de verde, unele palide, stinse, altele intense, precum și rozuri, griuri și galbenuri, îmbinate cu atîta rafinament încît reușesc să dea o gingașă impresie a naturii de la noi, în ceea ce are ea mai îmbietor. Este un aspect al verii și aici totul cîntă surdinizat cu subtile răsunete afective. Pictorii ar trebui să analizeze felul cum este construit acest peisaj care are din transparența frescelor, din catifelarea pastelului, din suavitatea florilor de cîmp. Lucrat cu cuțitul de paletă, tabloul este „zidit" din pastă orînduită cu nerv, în porțiuni mai mari sau mai mici, în pete, virgule și arabescuri, peste care apoi pictorul a revenit, răzăluind unele porțiuni, spre a face mai poroase și mai vibrante suprafețele. Se pare că și aici, ca și în *Lăutul*, Luchian punea cîte un grăunte de negru în culorile calde sau reci, spre a le face mai transparente, mai nuanțate. Nu este un peisaj care să îți ia ochii, ci tocmai prin gingășia și lirismul său intens, discret, profund, te cîștigă pe măsură ce-l privești, uimindu-te la ce înaltă știință a compoziției cromatice și la ce ingenioase procedee ajunsese el. Cele mai lirice peisaje surdinizate ale lui Pallady nu întrec rafimanetul acestei lucrări, cum în *Macii* în ulei, ținuți în culori calde (Muzeul Zambaccian) este din cristalizarea lui Petrașcu, dar dintr-un Petrașcu mai luminos și mai cald.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă ar fi trăit mai îndelung, Luchian ar fi ajuns la dezvoltări ale acestor capete de drum. Şi tehnic, prin el se continuă izvorul de viziune şi sensibilitate al lui Grigorescu, firește cu radicale prefaceri şi înnoiri, se petrec descoperiri şi sinteze în sensul post-impresioniştilor francezi, se vestesc unele procedee ale pictorilor noştri mai noi.

Căutările tehnice ale lui Luchian mergeau, uneori, pînă la limitele diferitelor genuri picturale, forţîndu-le pentru noi expresii. În uleiurile de la Brebu *(Casa lui Moş Gheorghe)*, el obţine aceeaşi transparenţă şi atmosferă caldă, concentrată, decorativă ca şi în pastel, abia putîndu-se deslusi aici că e vorba de ulei şi nu de pastel. În desen, ajunge uneori la picturalitate măiastră, alteori liniile sale, trasate aparent naiv, stîngaci, urmăresc tocmai o conturare mai picturală, iar alteori o reducţie decorativă. Dacă în desene ca *Meşter lăcătuş* ajunge la o perfecţie pe care i-ar putea-o invidia orice mare desenator modern, sînt alte desene, în care linia are forţă constructivă şi decorativă ca la meşterii frescelor sau la desenatorii contemporani.

Neîntrecut rămîne la noi, însă şi în foarte mare măsură şi în străinătate, prin pastelurile şi acuarelele sale. *Adolescentul*, acuarela în tonalităţi de mărgean, scorţişoară şi tutun, lucrată cu mai multe detalii şi nuanţe, poate rivaliza cu orice lucrare de Edouard Manet, iar tragicul *Autoportret* (1908, Muzeul de artă din Cluj) tot în acuarelă, acesta mai simplificat, ţinut în tonalităţi sumbre, dar cu multe variaţiuni, are o siguranţă, o vibraţie, o valoraţie neîntrecută. Minunea este însă aici gravitatea expresiei şi a tonalităţii generale atît de intensă, obţinută prin transparenţă şi fluiditate. Tehnica acuarelelor lui Luchian rămîne un model de tratare pînă dincolo de limitele obişnuite ale acestui gen, care cere alte însuşiri decît uleiul sau pastelul.

O altă minune la care ajunge în faza culminantă Luchian sînt florile. Tehnica *Anemonelor* din 1908 (Muzeul de artă al Republicii), am analizat-o în monografiile publicate. Silit poate şi de boală, dar mai ales îmboldit de simplificarea aceea, care ajunge la esenţe, la cheagul sintetic al lucrurilor şi fiinţelor, Luchian a izbutit în anemone şi în celelalte flori din perioada culminantă să dobîndească o nespus de puternică şi vie construcţie picturală doar prin cîteva viguroase trăsături de penel. După ce prepara fondul vînăt —

Scanned with OKEN Scanner

mohorît, pictorul contura formele florilor şi le dădea consistenţa, materialitatea mătăsoasă şi diafană, prin cîteva lovituri dense de penel, obţinînd relieful caliciului sau al petalelor prin a doua sau cel mult a treia aruncare de pastă, modulîndu-le deci prin puţine gesturi, dar pe cît de puţine pe atît de esenţiale. Fiecare anemonă are cel mult două-trei nuanţe ale aceleiaşi culori şi luminozitatea sau mohoreala florii este redată prin variaţia de intensitate a pastei, prin diferenţa de vigoare cu care este proiectată pe pînză.

Tuşele acestea, pensulaţia din *Anemone*, au un dar constructiv, o forţă nemaiîntîlnită pînă la Luchian. Şi aici aşadar, acelaşi proces de simplificare pînă la esenţe, aceeaşi sintetizare dramatică, pornită din nevoi sufleteşti, din lupta pentru o expresie cît mai autentică şi mai semnificativă. Nu stăruim acum asupra tîlcului uman al acestor anemone, cu colorit dureros, prin care artistul ajunge, ca şi Beethoven în „Simfonia a IX-a", la acea bucurie dobîndită peste suferinţă, nici asupra rostului florilor de a tălmăci stările sufleteşti ale artistului de a-i fi confidente şi a împărtăşi celorlalţi suferinţele şi năzuinţele trăite de el. Ce deosebire între albăstrelele şi tufănicile de mai înainte, şi ele liric concepute, potenţate în calităţile lor materiale, şi dramatismul sintetic al anemonelor, macilor, garoafelor, din ultima perioadă. Florile din perioada finală întruchipează omenia lui Luchian şi refac legătura cu smalţul ceramicii populare, aşa cum unele peisaje în ulei şi acuarelă (*Peisajul din Moineşti*, analizat mai sus, sau *La marginea satului*, cu sclipiri aspre, aparent cézanniene) refac legătura cu transparenţa şi decorativitatea frescelor sau cu jocul floral al scoarţelor moldoveneşti.

Capetele de drum care sînt: *Un zugrav* şi *Autoportretul* din 1908, *Capul de copil* şi *Moş Nicolae*; compoziţiile *La împărţitul porumbului* şi *Lăutul*, peisajele de la Brebu şi Moineşti, mai ales cele de la Moineşti, dar şi unele peisaje urbane ca *Ghereta din Filantropia*, sau, în materie de flori, *Anemonele* din 1908 arată culminaţia creaţiei lui Luchian, uriaşul progres dobîndit după o muncă frămîntată, variată, inegală, plină de căutări; arată evoluţia lui şi mai ales saltul calitativ spre o artă în care lirismul trece în dramatism, picturalitatea ajunge la esenţe, decorativitatea potenţează realismul, şi cromatismul tălmăceşte şi mai deplin umanitatea pictorului.

Scanned with OKEN Scanner

Ştefan Luchian este pictorul care a căutat cel mai mult şi mai variat, a adus cele mai îndrăzneţe înnoiri tehnice, forţînd limitele unor genuri sau, dimpotrivă, concentrîndu-le, ajungînd la expresii umaniste de o neîntrecută măiestrie. Tocmai pentru că a fost un spirit frămîntat de mari năzuinţe, tocmai pentru că a pus suflet şi substanţă în tot ceea ce a creat, Luchian a ajuns la o tehnică atît de preţioasă şi nouă. Cine caută înnoirea tehnică fără suflet, fără viziune şi sentiment, fără un ţel adînc uman şi mărinimos, nu se poate nici măcar apropia de reuşitele la care a ajuns Luchian, deschizînd drumul spre noi înţelegeri şi viziuni ale realităţii, adînc umanizate de el.

Petru Comarnescu

Arta plastică, nr. 4, 1957

AUTOPORTRETELE LUI LUCHIAN

[...] Dialogul care îi monumentalizează întreaga existenţă, se află în opera-i de pictor, îndeosebi în portretul ce şi l-a făcut în grelele luni ale iernii 1906—1907, pe cînd locuia în întunecata şi friguroasa casă din Grozăveşti, adică pe Bulevardul Filantropiei. Este vorba de faimosul autoportret intitulat cu modestia-i caracteristică: *Un zugrav*.

Trebuie să fi fost după zile şi săptămîni de lîncezeală şi febră, după amorţeala şi frigurile care-i răvăşeau fiinţa, făcîndu-l să se teamă că nu va mai putea lucra. Cuprins de această cumplită îndoială şi voind să-şi încerce puterile, ieşind din toropeală, Luchian, printr-o sforţare supraomenească, şi-a oglindit starea în care se afla. Autoportretul nu poate fi tălmăcit decît ca un cutremurător dialog interior în care pictorul îşi pune o întrebare crucială şi dă totodată răspunsul.

În acest autoportret lucrat cu febră şi luciditate, într-unul din momentele culminante ale luptei sale cu boala şi nevoile, cu neînţelegerea şi stupiditatea unora, Luchian

Scanned with OKEN Scanner

se înfăţişează într-o supremă concentrare fizică şi sufletească. Din imaginea aceea, cu colorit sobru, cu nuanţe de cafeniu şi castaniu, în care doar faţa palidă, gîtul lung, gulerul cămăşii şi manşeta bat spre alb şi brun, se desprind cu precădere chipul, mai luminat în partea dreaptă şi mîna alungită, ţinînd penelul între degetele ca nişte flaute de orgă. Şi tocmai acestea, chipul omului şi mîna pictorului, glăsuiesc în tablou, închegînd un dialog de o uimitoare semnificaţie. Ce exprimă ochii lui de chihlimbar, scormonitori şi arzînd de foc lăuntric, fruntea uşor încruntată şi sprîncenele care parcă îl dor, în arcuirea lor lucidă, sau buzele mari şi frumos crestate, acum cu o uşoară schimă, pricinuită de boală? Ochii parcă iscodesc viitorul; duioşi şi blînzi ca totdeauna, dar acum mai sticloşi din pricina bolii şi a febrei, ard de acel dor al creaţiei, care-l cotropeşte mai mult ca oricînd şi îl face ca, trecînd peste îndoieli şi temeri, să se hotărască a da lupta pentru îndeplinirea lui.

Tot chipul acesta de om hăituit de boală, cu obrajii neraşi şi ţepoşi, cu un chinuit rictus la gura totuşi umană, caldă, senzuală, tot chipul acesta spiritualizat rosteşte pacă voinţa de a trece peste îndoială şi spaimă — îndoiala dacă va mai putea crea şi spaima că s-ar putea anihila ca artist — şi de a învinge toate piedicile. Portretul arată deopotrivă suferinţa, aproape martiriul artistului, ca şi cumplita întrebare scormonită de suferinţă, dar totodată dă şi răspunsul, prin felul cum strînge penelul, hotărît să-l folosească orice s-ar întîmpla, hotărît să înfrîngă orice piedici pentru a crea: De aceea, mîna şi penelul sînt accentuate peste proporţiile obişnuite, avînd aceeaşi însemnătate ca şi chipul în acest dialog cutremurător, care capătă un tîlc eroic.

Întrebării dacă mîna cu penelul va mai putea ori nu asculta de poruncile sufletului, de năzuinţa artistului, dacă viaţa sau moartea îi va apuca penelul care-i dă raţiunea de a trăi, tabloul îi aduce răspunsul tocmai prin fermitatea cu care mîna ţine penelul, în accentuarea voinţei de a crea, pe care o afirmă mîna şi unealta.

Cu demnitatea, modestia şi discreţia de totdeauna, pictorul nu-şi patetizează suferinţa, care străbate mai mult fără vrerea sa imaginea aceasta tragică, ci accentuează hotărîrea de a înfrînge suferinţa şi piedicile şi a dobîndi bucuria crea-

Scanned with OKEN Scanner

ţiei. Portretul *Un zugrav* exprimă astfel eroismul adînc al acestui artist, care într-adevăr după boală şi în sărăcie, a săvîrşit un eroism cu fiecare lucrare ce o făcea, cu fiecare linie trasă şi cu fiecare pată de culoare apăsată pe pînză spre a-şi împlini menirea. Fiecare operă a sa înseamnă triumful vieţii asupra amorţelii şi a morţii, o victorie asupra neputinţei şi piedicilor de tot felul. Portretul acesta ridică la tipic chipul unui om şi menirea unei profesiuni.

Tabloul emoţionează tocmai prin acest sentiment al dragostei de artă, al năzuinţei de a crea peste orice piedici, prin acest act de luptă eroică al unui om care a ţinut atît de mult la viaţă şi a ştiut, în împrejurările tragice, să folosească orice răgaz, orice clipă prielnică. Cînd ştim cît de uriaşă şi anevoioasă a fost străduinţa de a crea a omului ameninţat cu pierderea vederii şi cu înţepenirea întregului trup, cînd ne dăm seama cu cîtă durere şi caznă crea nepieritoarele frumuseţi de pe pînză — tîlcul autoportretului, dialogul acesta în care îşi pune problema existenţei ca artist, apare ca o cutremurătoare spovedanie şi constituie o chemare la creaţie.

Cu autoportretul *Un zugrav*, Ştefan Luchian a depăşit tot ce se făcuse în portretistica patriei sale, dîndu-i cel mai tragic şi mai cutremurător chip de om şi de artist, care reprezintă însă nu numai modelul, ci soarta şi creaţia eroică a atîtor alţi artişti din trecutul de împilare şi insuficientă înţelegere dintre care marile nume ale lui Mihai Eminescu, Ion Andreescu, Ion Mincu sînt cele mai răsunătoare, fără a constitui cumva excepţii. *Un zugrav* este opera de chintesenţă a unui artist, care oglindindu-şi propria viaţă oropsită şi amară, dar şi oţărîrea creaţiei, se ridică la tipizarea umanistă, totdeauna bazată pe mari, esenţiale şi puternice sentimente, pe idei care lasă o nepieritoare solie.

În cadrul artei noastre din anii aceia, cînd predominau semănătorismul idilic şi falsificator sau simple cîntări ale naturii, ori alegoriile iresponsabile, ori măruntele consemnări naturaliste ale cotidianului şi cînd perspectivele multor scriitori şi artişti nu se ridicau la problemele esenţiale ale omului, la marile frămîntări ale conştiinţei sociale şi morale — Luchian aduce prin acest tragic dialog, ca şi prin celelalte lucrări cu conţinut social, o înnoire fundamentală, ridicînd nivelul artistic şi intelectual al culturii româneşti,

Scanned with OKEN Scanner

trecînd la un răscolitor umanism, care înseamnă aşezarea omului cu conştiinţa, luptele şi năzuinţele lui, în centrul realităţii.

Şi cu ce mijloace sobre a lucrat măiestritul autoportret, modelîndu-şi chipul cu o pastă netedă şi lăsînd numai mîinii şi penelului, lucrate cu o pastă mai zgrunţuroasă, mai nervos orînduită, ceva tainic, pîlpîitor şi înfiorat, simbolizînd astfel lupta creaţiei cu moartea, hotărîrea eroică de a nu ceda oricum nefiinţei.

La puţini pictori din istoria artelor, autoportretele oglindesc schimbările şi vicisitudinile propriei lor vieţi în aceeaşi măsură şi cu aceeaşi sinceritate ca la Luchian. Mai puţini încă au avut curajul de a-şi privi chipul în momentele cruciale ale vieţii şi mai ales răvăşit de suferinţă şi urîţit de boală. Urmînd pilda unuia dintre cei mai mari portretişti ai lumii, Rembrandt, care s-a înfăţişat cu acelaşi interes pentru adevăr şi cu aceeaşi sinceritate şi în tinereţea-i falnică şi în plină bărbăţie, şi la asfinţitul nefericitei vieţi, cînd arăta puhăvit şi matufit aproape ca o babă ştirbă — Luchian nu s-a sfiit de adevăr nici în portretizarea propriei fiinţe, cum nu s-a sfiit nici Van Gogh, care a lăsat mărturii cutremurătoare despre tragica sa existenţă.

Dintre cele douăsprezece autoportrete care ne-au rămas de la Luchian, în puţine el se arată în momente de linişte şi în nici unul nu foloseşte oglindirea persoanei sale doar pentru studiul luminii şi al formei. El nu se opreşte la fizionomie, la înregistrarea felului cum arată, ci în toate caută expresiile sufleteşti şi scormoneşte psihologia. Chiar în cel mai timpuriu autoportret ce i-l cunoaştem — acela pictat la Paris prin 1892 — în anii studiilor — Luchian îşi oglindeşte cu gravitate şi, am spune cu disciplina ce îi era proprie, chipul. Carnaţia şi trăsăturile sînt ale unui tînăr, dar privirile adînci şi căutătoare sînt ale unui om matur, care trăieşte pentru cunoaştere şi creaţie, nu pentru plăcerile şi zburdălniciile tinereţii. Se îmbină aici încordarea omului care înţelege viaţa ca o activitate fără preget, cu speranţa vizionarului care crede în viaţă şi aşteaptă să împlinească ceva.

Aerul meditativ, chiar o expresie întrebătoare asupra vieţii şi mai ales a viitorului se ivesc şi în portretul unde apare îmbrăcat într-o elegantă redingotă.[...] Aici arată mai tînăr decît în autoportretul anterior. La prima vedere, pare mai

Scanned with OKEN Scanner

liniştit şi încrezător în viaţa, care îl şi pusese la grele încercări, dar încă nu-l răvăşise şi lovise atât de cumplit ca în anii bolii şi ai mizeriei. Dacă privim însă mai stăruitor acest portret cu înfăţişare elegantă şi chip distins, aproape frumos, observăm o discretă îngîndurare, o înfiorată contemplare a vieţii venită din partea unui suflet duios care simte nevoia de a iubi şi a fi iubit.

Tot înainte de boală, se înfăţişează şi într-o acuarelă. Îi vedem figura întreagă. Şade la o masă, într-un cerdac, meditînd asupra lucrului ce-l are de făcut. Pare mulţumit de ideile ce i-au venit. Aici, este portretul unui tînăr inspirat, care însă nu-şi romantizează nici chipul, nici acţiunea. Meditaţia, nu exaltarea îl caracterizează şi de data aceasta. Chipul are o mare distincţie, iar ţinuta aminteşte zvelteţea şi vigoarea sportivului.

Urmează pateticele autoportrete ale luptei cu boala, mizeria, moartea. Lucrat în iarna 1906—1907 şi expus la Tinerimea artistică în primăvara anului 1907, autoportretul *Un zugrav* se alătură în timp altor două. În *Autoportretul* în ulei din 1906 îşi înfăţişează numai capul, văzut de foarte aproape şi modelat dintr-o pastă densă, cu uimitoare sclipiri şi armonii, care toate dau o materialitate chipului, punînd accentul pe privirile iscoditoare ale ochilor. Aici, chipul nu mai aminteşte nimic de boală, ba o anumită vigoare şi plinitate fizică ne-ar face să-l socotim de-a binelea însănătoşit. Totuşi, nu bucuria întremării o exprimă aici pictorul, ci tot acea frămîntare a minţii, iscodindu-şi eul şi viitorul de care ar putea avea parte. Spiritualitatea şi dramatismul acestui portret rezidă mai ales în privirile ochilor. Aparenta fixitate a ochilor ne cheamă să privim în adîncul lor fiinţa zbuciumată a artistului. Autoportretul în cărbune datat 1907, ni-l arată încă slăbit de boală, dar cu oarecare vlagă şi tinereţe, cu licăriri din măreţia de odinioară.

Cu o luciditate şi sinceritate rar întîlnite, Ştefan Luchian se înfăţişează, aşadar, în mod realist, necăutînd nici să se mintă şi să mintă, dar nici să inspire cumva milă, compătimire, trecînd la un patetism exterior. De aceea, el se înfăţişează atît de variat şi, uneori, în aceeaşi perioadă îl vedem mai viguros ori mai slăbit, mai încrezător în viaţă ori cuprins de îndoieli, mereu însă spiritualizat, frămîntat de înalte idei şi răscolit de puternice sentimente.

Scanned with OKEN Scanner

În 1908, se înfăţişează, într-un pastel, mai împăcat cu viaţa şi mai puţin răvăşit, dar tot din acel an este şi dramaticul autoportret de la Muzeul de artă din Cluj. În acesta tonalităţile sumbre predomină. Albastrurile se îndreaptă spre negru şi chiar alburile fularului ce îi înconjoară gîtul şi se lărgesc pe umăr şi piept, bat în cenuşiu şi negru. Capul viguros construit şi numai în parte luminat are acum o expresie de împăcare cu soarta, spre deosebire de autoportretul *Un zugrav* unde viaţa triumfă prin voinţa de creaţie. O împăcare, ce este totodată concentrarea asupra vieţii şi aşteptarea morţii, cînd va fi dat să vină. Privirile ochilor mai mult se strecoară în viaţă decît o întîmpină făţiş. În fond, ele se întorc spre fiinţa lăuntrică, spre eul artistului, chinuit de gîndurile cele mai grele. Buza de sus este mai proeminentă aici, mai încleştată de suferinţă şi, în totul, gura are un surîs amar, fără a-i lipsi licărul de bunătate. Grotescul înfăţişării face şi mai caldă şi mai duioasă omenia personajului.

Tabloul de la Cluj este unul dintre cele mai cutremurătoare din întreaga artă universală, iar pictorii expresionişti şi existenţialişti ar putea găsi în acest portret o anticipaţie a expresiei tragice din care nu dispare însă demnitatea umană, iar grotescul nu anulează valorile existente. Ca şi în cealaltă capodoperă portretistică *Un zugrav* — încă mai semnificativă prin umanismul ei eroic — viaţa nu este disprețuită, urîtă sau cumva condamnată ca o „farsă tragică".

Luchian nu proceda prin simplificări psihologice, prin reducţii la absurdul existenţei, nu trecea la stridenţele unui grotesc pesimism, ci dimpotrivă — tocmai pentru a se defini ca om şi ca artist, pus la cumplite încercări — folosea gama unor complexe nuanţe sufleteşti, legate de marile dimensiuni ale existenţei, de problema vieţii creatoare şi a morţii anihilatoare. De aici, expresiile acestea atît de grăitoare şi răscolitoare, care se desfăşoară uneori sub formă de dialog, alteori de monolog interior, din care însă nu lipsesc ca elemente caracteristice: meditaţia, bunătatea, duioşia. În duioşia lui, sînt cuprinse deopotrivă dragostea de viaţă şi creaţie, ca şi tristeţea că viaţa este trecătoare. Dar tocmai pentru că este trecătoare, viaţa trebuie trăită cît mai uman, mai frumos şi mai constructiv. Aceasta este filozofia ce se desprinde din întreaga sa operă, din autoportretele sale de

Scanned with OKEN Scanner

liric, pătruns de măreţia existenţei şi care nu renunţă la duioşie şi dragoste nici în cele mai dramatice clipe ale vieţii sale.

Lăsînd la o parte cîteva portrete mai mărunte, cu aspecte cotidiene, deşi, şi acestea, interpretate, mai amintim portretul din 1910, ultimul din cîte se cunosc pînă acum. Boala agravîndu-se şi nădejdile de înzdrăvenire risipindu-se, pictorul se înfăţişează acum mai resemnat, dar mai departe meditînd şi păstrîndu-şi bunătatea. Se vede că suferă şi are nevoie de dragostea oamenilor — acea trebuinţă flotantă şi indefinită de tandreţă, pe care o constatase Bogdan-Piteşti încă înainte de îmbolnăvirea pictorului şi o amintise în primul număr al revistei „Ileana". În *Autoportretul* din 1910 (Muzeul Zambaccian) pacostele bolii sînt mai accentuate, buza superioară acoperă aproape pe cea de jos, faţa este emaciată, cretoasă, dar, deşi răul bolii s-a întins, discreţia cu care se înfăţişează Luchian, alegînd culori vii, aproape vesele — pe un fond portocaliu, nuanţe de alb, castaniu, brun şi verde-gălbui — atenuează sluţirea chipului, ferindu-l de a pricinui o impresie de hidoşenie, sau de grotesc respingător. Şi dacă un mesaj se desprinde din acest portret ultim, apoi mesajul este acela al bunătăţii şi dragostei faţă de oameni, venit de la un om adînc interiorizat, care şi-a trăit cu demnitate, bărbăţie şi înţelegere drama. Suferinţa l-a făcut şi mai bun şi nevoia de dragoste l-a făcut să iubească şi mai mult.

Petru Comarnescu

Din *Luchian*, ed. II-a, Colecţia „Oameni de seamă", Editura tineretului, 1965

ŞTEFAN LUCHIAN

Au trecut mai mult de patruzeci de ani de la moartea lui Ştefan Luchian, acest mare pictor al nostru şi unul dintre cei mai originali din cîţi am avut.

Scanned with OKEN Scanner

Apariţia lui la începutul veacului a marcat în pictura românească o etapă, după cum o etapă marcaseră, în ultimele decenii ale secolului al nouăsprezecelea, Nicolae Grigorescu şi Ion Andreescu.

În perspectiva timpului, locul lui Luchian în pictura românească se conturează clar: Aman a fost organizatorul vieţii noastre artistice plastice din a doua jumătate a veacului trecut, cel care a pus bazele învăţămîntului clasic academic contribuind la promovarea unei înţelegeri şi la dezvoltarea unui gust; Grigorescu şi Andreescu au orientat pictura românească spre problemele picturii în aer liber, eliberînd-o din strînsoarea reţetelor de atelier şi ridicînd-o pe cele mai înalte culmi ale sensibilităţii artistice. În opera acestor doi mari maeştri, foarte puternic legaţi de popor şi înzestraţi cu un neobişnuit dar de observare a realităţii, specificul naţional — oglindit în forme culte, moderne — îşi află pentru prima oară expresia desăvîrşită. Luchian — care debutează sub semnul influenţei lui Grigorescu — este fără îndoială cel căruia pictura noastră îi datorează intrarea pe făgaşul viziunii moderne contemporane, viziune ce, profitînd de cuceririle creatoare ale înaintaşilor, şi fructificîndu-le, depăşeşte de astă dată simpla subordonare logică şi sensibilă — a artistului faţă de obiect, conferindu-i libertatea unei interpretări largi, profund personale şi opusă convenţionalismului oricăror şcoli şi academii.

S-a afirmat adesea că Luchian a deschis picturii româneşti porţile luminii fiind întîiul dintre artiştii noştri care a înţeles pe deplin că lumina înseamnă în primul rînd culoare. Această afirmaţie necesită un corectiv: nici Grigorescu, nici Andreescu n-au ştiut mai puţin decît Luchian că lumina înseamnă culoare. Luchian însă a rezolvat de multe ori problemele de lumină în funcţie de ntensitatea culorilor pure, de strălucirea lor nealterată, ceea ce în raport cu mentalitatea şi cu gustul epocii a însemnat nu numai o surprinzătoare noutate, ci şi o mare îndrăzneală.

S-a mai afirmat — fără ca acest adevăr să fi fost nici pînă azi îndeajuns subliniat — că Luchian este în pictura românească un inovator: el este într-adevăr un inovator al tehnicii picturale, determinată de necesităţile viziunii sale coloristice, dar nu numai atît, căci dacă colorismul lui Luchian — aport esenţial al creaţiei sale — este atributul for-

Scanned with OKEN Scanner

mal al unui nou mod de expresie picturală, el nu este totuşi unicul atribut al acestui mod. Viziunea lui Luchian trăieşte deopotrivă prin spiritul ei de sinteză, prin noile valori spaţiale pe care pictorul a ştiut să i le confere — fapt atît de evident în *Florile* sau în *Peisajele* sale— prin expresivitatea pe care a înţeles s-o imprime liniei. Toate acestea n-au purces din dorinţa unei simple speculaţii formale, ci au fost chemate să îmbrace fondul unei autentice sensibilităţi, niciodată desprinse de ceea ce era profund omenesc în realitatea înconjurătoare. Prin aceasta, pictura lui Luchian se deosebeşte în mare măsură de arta contemporanilor săi din Apus ale căror cuceriri tehnice şi modalităţi de viziune au avut în general mai puţin în vedere sentimentul şi fondul uman al imaginii create, cît exprimarea unei realităţi strict senzoriale şi efemere.

Tot astfel putem înţelege de ce la Luchian nu se poate vorbi niciodată de manieră; el n-a pictat pe baza unei formule; o descoperire o dată făcută, un procedeu tehnic înţeles şi asimilat l-au ajutat să nu fie original cu orice preţ, ci să exprime exact ceea ce urmărea şi ceea ce subiectul în cauză impunea el însuşi. [...]

S-a amintit adesea de caracterul social al multora din pînzele lui Luchian. Nici una din acestea nu constituie ceea ce se înţelege de obicei printr-un „pretext pictural". Sînt uneori inegale ca realizare, vădesc mai multă sau mai puţină pricepere în rezolvarea anumitor probleme — compoziţia ca gen îşi are exigenţele ei — dar pornesc întotdeauna de la adeziunea sufletească a pictorului la semnificaţiile subiectului tratat. Propria lui viaţă urgisită şi presărată de suferinţe l-a ajutat pe Luchian să înţeleagă suferinţele altora. Printre cei umili şi năpăstuiţi el nu „descindea", ci se întovărăşea cu ei ca un frate; viaţa lor e percepută firesc şi lăuntric, fără căutare de pitoresc şi fără efecte grandilocvente: un limbaj colorat şi simplu, de la om la om, iată ce caracterizează în mod lapidar arta lui Luchian. *La împărţitul porumbului* ar fi putut fi o pînză de mari dimensiuni în care încleştarea dramatică să rivalizeze cu detaliile celei mai expresive mimici teatrale. Pe întinderea unei pînze de format modest — chiar surprinzător de modest — Luchian a preferat să sugereze un singur element: deplasarea greoaie dar hotărîtă a unei mulţimi compacte de ţărani, pornită să-şi revendice

Scanned with OKEN Scanner

drepturile. Dar cu cît simţ al picturalului, în ce desăvîrşită armonie de culori şi cu ce deplină înţelegere a luminii e zugrăvită imaginea! Nici o clipă pictorul nu cedează pasul literatorului. [...]

Luchian a fost un sentimental, un liric de o puternică sonoritate care, ocolind anecdota, s-a păstrat întotdeauna în graniţele specificului artei sale, pictura. N-a alunecat însă nici pe panta unei arte senzoriale deposedate de conţinut afectiv, ba dimpotrivă, menţinînd un perfect echilibru al mijloacelor de expresie a izbutit să fie dramatic, chiar profund dramatic, fără să cadă în dramaturgie. Prin intermediul unui portret el ne sugerează o întreagă biografie, iar prin mijlocirea unui peisaj, condiţia socială a unui întreg cartier. [...]

Atenţia pe care Luchian — printre cei dintîi — a arătat-o peisajului orăşenesc a mai fost subliniată. A existat la acest pictor, atît de tragic angrenat în decorul vieţii citadine, o predilecţie pentru periferia săracă, pentru căsuţele ei modeste, pentru „birturile ei fără muşterii", pentru fruntariile ei mizere vegheate de salcîmi. Chiar şi în refugiile sale la ţară pictorul continuă adesea să se oprească asupra imaginilor în care cîteva case înşiruite de-a lungul uliţei, un turn, sau un zid de mînăstire veche, o moară părăsită, un pridvor de gospodărie nevoiaşă, cu o vatră pustie, amintesc de artificiul uman, surprins în grăitoarea şi trista lui simplitate. Omul e de obicei absent în asemenea imagini, dar prezenţa lui e pretutindeni evocată cu o gingaşă melancolie, o melancolie discretă şi însorită am putea spune, oglinditoare a unei nostalgice chemări spre viaţă.

Într-un fel s-ar putea spune acelaşi lucru despre *Florile* lui Luchian, care, întruchipînd o viziune cu totul personală, legată de problemele sugerării spaţiului şi formei prin culoare, nu rămîn mai puţin expresia unei simţiri sufleteşti de adîncă şi delicată vibraţie, a unei dragoste de natură şi viaţă, ce dincolo de învelişul sensibil al pastei şi al culorii răzbate ca un ecou al apropierii de oameni, al dorinţei de a le suplini amarul, oferindu-le în dar o petală încărcată de lumină. [...]

Radu Bogdan

Din *Prefaţa la Catalogul expoziţiei retrospective* din 1957

Scanned with OKEN Scanner

EVOLUȚIA PICTURII LUI LUCHIAN

Dacă Expoziția retrospectivă Luchian din 1939 nu ținuse seamă de cronologie, expoziția de azi prezintă operele așezate cronologic, dînd astfel vizitatorilor putința de a cunoaște pictura lui Luchian în dezvoltarea ei istorică. Itinerariul expoziției oferă astfel o imagine a evoluției stilului lui Luchian, îngăduind caracterizarea fiecărei epoci de creație.

Față de expoziția din 1939, în cea actuală prezentarea începuturilor artistului e mai bogată în opere semnificative și acest lucru contribuie la definirea personalității lui Luchian. Căci de la început, temperamentul său artistic s-a afirmat categoric, în toată puterea originalității sale: o mare dragoste pentru culoare, pentru tonurile pure și strălucitoare, fără valori atenuante dar și fără a neglija gingășiile naunțelor, rapiditate în notarea spontană a impresiilor, o libertate îndrăzneață în simplificarea formelor, dincolo de orice prejudecată academică, toate acestea traducînd efervescența tinerească a fanteziei sale picturale. De aici acea varietate neliniștită a expresiilor, care îndepărtînd pe artist de fixarea într-o manieră, conferă creației sale de tinerețe farmecul neprevăzut al vieții.

Două influențe se pot distinge în pictura lui Luchian de la început: a lui Grigorescu și a picturii franceze moderne (îndeosebi Manet). De la Grigorescu provin nu numai unele motive — ciobani, păstorițe, care cu boi, amurguri roșiatice — dar și îndepărtarea de finitul mort al formei academice și dragostea pentru libertatea de expresie, pentru promptitudinea în execuție, chezășie a vivacității inspirației. De pictura franceză modernă îl apropia pe Luchian pornirea nestăvilită de a participa la viața epocii sale, la toate aspectele oricît de efemere ale modernității, iar de Manet certe afinități de viziune și concepție.

Aproape doi ani, o boală gravă, cu urmări, cum se știe, de nestinsă suferință pînă la sfîrșitul vieții, l-a despărțit pe Luchian de pictură. Și cînd s-a întors la pensulă și culoare, cînd contactul cu natura luminoasă a născut în trupul lui amorțit și în sufletul obosit, așa cum mărturisește într-o scrisoare din 1903, un nou dor de viață, el s-a adresat în

Scanned with OKEN Scanner

primul rînd, pentru un lung răstimp, acuarelei, în dorinţa de a regăsi puritatea tonurilor şi uşurinţa tuşelor, siguranţa spontană a expresiei.

În expoziţie sînt prezente motivele sale predilecte: priveliştile de mahala inundate de soare, figurile gingaşe de copii sărmani, de a căror candoare sufletul artistului se simţea aproape, tipurile nomade şi umile ale periferiilor — imagini familiare artistului, care în acei ani ducea o viaţă de lipsuri, prin locuinţe modeste pe la marginea oraşului — apoi naturile moarte şi îndeosebi florile, din ce în ce mai numeroase, tovarăşe de restriştе, receptacole ale inepuizabilei capacităţi de afecţiune şi dăruire din sufletul artistului. Această perioadă dintre 1902 şi 1905 oferă dintr-o dată faţă de cea precedentă, dominată de neliniştea febrilă a tendinţelor, o categorică unitate de stil. Temperamentul artistului s-a concentrat, direcţiile multiple au căpătat coeziune, drumul său poate fi definit prin coordonate precise. În aceşti ani stăpîneşte în toată pictura lui Luchian un elan irezistibil, absolut, spre lumină, spre vitala lumină solară şi e prezentă în numeroase opere preocuparea de a încorpora lumina în culoare, surprinzînd în mobilitatea tuşelor strălucitoare jocul luminii văratice, sau dînd culorilor o maximă strălucire, atît prin alăturarea tonurilor de o aprindere îndrăzneaţă, cît şi prin profunzimea materiei cromatice, care, aşternută de obicei în relief, dă picturii o epidermă zgrunţuroasă, senzuală, scînteind la incidenţa cu razele luminii. Şi-n această expresie picturală imediată a senzualităţii, evidentă mai ales în uleiurile anilor 1903—1905, s-ar putea recunoaşte o dorinţă de posesie din partea artistului, de senzaţie palpabilă („mit fühlendem Aug", ar spune Goethe) a acestei lumi materiale a culorii, creată de el, pe care i se păruse o vreme că o pierde. Exemplare pentru această perioadă, cînd preocupările de formă cad pe un plan secundar, cedînd unei senzuale aprinderi pentru culoare şi materia cromatică, sînt peisajele înfăţişînd colţuri ale casei din strada Povernei, sau de la mare, şi *Dumitriţe*, *Crizanteme* de la Muzeul Zambaccian. În operele datînd din 1905, culoarea apare saturată de lumină, de o limpiditate cristalină, arzătoare pînă şi în tonurile reci, în acel verde smarald, cu nuanţele lui albăstrii-argintii, care va deveni o culoare predilectă a paletei lui Luchian: *Sălciile de la Chiajna* şi

Scanned with OKEN Scanner

ION VLAD: Luchian

ION IRIMESCU: Luchian ▶

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Scara cu flori. Siguranța cu care după 1904 pictorul mînuiește culoarea îl îndeamnă să abordeze forma umană în limitele acelorași mijloace de expresie, și din tușe care au devenit ele însele planuri colorate, mici mase dense și grăunțoase, strălucitoare, cu o libertate picturală neșovăitoare, realizează compoziția *După muncă spre casă* sau *Mica sindrofie* dar mai ales *La împărțitul porumbului*. Și deoarece culoarea saturată se opune modelajului, în toate aceste opere se simte tendința spre compoziția de suprafață, spre decorativ, prezentă și în unele compoziții de la început. Astfel în perioada dintre 1902 și 1906 culoarea lui Luchian a dobîndit treptat o incandescență profundă, o putere de a exprima sintetic forma, fiind nu numai creație a sensibilității, ci și a imaginației, și traducînd cu sinceritate și spontaneitate arderea interioară a artistului. Expresia supremă a acestor biruințe poate fi aflată în cunoscutele *Anemone* din 1907.

Paralel cu această cucerire a culorii are loc, între 1906 și 1908, în creația artistului, un curios reviriment spre mijloace mai aproapiate de expresia formei academice. O serie de opere din acești ani prezintă o anume asociație, care de cele mai multe ori însă nu dăunează realizării artistice. S-ar putea pune asemenea preocupări pe seama unor ușoare incertitudini infiltrate în spiritul artistului de anumite critici (ecouri în acest sens pot fi aflate într-o scrisoare a sa și în unele articole de atunci ale lui V. Cioflec) și voinței sale de a se verifica în compoziții cu subiect, în definirea formei prin linie și clarobscur. Cîteva opere din acești ani denotă atari preocupări care, cum arată clar compoziția *Cheful*, nu pot deveni proprii spiritului artistului. Îi trebuie o apropiere nemijlocită de subiect, ca, în cele două pasteluri *Durerea* și *Sfînta liturghie*, o adeziune sentimentală sinceră spre a da autenticitate coloritului armonizat cu sobrietate, și liniilor, acelor linii curbe, ca o îmbrățișare pioasă a formelor, ce vor deveni de aci înainte caracteristice pentru creația sa. Dragostea pentru astfel de elemente grafice apăruse și mai înainte, ea însă triumfă acum în cîteva desene din această epocă, dar mai ales în peisajele de la Brebu din 1908. Între 1905 și 1907 suferințele de pe urma bolii se intensificaseră, în plus pictorul fusese silit să locuiască într-o casă mizeră, întunecoasă și umedă, și cînd, în iulie 1908, merge la Brebu, contactul cu o natură molatică, departe de „mocneala nepricopsitului atelier" îl face să se

Scanned with OKEN Scanner

simtă fericit și să lucreze „ cu atîta dragoste cum nu-și aducea aminte să fi lucrat vreodată". Și desfășurarea curbelor e prezentă în toate peisajele sale de aici: în acel admirabil desen *Copaci pe colină*, în *Sălciile*, în *Margine de crîng*, în *Fîntîna de la Brebu*, ele sînt redescoperite de artist cu primordiala lor funcție simbolică, de elemente fundamentale ale glorificării Creației, ale exprimării infinitului, eternului, resimțirii sacre a naturii. Pictorul folosește mult acum pastelul, întins în zone mari, profitînd de diafanul tonurilor, de strălcirea mată, ușor brumată a pulberei colorate. Pastelul are influență și asupra compozițiilor în ulei, artistul urmărind conștient aceasta, cum se vede din transpunerea în ulei a acelorași motive. În primul rînd, influența e vizibilă asupra calității tonurilor cromatice, ele sînt mai puțin violente, devin friabile și timide, de o suavitate angelică uneori, creînd o lumină candidă, de legendă, ca o pulsație misterioasă înăuntrul formelor. *(Curtea mînăstirii Brebu, Scrînciobul)*. Apoi picturile în care era puternică pornirea spre risipire cromatică a tușelor sînt organizate acum în largi zone decorative, dintr-o pastă așternută unitar, fără accidente în suprafața ei, cu ușor insinuate reflexe din impalpabile glasuri. Dacă vigoarea artistului s-a afirmat mai înainte în juxtapunerea culorilor aprinse, în violența tonurilor alăturate cu frenezie, exprimînd aspirația spre bucuria luminii solare, acum, cînd pace e în sufletul lui și suferința solitudinii își caută o supremă alinare în pictură, ea se face cunoscută în gingășia virilă a nuanțelor, în gloria compozițiilor de curbe domoale, în lumina calmă, umilă ca o mîngîiere impalpabilă ce coboară asupra tuturor formelor.

În anul următor, în 1909, la Moinești, se aprind noi străluciri în culoarea lui Luchian, răpit de „splendoarea scînteietoare" a peisajului de aici, de frumusețea nemaiîntîlnită, covîrșitoare, a locurilor. Aceasta nu înseamnă însă o reîntoarcere la mobilitatea cromatică de mai înainte a tușelor, căci experiența peisajelor de la Brebu n-a putut rămîne fără urmări. De aceea culoarea, strălucind acum, are o limpiditate transparentă, tușa, chiar încărcată, e mai puțin senzuală, datorită materiei ei translucide. Peisajele sînt compuse uneori decorativ, la fel ca florile, din largi zone de culoare, plate, intarsiate, evocînd sintetic formele (exemplare în această privință sînt: *La marginea satului* și mai ales *Ulița din Moi-*

Scanned with OKEN Scanner

neşti). Acordurile de culoare au dobîndit în aceste opere independenţa de lumină şi umbră, iar schema compoziţională e absorbită cu totul de compoziţia de culori, de strălucirea lor absolută, şi de aici o admirabilă libertate în creaţie, ce apare deseori ca o evocare a reveriei cromatice de sub pleoape: în *Scurteica verde*, o mare masă de verde sumbru în primul plan, de o materie concentrată, se dematerializează prin punere în plină lumină şi prin funcţia ce-o asumă, de a trimite la acea zonă de vis, în care într-o lumină ireală, plutesc tonurile diafane ale buchetelor de anemone. Viziunea e o viziune de distanţă, însă privitorul o realizează ca o viziune intimă, valorile perspectivei, ale spaţiului — iluzie sînt anulate şi, ca în pictura unui Cézanne, înlocuite prin cele ale spaţiului — emoţie. (Lucru sesizabil şi în unele peisaje de la Brebu şi-n cele două, de la Moineşti, citate mai sus). Şi aceasta cu o soluţie originală, ce venea poate din acele voci tainice ale tradiţiei, pe care Henri Focillon le semnala unice şi puternice în pictura lui Luchian. În 1910 culoarea apare eliberată de reziduri senzoriale şi ea îşi află o supremă expresie în *Anemonele* — Simu, cu acea înălţare a formelor, uşurate de transparenţe, celestiale atingeri de alb. În figuri ca în *Hahamul din Moineşti* şi *Moş Niculae* de la Muzeul Zambaccian, forma umană e construită energic din largi tuşe juxtapuse, cu uşoare modulaţii în nuanţele lor, sau din tuşe sumare de culori variate, iar în *Cap de copil* ea rezultă din planurile succesive ale cîtorva tonuri. Decorativul cu linii sumare şi largi, îmbinat cu liniştea cîtorva tonuri de o lumină difuză, conferă monumentalitate unei simple scene de gen, în *Lăutul* din 1912, sau transfigurează ultimul *Autoportret*, cel de la Muzeul Zambaccian.

În ultimii ani de creaţie, 1911—1913, paralizia abia mai îngăduie artistului să se mişte. Singurul lui contact cu natura pe care totdeauna a adorat-o, rămîn florile, atît de numeroase în tablourile sale din ultimii ani. Şi fiecare tablou cu flori e o aspiraţie către peisaj, cum pe bună dreptate a intuit interpretarea lui Tudor Arghezi: „... şi într-un buchet de maci sau micşunele îi geme sufletul întreg, dornic de ape, de ceruri şi dobitoace." De aceea fiecare *Floare* a lui Luchian apare încărcată de o emoţie cosmică. Nepropunîndu-şi o antologie de capodopere, expoziţia de azi a adoptat un criteriu oarecum „documentar," străduindu-se să prezinte o

Scanned with OKEN Scanner

cît mai veridică, mai complexă imagine a personalității lui Luchian. Cercetători competenți, prin fața cărora au trecut numeroase opere ale artistului, au subliniat deconcertanta lor „inegalitate". Într-adevăr poate niciun artist român n-a făcut dovadă în creația sa de o mai mare labilitate de moduri picturale, n-a fost mai avid de încercări, de fiecare dată izbutind însă să sugereze sensurile tentate și implicînd ceva din timbrul său personal. Și acele opere ale lui Luchian, care nu intră în sfera deplinei realizări, sînt toate revelații ale unei neobosite și originale investigații picturale, vorbind despre luptele interioare ale spiritului creator, adesea mai instructive pentru cunoașterea acestuia, decît capodoperele, momente excepționale ale creației. La un artist totdeauna nemulțumit ca Luchian, susținînd un cotinuu dialog lucid cu modalitatea picturală a expresiei, erorile artistice au aproape în toate cazurile o origine ideală, ele provin dintr-o mare dragoste, mereu neîmpăcată, pentru pictură.

Și această dialectică profundă și autentică a actului pictural a îngăduit poate creației lui Luchian să refacă în istoria picturii românești, în sugestii simple, dincolo de vreo contaminare directă, drumul întreg al picturii moderne, de la Manet la Cézanne, de la Degas la Toulouse-Lautrec. De aceea pictura lui Luchian a însemnat pentru arta noastră o adevărată deschidere de orizonturi noi, de aceea generațiile de după 1910 au privit la el ca la un precursor.

Astfel personalitatea lui Luchian își cucerea, la fel ca cea a lui Grigorescu, dimensiunea sa istorică. Și pictura sa, ca orice artă adevărată, în afară de semnificația ei poetică, răspunde la frămîntările tuturor vremurilor. Cînd în jurul său, abilii imitatori ai lui Grigorescu, un Verona sau un Strîmbu, cucereau publicul, cînd epigonii picturii müncheneze, iluziniști ai realităților de paradă sau evocatorii ai unor lumi de falsă feerie, se întreceau să fie pe placul societății bune, pictorul acesta apăsat de suferință s-a dedicat artei lui și s-a străduit să rămînă un simplu „zugrav". De aceea pictorii vor afla totdeauna în biruința lui consolare și întărire.

Theodor Enescu

Gazeta literară, 15 august 1957

Scanned with OKEN Scanner

REVERIE ÎN EXPOZIȚIA LUI LUCHIAN

Am petrecut un ceas al dimineții în fața picturilor lui Luchian, adunate în mare număr la Muzeul de artă al Republicii. Mă gîndeam, zăbovind în fața lor, că acei dintre vizitatorii care au mai cunoscut înfățișările țării vechi au o calificare specială pentru a înțelege mai bine imaginile pictorului, cu o simpatie mai adîncă pentru sufletul cu care a întîmpinat-o. Nu l-am văzut pe Luchian niciodată, dar nu mi se pare necunoscută figura slăbită a autoportretelor, cu ochii lor plini de bunătate, uneori mai încruntați, alteori cu o lucire îngrijorătoare în ei. Îmbolnăvindu-se încă din vîrsta tinereții și ducîndu-și apoi, de-a lungul anilor, martiriul suferinței, artistul a ținut necontenit să se înfățișeze pe sine. Într-o operă susținută de un curent liric atît de personal, era necesar să se arate ce fel de om a fost pictorul care a privit către înfățișările țării sale, în formele lor rămase neschimbate de multă vreme. A fost un om al epocii în care genialitatea sau numai superioritatea de un fel oarecare a spiritului se însoțea atît de des cu boala, cu durerea, cu singurătatea, încît un zăbranic de doliu pare a coborî asupra acelui răstimp. Soarta lui Luchian reproduce unul din destinele românești ale generației post-eminesciene, pe al lui Iosif și Anghel, pe al lui Ilarie Chendi și Coșbuc, pe al lui Ștefan Petică, P. Cerna și Emil Gîrleanu, și pe al atîtor altora, neajunși la notorietate, săgetați în zborul lor. Și iată că-mi apar, din trecut, zeci și zeci de oameni, îmbolnăviți de tineri, îngenunchiați curînd, prieteni și tovarăși ai tinereții, de a căror bunătate și inteligență m-am bucurat, pierduți pe drumul vieții, plînși la vremea lor. Îi adun pe toți într-o singură imagine și pe aceasta o recunosc în autoportretele lui Luchian.

O, prieteni ai vechimii, al căror nume mi-l silabisește amintirea! Ne întîlneam în mahalalele copilăriei, pe străzile vechi ale orașului nostru. S-au construit mereu de-a lungul deceniilor, dar rareori cu preocuparea de frumusețe sau de durată. Astăzi încă, în unele din punctele orașului vechi, mă uimește modestia așezărilor omenești. Ce gîndește despre sine, ce drepturi își recunoaște, ce pretenții înalță în fața vieții omul care ridică în grabă, în neorînduială, cu mate-

Scanned with OKEN Scanner

riale inferioare, un adăpost sumar,pentru el, pentru familia lui, pentru calabalîcul lor? N-a fost frumoasă şi nici fericită mahalaua românească. Frumuseţea presupune în acel care o întocmeşte afirmaţia optimistă a vieţii, bună dispoziţie, bucurie şi încredere în viaţă. Dar acolo, în *Mahalaua dracului*, pe care o zugrăveşte Luchian, bucuria şi încrederea în viaţă n-apar în nici una din formele lor. Adeseori m-am întrebat, strecurîndu-mă pe lîngă zidurile caselor abia mai înalte decît un stat de om, cu ferestre înguste către strada bolovănoasă, dacă un suflet mare, o concepţie îndrăzneaţă a minţii pot înflori în acele viziuni. Cadrul a fost, desigur, strîmt, apăsător, dar sufletul omului a tresărit şi acolo şi cîteva din mesajele româneşti au pornit din neorînduiala şi tristeţea mahalalei. Luchian i-a dat în pictura lui un loc pe care îl găsesc mai mare decît mă aşteptam, acum cînd îi privesc lucrările adunate laolaltă. Îl însoţesc în plimbarea lui pe străzile copilăriei, cu inima răpită de un dor, de o aspiraţie către frumuseţe şi lumină, care a fost a atîtora de-a lungul generaţiilor.

Din cînd în cînd se arăta şi cîte o locuinţă mai bine clădită. Împingeai poarta de fier scîrţîitoare, treceai printr-o perdea de copaci, străbăteai curtea năvălită de ierburi şi puteai apoi să te odihneşti pe treptele casei, printre efluviile grădinilor, ale cîmpiilor din preajmă. Creşteau acolo margarete şi dumitriţe, gălbenele, violete şi părăluţe, garoafe şi crizanteme, albăstrele, tufănele şi trandafiri, gura-leului şi irişi, flori de cîmp sau de grădină, împodobite sau umile, atît de deseori botezate cu diminutive de către dragostea gospodarilor şi gospodinelor care le adunau în jurul lor pentru a înveseli fereastra, straturile curţii, grădiniţa dinspre stradă cu adresări speciale pentru trecătorul lipsit de grabă. Luchian le-a pictat pe toate, făcîndu-le să se aprindă, să ardă ca un jeratec, să strălucească nu printr-o lumină primită de la un izvor exterior, ci prin propria lor incandescenţă. S-a văzut mereu în Luchian pictorul florilor, aşa cum contemporanul lui, D. Anghel, a fost poetul lor. Florile ocupă un loc întins în pictura lui Luchian, şi, desigur, nimeni mai bine ca el nu le-a înfăţişat strălucirea, suavitatea lor tactilă, inocenţa înfloririi lor. Totuşi florile lui Luchian trebuie înţelese şi simţite în ansamblul operei lui, în legăturile lor cu toate firele ţesăturii lui tematice. Creează un

Scanned with OKEN Scanner

artist opere felurite, fără raporturi între ele, sau mai degrabă o operă unică, opera vieții lui? Tema centrală a picturii lui Luchian a fost un anumit raport dintre natură și civilizație caracteristic țării noastre din trecut, pe care mi se pare că-l întrevăd.

Mă înapoiez la pînzele, la pastelurile, la acuarelele, la desenele care îmi vrăjesc felul de viață, cadrul copilăriei îndepărtate. Mă găsesc din nou la marginea orașului. Perimetrul așezărilor noastre urbane n-a fost împrejmuit cu ziduri, consolidat ca o cetate. Feudalitatea românească n-a construit și nu s-a apărat ca aiurea. Cînd veneau turcii sau tătarii, arcașii nu se urcau pe metereze. Oamenii își strîngeau bunurile și își mînau vitele către plaiurile înalte, în cetatea munților. Orașul rămînea deschis către cîmpie și aceasta năvălea asupra lui, suflîndu-și miresmele, trimițîndu-și semințele din care creșteau tufanii puternici, răchitele mlădioase, socul mirositor. A căzut zăpada și marginea orașului a fost cotropită de nămeți. Dănțuiau nebunește vîrtejurile în jurul gheretei părăsite la răscrucea drumurilor ca niște bărăgane, unde mîine dimineață oamenii își vor aștepta pîinea, tropăind, ca să nu înghețe, lovindu-se cu palmele peste coaste. Ce doliu s-a așezat peste marginea orașului? În lumina scăzută se zărește mai departe șirul de căsuțe clădite din chirpici, unde ajung mai întîi și deshamă chirigiii înapoiați de la țară cu saci de porumb, cu hîrdăiașe de borhot.

Treci mai departe și simți ca o ușurare, o regenerare din restriștea mahalalei. După ce au căzut ploile primăverii, lunca Ialomiței mustește de apă, sub iarba fragedă, piciorul se înfundă în băltoace. Au pornit sevele și se urcă în tulpinele subțiri ale plopilor, în tufișurile acoperite de flori albe ca spuma laptelui în clocot. O potecă alunecă departe, fără țintă vizibilă, în inima caldă a țării. Trec carele grele, trase de boi care se căznesc în jugul lor. Rumânul i-a dejugat la marginea pădurii și vitele pasc, întinzîndu-și gîturile peste oiștea proțăpită în pămînt. În altă parte cireada neagră a bivolilor, înspăimîntă lumea. La Chiajna, sălciile au crescut și s-au repezit către ape mînate parcă de furtună. Treci pe lîngă hanul părăsit în marginea drumului. Pe alocuri s-a clădit puternic, pentru toate vremurile viitoare, dar oamenii și-au uitat străbunii și mînăstirea Comana și-arată zidurile ruinate. Luchian trece prin sate fără oameni, vede turnuri

Scanned with OKEN Scanner

de biserici, case albe sau umbra copacului din bătătură, în a cărui coroană s-a urcat cumpăna fîntînii cu ghizduri. În bucătăria bine rînduită a mînăstirii fierb mîncărurile călugărești, pe soba de zid spoită, nălucitoare. Oamenii muncesc la cîmp. Se întorc tîrziu de la muncă, încovoiați, sub sarcini parcă mai mari decît puterile lor.[...]

Umanitatea nu este deci absentă din pictura lui Luchian, dar ni se înfățișează cu aceeași umilitate a așezărilor ei. Ce-i pasă de petrecerea cheflliilor cu gulere tari, de femeile care le trec prin brațe? Artistul arată sarcasm față de adunarea lor. Sindrofia ne arată o societate distinsă. O femeie cu umbreluța de soare deschisă a adunat pe rochia ei toate florile cîmpului; e un moment de idilă, o clipă desfătătoare a consonanței cu natura. Dar mai des l-a oprit pe Luchian exemplarul uman popular, lucrătorii pămîntului, moșnegi cerșetori în dulămile lor zdrențăroase, copii, mai ales copii. Iată-i în grup, încotoșmăniți de iarnă; iată-l pe flăcăiașul în nădragi, cu mîna dusă prostește la gură; iată-l pe micul vînzător de nuiele. Gracilitatea trupurilor se ghicește sub zăbun, sub bocanca groasă. Micul cărbunar, cu pălăriuța așezată într-o parte, cu chipul mînjit, are eleganța juvenilă și farmecul unui Pierrot, un Pedrolino al comediei italiene. O mamă își laie copilul deasupra albioarei cioplite de rudar. Safta florăreasa este un exemplar măreț al rasei ei. S-a desprins din sălașul țigănesc, pictat într-un rînd, pentru a arăta lumii splendoarea tînără a trupului, ovalul perfect al figurii, al gurii de pe care se desprinde un suspin. Tot de-acolo a pornit de mult Moș Nicolae cobzarul, păstrătorul tuturor cîntecelor țării. Chipul lui revine mereu în pictură, în desene, ca al unui martor încercat al vechimii, cu fruntea grea sprijinită înțelepțește în palmă, alteori privind către cobza supusă mîinii lui, îngînînd cu vocea-i de bătrîn cîntecul trezit pe coarde. Dar artistul a văzut și cealaltă latură a țării. Țăranii s-au adunat în curtea boierească la împărțitul porumbului; este un grup compact, revendicativ, cu expresii mînioase și amenințătoare. Luchian îi pictează cu un singur an înaintea răscoalelor din 1907, cînd ne va arăta femeile căutîndu-și morții pe cîmpul de măcel al represiunii, grupul fantomatic al țăranilor băjenăriți, împinși prin zloată de una din suflările aprige ale lui martie.

Scanned with OKEN Scanner

ION VLASIU: L u c h i a n

Scanned with OKEN Scanner

GHEORGHE ANGHEL:
Luchian

Scanned with OKEN Scanner

Întocmai ca toţi marii artişti ai lumii, Luchian este un pictor profund naţional, înzestrat cu o întinsă ştiinţă a tuturor înfăţişărilor ţării, a oamenilor ei. Vibraţia lui în faţa realităţilor locale este adîncă şi răscolitoare şi focul simţirii trezeşte pe a noastră, pentru a ne face să pricepem mai bine lumea în care am trăit. A evocat, cu o putere rareori atinsă de alţii, vechea noastră ţară, spaţiile oraşelor şi ale satelor, natura pretutindeni mai puternică decît construcţia oamenilor şi pe aceştia în simplitatea modestă a destinului lor, de atîtea ori plin de vitregie. Copacii cresc zvelţi sau robuşti în pînzele lui Luchian, cîmpiile impregnate vor purta roade bogate şi peste tot fructe şi flori ale cîmpului, ale gospodăriilor, ale grădinilor, adunate în mari coşuri, rînduite şi îngrijite de ţiganca florăreasă cu caţaveică verde.

Tudor Vianu

Gazeta literară, 1957 şi
în *Jurnal*, E.P.L., 1961

LUCHIAN

[...] Ivite mai tîrziu, cînd conştiinţa naţională se cimentase, peisajele lui Luchian n-au avut norocul să ajungă, precum acelea grigoresciene, un filon implicat adînc în dragostea de ţară a poporului nostru. Şi totuşi natura românească e trăită în aceste opere cu o ardenţă lăuntrică pe care n-o atinge Grigorescu. În pictura aceluia emoţia se prefira gîlgîitoare, la Luchian ea se concentrează, devenind mai intensă. Arta pictorului e mai sintetică, culoarea vorbeşte mai direct ochiului. Dar strălucirea ei, extrasă parcă dintr-un zăcămînt afund, e totuşi familiară, ca smaltul de pe ulcelele ţărăneşti. Temperatura înaltă a trăirii nu dogoreşte sufocant, această artă rămîne statornic cordială. Pentru el, natura e o prezenţă fragedă, comunicativă. „Ai să rîzi, dar simt că locurile astea mă iubesc", scria Luchian în 1909, dintr-o vacanţă petrecută în Moldova. Într-o mărturisire care pare naivă, pictorul spunea acordul încrezător care se aşezase între sine şi între elemente. La el realitatea este evo-

Scanned with OKEN Scanner

cată cu un scrupul mai activ al evidenţei decît la Grigorescu: arta lui nu caută vreodată vagul feeriei. Dar, în concreteţea modestă a acestor tablouri, motivul are o căldură tainică, o existenţă virginală, ce depăşesc realitatea lui imediată. De aceea Jacques Lassaigne — care i-a consacrat pictorului român o monografie plină de comprehensiune — spunea că sub penelul lui Luchian fiecare subiect capătă o valoare „aproape mitică": moara, casa, arborele, drumul şi florile. Aceste subiecte se ordonează într-un univers în care gingăşia e totdeodată simplitate fundamentală, cuprinzătoare, iradiindu-şi tăcut, miraculos, înţelesurile. Emblema unui astfel de univers este floarea.

Făptura ei plăpîndă dar netemătoare simbolizează aici prin excelenţă „natura", pe care „cu nimic n-o sperii" — cum gîndea Luchian; natura, pe care pictorul trebuie s-o intuiască în viaţa ei profundă. La acest artist, floarea este o fiinţă irepetibilă ca şi un suflet. De aceea, în legătură cu picturile lui Luchian, Tudor Arghezi a formulat acest gînd, nespus de revelator pentru o întreagă sensibilitate românească: „portretul e expresia cea mai apropiată de floare". Peste întreagă existenţa lui Luchian, floarea îşi scutură luminile; vine statornică la el în anii cînd artistul zace, ţintuit de paralizie, într-un fotoliu. Vine ca un model docil, ca o confidentă pururi vibrantă; potirul ei primeşte taina confesiunii celei mai acute. La dînsul florile nu-s artă folcloric decorativă, impersonală. Şi nici nu ştiu ca Luchian să fi alăturat măcar vreodată, simbolic, fiinţa aievea a florii şi desenul figurilor stilizate de pe scoarţele ţărăneşti; aşa cum, într-un tablou al lui Dumitru Ghiaţă, pasărea ţesută pe un covor întinde aripa deasupra mănunchiului de flori pe care-l zugrăveşte artistul. Totuşi nimic, în pictura noastră, nu cuprinde mai mult specific românesc decît o garoafă sau o anemonă, apărute într-un tablou de Luchian. Nişte flori care nu cresc doar la noi s-au legat aici definitv, prin rădăcini de suflet, nebănuite, cu lumea ţării noastre. Incandescenţa anemonelor nu-i numai triumful lui, al pictorului mucenic, asupra morţii care-l împresoară; în ele este accentul de neuitat pe care-l are vocea unui popor, în clipa cînd acesta ajunge să-şi capteze adîncurile cele mai ascunse ale sufletului. [...]

Scanned with OKEN Scanner

Această sensibilitate față de natură, cu straturile ei străvechi, folclorice, a fost punctul de pornire a numeroase capodopere. Ea s-a manifestat elocvent chiar în creația unor artiști cărora viața nu le-a îngăduit să cutreiere cum ar fi vrut priveliștile țării. Luchian, de pildă, claustrat într-o odaie, ieșind cu eforturi dureroase la peisaj, pentru ca în ultimii ani să rămînă țintuit într-un fotoliu, vrea totuși să picteze privelişti care să nu fie datoare *interiorului*, care să nu ateste șederea artistului lîngă fereastră; în timp ce pictori cunoscuți ca mari călători, un Marquet, de pildă, și-au gîndit peisajele ca niște vederi luate „din apartament" sau, cel mult, „din hotel" — cum scrie R. Huyghe; în timp ce un Matisse sau liricul Bonnard au așezat între dînșii și între natură frontiera unei *ferestre*, privind prin deschizătura ei lumea. Dimpotrivă, Luchian, în recluziunea sa, concentra o aspirație dureroasă spre *natură*: spre o realitate alta decît împrejurimea care încape în cadrul unui geam. În ultimii ani, povestește Tudor Arghezi — el căpătase „o atitudine a capului, de cerb, care ascultă un pas depărtat sau o chemare din piscuri". Bineînțeles, a asculta astfel, cu această înfrigurare, chemările naturii, nu vrea să zică a rămîne surd față de semeni. [...]

Creația lui Luchian se rînduiește nu numai pe linia peisajului și a florilor, dar și în sectorul investigației sociale. Pictorul știa să se lase mișcat de viața oamenilor necăjiți, pe care cugetul său îi simțea aproape. *Moș Nicolae Cobzarul* poartă, în apăsarea lui îngîndurată, ceva din însăși suferința care umplea traiul sărac al pictorului. Astfel de eroi ai lui Luchian — observa un cercetător — ar realiza o „epică de tipul romanului realist critic". Însă într-un portret ca acesta nu ghicești distanțarea inerentă observației de roman, ci apropierea lirică născută din conștiința unui destin asemănător: de *paria*, de victimă a unei societăți nedrepte. Intelectualul neînțeles fraterniza, în unitatea sărăciei, cu acești oameni cinstiți și sărmani, el se așeza în rîndul lor, cînd își zicea *Un zugrav*. Aducîndu-i în pictură, cunoașterea artistică nu devenea la Luchian caracterologie sau, propriu-zis, *observație*; ea aparținea mai degrabă lirismului. De aceea, uneori existența lor umilă nici nu se izolează dintr-o ambianță ca de peisaj: gestul unui tăietor de lemne se pierde în întinderea unei pînze unde e numai verdeață,

Scanned with OKEN Scanner

iar spălătoreasa aplecată deasupra rufelor ocupă loc puțin într-un tablou cu soare vioi și iarbă multă. Peste viața celor oropsiți, pictorul ar voi parcă să împrăștie binecuvîntarea naturii. Setea lui de cunoaștere putea fi nemiloasă, intransigentă, dovadă autoportretele sale, acela mai ales din Muzeul de artă din Cluj. Dar scrutîndu-se, el nu vădea impasibilitate de analiză, ci patetismul concentrat al unei atitudini lirice; încordarea din autoportretele sale nu sfidează numai boala și moartea, dar și micimea de suflet a lumii burgheze, care-l jignea și-i pricinuia suferințe. Tensiunea morală, pe care n-o găsea într-un mediu de inconsistență sufletească, Luchian o afirma cu îndîrjire, făcîndu-și autoportrete, opunînd unei lumi neexpresive masca lui tragică. Obrazul lui chinuit acuză într-un fel și pedepsește. [...]

Îndrăzneala vehementă cu care Luchian ataca adeseori motivul nu era o frică ascunsă, crispată, convertită în gest ofensiv — ca în aforismul lui Picasso: „l'attaque est une fuite en avant". Acest aforism dealtminteri nu s-ar aplica decît cu totul episodic în arta noastră. La maeștrii picturii românești, creația, oricît de încordată, s-a voit asemenea unei respirații armonioase. Sînt opere ale lui Luchian care par făcute din nimic, într-atît nașterea lor a stat sub semnul binecuvîntat al acestei grații. „Cum le-a făcut?" — se întreba Petrașcu, cercetînd îndelung, încordat, celebrele *Anemone* din 1908; desăvîrșirea lor surîzătoare sfidează curiozitatea tehnică.

Sentimentul plastic al lui Luchian a influențat indirect, dar profund întreaga noastră pictură modernă. [...]

Lumea oficială din România de ieri făcea ades din existența artistului un calvar al mizeriei și neînțelegerii. Biografia lui Luchian răsună de palma ofenselor. Ca un sfînt Sebastian care primește săgețile unui destin nemilos, ridicînd, drept pavăză iluzorie, emblema penelului, *Zugravul* stă mărturie patetică despre condiția hărăzită artistului odinioară. [...]

Dan Hăulică

Din articolul *Un secol de artă românească* publicat în *Contemporanul*, 10 noiembrie și 1 decembrie 1961, cu prilejul Expoziției de artă românească deschisă la Paris.

Scanned with OKEN Scanner

[...] Studiind cu pasiune și metodă tratatele de tehnică a picturii a reușit să cunoască bine meșteșugul maeștrilor din diferite epoci. Colorist prin excelență, Luchian acorda totuși o grijă deosebită desenului pe care îl cultiva prin numeroase exerciții. Pictura lui era rezultatul unei elaborări conștiente, își construia cu desăvîrșită rigoare compoziția lucrării și știa să pună accentele potrivite acolo unde erau necesare. Deplina stăpînire a mijloacelor de expresie servea cu neumbrită claritate transpunerea în imagine a conținutului. Preocupat de problemele măiestriei artistice, Luchian cultiva și prin lectură cunoștințele dobîndite în muzee, adîncea experiența marilor realiști ai vremii, prețuindu-l cu deosebire pe Courbet, de care îl apropia ideea că arta trebuia să servească celor mulți.

Dorind să confere lucrărilor sale o intensitate cromatică cît mai înaltă, un ecleraj lăuntric cît mai vibrant, Luchian știuse să preia din lecția de artă a impresionismului tehnica armoniei culorilor pure. Dar, în același timp, respingînd ideea subordonării imaginilor față de lumina efemeră, în funcție de mișcarea diurnă, el a urmărit să redea realitatea în trăsăturile ei caracteristice, permanente. Trecînd dincolo de analiza motivelor picturale — ale cărei rezultate le înregistrau, uneori cu savantă știință impresioniștii — Luchian a regrupat imaginile în sinteze originale, în spiritul unei viziuni proprii care se definește tocmai prin rolul constructiv al culorii ca purtătoare de lumină și spațialitate. Din acest punct de vedere, experiența sa artistică este comparabilă — deși realizată cu alte mijloace și cu un alt temperament — cu aceea a lui Van Gogh. Există însă o diferență fundamentală, de structură, între cei doi. Opera lui Luchian, în ceea ce are mai autentic, este calmă, echilibrată, fără fervoarea ametitoare din tablourile marelui olandez. Nu este aici vorba numai despre temperamente diferite. În sinteza picturii lui Luchian, o componentă importantă își are originea în

Scanned with OKEN Scanner

arta populară românească a cărei clasică ordonanță nu este lipsită de intensitățile cromatice, de vibrația caldă a smalțurilor, de supleţea ritmică a jocurilor decorative.

S-a spus despre Luchian că a fost un inovator. Marea înnoire pe care tablourile sale o aduceau în pictura românească de atunci era în primul rînd modul de rezolvare a problemelor de lumină, care la el izbucnea din fiecare tuşe de culoare. Spre deosebire de Grigorescu şi Andreescu, în tablourile cărora lumina aluneca deasupra culorilor, cu scînteiere sărbătorească la primul, cu grave inflexiuni meditative la cel de-al doilea, la Luchian lumina devenise un atribut al culorii pure investite cu preţiozităţi de nestemată.

Înzestrat cu o remarcabilă pasiune pentru studiu, Luchian a urmărit rezolvarea problemelor care îl preocupau în diferitele tehnici ale picturii — acuarelă, pastel, ulei — încercînd uneori să transfere dintr-o tehnică într-alta soluţiile care satisfăceau exigenţele programului său de lucru. Este de subliniat că transparenţele cromatice, strălucirea intensă a culorilor străbătute de lumină interioară devin o caracteristică hotărîtă a picturii sale curînd după 1900, după o perioadă de statornice căutări în domeniul acuarelei, ale cărei limpezimi vibrante sînt transpuse în masa incomparabil mai densă a uleiului.[...]

Luchian copilărise în mijlocul oamenilor nevoiaşi din prăfuita mahala Popa Soare. Cunoscînd şi mai tîrziu această lume umilă, a aflat în mijlocul ei un sprijin la necaz; alături de ea îşi împletea nădejdiile în modesta locuinţă din strada Povernei şi apoi în friguroasa casă din Filantropia, unde se mută în 1907. Între portretele lui Luchian nu întîlnim nici un personaj oficial. În 1895 refuzase cu indignare propunerea unui ministru de a picta portretele familiei regale, în schimb el înfăţişează adesea lucrători, florărese, lăutari şi cerşetori, oamenii sărmani dar plini de omenie şi demnitate, ca acea *Safta florăreasa*, portretizată de trei ori.

Aparent simplă, arta portretului lui Luchian se vădeşte, la o analiză atentă, surprinzător de diversă, ca mod de exprimare, de bogată, ca înţeles lăuntric. Luchian cunoştea

Scanned with OKEN Scanner

drama celor umili tot atît de bine ca pe propria-i dramă, înţelegea aproape organic, povara de tristeţi a fiecăruia. Filtrate prin sensibilitatea lui de artist, suferinţele celor din jur se transformau nemijlocit în pictură, fără artificii, fără căutări sterile. De aici simplitatea şi tot de aici profunda vibraţie lirică a portretelor lui în care — cu demnitate şi discreţie — ne sugerează o întreagă biografie. Şi tot de aici varietatea, lipsa reţetelor, pentru că Luchian nu a năzuit niciodată spre originalitatea unei formule, ci spre exprimarea cît mai exactă a unui conţinut. Dacă în unele portrete arhitectura imaginii este în mod evident susţinută de armătura desenului — ca în *Tip de ţărancă* — în altele — ca în autoportretul *Un zugrav* — desenul există implicit în textura cromatică cu subtile treceri de valoare, în timp ce în alte portrete — ca, de pildă, în *Moş Nicolae Cobzarul*, forma rezultă din însăşi materia picturală densă şi contrastantă, valorile spaţiale fiind obţinute prin contraste de culoare, — nu prin degradări de ton. Este, desigur, semnificativă apariţia figurilor de lucrători în opera lui Luchian de la începutul secolului al XX-lea, cînd mişcarea muncitorească din ţara noastră se afla într-o perioadă de avînt. Nu avem nici o ştire exactă despre legături directe ale lui Luchian cu mişcarea muncitorească, cu cercurile socialiste de la noi. Dragostea lui pentru muncitori îi va fi înlesnit totuşi cunoaşterea năzuinţelor mişcării muncitoreşti, fapt care explică însemnarea: „Într-o zi toate acestea vor fi ale noastre". Pictînd figurile muncitorilor din micul tablou *După muncă, spre casă*, Luchian a subliniat oboseala, epuizarea de după o zi de muncă grea, oglindind astfel caracterul sălbatic al exploatării. [...]

Trăind într-o epocă în care — o dată cu dezvoltarea industrială — oraşele cîştigau în importanţă, Luchian a fost un rapsod al peisajelor citadine. Începînd cu el, tema urbană devine precumpănitoare în peisagistica românească. Rapsod al durerilor celor umili, Luchian a fost şi un rapsod al cadrului lor de viaţă, peisajele sale de oraş fiind, toate, colţuri de periferie săracă în care tristeţile se plimbă din

Scanned with OKEN Scanner

casă în casă și în care bucuria se strecoară timidă, ca o scînteiere a speranței, ca un dar al luminii solare. Lucrări ca *Mahalaua Dracului*, *Ghereta din Filantropia*, *Puț la mahala*, *Case bătrînești*, *La marginea orașului*, evocă cu mijloace artistice superioare lumea și viața de mizerie a sărăcimii din Bucureștii de odinioară. Simpatia cu care au fost pictate aceste colțuri de mahala definește, o dată mai mult, atitudinea protestatară a artistului. [...]

Vasile Drăguț

Din *Luchian*, Colecția „Maeștri artei românești", Ediția a II-a revăzută, Editura Meridiane, 1963

Scanned with OKEN Scanner

TABEL CRONOLOGIC

1868 Ștefan Luchian s-a născut la 1 februarie, în comuna Ștefănești, Regiunea Suceava. Tatăl său, maiorul Dimitrie Luchian, moldovean, la îndemnul domnitorului Alexandru Ioan Cuza (cu care fusese prieten) se căsătorise cu o munteancă, Elena Chiriacescu; au mai avut un fiu, Anibal, născut cu doi ani mai tîrziu.

1873 Familia artistului se mută în aprilie la București, în strada Popa Soare 15, într-o casă atunci cumpărată.

1875-79 Urmează cursurile școlii primare din Tabaci.

1877 Tatăl pictorului moare la 26 noiembrie.

1880—83 Urmează cursurile liceului „Sf. Sava".

1885 După ce refuzase să devină ofițer, studiază pictura la Școala de bele-arte din București, unde are ca profesori pe Theodor Aman și Gheorghe Tattarescu. Avînd pasiune pentru muzică, o vreme frecventează și clasa de flaut de la Conservator.

1889 Obține medalia de bronz pentru lucrările *Cap de expresie* și *Studiu după natură*, a căror urmă nu se cunoaște. Toamna, pleacă cu bursă la München, la Academia de arte frumoase, unde nu rămîne decît un an. Execută, în muzeu, cópii după Rembrandt și Correggio.

1890 Reîntors în țară, participă cu patru lucrări la prima expoziție a societății de artă „Cercul artistic".

1891 Pleacă la începutul anului la Paris, unde studiază la Academia Julian cu profesorul W. Bouguereau, dar mai ales frecventează muzeele și expozițiile, urmărind atent viața artistică din capitala Franței.

1892 Murindu-i mama, Luchian se reîntoarce în țară.

1893 Pictorul își organizează un atelier pe actuala stradă Aristide Briand; în toamnă expune din nou la „Cercul artistic" (patru tablouri).

1894 Foarte activ, participă la „Expoziția artiștilor în viață", din al cărui juriu face parte; pictată încă de la Paris, *Ultima cursă de toamnă*, vădind unele influențe ale lui Degas, este distinsă cu medalie; în noiembrie, expune zece lucrări la „Cercul artistic". Înscris la concursul pentru ocuparea catedrei de pictură a Școlii de bele-arte din Iași, se retrage protestînd împotriva favoritismului practicat de comisie.

1895 Organizează împreună cu Titus Alexandrescu o expoziție personală în atelierul său. Participă din nou la „Expoziția artiștilor în viață" și la cea a „Cercului artistic", al cărui vicepreședinte este ales. Pictează portretul *Safta florăreasa*.

1896 Deschide, împreună cu pictorul Artachino, o nouă expoziție personală; ca o manifestare protestatară împotriva abuzurilor în organizarea Salonului oficial, Luchian și alții organizează „Expoziția artiștilor independenți". La inaugurare participă și pictorul Nicolae Grigorescu; inițiatorii lansează un manifest militînd pentru o artă liberă.

1897 Rămas sărac, se mută în str. Popa Tatu, apoi în Știrbei Vodă; pictează biserica din Tulcea, împreună cu Artachino; participă la organizarea societății artistice „Ileana".

1898 Expune 21 de lucrări la expoziția societății „Ileana"; tot împreună cu Artachino pictează biserica din Alexandria.

1899 Participă la „Expoziția artiștilor în viață", iar în aprilie, împreună cu fostul său coleg de școală, Nicolae Vermont, deschide o nouă expoziție personală.

1900 Participă cu două pasteluri la „Expoziția universală" de la Paris. Pictează biserica Brezoianu din București (împreună cu același Artachino). Cîntă o vreme ca flautist în orchestra Teatrului Național. Apare revista „Ileana". Locuiește pe strada Sf. Ionică.

Scanned with OKEN Scanner

1901 În cadrul unei expoziții colective la Ateneu, expune 11 lucrări. Locuiește pe strada Atelierului. Grav bolnav, către sfîrșitul anului se internează în Spitalul Pantelimon, fiind îngrijit de neurologul Gh. Marinescu.

1902 Încă în spital fiind, participă cu opt lucrări la prima expoziție a noii Societăți „Tinerimea artistică", al cărei membru fondator este. La începutul verii părăsește spitalul, mergînd la Govora; aici se împrietenește cu Virgil Cioflec, colecționar de artă, care va scrie mai multe articole despre pictor, precum și o monografie apărută în 1924. Ușor restabilit, în urma îngrijirilor primite, Luchian se duce la rude, în Ialomița, unde reîncepe să picteze, după întreruperea cauzată de boală.

1903 Își organizează o expoziție personală, cu 39 de lucrări, în Casa Assan. Participă și la „Tinerimea artistică" cu 13 lucrări. Pictează la Filipeștii de Pădure. Locuiește în strada Povernei.

1904 Expune 18 lucrări la „Tinerimea artistică". Își petrece vara la Techirghiol și pe Bărăgan. În decembrie, împreună cu desenatorul N. S. Petrescu-Găină, deschide o expoziție personală la Ateneu.

1905 Pictează compoziția *La împărțitul porumbului*. Expune 16 lucrări la „Tinerimea artistică" și la „Expoziția artiștilor în viață".

1906 Expune la „Tinerimea artistică" 12 lucrări. În timpul verii e bolnav.

1907 Printre cele 9 lucrări trimise la „Tinerimea artistică" se află și autoportretul intitulat *Un zugrav*. Dramaticele răscoale țărănești din primăvară îi inspiră o serie de lucrări, în tehnici diverse, pe care le aduce la expoziția personală din decembrie, din sala Ateneului (împreună cu K. Loghi și O. Spaethe). Locuiește în Filantropia (Grozăvești).

1908 Expune 12 lucrări la „Tinerimea artistică", printre care *Anemonele*. Cu pastelurile realizate în vară la Brebu, îndeosebi peisaje, organizează în octombrie la Ateneu o nouă expoziție personală.

1909 La expoziția „Tinerimii artistice" trimite 11 lucrări. Se mută în strada Romană 76; își retrage lucrările trimise la „Ex-

Scanned with OKEN Scanner

poziția artiștilor în viață"; vara pictează la Moinești și împrejurimi.

1910 I se agravează boala. Participă totuși la expoziția „Tinerimii artistice" cu 16 lucrări, realizate îndeosebi la Brebu și Moinești. La Ateneu, iarna, organizează o mare expoziție personală, cu 84 de tablouri.

1911 Tot mai grav bolnav, nu participă la nici o expoziție. Locuiește în strada Ferari 28.

1912 Expune trei tablouri cu flori la „Tinerimea artistică". Începe să picteze *Lăutul*. Locuiește acum în casa proprie din strada Primăverii, unde va rămîne pînă la moarte.

1913 Participă la a XI-a expoziție internațională de la München, iar la „Tinerimea artistică" trimite șase lucrări.

1914 Împreună cu pictorul Nicolae Dărăscu, expoziție personală la Ateneu, în februarie. Participă cu trei tablouri cu flori la „Tinerimea artistică". Boala i se agravează în continuare.

1915 Pentru ultima oară participă la „Expoziția artiștilor în viață", unde trimite opt lucrări mai vechi. I se conferă Medalia cl. I-a. Boala progresează. Paralizia îi cuprinde și mîinile.

1916 În noaptea de 27 spre 28 iunie, pictorul Ștefan Luchian se stinge din viață, după o îndelungată suferință, în vîrstă de 48 de ani. Joi 30 iunie a fost înmormîntat la Cimitirul Bellu.

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS

pag.

PREFAȚĂ 5

I. Din scrisorile artistului 16

Către Cecilia 17

Către Cecilia 19

Către C. Mille 21

Către A. Clavel 22

Către V. Cioflec 24

Către V. Clavel 39

Către I. Tabacu 40

Către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii 40

II. Interviuri 41

V. Cioflec: La pictorul Luchian 43

V. Cioflec: Vorbele unui pictor 48

I. C. Aslan: Ce spune pictorul Luchian? 53

N. Pora: Luchian 57

III. Evocări 61

V. Cioflec: În Grozăvești 63

V. Cioflec: Luchian 65

V. Cioflec: Casă goală 66

N. Tonitza: Ștefan Luchian 69

Dem. Teodorescu: Moartea și înmormîntarea lui Luchian 71

N. Iorga: Moartea pictorului Luchian 72

T. Arghezi: Ștefan Luchian a murit 73

Scanned with OKEN Scanner

pag.

T. Arghezi: Viața lui Ștefan Luchian 74
T. Arghezi: Ștefan Luchian 79
T. Arghezi: Vioara și paleta 81
T. Arghezi: Din zilele lui Ștefan Luchian..... 85
C. N. Motaș: Amintiri și impresii 91
T. Cornescu: Pictorul Ștefan Luchian 93
T. Cornescu: Amintiri despre Ștefan Luchian 96
C. Ressu: „Babacu“..... 100
Gh. Petrașcu: Luchian..... 101
G. Galaction: Nenea Ștefan 102

IV. Din cronicile contemporane 105

N. Petrașcu: Expoziția artiștilor români în viață 107
Al. Bogdan-Pitești: Impresii de artă..... 109
Al. Bogdan-Pitești: Note de artă 109
L. Bachelin: Expoziția „Ileana“ 111
L. Bachelin: Expoziția Vermont și Luchian..... 111
Abgar Baltazar: Expoziția Luchian 112
Abgar Baltazar: Expozițiile de la Ateneu..... 113
N. Iorga: Cronică 114
V. Cioflec: Mișcarea artistică 115
Gr. I. Olimp: Expoziția d-lui Ștefan Luchian la Ateneu 116
I. Iser: A XII-a expoziție a Societății „Tinerimea artistică“..... 118
T. Arghezi: Luchian 119
T. Arghezi: Expoziția Luchian..... 121
T. Arghezi: Ștefan Luchian 124
B. Brănișteanu: Luchian 126
N. Pora: Din viața și opera artistului 127

V. Posteritatea critică 131

Fr. Șirato: Ștefan Luchian..... 133
Fr. Șirato: Luchian înnoitorul..... 142
N. Tonitza: În ajunul unei comemorări 147
N. Tonitza: De la Grigorescu la Luchian 148
V. Cioflec: Luchian..... 150
Șt. Dimitrescu: Luchian 163
O. Han: Luchian 164
H. Blazian: Ștefan Luchian 165

Scanned with OKEN Scanner

pag.

O. W. Cisek: Ştefan Luchian 167
O. W. Cisek: Luchian şi depăşirea impresionismului 176
H. Focillon: Arta română 187
V. Vătăşianu: Pinacoteca „V. Cioflec" 188
V. Beneş: Pinacoteca „V. Cioflec" 190
V. Beneş: Condiţia formală în pictura lui Ştefan Luchian 192
K. H. Zambaccian: Ştefan Luchian, iluminatul 198
M. R. Paraschivescu: Retrospectiva Luchian 204
M. R. Paraschivescu: Retrospectiva Luchian 207
I. Frunzetti: Structura artei româneşti..... 210
N. Argintescu-Amza: Lirismul lui Luchian .. 215
J. Lassaigne: Ştefan Luchian 218
G. Oprescu: Retrospectiva Luchian 223
G. Oprescu: Ştefan Luchian 230
P. Comarnescu: Tehnica picturală a lui Luchian 237
P. Comarnescu: Autoportretele lui Luchian 245
R. Bogdan: Ştefan Luchian 251
Th. Enescu: Evoluţia picturii lui Luchian 255
T. Vianu: Reverie în expoziţia lui Luchian 261
D. Hăulică: Luchian 265
V. Drăguţ: Luchian 269
TABEL CRONOLOGIC *273*

Scanned with OKEN Scanner

Redactor responsabil : VASILE FLOREA
Tehnoredactor : ELENA DINULESCU

Dat la cules 24.05.1966. Bun de tipar 25.10.1966. Apărut 1966. Tiraj 9000+160 ex. broşate. Hîrtie Tipar înalt tip A de 63 g/m². Ft. 16/540×840. Coli ed. 16,29. Coli de tipar 17,50. Comanda nr. 3315. Planşe tipo 5. A. nr. 5379. C.Z. pentru bibliotecile mari 7. C.Z. pentru bibliotecile mici 7.74/76.

Tiparul executat sub comanda nr. 60 329 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România

Scanned with OKEN Scanner